

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**PARÇALANMIŞ TOPLUMLARDA MODERN ULUS-DEVLET
İNŞASI: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ (2001-2021)**

Sayed Nasim BAHMAN

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE

TEMMUZ - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**PARÇALANMIŞ TOPLUMLARDA MODERN ULUS-
DEVLET İNŞASI: AFGANİSTAN ÖRNEĞİ (2001-2021)**

DOKTORA TEZİ

Sayed Nasim BAHMAN

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

“Bu tez 09/07/2025 tarihinde online olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI
Prof. Dr. Köksal ŞAHİN	Başarılı
Doç.Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	Başarılı
Doç. Dr. Asena BOZTAŞ	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ensar MUSLU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Yeliz KARADENİZ	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Sayed Nasim BAHMAN

09/07/2025

ÖN SÖZ

Hayatımın bir sayfası daha, bu doktora tezi ile birlikte tamamlanmış oldu. Bu dönem; sadece akademik bir yolculuk değil, aynı zamanda büyük sevinçler ve derin acılarla harmanlanmış bir yaşam tecrübesi idi. Doktora eğitimimi başarıyla tamamlamış olmak, benim için büyük bir mutluluk ve onur kaynağıdır. Bu süreçte çok şey öğrendim, düşünsel olarak olgunlaştım ve dünyaya daha farklı bir pencereden bakmayı öğrendim.

Bu mutluluğun yanında, içimde derin bir hüznün de taşımaktayım. Afganistan'daki siyasi gelişmeler ve Taliban rejiminin yeniden iktidara gelmesi nedeniyle, artık memleketimde Belh Üniversitesi'nde yardımcı doçent olarak yürüttüğüm kutsal akademik görevime devam etmem mümkün değildir. Böyle bir rejim altında özgür bilimsel düşüncenin mümkün olmadığına inanıyorum. Bu nedenle, doktora sürecimde Almanya'ya sığınmak zorunda kaldım. Yine de umudumu kaybetmiyorum, bir gün ülkemizin özgürleşeceğine ve halkıma hizmet etmek için geri döneceğime yürekten inanıyorum.

Bu akademik yolculukta yanımda olan herkese teşekkür ederim. Özellikle tez danışmanım Doç.Dr. Üyesi Dilşad Türkmenoğlu Köse ve jüri üyeleri Prof. Dr. Köksal Şahin ile Dr.Öğr. Üyesi Ensar Muslu'ye katkılarından dolayı minnettarım. Ayrıca, Türkiye Bursları programına ve bu programı yürüten YTB'ye içten teşekkür ederim. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne ve Türk milletine de misafirperverlikleri ve destekleri için şükran borçluyum. Türkiye'de edindiğim bilimsel ve insani deneyimler hayatımın en değerli kazanımlarındandır.

Son olarak, her zaman yanımda olan eşime gönülden teşekkür ederim. Sabırla destek oldu, azmimi güçlendirdi. Bu tez, yalnızca bir akademik ürün değil; umudun, direnişin ve yeniden doğuşun da sembolüdür.

Sayed Nasim BAHMAN

09/07/2025

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iv
ŞEKİL LİSTESİ	v
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
HARİTA LİSTESİ.....	vii
ÖZET	viii
ABSTRACT	ix

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: KAVRAMLAR, MODELLER VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR .16	
1.1. Modern Devlet Kavramsal Analizi.....	16
1.2. Ulus Devlet İnşası Anlayışı	30
1.3. Modern Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi ve Modern Devletin Oluşumuna İlişkin Teorik Yaklaşımlar	34
1.3.1. Modern Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi	34
1.3.1.1. Haraç Alan Geleneksel İmparatorluklar	39
1.3.1.2. Feodalizm.....	39
1.3.1.3. Zümreler Düzeni	41
1.3.1.4. Mutlakiyetçi Devletler	41
1.3.1.5. Modern Ulus Devlet.....	43
1.3.2. Modern Devletin Oluşumuna İlişkin Teorik Yaklaşımlar.....	48
1.3.2.1. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Ekonomik Temelli Yaklaşım..	49
1.3.2.2. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Askeri Temelli Yaklaşım.....	53
1.3.2.3. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Kültürel Temelli Yaklaşım	56
1.4. Modern Ulus Devlet İnşası Modelleri ve Bölgesel Deneyimler	59
1.4.1. Modern Ulus Devlet İnşası Modelleri	59
1.4.1.1. Ulus ve Devletin Yer Değiştirme Modeli	59
1.4.1.2. Dış Güce Dayalı Ulus Devlet İnşa Modeli.....	60
1.4.1.3. Soyetler Birliği Sonrası Ulus-Devlet Modeli.....	61
1.4.2. Ulus Devlet İnşasında Bölgesel Deneyimler	62
1.5. Parçalanmış Toplumun Kavramsal Analizi	64
1.5.1. Parçalanmış Toplum Kavramı	64

1.5.2. Parçalanmış Toplum Türleri.....	64
1.5.3. Parçalanmış Toplumlarda Ulus-Devlet İnşa Modelleri.....	66
1.5.3.1. Asimilasyon Modeli (Assimilation).....	67
1.5.3.2. Çoğulculuk Modeli (Pluralizm Modeli).....	68
1.5.3.3. Çeşitlilik İçinde Birlik Modeli (Birlikte Çeşitlilik Yaklaşımı)	69
2. BÖLÜM: AFGANİSTAN'DA MODERN ULUS-DEVLETİN TARİHSEL GELİŞİMİ	71
2.1. Afganistan'a Genel Bakış	71
2.2. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı	72
2.3. Afganistan'ın Toplumsal Yapısı	78
2.3.1. Peştunlar	81
2.3.2. Tacikler.....	82
2.3.3. Hazaralar.....	82
2.3.4. Özbekler	83
2.3.5. Diğer Etnik Gruplar.....	83
2.4. Afganistan'da Devletin Ortaya Çıkışı	83
2.5. Afganistan'da Ulus Devlet İnşa Sürecinin Tarihsel Arka Planı.....	90
2.5.1. Aşiret Federasyonunun Kurulması	90
2.5.2. Baskıcı Ulus Devlet İnşası (1880-1900).....	92
2.5.3. Sivil Ulus Devlet İnşası (1919-1929).....	94
2.5.4. Muhafazakâr Ulus Devlet İnşası (1929-1973)	96
2.5.5. Devrimci Ulus Devlet İnşası (1992-1978)	99
3. BÖLÜM: PARÇALANMIŞ BİR TOPLUM OLARAK AFGANİSTAN'DA ULUS-DEVLET İNŞASI (2001-2021)	108
3.1. 2001'den Sonra Afganistan'da Ulus-Devlet İnşasının Bağlamları	108
3.2. 2001 Sonrası Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Süreci: Boyutsal ve Aşamalı Bir Analiz	113
3.2.1. 2001 Sonrası Afganistan'da Ulus- Devlet İnşasının Yatay Boyutunun ve Aşamalarının Analizi.....	115
3.2.1.1 Geçici Yönetimin Kurulması	115
3.2.1.2. Geçiş Hükümetinin Kurulması.....	116
3.2.1.3. Afganistan Anayasası'nın Hazırlanması ve Kabulü	117

3.2.1.4. Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento Seçimlerinin Düzenlenmesi.....	119
3.2.2. Afganistan’da Ulus-Devlet İnşasının Dikey Boyutunun ve Aşamalarının Analizi	121
3.2.2.1. Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınma	122
3.2.2.2 Demokratik Kurumların İnşası (Kurumsallaşma).....	122
3.2.2.3. Terörle Mücadele ve Demokrasinin Yaygınlaştırılması	123
3.2.2.4. Güvenlik İnşası	124
3.3. Afganistan’da Ulus-Devlet İnşası Sürecinin ve Zorluklarının Analizi	127
3.3.1. Hamed Karzai Döneminde (2001-2014) Ulus- Devlet İnşa Sürecinin ve Zorluklarının Analizi	132
3.3.1.1. Etnik Çeşitliliğin Yönetiminde Başarısızlık: Ulusal Birlikten Etnik Ayrışmaya	134
3.3.1.2. Etnik Oligarşi: Siyasi Katılımdan Güç Paylaşımına	134
3.3.1.3. Merkezîyetçilik: Siyasi Tıkanma ve Merkez-Çevre Ayrışması	136
3.3.1.4. Devletin İşlevselliği: Kurumsal Reformlardan Yapısal Yolsuzluğa	136
3.3.1.5. Hukukun Üstünlüğünün Zayıflığı: Kalıcı bir Hukuk Düzeninin Oluşturulmasında Yaşanan Zorluklar	137
3.3.2. Ashraf Ghani Döneminde (2014-2021) Ulus- Devlet İnşa Sürecinin ve Zorluklarının Analizi	138
3.3.2.1. Kimlik Dayatmasından Aşırı Merkezîyetçiliğe	139
3.3.2.2. Tek Etnikli Bir Devleti Yeniden Kurma Girişimi.....	140
3.3.2.3. Yapısal Reform Vaatlerinden Devletin Çöküşüne.....	140
3.4. Afganistan Bağlamında Teorik Çerçevenin Analitik İncelemesi	153
3.5. Afganistan Bağlamında Devlet İnşası Modellerinin Analitik İncelemesi	156
3.6. Afganistan Bağlamında Klasik Ulus İnşası Modellerinin Analitik İncelemesi.....	160
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	172
ÖZ GEÇMİŞ	189

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Teorik Çerçevenin Bileşenleri.....	10
Tablo 2: Afganistan, Irak, Suriye ve Yemen'de Karşılaştırmalı Ulus-Devlet İnşası.....	12
Tablo 3: Barış inşası, Ulus inşası ve Devlet inşası Arasındaki Temel Farklar.....	33
Tablo 4: Afganistan'daki Etnik ve Irksal Çeşitlilik	78
Tablo 5: Afganistan'ın Toplumsal Yapısı.....	79
Tablo 6: Afganistan'da Ulus-Devlet İnşası Süreci	130
Tablo 7: Hamid Karzai ve Ashraf Ghani'nin İktidar Dönemlerinin Karşılaştırılması	142
Tablo 8: Kırılganlık Devlet Endeksi Açısından Afganistan	146
Tablo 9: Ulus-Devletler İnşasında Amerikan Deneyimi	158

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Teorik Çerçeve.....	9
Şekil 2: Gianfranco Poggi'nin Perspektifinden Modern Devletin Tarihsel Seyri	36
Şekil 3: David Held'in Perspektifinden Modern Devletin Tarihsel Gelişimi.....	38
Şekil 4: Modern Ulus Devletin Gelişimi.....	44
Şekil 5: Wallerstein'ın Merkez-Çevre Modelinde Ulus-Devlet	52
Şekil 6: Wallerstein'ın Merkez-Çevre Modelinde Ulus-Devlet	53
Şekil 7: Afganistan'da Devletin Tarihsel Evrimi	84
Şekil 8: Afganistan'da Devletin Evrimi	90
Şekil 9: Afganistan'da Ulus-Devlet İnşasının Aşamaları ve Boyutları	114

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Afganistan'ın Yaş'a Göre Nüfus Dağılımı (Milyon Kişi).....	77
Grafik 2: Afganistan'ın İkamet Yerine Göre Nüfusu	78
Grafik 3: Afganistan'daki Etnik Grupların Yüzdesi (Tahmini).....	80
Grafik 4: Cumhurbaşkanlığı Seçimleri	119
Grafik 5: Dünya Çapında Yönetim Göstergeleri	145
Grafik 6: Fragility State Index	146
Grafik 7: Democracy Index.....	147

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Afganistan'ın Coğrafi Konumu	73
Harita 2: Peştun Halkının Sınırın Her İki Tarafına Dağılışı	74
Harita 3: Afganistan Dağları	75
Harita 4: Durani Hanedanı Öncesi Afganistan Coğrafyası (16. Yüzyıl)	85
Harita 5: Durani Konfederasyonunun Toprakları	87

ÖZET	
Başlık: Parçalanmış Toplumlarda Modern Ulus- Devlet İnşası: Afganistan Örneği (2001-2021)	
Yazar: Sayed Nasim BAHMAN	
Danışman: Doç. Dr. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	
Kabul Tarihi: 09/07/2025	Sayfa Sayısı: ix (ön kısım) + 189 (ana kısım)
Bu çalışma, 2001–2021 yılları arasında parçalanmış bir toplum olan Afganistan’da yürütülen ulus-devlet inşa sürecini analiz etmektedir. Araştırma, literatür taramasına dayalı nitel bir yöntem ve analitik–tamamlayıcı bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Afganistan, tarihsel olarak ulusal birlikten yoksun, kimlik temelli ayrışmalarla şekillenmiş ve modern ulus- devlet inşasında sürekli başarısızlığa uğramış bir toplum olarak, parçalanmış toplum kategorisinde tanımlanabilir. 2001 sonrası Afganistan’da anayasa hazırlanmış, seçimler düzenlenmiş ve temel devlet kurumları inşa edilmiştir. Kadınların ve etnik azınlıkların siyasete katılımı teşvik edilmiştir. Ancak bu çabalar, merkezîyetçi yönetim anlayışı, yetersiz kurumsal kapasite ve etnik bölünmüşlük nedeniyle istikrarı sağlayamamıştır. Bulgular, sürdürülebilir ulsu- devlet inşasının yalnızca yüksek yönetim kapasitesi, adil siyasal temsil ve kimliksel çeşitliliğin tanınmasıyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Bu unsurların eksikliği, devleti dışa bağımlı ve toplumsal meşruiyetten yoksun hale getirmiştir. Bu bağlamda, adem-i merkezîyetçilik, kurumsal reformlar, yolsuzlukla mücadele ve kapsayıcı bir ulusal kimlik inşası temel öncelikler olarak önerilmektedir. Afganistan örneği, parçalanmış toplumlarda istikrar ve barışın ancak katılımcı, çoğulcu ve yerli meşruiyete dayalı stratejilerle sağlanabileceğini ortaya koymaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Afganistan, Ulus- Devlet İnşası, Parçalanmış Toplum, Etnik Kimlik, Merkezîyetçilik	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Modern Nation-State Building in Fragmented Societies: The Case of Afghanistan (2001-2021)	
Author of Thesis: Sayed Nasim BAHMAN	
Supervisor: Assoc. Prof. Dilşad TÜRKMENOĞLU KÖSE	
Accepted Date: 09/07/2025	Number of Pages: ix (pre text) + 189 (main body)
This study analyzes the state–nation building process in Afghanistan as a fragmented society between 2001 and 2021. Employing a qualitative research method based on desk studies and adopting an analytical–complementary approach, the research focuses on structural and institutional challenges that hinder sustainable state-building. Afghanistan exemplifies a society lacking historical national cohesion, marked by deep ethnic, linguistic, sectarian, and cultural divisions, which have repeatedly obstructed the formation of a modern and inclusive nation-state. Following 2001, with extensive international support, significant steps were taken: a democratic constitution was drafted, multiple national elections were held, core institutions such as the military, judiciary, and public administration were established, and public services expanded. Women's and minority groups' political participation was also promoted. However, centralized political structures, weak institutional capacity, and persistent ethnic fragmentation prevented the process from achieving lasting success. The findings indicate that sustainable state–nation building in fragmented societies requires a combination of effective governance, fair power-sharing, and recognition of ethno-cultural identities. The absence of these elements renders the state fragile, externally dependent, and lacking internal legitimacy. In this context, decentralization, institutional reforms, anti-corruption efforts, and the redefinition of an inclusive national identity are proposed as key strategies. The Afghan case demonstrates that in fragmented societies, durable peace and stability are only achievable through inclusive, pluralistic, and locally legitimate approaches.	
Keywords: Afghanistan, Nation-State Building, Fragmented Society, Ethnic Identity, Centralism	

GİRİŞ

Modern ulus-devlet, esas itibarıyla Avrupa'daki dönüşümlere dayanmaktadır ve özellikle kapitalizmin gelişimiyle şekillenen modernleşme süreçlerinin bir ürünüdür. Avrupa bağlamında, bürokratik ve mali reformlar ile ekonomik büyüme, feodal yapılardan kapitalist düzene geçişin zeminini hazırlamıştır. Ancak çevresel toplumlarda ulus-devlet inşa süreci farklı bir rotada ilerlemiş ve büyük ölçüde siyasi elitlerin inisiyatifine dayalı olmuştur. Bazı ülkeler modernleşme ve kurumsallaşma yoluyla başarılı bir şekilde modern ulus-devlet yapıları oluşturabilmişken, etnik, dilsel ve mezhepsel çeşitliliğin yüksek olduğu toplumlarda bu süreç son derece karmaşık, çatışmalı ve çoğu zaman başarısız olmuştur.

Bu durumun çarpıcı bir örneği Afganistan'da görülmektedir; 1747 yılında kurulan bu ülke, başlangıçta hanedan temelli bir konfederasyon niteliğinde olmuş, ancak tarihinin farklı dönemlerinde modern anlamda ulus-devlet inşa girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'daki hükümetler, kapsayıcı bir yönetim modeli yerine gücü belirli etnik gruplarda toplamayı tercih etmişlerdir. Ulusal kimlik yerine etnik kimliğin dayatılması ve merkezîyetçilik, modern devletleşmeyi engellemiş; toplumsal ayrışmaları derinleştirerek siyasi ve güvenlik krizlerine yol açmıştır.

Parçalanmış bir toplum olan Afganistan, ulus-devlet inşası sürecinde yapısal ve toplumsal pek çok engelle karşılaşmıştır. 2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesinden sonra, uluslararası toplumun geniş çaplı desteğiyle yeni Afganistan hükümeti, modern, milli ve işlevsel bir devlet kurma çabası içine girmiştir. Ancak yaklaşık yirmi yıl süren mali, askerî ve teknik dış desteklere rağmen bu çabalar istenilen başarıyı sağlayamamıştır.

2001 ile 2021 yılları arasında, etnik parçalanmışlık, merkezîyetçi siyasi yapı ve devletin kurumsal ve işlevsel yetersizlikleri gibi faktörlerin, Afganistan'da başarılı bir ulus-devlet sürecinin oluşumunu engellediği anlaşılmaktadır. Bu faktörler birbirini besleyen bir şekilde, devletin meşruiyetinin zayıflamasına, toplumsal kopuşların derinleşmesine ve nihayetinde 2021 yılında devletin çöküşüne yol açmıştır.

Bu çalışma, Afganistan örneğine odaklanarak, çok parçalanmış toplumlarda ulus-devlet inşa süreçlerini analiz etmeyi amaçlamakta ve şu temel sorulara yanıt aramaktadır: Neden Afganistan'da, görece uzun bir geçmişe rağmen, ulus-devlet inşası eksik ve tamamlanmamış kalmıştır? 2001 sonrası dönemde bu sürecin önündeki başlıca engeller nelerdir? Etnik çeşitlilik ve siyasi yapı bu başarısızlıkta nasıl bir rol oynamıştır? Ve son

olarak, yirmi yıllık askerî müdahale ve dış yatırım sürecine rağmen neden bu proje başarısız olmuştur?

Literatür İncelemesi

Araştırmanın kuramsal arka planında, Afganistan’da devlet inşası ve ulus-devletleşme süreçlerini farklı teorik perspektiflerden ele alan temel akademik eserler incelenmiştir. Bu çalışmalar yaklaşım, yöntem ve içerik bakımından mevcut araştırmadan çeşitli açılardan farklılık göstermekte; aynı zamanda eleştirel değerlendirilmeye açık yönler de barındırmaktadır.

Öncelikle, Thomas Barfield’in *Afghanistan: A Cultural and Political History* (2010) adlı eseri, Afganistan’ın devlet yapısının tarihsel evrimini ve merkezi otorite ile toplumsal yapılar arasındaki ilişkiyi detaylı biçimde ele almaktadır. Barfield, Afganistan devletinin tarih boyunca büyük ölçüde dış destekle ve güç merkezli olarak inşa edildiğini, yerel topluluklarla bütünleşmesinin zayıf kaldığını vurgulamaktadır (Barfield, 2010: 109-112). Bu açıdan eser, araştırmamızın tarihsel bağlamını anlamak açısından temel bir kaynak niteliğindedir.

Barnett R. Rubin’in *The Fragmentation of Afghanistan* (2002) adlı çalışması ise, etnik parçalanmışlık, dış müdahaleler ve kurumsal zayıflıkların birbiriyle nasıl ilişkilendiğini ortaya koymaktadır. Rubin, ulus-devletleşmenin başarısızlığını hem içsel hem de dışsal faktörlerle açıklamakta; özellikle Sovyet işgali sonrası dönemi kapsamlı biçimde analiz etmektedir (Rubin, 2002: 57-63). Eser, etnik kimliklerin siyasal yapı üzerindeki etkilerini anlamada önemli bir teorik arka plan sunmaktadır.

Bir diğer önemli eser olan Antonio Giustozzi’nin *Empires of Mud: War and Warlords of Afghanistan* (2009) başlıklı kitabı ise, savaş ağaları¹’nın devlet inşasındaki olumsuz etkilerine odaklanmaktadır. Giustozzi, yerel güç odaklarının modern kurumların gelişimini nasıl engellediğini ve bu durumun ulus-devletleşme süreci üzerindeki yıkıcı etkilerini analiz etmektedir (Giustozzi, 2009: 45-49). Bu bağlamda eser, mevcut çalışmanın ele aldığı kurumsal zayıflık ve elit temelli siyasal yapılanmaları anlamada önemli katkılar sunmaktadır.

Bunlara ek olarak, Mujibur Rahman Rahimi’nin *State Formation in Afghanistan: A Theoretical and Political History* (2017) adlı çalışması, Afganistan’daki devlet oluşumunu postmodern ve postkolonyal bir epistemolojik bakış açısıyla ele almaktadır.

¹ Warlords

Yazar, 1880 sonrası dönemde devlet oluşumuna ilişkin resmî söylemin esasen Peştunlar tarafından üretildiğini ve bu söylemin İngiliz sömürge bilgisinden meşruiyet kazandığını savunmaktadır (Rahimi, 2017: 119-180). Bu eserin önemli katkısı, büyük ölçüde Farsça ve Arapça birinci el kaynaklara dayanması ve literatüre yeni bir yön katmasıdır. Bununla birlikte, metodolojik ve kavramsal bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. Rahimi, devleti yalnızca Max Weber'in klasik tanımına dayanarak "modern" ve "modern öncesi" olarak ikiye ayırmakta ve Emir Abdurrahman dönemindeki yapıyı "modern devlet" olarak nitelendirmektedir (Rahimi, 2017: 127). Oysa modern devlet, Weber'in tanımının ötesinde bürokratik rasyonalite, yasal otorite, kurumsallaşmış yönetim yapıları ve kamusal hizmet üretimi gibi unsurları da içerir (Hall & Ikenberry, 1989: 22-25). Emirlik döneminde bu tür kurumsal yapılar oluşmadığından, bu yapının "modern devlet" yerine daha çok "sovereign state" (egemen devlet) olarak kavramsallaştırılması daha isabetli görünmektedir. Bu noktada, Rahimi'nin sınıflaması tipolojik bir genelleme olsa da tarihsel-sosyolojik gerçeklikle tam örtüşmemektedir. Bu eleştiri, metodolojik olarak Charles Tilly'nin "state capacity" tartışmaları (Tilly, 1992: 69-71) ve Joel Migdal'ın "state-in-society" yaklaşımıyla da desteklenebilir (Migdal, 2001: 42-47).

Aziz Arianfar'ın Afganistan'daki Ulus İnşası ve Devlet İnşası Projesinin Başarısızlığının Kökleri (2016) adlı eseri, Afganistan'da ulus-devlet inşasının başarısızlık nedenlerini patolojik bir yaklaşımla incelemekte ve bazı çözüm önerileri sunmaktadır. Ancak kitap, daha çok bağımsız makalelerin derlemesi niteliğinde olup analitik bütünlükten yoksundur. Kullanılan kaynaklar ağırlıklı olarak Afgan gazeteleri, siyasi aktörlerin demeçleri ve kişisel hatıratlara dayalıdır. Bu durum, nesnellik ilkesini zayıflatmakta ve veri temelli akademik analiz yapmayı güçleştirmektedir. Ayrıca eserde Peştun elitlerinin sorumluluğu defalarca vurgulanmakta (örneğin s.84, 97, 102), bu da analitik değil politik bir pozisyonun yeniden üretimi izlenimi yaratmaktadır. Dolayısıyla bu eleştiriler, "ideolojik" olmakla değil, metodolojik zayıflık, kaynak çeşitliliği eksikliği ve kavramsal dağınıklık ile açıklanmalıdır. Bu tür değerlendirmeler, sistematik literatür incelemesi ilkeleri (Booth, Papaioannou & Sutton, 2012:45-50) ve eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları çerçevesinde yapılmalıdır.

Benzer biçimde, Mirwais Balkhi, Mirwais Balkhi tarafından yazılan American Nation-Building: A Comparative Study of Iraq and Afghanistan (2016) adlı eser de bu araştırma için önemli bir kaynak niteliğindedir. Bu kitap, yazarın doktora tezine dayanmaktadır ve

dört temel eksen etrafında şekillenmektedir: ABD'nin Irak ve Afganistan'daki doğrudan rolü, bu ülkelerde liderlik üzerinden modern devlet kurma çabası, kalkınma programlarının etkisi ve nihayetinde “yukarıdan aşağıya” Amerikan ulus inşası modeli. Balkhi, çalışmada Amerikan müdahalesinin iki ülkedeki ulus inşasına yaklaşım farklarını karşılaştırmalı olarak incelemekte ve her iki ülkede de bu misyonun tamamlanmadığını ortaya koymaktadır (Balkhi, 2016:233-240). Her ne kadar bu eser mevcut çalışmadan yöntemsel olarak farklılık gösterse de, tematik açıdan değerli bir katkı sunmaktadır.

Tüm bu eserlere ek olarak, Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, International Crisis Group (ICG) ve çeşitli düşünce kuruluşları tarafından yayımlanan raporlar, 2001 sonrası döneme ilişkin devlet kapasitesi, yönetim kalitesi, dış yardımın etkileri ve ulusal birlik gibi konularda değerli ampirik veriler sunmaktadır. Bu belgeler, araştırmamızın güncel ve uygulamalı boyutunu desteklemektedir.

Sonunda, mevcut literatürün büyük bölümü ya devlet inşasına ya da ulus inşasına odaklanmış, ancak bu iki süreci tarihsel, yapısal ve eleştirel bir çerçevede birlikte ele alan bütüncül çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu tez, söz konusu boşluğu doldurmayı ve özellikle 2001–2021 döneminde Afganistan'daki ulsu-devlet inşası sürecine ilişkin kapsamlı ve bütüncül bir analiz sunmayı hedeflemektedir.

Araştırmanın Konusu

Çalışma, çok parçalanmış toplumlarda ulus-devlet inşası sürecini, özellikle Afganistan örneği üzerinden incelemektedir. Çalışmanın temel amacı, 2001–2021 döneminde, uluslararası müdahale ve kapsamlı desteğe rağmen Afganistan'da modern, istikrarlı ve kapsayıcı bir ulus-devletin neden inşa edilemediğini analiz etmektir.

Tez üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, devlet ve ulus-devlet inşasıyla ilgili kuramsal kavramlar ele alınmakta; ardından, modern ulus-devletin Avrupa'daki tarihsel kökenleri ile çok parçalanmış çevre ülkelerde bu sürecin nasıl farklılaştığı analiz edilmektedir. Bu çerçevede, çok kimlikli ve çok etnikli toplumlarda ulus-devletleşme modelleri ve bu alandaki teorik tartışmalar incelenmektedir. İkinci bölümde, Afganistan'daki ulus- devlet inşası² sürecinin tarihsel arka planı ele alınmakta ve ülkenin

² Bu çalışmada ‘ulus-devlet inşası’, devlet inşası (state-building) ve ulus inşasının (nation-building) bütünleşik bir süreci olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, ulus-devlet inşası bir yandan kurumsal kapasite,

18. yüzyıldaki kuruluşundan 2001 yılında Taliban rejiminin çöküşüne kadar olan gelişmeler değerlendirilmektedir. Üçüncü ve son bölümde ise, 2001 sonrası döneme odaklanılmaktadır. Bu bölümde, Afganistan'ın uluslararası toplumun geniş çaplı desteğiyle yeniden yapılandırıldığı süreçte karşılaştığı temel yapısal ve siyasi engeller analiz edilmektedir. Özellikle merkezîyetçi siyasal yapı, etnik parçalanmışlık, devlet kurumlarının kurumsal zayıflığı ve dış yardımlara aşırı bağımlılık gibi faktörler ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır.

Araştırmanın Önemi

Parçalanmış toplumlardaki ulus-devlet inşa sürecinin, özellikle Afganistan bağlamında incelenmesi, hem kuramsal hem de uygulamalı açıdan önemli katkılar sunmaktadır. Kuramsal açıdan bu araştırma, siyaset bilimi, siyasal sosyoloji ve postkolonyal çalışmalar literatürüne katkı sağlayarak, etnik, dilsel ve mezhepsel olarak heterojen yapıya sahip toplumlarda devlet inşasının karmaşıklıklarına dair daha derinlikli bir anlayış geliştirilmesine olanak tanımaktadır. Klasik ulus-devlet modeli esas olarak Avrupa deneyimine dayanırken, Afganistan geleneksel yapılar, etnik ağlar ve dış müdahalelerle şekillenmiş bir toplum örneği olarak, Batı merkezli modellerle açıklanması güç bir örnek teşkil etmektedir. Bu nedenle, mevcut çalışma, yerel koşulları dikkate alan eleştirel ve özgün bir çerçeve sunarak, gelişmekte olan ülkelerdeki devlet inşasına yönelik alternatif kuramsal yaklaşımların geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Bu tez, çatışma sonrası yeniden yapılanma süreçlerinde ulusal ve uluslararası karar alıcılar için, kapsayıcılık ve kültürel çeşitliliğe duyarlı politika tasarımlarına ışık tutmaktadır. Araştırma bulguları ayrıca Irak, Suriye ve Yemen gibi benzer toplumsal yapılara sahip ülkeler açısından da karşılaştırmalı fayda sağlayabilir.

Bununla birlikte, bu çalışma, Taliban rejimi sonrası yirmi yıllık dönemdeki Afganistan deneyimini mercek altına alarak yalnızca geçmişin başarısızlıklarını irdelemekle kalmamakta, aynı zamanda geleceğe yönelik alternatif perspektiflerin geliştirilmesine de olanak sunmaktadır. Meşruiyet krizi, kurumsal zayıflık ve toplumsal ayrışmaların halen sürdüğü Afganistan'da, bu araştırma devlet ve ulus kavramlarının yeniden düşünülmesi

kamu hizmetlerinin etkinliği ve şiddet tekelinin tesisini, diğer yandan vatandaşlık esaslı kapsayıcı bir ulusal kimliğin geliştirilmesini ve etnik-kültürel çeşitliliğin tanınmasını kapsamaktadır.

ve çok parçalanmış toplumlarda devlet inşasına dair yeni söylemlerin geliştirilmesi açısından önemli bir katkı sağlayabilir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, özellikle 2001 sonrası döneme odaklanarak, Afganistan'daki ulus-devlet inşası sürecini çok parçalanmış ve krizlerle kuşatılmış bir toplum bağlamında teorik, yapısal ve toplumsal boyutlarıyla incelemeyi amaçlamaktadır. Konunun doğası gereği, araştırmanın amaçları hem genel hem de özel düzeyde ele alınabilir. Çalışmanın genel amacı, 2001–2021 döneminde Afganistan gibi çok parçalanmış bir toplumda ulus-devlet inşasının başarısızlık nedenlerini analiz etmektir. Bu bağlamda, araştırma; Afganistan'daki siyasal, toplumsal ve etnik yapıları tarihsel ve güncel bağlamda inceleyerek, ulus-devlet krizinin oluşum nedenlerini ortaya koymayı ve çok kimlikli toplumlarda devlet inşasına dair kuramsal ve pratik engelleri daha derinlikli biçimde anlamayı hedeflemektedir.

Bu genel amaca ulaşmak için araştırmada aşağıdaki özel hedefler takip edilmektedir: Birincisi, siyaset bilimi literatürüne odaklanarak devlet ve ulus-devletleşme kavramlarının kuramsal temellerinin yeniden değerlendirilmesidir. İkincisi, Afganistan'da devlet inşası sürecinin kuruluşundan günümüze kadar tarihsel olarak incelenmesi ve bu süreçte merkezîyetçi ve tek etnik temelli politikaların rolünün analiz edilmesidir. Üçüncüsü, 2001 sonrası dönemde Afganistan'daki siyasal ve toplumsal yapının ulusal bütünleşmeyi nasıl etkilediğinin analiz edilmesidir. Dördüncüsü, başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere uluslararası toplumun Afganistan'daki ulus-devlet inşasına yönelik desteklerinin rolü ve bu desteklerin etkisinin değerlendirilmesidir. Beşincisi, ulus-devlet inşa sürecinin başarısızlıkla sonuçlanmasında etkili olan siyasal, toplumsal, kurumsal ve kültürel faktörlerin belirlenmesidir. Son olarak ise, kapsayıcılık³ ve adil katılım temelli alternatif bir ulus devlet inşası sürecine yönelik yeniden düşünme önerilerinin geliştirilmesidir.

³ Bu çalışmada 'kapsayıcılık' kavramı, yalnızca siyasal katılımı değil, aynı zamanda etnik veya kültürel tanınmayı ve kurumsal temsil ile hukuki eşitliği kapsayan çok boyutlu bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla kapsayıcılık, kadınların ve azınlıkların siyasal süreçlere katılımını, farklı etnik kimliklerin resmî tanınmasını ve devlet kurumlarında adil temsil ile vatandaşlık temelli hukuki eşitliği birlikte ifade etmektedir

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, niteliği itibariyle nitel (kalitatif) bir araştırma olup, 2001–2021 döneminde Afganistan'daki ulus-devlet inşasının engellerini ve başarısızlık nedenlerini incelemeyi amaçlayan analitik-tamamlayıcı bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Afganistan'ın toplumsal yapısındaki karmaşıklık, etnik çeşitlilik ve konunun tarihsel derinliği, araştırmacının süreci sağlıklı bir şekilde analiz edebilmesi için nitel yöntem kullanımını zorunlu kılmaktadır. Analitik-tamamlayıcı yaklaşım, araştırmacıya hem devlet inşasına dair süreç ve yapıları tanımlama hem de bu sürecin başarısızlık nedenlerini eleştirel bir perspektifle değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın verileri, doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Bu çerçevede, bilimsel kitaplar, akademik makaleler, uluslararası kuruluşların raporları, Afganistan'a ait hukuki ve siyasal belgeler (anayasa, anlaşmalar, resmî belgeler vb.) ile düşünce kuruluşları ve araştırma merkezleri tarafından yayımlanan analizlerden yararlanılmıştır. Güvenilir ve çok yönlü kaynaklara dayanmak, araştırmanın eleştirel ve karşılaştırmalı analiz yapabilmesini mümkün kılmış ve konunun çok katmanlı yapısının derinlemesine incelenmesini sağlamıştır.

Araştırmanın analiz düzeyi makro (makro-toplumsal) düzeydedir ve odak noktası, güç yapıları, etnik ilişkiler, siyasal düzen, devlet kurumları ve dış müdahalenin devlet inşası süreci üzerindeki etkileridir. Bu bağlamda, devlet inşasının tarihsel gelişimini anlamak için tarihsel-analitik yaklaşım benimsenmiştir. Böylece, merkezileşme ve tek etnik temsiliyet gibi eğilimlerin zaman içerisindeki tekrarları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Verilerin analizinde ise yorumlayıcı yaklaşım (interpretivist approach) benimsenmiştir. Bu yaklaşım sayesinde olgular, sadece istatistiksel ya da nicel bir perspektiften değil, aynı zamanda toplumsal ve anlamsal bağlamları içinde değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, çalışma; çok parçalınmış bir toplum olan Afganistan'da ulus-devlet inşası sürecine dair bağlama duyarlı, derinlikli ve bütüncül bir anlayış geliştirmeyi hedeflemektedir.

Teorik Çerçeve

Bu çalışmada, çok etnili bir toplum olan Afganistan'daki ulus-devlet inşası süreci, üç temel kuramsal perspektiften hareketle incelenmektedir: Will Kymlicka'nın çokuluslu devlet kuramı, Arend Lijphart'ın uzlaşılı demokrasisi (Konsensüel demokrasi) modeli ve Francis

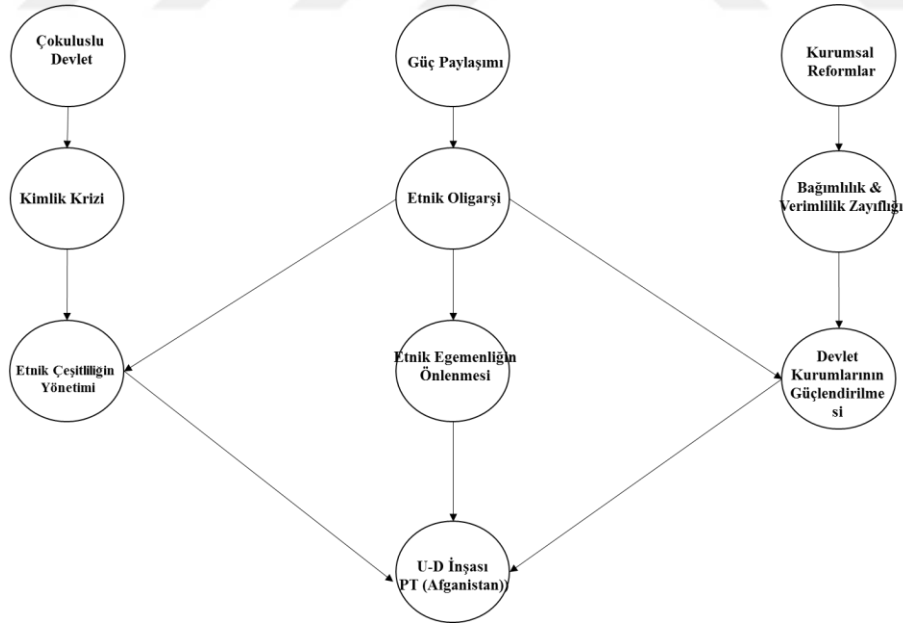
Fukuyama'nın devlet inşası yaklaşımı. Bu üç kuramsal yaklaşımın birleştirici niteliği, etnik çeşitliliğin yönetimi, siyasal güç yapıları ve devletin kurumsal kapasitesi gibi boyutların bütüncül bir şekilde analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

Will Kymlicka'nın çokuluslu devlet kuramı, bir devletin çokuluslu yapısını resmi olarak tanımasını ve etnik gruplara özel kolektif haklar tanınmasını savunur (Kymlicka, 1995: 11). Bu yaklaşım, özellikle özyönetim hakkı, özel temsil mekanizmaları ve çokdilli eğitim gibi hakların sağlanması yoluyla etnik gruplar arasında sürdürülebilir bir birlikte yaşama zemini oluşturmayı hedefler (Kymlicka, 1995: 27–33). Afganistan örneğinde ise, çokkültürlü bir yaklaşım yerine tek-etnik kimliğin dayatılması, toplumsal ayrışmayı derinleştirmiş ve ulusal kimlik krizini daha da ağırlaştırmıştır. Kymlicka'nın önerdiği çokuluslu devlet modeli, Afganistan gibi etnik çeşitliliğin yoğun olduğu ülkelerde toplumsal barış ve siyasi istikrar açısından önemli bir çözüm alternatifi sunmaktadır.

Arend Lijphart'ın uzlaşma demokrasisi kuramı, derin toplumsal bölünmelere sahip toplumlarda gücün adil ve dengeli biçimde paylaşılmasını temel koşul olarak görür (Lijphart, 1969: 207–225). Afganistan'da 2001 sonrası dönemde kısmen uygulanan güç paylaşımı, merkezîyetçilik, sistematik yolsuzluk ve etnik tekelleşme nedeniyle hiçbir zaman gerçek bir uzlaşma demokrasisine dönüşmemiştir. Katılımcı ve kapsayıcı demokratik kurumlar oluşturmak yerine, siyasi iktidar, etnik elitlerin dar bir çerçevede oluşturduğu oligarşik yapı ve rant ağları arasında paylaşılmıştır. Sonuç olarak, formel olmayan kişisel ilişkiler ve gayriresmî güç yapıları üzerinden işleyen kırılğan bir sistem ortaya çıkmıştır. Bu tecrübenin tekrar etmemesi için, Afganistan'da Lijphart'ın önerdiği biçimiyle, gücün etnik liderlerden demokratik kurumlara ve gerçek temsil mekanizmalarına aktarıldığı bir uzlaşma demokrasisi modeline geçiş gereklidir. Bu model, siyasi istikrarı sağlamada ve sürdürülebilir bir ulus-devlet inşasında kritik rol oynayabilir. Francis Fukuyama'nın devlet inşası kuramı ise etkin devlet kurumlarının, yönetim kapasitesinin ve hukukun üstünlüğünün önemine dikkat çeker (Fukuyama, 2004: 103). Afganistan örneğinde, yerel kurumsallaşma süreçleri yerine dış yardımlara aşırı bağımlılık, devletin kapasitesini zayıflatmıştır. Bu durum, yaygın yolsuzluk, kamu hizmetlerinin sunumundaki yetersizlik ve hukukun uygulanmasındaki eksikliklerle birleşerek devletin meşruiyetini önemli ölçüde erozyona uğratmış, Taliban gibi devlet dışı yapıların güç kazanmasına zemin hazırlamıştır. Fukuyama'nın perspektifinden bakıldığında, Afganistan'da sürdürülebilir devlet inşası ancak yerel kurumların

güçlendirilmesi, dış bağımlılığın azaltılması ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasıyla mümkündür (Fukuyama, 2014: 14). Bu hedeflere ulaşmak, hem devletin kurumsal yapısının sağlamlaşmasını hem de siyasi sistemin yeniden çökmesini önleyecek bir zemin oluşturacaktır.

Bu üç kuramsal yaklaşım, Afganistan'daki ulus-devlet inşası sürecinin farklı ancak birbirleriyle yakından ilişkili boyutlarını analiz etmeye imkân tanımaktadır. Will Kymlicka, etnik ve kültürel çeşitliliğin tanınması ve yönetimi üzerinde durmakta; Arend Lijphart, bu çeşitliliğin siyasi temsiliyet ve adil güç paylaşımı yoluyla demokratik mekanizmalara nasıl entegre edileceğini tartışmakta; Francis Fukuyama ise bu yapının uzun vadede sürdürülebilir olması için gerekli olan kurumsal kapasite, kamu yönetimi etkinliği ve hukukun üstünlüğü üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çerçevede, Kymlicka'nın önerdiği çoğulcu yurttaşlık anlayışı, Lijphart'ın güç paylaşımcı siyasi yapıları ve Fukuyama'nın güçlü devlet kuramı bir araya getirilerek, çok parçalı toplumlar ve ulus-devletleşmenin ancak etnik kapsayıcılık, siyasi denge ve kurumsal istikrarın birlikte sağlanmasıyla mümkün olabileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışma yalnızca bu üç kuramı yan yana koymakla kalmamakta, aynı zamanda bunlar arasında analitik bir bağ kurarak bütünsel bir çözümleme çerçevesi önermektedir.

Şekil 1: Teorik Çerçeve

Kaynak: Yazar tarafından çeşitli kaynaklar kullanılarak oluşturulmuştur⁴.

⁴ Örneğin, bu şekil; Kymlicka'nın Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights, Lijphart'ın Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration ve Fukuyama'nın State-Building:

Şekil 1'de görüldüğü üzere, bu çalışma üç temel kuramsal eksen etrafında yapılandırılmıştır. Bu üç kuramın birleşik analizi, Afganistan'daki ulus-devlet inşasının başarısızlığının, etnik çeşitliliğin doğru yönetilememesi, siyasal gücün aşırı merkezileştirilmesi ve etkin devlet kurumlarının oluşturulamamasından kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bu krizden çıkış için Afganistan'ın, gerçek anlamda bir uzlaşılı demokrasisi modeline, adem-i merkeziyetçi yönetim yapısına ve işlevsel kamu kurumlarına ihtiyaç duyduğu açıktır. Böyle bir yapı, hem ulusal bütünleşmeyi güçlendirebilir hem de etnik gerilimlerin yeniden üretilmesini engelleyebilir.

Bu yaklaşımlar birlikte düşünüldüğünde, Afganistan gibi parçalanmış toplumlarda ulus-devletleşmenin ancak üç unsurun bir araya gelmesiyle mümkün olabileceği ortaya çıkar: Kymlicka'nın öngördüğü etnik kapsayıcılık, Lijphart'ın savunduğu temsilde adalet ve güç paylaşımı, ve Fukuyama'nın altını çizdiği kurumsal kapasite. Ancak bu kuramlar arasında gerilim alanları da bulunmaktadır. Örneğin Kymlicka'nın önerdiği kolektif haklar ve özerklikler, Fukuyama'nın üniter ve güçlü devlet anlayışını zayıflatabilir. Lijphart'ın elitler arası güç paylaşımına dayalı modeli, Kymlicka'nın savunduğu küçük grupların kültürel haklarını dışarıda bırakabilir. Yine, Lijphart'ın koalisyoncu ve çok ortaklı yönetim modeli, Fukuyama'nın aradığı etkinlik ve karar alabilirlik düzeyini düşürebilir. Nitekim Karzai ve Ghani dönemlerinde görüldüğü gibi, temsil genişlemiş ancak karar alma süreçleri hantallaşmıştır.

Yapıtaşı	Kuram	Afganistan'a Uygulanışı
Etnik tanıma & kültürel farklılıklar	Kymlicka	Etnik grupların kültürel özerkliği; yerel dillerde eğitim
Temsilde adalet & güç paylaşımı	Lijphart	Ulusal Meclis ve Bakanlar Kurulu'nda etnik kotaya dayalı temsil
Etkin yönetim & hukuk devleti	Fukuyama	Merkezi kurumların (mahkemeler, sayıştay, kamu ihale kurumu) güçlendirilmesi

Tablo 1: Teorik Çerçevenin Bileşenleri

Kaynak: Yazar tarafından çeşitli kaynaklar kullanılarak oluşturulmuştur

Bununla birlikte, bu gerilim alanlarının aşılması mümkündür. Öncelikle, Kymlicka'nın kültürel özerklik yaklaşımı ile Fukuyama'nın güçlü devlet perspektifi arasındaki çelişki, çok katmanlı bir yönetim modeliyle dengelenebilir. Buna göre, eğitim ve kültürel kimlik gibi alanlarda kolektif haklar anayasal güvence altına alınırken, güvenlik, yargı ve mali

denetim gibi stratejik konular merkezi otoriteye bırakılabilir. Böylece hem kimliklerin korunması hem de devletin bütünlüğü sağlanmış olur.

İkinci olarak, Lijphart'ın elitler arası güç paylaşımı ile Kymlicka'nın küçük grupların kültürel haklarını savunan yaklaşımı arasında ortaya çıkan boşluk, kapsayıcı temsil mekanizmalarıyla doldurulabilir. Büyük etnik gruplara kota tanımının ötesine geçilerek, küçük toplulukların da parlamentoda, senatoda ya da anayasal danışma organlarında doğrudan temsili güvence altına alınabilir. Bu sayede güç paylaşımı, dar bir elit anlaşması olmaktan çıkar ve daha kapsayıcı bir demokrasiye dönüşür.

Üçüncü olarak, Lijphart'ın koalisyoncu yapısının getirdiği karar alma hantallığı ile Fukuyama'nın aradığı etkinlik arasındaki gerilim, karma karar alma süreçleriyle aşılabılır. Ulusal güvenlik ve dış politika gibi acil alanlarda yürütmeye hızlı karar alma yetkisi tanınırken; eğitim, dil, kültür ve temsiliyet gibi toplumsal konularda geniş katılımlı istişare ve uzlaş mekanizmaları işletilebilir. Böylelikle hem etkinlik hem de demokratik meşruiyet korunur.

Sonuç olarak, bu üç kuramın çelişkileri, sentez bir yaklaşımla uyumlu hale getirilebilir. Ortaya çıkan model, “kültürel kapsayıcılık + adil güç paylaşımı + kurumsal kapasite” üçlüsü etrafında şekillenmektedir. Başka bir deyişle, etnik grupların kültürel özerkliklerinin tanınması, parlamentoda ve kabinede kapsayıcı temsil mekanizmalarının oluşturulması ve merkezi kurumların (mahkemeler, seçim komisyonu, kolluk kuvvetleri gibi) güçlendirilmesi, sürdürülebilir bir ulus-devletleşme sürecinin temel taşları olabilir. Bu formül, yalnızca teorik bir sentez değil, aynı zamanda pratik bir yol haritası sunarak Afganistan'ın toplumsal barışını ve siyasal bütünlüğünü güçlendirecek tek çıkış yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Afganistan'ın ulus-devlet inşa süreci, benzer toplumsal yapıya sahip ülkelerle karşılaştırıldığında daha anlamlı hale gelmektedir. Bu bağlamda Afganistan'ın deneyimi, benzer toplumsal ve siyasal yapılara sahip Irak, Suriye ve Yemen örnekleriyle karşılaştırıldığında daha da açıklayıcı bir nitelik kazanmaktadır.

Kriterler / Ülkeler	Afganistan (2001–2021)	Irak (2003–2021)	Suriye (2011–2021)	Yemen (2011–2021)
Etnik/Mezhepsel Yapı	Peştun, Tacik, Hazara, Özbek (çoğul etnik yapı)	Şii, Sünni, Kürt (mezhepsel ve etnik bölünme)	Alevi rejimi-Sünni çoğunluk-Kürt azınlık	Zeydi Şiiler, Sünniler, Güney ayrılıkçılar
Uluslararası Müdahale	ABD/NATO (2001 sonrası doğrudan yeniden yapılandırma)	ABD işgali sonrası doğrudan devlet dizaynı	Rusya ve İran destekli rejim; Batı destekli muhalefet	Suudi-İran vekalet savaşı; Körfez destekli müdahaleler
Yeni Anayasa Denemesi	2004 Anayasası (temsiliyet açısından sorunlu)	2005 Irak Anayasası (Kürt özerkliği tanındı)	2012 yeni anayasa taslağı (rejimci)	Anayasal süreç donmuş durumda
Güç Paylaşımı Mekanizması	Etnik temsiliyet yok, merkezileşmiş sistem	Cumhurbaşkanı-Kürt, Başbakan-Şii, Meclis Başkanı-Sünni (Lijphart modeli)	Alevi merkezli otoriter yapı, güç paylaşımı yok	Hadi hükümeti vs. Husi fiili kontrolü, parçalı egemenlik
Devletin Kurumsal Kapasitesi	Zayıf; dış yardıma bağımlı, yolsuzluk yaygın	Kurumsal kapasite orta düzeyde, petrol geliri var	Bürokratik yapı ayakta ama sadece rejim bölgelerinde	Devlet neredeyse yok, kurumlar çökme noktasında
Yerel Meşruiyet	Etnik temsiliyet eksikliği nedeniyle düşük	Mezhebi bloklar arasında meşruiyet çatışması	Rejim kontrolü dışında meşruiyet yok	Her güç odağının ayrı meşruiyet anlatısı var
Sonuç / Durum	Devlet çöküşü ve Taliban'ın dönüşü	Kırılgan ama işleyen parçalı yapı	İç savaş ve bölgesel vekâlet savaşı	Fiili bölünmüşlük; kalıcı barış ihtimali zayıf

Tablo 2: Afganistan, Irak, Suriye ve Yemen'de Karşılaştırmalı Ulus-Devlet İnşası

Kaynak: Yazar tarafından çeşitli kaynaklar kullanılarak oluşturulmuştur

Yukarıdaki karşılaştırmalı tabloda da görüldüğü üzere, Afganistan'ın Irak, Suriye ve Yemen ile mukayesesi, üç temel değişkenin bu ülkelerin kaderinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır: etnik ve mezhepsel çeşitliliğin yönetimi, dış müdahalenin niteliği ve güç paylaşımı mekanizmalarının varlığı ya da yokluğu.

Afganistan'da Peştun, Tacik, Hazara ve Özbeklerden oluşan çok-etnili yapı hiçbir zaman kurumsal olarak tanınmamış, bu nedenle etnik kapsayıcılık sağlanamamıştır. Irak'ta Şii, Sünni ve Kürtler arasındaki bölünme, 2005 Anayasası'na en azından kısmen yansımış ve Kürtler sınırlı bir özerklik elde etmiştir (Dodge, 2012: 87–92). Suriye'de ise Alevi merkezli otoriter yapı, Sünni çoğunluğu ve Kürt azınlığı sistemin dışında bırakmış, ülkeyi

uzun süreli bir iç savaşa sürüklemiştir (Phillips, 2016: 133–140). Yemen’de Zeydi Şiiiler, Sünniler ve Güney ayrılıkçıları arasındaki çatışmalar, ülkenin fiilen parçalanmasına yol açmıştır (Day, 2012: 208). Bu durum, Kymlicka’nın da vurguladığı üzere, kültürel hakların ve kolektif kimliklerin tanınmadığı toplumlarda toplumsal barışın ve siyasal istikrarın sürdürülemeyeceğini göstermektedir (Kymlicka, 1995:27-33).

Dış müdahalelerin niteliği de devlet kapasitesi üzerinde doğrudan etkili olmuştur. Afganistan’da ABD ve NATO’nun doğrudan müdahalesi bazı kurumların inşasını sağlasa da, aşırı dış bağımlılık yerel kapasiteyi zayıflatmıştır (Suhrike, 2011: 60). Irak’ta siyasal düzen tamamen ABD işgali sonrası dışarıdan dizayn edilmiştir. Suriye’de rejimin Rusya ve İran tarafından, muhalefetin ise Batı tarafından desteklenmesi, devleti daha da kırılgan hale getirmiştir. Yemen’de ise Suudi Arabistan ve İran’ın vekâlet savaşı, kurumsal yapıyı çökertecek ölçüde istikrarsızlık yaratmıştır. Bu örnekler, Fukuyama’nın da belirttiği gibi, kurumsal kapasitenin yalnızca yerel temellere dayandığında sürdürülebilir olduğunu ortaya koymaktadır (Fukuyama, 2014: 14-19).

Güç paylaşımı bakımından da farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Afganistan’da etnik temsiliyeti garanti eden herhangi bir kurumsal mekanizma bulunmamış ve bu durum meşruiyet krizini derinleştirmiştir. Irak’ta ise üçlü güç paylaşımı modeli (Cumhurbaşkanı–Kürt, Başbakan–Şii, Meclis Başkanı–Sünni) sınırlı da olsa belli bir istikrar yaratmış, ancak kalıcı olmamıştır. Suriye’de güç paylaşımı tümüyle reddedilmiş, Yemen’de ise resmi mekanizmalar çökmüş ve ülke silahlı gruplar arasında fiilen bölünmüştür. Bu tablo, Lijphart’ın belirttiği üzere, uzlaşılı demokrasisinin en azından geçici bir istikrar sağlayabileceğini, fakat tek başına derin krizleri çözmekte yetersiz olduğunu göstermektedir (Lijphart, 2004: 98-102).

Sonuçta, bu dört ülke içinde Afganistan en kırılgan örnek olarak öne çıkmaktadır. Anayasal çerçeveye rağmen etnik temsilin zayıflığı ve yerel kurumsal kapasitenin güçlendirilememesi, devletin çöküşüne ve Taliban’ın yeniden iktidara gelmesine yol açmıştır. Bu karşılaştırma açıkça göstermektedir ki Afganistan’ın başarısızlığı yalnızca iç dinamiklerden değil, aynı zamanda yetersiz güç paylaşımı modellerinden ve dış müdahalelerin yarattığı kurumsal zaafılardan da kaynaklanmaktadır.

Dolayısıyla bu mukayeseli inceleme, parçalı toplumlarda devlet–ulus inşasının tek bir kuramsal yaklaşımla açıklanamayacağını, ancak üç boyutun eş zamanlı olarak hayata geçirilmesiyle mümkün olabileceğini ortaya koymaktadır: Kymlicka’nın öngördüğü

kültürel tanıma, Lijphart'ın savunduğu adil güç paylaşımı ve Fukuyama'nın vurguladığı yerel kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Her araştırma, özellikle sosyal ve siyasal bilimler alanında yürütülen çalışmalar, kapsamı, yöntemi veya elde edilen sonuçların geçerliliği üzerinde etkili olabilecek çeşitli sınırlılıklar içerebilir. Bu çalışma da, çok parçalanmış bir toplum olan Afganistan'da ulus-devlet inşası sürecini inceleyen bir nitel araştırma olarak bazı sınırlılıklarla karşı karşıyadır. Bu sınırlılıkların şeffaf bir biçimde ortaya konması, araştırmanın bilimsel güvenilirliği açısından önem arz etmektedir.

İlk sınırlılık, Afganistan'da doğrudan saha çalışması yapılamamış olmasıdır. Ülkenin mevcut güvenlik, siyasal ve coğrafi koşulları nedeniyle, araştırmacının ülke içinde uzmanlar, akademisyenler veya vatandaşlarla yüz yüze görüşmeler gerçekleştirmesi mümkün olmamıştır. Bu nedenle araştırma, zorunlu olarak belge ve literatür incelemesine (masa başı çalışması) dayandırılmıştır. Bu yöntem akademik olarak geçerli olmakla birlikte, doğal olarak veri çeşitliliği ve derinliğinde bazı sınırlamalara yol açmıştır. Bununla birlikte, söz konusu eksiklik kısmen ikincil veri setleri üzerinden telafi edilmeye çalışılmıştır. Araştırmada özellikle UNAMA raporları, SIGAR denetim raporları ve International Crisis Group (ICG) analizleri gibi güvenilir uluslararası kaynaklar kullanılmış; böylece sahadan doğrudan elde edilemeyen gözlemler, ikincil veriler aracılığıyla analize dâhil edilmiştir.

İkinci sınırlılık, kullanılan kaynakların geçerliliği ve yönelimiyle ilgilidir. Araştırmada kullanılan çok sayıda veri ve rapor, uluslararası kuruluşlar, önceki Afgan hükümetleri veya siyasi aktörlere bağlı araştırma merkezleri tarafından üretilmiştir. Bu tür kaynaklar, zaman zaman belirli ideolojik, etnik ya da siyasal eğilimlerden etkilenmiş olabilir. Bu nedenle, araştırmacı bu belgeleri eleştirel ve dikkatli bir analiz süzgecinden geçirerek değerlendirmiştir.

Üçüncü sınırlılık, çalışılan konunun kuramsal karmaşıklığı ve çok faktörlü doğasıyla ilgilidir. Ulus-devlet inşası, tarihsel, kültürel, siyasal, toplumsal ve uluslararası birçok faktörün kesişiminden doğan bir olgudur. Bu çok katmanlı yapı, nedensel ilişkileri analiz etmeyi ve birincil-sekonder etkenleri birbirinden ayırmayı zorlaştırmakta, analiz sürecinde daha fazla dikkat ve titizlik gerektirmektedir.

Buna ek olarak, araştırmanın odaklandığı zaman aralığının genişliği de ayrı bir zorluktur. Her ne kadar ana odak 2001–2021 dönemi olsa da, süreci bütüncül anlamak amacıyla daha önceki dönemlerdeki devlet inşa çabalarının da tarihsel olarak incelenmesi gerekmiştir. Bu zaman genişliği, sınırlı araştırma süresiyle birleştiğinde, her boyuta derinlemesine eğilme konusunda bazı kısıtlamalar doğurmuştur.

Son olarak, çalışmanın genellenebilirliği de sınırlı olabilir. Elde edilen bulgular, benzer yapıya sahip ülkelerdeki devlet inşa süreçlerine ilişkin fikir verici olabilir; ancak Afganistan’ın kendine özgü etnik yapısı, tarihsel deneyimi ve dış müdahale düzeyi gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda, bu sonuçların başka ülkelere doğrudan aktarımı ancak dikkatli karşılaştırmalı analizlerle mümkün olacaktır.

1. BÖLÜM: KAVRAMLAR, MODELLER VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Bu bölümde öncelikle devlet, modern ulus-devlet ve modern ulus-devletin tarihsel arka planı gibi kavramsal tartışmalara yer verilmektedir. Ardından, ulus-devlet inşası, ulus-devlet modelleri ve parçalanmış toplumlarda ulus-devlet inşası konuları ele alınacaktır.

1.1. Modern Devlet Kavramsal Analizi

Modern ulus devlet ele alınmadan önce, devletin ne olduğu ve nasıl tanımlanabileceği üzerinde durulmalıdır. Bilindiği gibi devlet siyaset biliminin temel kavramlarından biridir. Devletin önemi öyledir ki, bazı düşünürler devleti siyaset biliminin merkezi konusu olarak görürler. Ancak, gerçekte devletin ne anlama geldiği bir tartışma konusudur. Devlet kavramı, ilk bakışta basit ve anlaşılması kolay gibi görünse de gerçekte devletin tanımı karmaşık bir meseledir ve birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Aslında karmaşık ve çok boyutlu yapısı nedeniyle kapsamlı ve eksiksiz bir devlet tanımı yapmak son derece zordur. Easton'ın Siyasi Sistemler adlı çalışmasında işaret ettiği gibi, "devlet kavramını tanımlarken, bu kavramın çok belirsiz, gizemli, akışkan ve tanımlanabileceğinden daha karmaşık olduğunu not etmeliyiz" (Easton, 1971: 106-115). Bununla birlikte başta siyaset bilimi olmak üzere sosyal bilimler alanında çalışan her bilim insanı, devletin kendine özgü bir tanımını yapmaya çalışmıştır. Bu çalışmada, devlet hakkındaki en önemli düşünürlerden bazılarının tanımları ve tutumlarına işaret edilmeye çalışılmaktadır. David Held, devleti şu şekilde tanımlamıştır: "Devlet, belirli bir toprakta üstün yasal güce, münhasır zorlayıcı güce ve en azından vatandaşların desteğine sahip olan siyasi bir organdır" (Held, 2006: 58). Bir başka tanınmış düşünür olan Michael Mann'a göre devlet, "bir tür merkeziliğe sahip farklı kurumlar ve çalışanlardan oluşan bir gruptur. Bu merkez belirli bir bölgedeki toplumun siyasi işlerini yönetir. Ayrıca bu merkez, zorlayıcı güç tekeline kullanarak yasama yetkisini elinde bulundurmaktadır" (Mann, 1984:112). Wang ise, devletin "meşru şiddet tekeline, kendi topraklarındaki işleri üzerinde mutlak kontrole, halkına mutlak hükmetme hakkına ve her türlü dış müdahaleden bağımsızlığa" sahip bir kurum olduğunu ifade etmektedir (Wang, 2004: 437). Farklı devlet tanımlarında görülen ortak nokta, düşünürlerin ve sosyal bilimler araştırmacılarının neredeyse mutlak çoğunluğunun devlet tanımlarında Max Weber'in tanımında vurguladığı temel unsurlara yaptıkları vurgudur. Max Weber'in devlet

tanımının siyaset bilimi literatüründe en çok alıntı yapılan tanımlardan biri olmasının nedeni de budur. Weber'in tanımına göre devlet, "Belirli bir toprakta zorlayıcı gücün meşru kullanım tekeline (başarılı bir şekilde) sahip olan kurum veya insan topluluğudur" (Weber, 1946: 78).

Simeon Mitropolitski ise, Max Weber'in devlet tanımını siyaset biliminin güncel ihtiyaçlarına göre analiz etmiştir. Mitropolitski (2011)'e göre, Max Weber'in devlet tanımındaki temel kavramlar arasında yer alan tekel, meşruiyet ve güç "üç ana özellik" iken; insan topluluğu ve toprak "iki alt özellik" olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitropolitski, tekel kavramını siyasi iktidar; meşruiyet kavramını bir rejimin kültürel kabul türü (örn. otoriterlik veya demokrasi) ve fiziksel güç kavramını yönetimin ana tekniği (örneğin, merkezileştirilmiş ve merkezi olmayan siyasi sistemler) olarak yorumlar (Mitropolitski, 2011).

Weber'in tanımını esas alan bir başka çalışma da Hall ve Ikenberry'nin The State (1989) başlıklı çalışmasıdır. Hall ve Ikenberry, Weber'in görüşüne dayanarak, devleti "şiddet ve zorlama araçlarıyla uğraşan, bölgesel ve tekeli bir kurumlar bütünü" olarak tanımlamaktadır (Hall ve Ikenberry, 1989: 34).

Öte yandan, çağdaş siyaset bilimi araştırmacılarından Bob Jessop (1990) belirli bir devlet tanımı üzerinde anlaşmaya çok isteksizdir ve özellikle Weber'in tanımına katılmaz. Jessop'a (1990) göre devlet, "soyut ve biçimsel bir nesne" değil, gerçek dünya siyasetinde durumdan duruma değişen "biçim-belirli bir toplumsal ilişki"dir. (Jessop, 1990: 341). Diğer bir deyişle, devletle ilgili herhangi bir teoriden beklenen devletin bir tanımını sunmasıdır ki bu zor bir iştir. Çünkü bir devletin arkasında tarihsel bir birikim vardır. Oysa yalnızca tarihsel arka plana sahip olmayan şeyler tanımlanabilir. Bu nedenle, devletin her türlü tanımı temelde sorunludur. Dolayısıyla devletin tanımını yapmak yerine onun gücüne odaklanmak gerekmektedir.

Ancak Bob Jessop'un Weberci devlet tanımına yönelik eleştirel yaklaşımına rağmen, Weber'in devlet tanımı konusunda hala geniş bir fikir birliğinin olduğu görülmektedir. Bu husus, Weber'in devlet tanımının bu çalışmada da temel alınmasına imkan vermektedir. Zira siyaset bilimi alanındaki düşünürlerin ve araştırmacıların çoğunun ortaya koyduğu devlet tanımlarında, Max Weber'in vurguladığı temel unsurlar noktasında bir uzlaşma sağlandığı görülmektedir.

Bu noktada Bob Jessop'un eleştirilerine yanıt verilebilmesi için, Max Weber'in devlet tanımını ve Weber'in tanımındaki devleti oluşturan temel unsurları irdelemek gerekmektedir. Tanımda, her şeyden önce devletin bir tür kurum (belirli bir siyasi kurum) olduğu açıktır. Dolayısıyla devletin öncelikli ayırıcı vasfı, kurum olmasıdır. Politik olmak ise, devletin ikinci yönüdür ve politik bir kurum olması itibarıyla devleti diğer kurumlardan ayırır. Devletin üçüncü karakteristiği, (diğer siyasi kurumlardan ayırt edici özelliği olarak) benzersizliğidir.

Dolayısıyla bu noktadan itibaren devletin bu üç yönüne ve bunların birbirleriyle nasıl ilişkili olduğuna odaklanmak gerekmektedir. Devlet üzerine çalışan sosyal bilimciler arasında, Weber'in devlet tanımı konusunda oluşan genel uzlaşısı yalnızca devletin zorunlu unsurlarıyla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda onun örgütsel ve kurumsal boyutlarını da kapsamaktadır. Weber'in devletin gerekli ve yeterli unsurları hakkındaki görüşüne az çok katılmakla kalmayıp, devletin öncelikle bir örgüt veya kurum olduğunu da kabul ederler. Bu bakımdan devletin ontolojik ve mantıksal açıdan her şeyden önce bir kurum olduğu iddiası, ciddi bir şekilde sorgulanmamıştır. Dolayısıyla bu noktada sorulması gereken soru, devletin bir kurum olmasının veya kurumsal yönünün ne anlama geldiğidir.

Kurumun anlam ve tanımına ilişkin çok sayıda önermeyle karşılaşılsa da bunların çoğu temelde dört bileşene veya ögeye gönderme yapmaktadır. Bu bileşenlerin belirlenmesi ve analiz edilmesi, kurum kavramının daha doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ontolojik olarak kurum doğal bir şey değil, toplumsal hayatın yani insan ilişkilerinin bir ürünüdür. Bu sebeple devlet, bir ihtiyacı giderme amacına veya arzusuna yöneliktir. İnsanların etkileşimlerini modelleyerek veya davranışlarını kısıtlayarak belirlenen hedefi veya arzu edilen ihtiyacı sağlar. Dolayısıyla, kurumlar yapaydır; ortak yaşam sürecinde insanların amaçlarını daha iyi karşılamak için yine insanlar tarafından inşa edilmiştir. Nitekim insanların belirli hedeflerine ulaşabilmeleri için yeteneklerini artırmaları gerekir ve bu da koordineli insan etkileşimlerini gerektirir. Bu koordinasyon, tekrarlanan davranışlara veya istikrarlı bir sosyal davranış modeline yol açan bir dizi rolün tanımlanması ve kabul edilmesinden başka bir şey değildir (Wilson, 1992: 13). Bu anlamda bir kurum, genellikle gizli metafizik varsayımlara sahip yapılara dayalı, tekrarlanan etkileşimler dizisidir.

Kurum ne olduğu sorusuna cevap vermek, devlet kurumunun ne olduğu sorusuna cevap vermeyi kolaylaştırır. Nitekim devlet bir kurumdur; az çok kurum tanımını oluşturan ana

bileşenlere sahiptir. Temelde devlet, sosyal bir yapıdır ve belirli hedeflere yöneliktir. Bu hedeflere, etkileşimleri modelleyerek ulaşmaya çalışır. Bu anlamda devlet “görülemeyen, işitilemeyen, dokunulamayan soyut bir varlıktır” (Crevelde, 1999: 1). Diğer bir deyişle, devlet kavramsal bir çerçeveye dayalı olarak anlaşılabilir. Çünkü devletin merkezinde kavramsal aygıttan başka araç yoktur. Dolayısıyla devletin otoritesi, vatandaşların nesnelerin veya yapıların gerçek doğasına ilişkin karmaşık ve kapsayıcı düşünce dünyasına dayanmaktadır (Steinberger, 2004:21).

Devletin yapay olduğu ya da toplumsal olarak inşa edildiği iddiası iki şekilde anlaşılabilir. Mantıksal olarak, diğer sosyal kurumlar gibi, devlet de ortak yaşamın bir ürünüdür. İnsanoğlunun ortak yaşamı, devlet gibi bir kurumun kurulmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla devleti doğal bir şey olarak ve insandan önce düşünmek mantıken mümkün değildir. Hemen hemen tüm modern filozoflar, devleti, diğer örgütlenme biçimleri gibi, insanların amaçlarını karşılamak için yaratılmış yapay bir şey olarak görürler. Bu açıdan bakıldığında modern filozoflar devlete değil, insana ve topluma ontolojik ve normatif öncelik vermektedirler ve bu sebeple araçsal bir devlet anlayışına sahiptirler (Morris, 1998: 5-6).

Tarihsel bir bakış açısından, devletin toplumsal inşasına odaklanması ve yapay bir olgu olarak anlaşılması haklı görülebilir. Kapsamlı tarihsel bir geçmişi olmasına ve toplumsal yaşamın ayrılmaz bir parçası olmasına karşın devletin tarihi, insanlık tarihine (toplumsal yaşama) göre çok daha geç ve kısadır. İnsanlık, toplumsal yaşamının birkaç bin yılını bir devlet olmadan, ancak bir toplumsal düzen biçimi çerçevesinde yaşamıştır (Cohen, 1978: 2 & Taylor, 1982: 3).

Üçüncü bileşene ilişkin olarak, devletin yalnızca amaçlarına göre tanımlanması doğru olmamakla birlikte, devletin bir kurum olarak bir amaca ulaşmak için kurulduğu söylenebilir. Kuşkusuz bu amaç toplumsal düzeni sağlamak ve sürdürmektir. Bu şekilde devlet, yasaların oluşturulması ve uygulanması yoluyla toplumsal düzeni kurmaya çalışan bir kurumdur. Yönetilenler de devletin toplumsal düzeni sağlama felsefesini kabul ederler ve bu nedenle onu meşru bir kurum olarak görürler. Tabii devletin verdiği söze ne kadar sadık kalabildiği ve başka bazı hedefleri de gündemine alıp almadığı ayrı bir konudur (Poggi, 1990: 11).

Devlet kurumunun amaçlılığı, diğer kurumlar gibi devletin de bunu bireylerin etkileşimlerini modelleyerek yaptığı dördüncü bileşenle bağlantılıdır. Başka bir deyişle,

devlet, insan etkileşimi için az çok istikrarlı ve kesin yapılar sağlar. Bu sayede arzu edilen eylemleri güçlendirir ve kolaylaştırırken, aksine istenmeyen eylemleri zayıflatır ve zorlaştırır (Steinberger, 2004: 140).

Bu şekilde devletin kurum olma özelliğini vurguladıktan sonra, onun nasıl bir siyasi kurum olduğu üzerine odaklanmak gerekmektedir. Devletin siyasi yönü veya devlet kurumunun siyasi niteliği, bu kurumun siyaset veya siyasi meselelerle uğraştığı anlamına gelir. Siyasetle uğraşmak aynı zamanda siyasi iktidarla uğraşmak demektir. Bu anlamda devlet, siyasi güçle ilgilenmektedir ve siyasi güç, kaynak ve tesislere sahip olmaya dayanmaktadır. Dolayısıyla, devlet tarafından fiziki güç uygulama imkânı bu şekilde sağlanmaktadır (Poggi, 1990: 3-4). Böylece, devlet bir tür siyasi güç (kaynakları) ile ilgilenir. Weber'in devlet tanımındaki kuvvet kavramı, bu gerçeği ifade eder. Her şeyden önce, devlete ayırt edici bir kimlik kazandıran, temel güç kaynaklarına sahip olmasıdır. Bu şekilde hükümet güçlenir ve başkalarının davranışlarını kontrol edebilir. Dolayısıyla kavramsal olarak, bir kurumu siyasi yapan şey, belirli bir güç (kaynak) türüyle olan ilişkisidir.

Siyasi bir kurum olmasının yanı sıra, devletin üçüncü yönü, siyasi iktidarla olan özel ilişkisi ile ilgilidir. Aslında birinci yönü (kurumsal olması) devleti diğer kurumlardan ve ikinci yönü (siyasi olması) ise, devleti diğer mutabakat kurumlarından farklı kılmaktadır. Bu arada üçüncü husus (özel olması) devleti diğer siyasi kurumlardan ayırmanın temelini oluşturmaktadır. Herhangi bir siyasi kurumun iktidarla ilişkisi olabilir veya bulunabilir, ancak devletin siyasi iktidarla ilişkisi özel ve benzersizdir. Bu anlamda bir (siyasi) kurum, siyasi iktidarla belli bir ilişki kurmadıkça devlet olamamaktadır. Bu noktada Weber'in devlet tanımının çok iyi bir rehber olduğu söylenebilir. Weber'e göre, bir siyasi kurum veya kuruluş, fiziksel gücün meşru kullanımının tekeli (başarılı bir şekilde) iddia ettiği ölçüde devlet olarak adlandırılabilir (Weber, 1958: 78). Bu tanıma göre, devletin siyasi iktidarla ilişkisi münhasır, meşru ve bölgeseldir. Diğer bir deyişle, devlet, diğer bazı kurumlar gibi, kuvvet kullanmak suretiyle hareket eder. Ancak bu kuvvet eylemleri münhasır, meşru ve bölgeseldir. Dolayısıyla, bir kurumun devlet olabilmesi için güç, tekel, toprak (bölgesellik) ve meşruiyet olmak üzere dört unsura sahip olması gerektiği söylenebilir. Böylece bu dört unsur, devletin kuruluş şartları olarak kabul edilebilir.

Devletin unsurları hakkında birkaç noktayı hatırlamak gerekmektedir. Devlet, çeşitli unsurlardan oluşmasına ve bunlar olmaksızın oluşması mümkün olmamasına rağmen

bağımsız bir varlığa sahiptir ve bileşenlerinden herhangi birine indirgenemez. Bağımsız bir kavramsal varlık olarak devlet, onu oluşturan parçalar üzerinde mantıksal bir önceliğe sahiptir. Dolayısıyla devletin unsurlarının veya bileşenlerinin çokluğu, devletin kimlik birliğini gölgelememelidir.

İkinci göze çarpan nokta, unsurların ya da bileşenlerin sadece birlikte değil, birbirleriyle ilişkili olarak devleti oluşturmaları gerektiğidir. Dolayısıyla unsurların veya bileşenlerin birbiriyle ilişki içinde devleti oluşturması elzemdir; sadece bir araya getirilmeleri anlamına gelmemektedir. Çünkü devlet bir bütündür, çok sayıda farklı öge veya bileşenin basitçe biraradalığı yeterli değildir. Bir devletin varlığından söz edebilmek için söz konusu unsurların birbiriyle bağlantılı ve tutarlı bir şekilde mevcut olması gerekir. Bu bakımdan devletin var olabilmesi için yalnızca kuvvet, toprak, tekel ve meşruiyet gibi dört unsurun bir arada bulunması yeterli değildir. Bu unsurlar arasında anlamlı bir ilişkinin varlığı zorunludur. Buna göre devlet, belirli bir bölgede münhasıran meşru güç kullanma iddiasında bulunan bir varlıktır.

Üçüncü nokta, devletin gerekli unsurları birbiriyle ilişkili ve bir bütün oluştururken aynı zamanda yapılandırılmış olmasıdır. Bu bütünü oluşturan bu unsurlardan biri merkezi bir konuma sahiptir. Weber'in devlet tanımından ve örgütsel tanımı vurgusundan bu merkezi konumun kuvvet (şiddet) unsuruna ait olduğunun anlaşıldığı söylenebilir (Gruhun, 2001: 70-149). Ancak devlet tamamen zor (şiddet) unsuruna da indirgenemez. Çünkü kuvvet (zor/şiddet) unsuru ne kadar yoğun olursa olsun tek başına devlet kuramaz. Kuvvetin (şiddetin) merkezi konumu, anlam kazanan diğer unsurlarla ilişki içindedir. Kuvvet, diğer unsurlarla (tekel, toprak ve meşruiyet) uyumlu hale getirildiğinde, devlette merkezi bir unsur konumuna sahip olabilir. Bu nedenle gücü (kuvvet) esas alırken diğer unsurların (tekel, toprak, meşruiyet) ayrılmaz bağına da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Devletin kavramsal tanımına ilişkin buraya kadar sürdürülen tartışmayı özetlemek gerekirse, öncelikle devletin üç farklı perspektiften tanımlanabileceği söylenebilir. Aslında devlet bu üç açıdan (idealist yaklaşım, işlevselci yaklaşım ve kurumsal yaklaşım) tanımlanabilir. İdealist yaklaşımdaki Devlet kavramı Hegel'in yazılarında daha belirgindir. Hegel, devleti ahlaki bir topluluk olarak görüyordu. Bu arada Hegel'e göre toplumun tüm üyeleri arasında karşılıklı empati, özveri ve işbirliği gibi hususlar devletin temelini oluşturmaktadır. Öte yandan işlevselci yaklaşım, daha çok devlet kurumlarının rolüne veya amacına odaklanmaktadır. İşlevselcilere göre devlet, işlevi toplumsal düzen

ve istikrarı sağlamak ve korumak olan bir dizi kurumdur. Son olarak üçüncü (kurumsal) yaklaşım, en geniş anlamıyla, daha çok hükümet aygıtına ve devletin örgütsel yapısına odaklanır. Bu yaklaşımda devlet bir kamu kurumudur ve toplumsal hayatın kolektif örgütlenmesinden sorumludur. Bu tanımın üstünlüğünün, Andrew Heywood'un da belirttiği gibi, devlet ile sivil toplum arasında net bir fark yaratmasından kaynaklandığı iddia edilebilir (Heywood, 2008: 129). Bu noktadan itibaren ise, konuya modern ulus-devlet perspektifinden bakmak gerekmektedir. İlk bakışta, modern ulus-devletin, tarihsel sosyo-politik dönüşümün ürünü olan bir tür devlet örgütlenmesi olduğu söylenebilir. Bu tür bir devlet biçimi önce Avrupa'da ortaya çıkmış, daha sonra dünyanın diğer bölgelerinde etkili bir model olarak gelişmiştir (Erözden, 1997: 10).

Özellikle 18. yüzyıldan itibaren modern ulus-devlet, dünyadaki hakim siyasal yönetim biçimi haline gelmiştir. Aslında feodalizmden moderniteye geçiş Avrupa'da devletin dönüşümü açısından önemli bir deneyim olmuştur. Bu dönüşüm, büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu noktada en önemli gelişmelerden biri modern devletin oluşumu ve bürokratik kurumların yaygınlaşmasıdır. Avrupa'da devletin dönüşümü ve ardından bürokrasinin büyümesi, üretim tarzındaki değişikliklerin, sınıf mücadelelerinin ve toplumsal tabakalaşmadaki değişikliklerin ürünüdür. Bununla birlikte, modern devletin teorik ve ampirik temelleri Orta Çağ'ın ikinci yarısında ortaya çıkmıştır. 17. yüzyıldan itibaren, önce modern mutlak devletler ortaya çıkmış ve ardından 18. ve 19. yüzyıllardaki Fransız Devrimi ve diğer demokratik devrimlerle birlikte Modern devlet demokratik biçimlere dönüşmüştür.

Modern ulus-devletin kavramsal açıdan en ünlü ve etkili tanımı, Alman siyaset sosyologu ve ekonomi tarihçisi Max Weber'e aittir. Weber, "Meslek Olarak Siyaset" adlı konuşmasında modern ulus-devlet hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir. Weber'e göre, "modern ulus-devlet, belirli bir toprakta zorlayıcı gücün meşru kullanımı tekeline (başarılı bir şekilde) sahip olan kurum veya insan topluluğudur" (Weber, 1946: 78). Weber'in devlet tanımına yukarıdaki satırlarda zaten işaret edilmişti. Temel olarak, Weber'in devlet tanımı daha çok modern ulus-devletle ilişkilidir. Elbette, daha önce bahsedilen diğer tanımlar da daha çok Modern devlet ekseninde tanımlardır. Çünkü modern ulus-devlet, devletin gerçek ve somut bir modelidir. Bu nedenle düşünürler, devletin kavramsal çözümlemelerinin temeli olarak modern ulus-devleti dikkate alırlar.

Yukarıda Weber'in devlet tanımı ve devletin temel unsurlarına yeterince yer verildiği için burada tekrar etmeye gerek yoktur.

Modern ulus-devlet kavramını daha iyi anlayabilmek için temsili göstergelerini ve özelliklerini açıklamak gerekmektedir. Modern ulus-devletin göstergelerini ve özelliklerini belirlemek için Christopher Pearson'ın The Modern State adlı eseri temel bir kaynaktır.

Max Weber'in teorisinden ilham alan Pearson, bu çalışmasında modern devletin dokuz temel özelliğini sıralamaktadır:

1. Şiddet Araçlarının (Tekel) Denetimi
2. Toprak
3. Egemenlik
4. Anayasallık
5. Kişisel Olmayan İktidar
6. Kamu Bürokrasisi
7. Yetki/Meşruiyet
8. Yurttaşlık
9. Vergilendirme
- 1- Şiddet Araçlarının (Tekel) Denetimi

Weber, modern ulus-devleti tarif ederken, şiddet araçlarını kontrol etme özelliğine büyük önem vermiştir. Weber'den önce modern devletin ilk teorisyonu olarak kabul edilen Thomas Hobbes, iç savaşı önlemek için devletin şiddet kullanmasını gerekli görmüştür. Hobbes'a göre insanlar, onları korkudan korumak ve eylemlerini kamu yararı doğrultusunda yönlendirmek için üzerlerinde genel bir otoritenin kurulmasına ihtiyaç duymaktadır. Bunun gerçekleşmesi için Leviathan'ın şiddet ile birlikte zor ve kuvvet kullanması gerekmektedir (Pierson, 2011: 7).

Öte yandan Marksist geleneğe mensup yazarlar devletin önemini örgütlü şiddet tekeli ile ifade etmişlerdir. Ancak Marksist gelenek, daha çok devletin toplumları düşman ve uyumsuz sınıflara ayırma rolüne vurgu yapmaktadır. Friedrich Engels (1889-1820), klasik Marksist devlet görüşünü şu şekilde detaylandırır:

“Devlet, hiçbir şekilde topluma dışarıdan dayatılmış bir güç değildir. Hegel'in iddiasının aksine, devlet "ahlak fikrinin gerçekleşmesi" ve "aklın tezahürü ve gerçekleşmesi" değildir. Devlet, evriminin belirli bir aşamasındaki toplumun ürünüdür; devletin varlığı, toplumun çözümsüz iç çatışmalara girdiğinin ve ondan

kurtarılamayan uzlaşmaz karşılıklı güçlere bölünmüş olduğunun açık bir işaretidir. Öyle ki, bu karşılıklı güçlerin (ekonomik çıkarları çatışan sınıfların) sonuçsuz bir mücadelede birbirlerini ve toplumu yutmaması için, çatışmaların yoğunluğunu azaltan ve onu "düzen" çerçevesinde sınırlayan bir güce ihtiyaç vardır. Toplumdan çıkan ama kendisini onun üzerinde konumlandıran güç, devlettir” (Engels, 1978: 752).

Marksizmin çağdaş düşünürlerinden biri olan Christopher Morris ise, Modern devlet ile şiddet arasındaki ilişkiyi şu şekilde özetlemektedir: “Modern devlet, yönetim ve kontrol araçlarının yüksek derecede yoğunlaştığı bir siyasal örgütlenme biçimidir. Teorik olarak, hükümetler kendi topraklarında üstün güce sahiptir ve meşru zorlama kullanma konusunda münhasır hak iddiasına sahiptir” (Morris. 1998: 14).

2- Toprak

Tüm devletler bir toprak üzerinde egemenlik iddiasında bulunsa da, yalnızca Modern devlet kesin teritoryal sınırlar oluşturmuştur (Held, 2016: 59). Geleneksel devletler topraklara sahipti, ancak kelimenin tam anlamıyla "sınırlara" sahip değildi. Günümüzde devlete anlam kazandıran sınırlardır. Ulusun siyasal sistemi siyasal sınırlarla anlam bulmaktadır (Giddens, 2004: 85). Modern devlet her şeyden önce coğrafi veya jeopolitik bir varlıktır. Devletler, fiziksel alanı işgal ederek, giderek daha fazla münhasır meşru otorite talep etmektedir. Bu bakımdan devlet olmanın koşulu olarak toprağa sahip olma ilkesi, birçok yazar tarafından vurgulanmıştır. Geleneksel devletlerden farklı olarak modern devletler rekabete dayalı bir düzen içinde yaşarlar. Günümüzde uluslararası sistem giderek artan bir şekilde ulusların devletlerini içermektedir (Pierson, 2011: 9-10). Tanımı olarak, toprak, genellikle dünyanın, başta modern devlet olmak üzere bireyler, sosyal gruplar veya kuruluşlar tarafından işgal edilen kısmını ifade eden bir terimdir. Toprak gibi maddi unsurlar, arazi kontrolü gibi işlevsel unsurlar ve sosyal kimlik gibi sembolik boyutlar gibi sosyal hayatın ve sosyal gücün bazı boyutları toprakta birleşir (Passi, 2007: 109).

Diğer bir deyişle, devletler sadece belirli bir toprak parçası üzerinde hak iddia etmekle kalmazlar. Ayrıca toprağın altındaki madenlerin, toprağın etrafındaki suların, toprağın üstündeki hava sahasının ve en önemlisi o topraklarda yaşayan insanların da üzerinde hak iddia ederler. Benzer şekilde, toprak da devleti üç alanda tanımlar. Toprak; birincisi, devletin şiddet kullanma tekelinin sınırlarını belirler. İkincisi, devletlerin dış dünya

karşısındaki egemenlik alanlarının sınırlarını belirler. Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, o devletin ait olduğu halkı ve ulusu da belirler (Erkiş, 2013:70).

Buradan hareketle denilebilir ki devletin toprağa sahip olma ilkesi millet, milliyetçilik ve milli devlet gibi kavramlarla doğrudan ilişkilidir. Fransız düşünür ve tarihçi Ernest Renan, milleti ruhani ve manevi bir ilke olarak kabul etmiştir. Ona göre milletin temeli, ortak bir toprak üzerinde yaşayan insanların geçmişine, bugününe ve geleceğine aittir (Renan, 1998: 340). İngiliz siyaset teorisyeni David Miller da ulusun, ortak inanç ve karşılıklı bağlılıkla inşa edilmiş, tarih boyunca devam etmiş, belirli özelliklere sahip, belirli bir toprakla ilişkili ve diğer topluluklardan farklı özellikleriyle ayrılmış bir toplum olduğuna inanmaktadır (Qavam and Zargar, 2009:4). Dolayısıyla, modern ulus-devlet, sınırları bir ulusun bölgesel dağılımıyla çakışan veya en azından örtüşen bir siyasi birimdir.

3- Egemenlik

Jean Bodin, ünlü eseri Devletin Altın Kitabı'nda modern anlamda egemenlik kavramını kullanan ilk düşünürdür (Erkiş, 2013: 70). Jean Bodin'e göre egemenlik tam, mutlak ve kalıcı iktidar demektir. Bu anlamda egemenlik, modern mutlak devlet teorisinin ana eksenini oluşturmaktadır (Spector, 2012: 26-29). Buna göre, egemenlik en yüksek siyasi otoritedir. Bu kavram, modern uluslararası sistem için temel bir biçimdir ve çağdaş ulus-devletler ve ulusal hükümetler için meşruiyet sağlamaktadır. Temel düzeyde egemenlik, insanlar ve coğrafi alan üzerindeki kontroldür (Kurian, 2011: 1580-81).

Egemenlik, modern devletlerin temel özelliklerinden biridir. Egemenliğin, iç egemenlik ve dış egemenlik olmak üzere iki yönü vardır. İç egemenlik, üzerinde hak iddia edilen toprak parçasının denetimiyle, dış egemenlik ise, diğer devletlerden bağımsız olmakla ilgilidir. Aslında, önceki devletlerin sahip olmadığı modern yönetimin iki özelliği "bölgesellik ve münhasırlık" ilkesidir. Başka bir deyişle, belirli coğrafi sınırları olan tanımlanmış bir bölge, modern devletin ön koşuludur. Ancak bu konu, eski siyasi örgütlenme biçimlerinde büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Devlet ancak tek başına ve münhasır olarak yönetme iddiası kabul edildiğinde anlam kazanır (Morris, 1998: 172-3). Kısacası egemenlik, siyasi bir toplulukta mutlak nihai otoritenin varlığına atıfta bulunmaktadır (Pierson, 2011, 11).

4- Anayasallık

Anayasa, siyasi bir toplulukta en üstün gücün düzenlenmesi ve dağıtılması anlamına gelir (Marriot, 2006, s. 19). Başka bir ifadeyle, çeşitli devlet kurumlarının görev ve işlevleri ile bunlar arasındaki ilişkilerin ve devlet ile bireyler arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini içeren kurallar bütünüdür (Heywood, 2010: 259). Antik Yunan'dan beri, gücün dağılımında ve yönetim biçiminde yasaların, özellikle de anayasanın rolü ele alınmıştır. Dolayısıyla monarşinin önemini azalması, bağımsız bürokrasinin gelişmesi ve ulusal egemenlik fikrinin yaygınlaşmasıyla anayasa, modern devletlerin meşruiyetinin temelini oluşturmuştur. Bugün anayasa, modern devlet söyleminde büyük bir öneme sahiptir. Çünkü siyasi süreçlerde oyunun kurallarının belirlenmesinde temel bir rol üstlenmektedir. Ayrıca, anayasa, yalnızca devletin meşruiyetinin kaynağı değil, aynı zamanda diğer yasaların oluşturulmasının da temelidir (Pierson, 2011: 14).

Weber, modern devletin, yasal ve idari düzeni yasaların çıkarılması yoluyla kontrol ettiğine inanıyordu. Bu bakımdan anayasa ve yasama gücü, modern devletin temel özelliklerindendir. Siyasi gücün mutlak ataerkilliğe veya hanedan teokrasisine dayandığı modern öncesi devletlerin aksine, modern devletlerde güç yasaya ve halkın iradesine dayanmaktadır (Pierson, 2011: 15). Modern devletlerde anayasa, hükümetlere yetki vermek, değerler oluşturmak, hükümette istikrar sağlamak, özgürlüğü korumak ve rejimleri meşrulaştırmak gibi bir dizi özel görevi yerine getirmektir. Ancak yine de hiçbir anayasanın mükemmel olmaması ve tüm anayasalarda dikkatsizlik, ihmal ve eksikliklerin bulunması da mümkündür (Heywood, 2012: 417-425).

5- Hukukun Üstünlüğü ve Kişisel Olmayan İktidarın Uygulanması

Hukuka dayalı siyasal düzen, modern ulus-devletin temel ilkelerinden biridir. Bu ilkeye göre, gücün kullanılması kişilerin iradesine değil, hukuka dayanmalıdır. İyi yönetimin temel olarak nasıl uygulanması gerektiği konusu hem geçmişte hem de günümüzde siyaset teorisi alanında bir tartışma olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Buna göre, iyi yönetimin gerçekleşmesinin, kişi veya kişilerin iradesinin üstünlüğünü değil, hukukun üstünlüğünü gerektirdiği ifade edilmektedir.

Pearson, Modern devlet adlı kitabında Kant'tan alıntı yaparak, devleti "meşru yasalar altındaki insan topluluğu" olarak tanımlar. Pearson, çalışmasında özel olarak devletlerin yöneticiler ve bireyler arasındaki karşılıklı ilişkileri, bireylerin özel ilişkilerini ve genel yasalara (kamu ve idari yasalar) dayalı sosyal davranışları düzenlediği kıta Avrupası geleneğine atıfta bulunmaktadır (Pierson, 2011: 15-16). Tarihsel olarak, devlet gücünün

kanunla sınırlandırılması, Batı Avrupa'da kişisel olmayan siyasi sistemlerin oluşmasına yol açmıştır. Böylece gayrişahsi bir düzen ışığında renk, ırk, din ve aile geçmişi ne olursa olsun herkes için eşit hakların gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur. David Held'in işaret ettiği gibi, tüm aristokratik, dini ve ailesel ayrıcalıklar 18. ve 19. yüzyıllardan itibaren giderek azalmış ve gayrişahsi yönetim Avrupa'da baskın hale gelmiştir (Held, 2016: 59).

6- Kamu Bürokrasisi

Weber'e göre, Modern devlet yönetiminin doğası bürokratiktir. Aslında Weber, bürokrasiyi modern toplumun tüm büyük ölçekli organizasyonlarının (örneğin, modern kapitalist şirketler ve modern ordu dahil) genel yönetim biçimi olarak görmüştür. Bürokrasi, modernleşme ile ilgili bir rasyonalizasyon süreci biçimidir. Bürokrasi, modern devletin yönetsel yapısını, devletin ilk biçimlerinden farklı bir biçimde yeniden kurmuştur (Pierson, 2011: 16). Ataerkillik, feodalizm ve monarşi gibi geçmiş sistemlerde tarihsel bürokrasi modellerinin varlığı inkar edilemez. Ancak modern bürokrasi, modern öncesi bürokrasiden pek çok açıdan farklıdır. Modern öncesi sistemlerde bürokrasi daha çok yöneticiye bağlıdır ve bürokrasinin şahsi yönü hakimdir. Modern sistemlerde ise, bürokrasi kamu yararına hizmet eden yasal çerçeveye göre ve gayri şahsi bir biçimde şekillenmektedir (Giddens, 1985: 85).

Bu nedenle, Modern devlet teorisyenleri, modern devletin zaman içinde kurumları istikrar gösteren bir siyasi örgütlenme biçimi olduğuna inanırlar. Bu bakımdan özellikle siyasi sistemde veya hükümette meydana gelen değişikliklerden etkilenmezler. Bu anlamda modern devlet, sabit bir toprak ile tanımlanan bir bürokrasiye sahip siyasi bir organizasyondur (Morris, 1998: 45).

Weber'in tanımındaki kamu bürokrasisi, aşağıdaki özellikler etrafında tanımlanabilir:

- a) Bürokratik yönetim, açıkça belirlenmiş bir hiyerarşi içinde ve belirli resmi sorumluluklar doğrultusunda, sabit kural ve prosedürlere dayalı olarak yürütülür.
- b) Kamu hizmetinde istihdama erişim, özel sınavlara dayanır ve bürokrasinin performansı, belirli idari prosedürler hakkındaki bilgiye bağlıdır. Kamu hizmetinin gücünün büyük bir kısmı, uzmanlık bilgisine ve uzmanlaşmaya dayanır.
- c) Bürokratik yönetim yazılı belgelere ilişkin bilgiye ve genel kuralların özel durumlara tarafsız bir şekilde uygulanmasına dayanır.
- d) Devlet memurları kişisel sıfatlarıyla değil, belirli bir kamu görevinin işgalcisi olarak hareket ederler (Pierson, 2011: 16).

Modern çağda yöneticilik bir iştir ve bu dönemde bürokratlar herhangi bir hükümdarın hizmetkârı değildir (Weber, 2004: 324-323). Weber'e göre, bürokratik örgütlerin modern egemenliği, tamamen piyasa ekonomisinin yükselişinin bir ürünüdür. Bu nedenle, modern bürokrasinin oluşumu için parasal ekonomik gelişme gereklidir (Weber, 2004: 330-331). Bununla birlikte, zaman ve mekanda süreklilik, liderlik ve hükümetteki değişikliklerden etkilenmeme, Modern devlet bürokrasisinin bir özelliğidir.

7- Otorite ve Meşruiyet

Otorite ve meşruiyet kavramları ve bu kavramlar arasındaki yakın ilişki, modern devletin değerlendirilmesi açısından önemlidir. Hiçbir devlet varlığını kaba güç kullanarak uzun süre devam ettiremez (Pierson, 2011: 18). Bu nedenle, otorite ve meşruiyet, devletin varlığını idame ettirmesinde ve görevlerini yerine getirmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Otorite, kaba güce meşruiyet verir ve güç meşruiyet kazandığında ve böylece ona itaat kabul edildiğinde, yönetmek kolaylaşır (Heywood, 1390: 195-195).

Bu terimlerin daha kesin bir tanımı için Weber'in görüşlerine dönmek faydalı olacaktır. Weber, Ekonomi ve Toplum adlı eserinde şu tanımları yapmaktadır: “Otorite, belirli bir grubun, belirli bir kaynaktan gelen emirleri yerine getirme yetkisidir” (Weber, 2004: 302). Aynı şekilde Weber'e göre, meşruiyet, "yönetme hakkına" inanmak veya onun "yasallığına" inanmak demektir (Greene, 2017: 298-299). Dolayısıyla, meşru otorite itaat edilen otoritedir (Pierson, 2011: 18). Başka bir deyişle, otorite ve meşruiyet, hükümetin performansının halkın çoğunluğu tarafından kabul görmesi veya en azından buna karşı aktif bir direnişin olmaması anlamına gelir (Pierson, 2011: 18). Buna göre, devletin meşru otoriteye sahip olduğu bir durumda, devletin halkına yüklediği görevler veya ödevler halk tarafından yaygın bir güç ve baskı kullanılmadan yerine getirilir.

Max Weber, otoritenin meşruiyetinin üç ilkesini (kaynaklarını) şöyle tanımlar:

1. Geleneksel otorite: Geleneksel; başka bir deyişle kendinden önceki iktidarın devamı olan meşru iktidar. “Geleneksel iktidara” şekil veren köklü geleneklere saygı duymak anlamına gelir. Otoritenin bu meşruiyet biçimi, ataerkil toplumlarda yaygındır.
2. Karizmatik otorite: Meşru iktidar, bir kişinin kişisel kutsallığına ve olağanüstü niteliklerine, kısacası karizmasına dayanır (ki (karizma kavramı ilahiyattan ödünç alınmıştır). Bu tür meşru otorite, tebaanın hükümdara karşı tam samimiyetine dayanmaktadır.

3. Yasal-Ussal otorite: Hukuk yoluyla tesis edilen ve meşruiyeti rasyonel kurallara dayanan meşru iktidardır. Weber'e göre, modern devletlerdeki iktidar ilkesi, bu rasyonel ilkeye dayalı olarak meşrulaştırılmaktadır (Weber, 1978: 33-34).

8- Yurttaşlık

Yurttaşlık kavramı ve teorisi, Antik Yunan'dan beri Batı siyasi düşüncesinin anahtar kavramı olmuştur. Tarihsel olarak Antik Yunan, kamusal yaşama katılmanın mümkün olduğu bilinen ilk insan topluluğudur. Bununla birlikte, Antik Yunan'da yurttaş katılımı sınırlıydı ve çoğunlukla Yunan yetişkin erkeklerine aitti (Turner, 1993: önsöz).

Antik yurttaşlık kuramına göre yurttaşlar kendi kendilerinin siyasal efendileridir ve yurttaş, siyasal toplum yaşamına katılan kişi olarak tanımlanır. Ancak şehir devletinin organik doğası gereği, antik yurttaşlık genel bir mesele olarak kabul edilemez. Çünkü Antik Yunan'da birey ve toplum siyasal kurumlar karşısında bağımsız bir varlığa sahip değildi. Yurttaş, özel hayatı ve bireysel özgürlüğü olmayacak şekilde kente bağlanmıştı. Başka bir deyişle, günümüzde yurttaşlık ile iç içe geçmiş durumdaki bireysel özgürlük Antik Yunan ve Roma tarafından bilinmiyordu (Barbier, 2012: 27-32).

Aristoteles'in belirttiği gibi, toplum işlerinin yönetimine katılmayan kişi ya bir hayvandı ya da bir Tanrıydı. Dolayısıyla günümüzün modern yurttaşlık anlayışının aksine bu yurttaşlık türü haklara değil yükümlülöklere dayalıydı (Faulks, 2013: 28-29). Modern zamanlarda ise, yurttaşlık statüsü hakların, katılımın, kimliğin ve bir dizi karşılıklı yükümlölüğün bir karışımıdır. Brian Turner'a göre yurttaşlık tarihi boyunca, batı demokrasilerinin tarihindeki ana dönüm noktası olan egemenliğin, krallardan topluma (ulus-devlete) devrine tanık olunmaktadır (Turner, 1990: 211).

Bütün bunların ötesinde, devrimci gelenekte (Fransız Devrimi) yurttaşlık hakları, bireyin “egemen iradeye” itaat etme ödevi ile tamamlanmıştır. Aynı zamanda vatandaşlar arasındaki birliğin bir sonucu olarak gelişmiş ve "halk" adı verilen ortak bir kimliğin oluşmasına yol açmıştır. Bu sırada devlet bir ulus, bireyler de yurttaş olmuştur (Pierson, 2011: 22-23). Son olarak, Pierson'a göre yurttaşlık iki yönlü bir süreçtir: bireylerin devlete karşı yetkilerini genişletir ama aynı zamanda otoritenin sağlamlaştırılması ve devletin emrine itaat anlamına da gelmektedir (Pierson, 2011: 24).

9- Vergilendirme

Vergilendirme tartışmasına Weber'in Modern devlet düşüncesini ele alan çalışmalarda değinilmiştir (Gerth ve Mills, 1946: 205), ancak devlete ilişkin diğer tartışmalara nazaran

vergilendirme hususu daha az ilgi görmüştür. Bununla birlikte, Weber'in belirttiği gibi, Modern devlet esasen vergi gelirleri olmadan var olamaz (Pierson, 2011: 24). Vergi, kişi veya özel kuruluşlardan zorunlu olarak para ve mülk alınması ve bunun kamusal (ya da başka bir ifadeyle ulusal) amaçlar için harcanmasıdır. Vergilendirmenin tarihçesine bakıldığında, modern öncesi dönemde imparatorluklar ve kilise tarafından bazı düzensiz haraclar vb. de elde edildiği görülmektedir. Ancak modern hükümetteki vergilendirme kuralı, Weber'in açıkladığı modern hükümetin tam teşekküllü bir özelliğidir. Modern devletlerde vergilendirme sistemli, sürekli, yasal-akılcı, yaygın, düzenli ve bürokrasiye bağımlı bir nitelik taşımaktadır (Pierson, 2011: 24).

Bazı düşünürler, modern ve düzenli kaynak çıkarma biçiminin ortaya çıkışını serbest piyasa ekonomisi ve kapitalizmin ortaya çıkışıyla ilişkilendirir. Bu bağlamda örneğin Giddens gibi sosyologlar, vergi tahsilatını, devletin toplum üzerindeki etkisini ve kontrolünü genişletme yollarından biri olarak görmektedir (Giddens, 1985: 157-59).

Temel olarak, hükümetin mali kaynaklara olan ihtiyacı, vergilendirme sisteminin evrimine yol açmıştır. Charles Tilly tarihsel açıdan vergilendirmenin gelişimini Batı Avrupa'daki yaygın savaşların bir ürünü olarak finansal kaynaklara olan ihtiyaca bağlamaktadır. Tilly'ye göre "savaş devleti yaratır ve devlet savaşı yaratır". Savaşlar, bu savaşları idame ettirecek kaynak ihtiyacını ortaya çıkaracağından, savaş yaratmak da vergileri yükseltmek anlamına gelir (Tilly, 1975: 42).

Tilly ve Mann gibi düşünürlerin bakış açısına göre militarizm içsel olmaktan daha çok dışsal bir doğaya sahiptir. Dolayısıyla yönetenlerin emelleri sadece iç müdahalelerden etkilenmemiş, uluslararası sistemin yapısından da etkilenmiştir (Held, 2006: 72).

Tüm bu gelişmeler sırasında kontrol, militarizm, yargı sistemi ve maliye politikası, hükümetin münhasır alanı haline gelmiştir. Modern devletler, vergi toplamak için yalnızca güce güvenmezler, aynı zamanda bir dereceye kadar temsil ve demokrasi de modern devletlere vergi toplamak için meşruiyet sağlar (Pierson, 2011: 26-27).

1.2. Ulus Devlet İnşası Anlayışı

Ulus devlet inşası, akademik literatürde ve sosyal bilimlerde muğlak ve çok yönlü terimlerden biridir. Başka bir deyişle ulus devlet inşasının anlamı konusunda geniş kapsamlı bir tartışma vardır. Ulus devlet inşası kavramı, barışın inşası, kurumsallaşma, ulus inşası, güvenliğin sağlanması, meşruiyetin sağlanması, demokratikleşme, iyi

yönetişim ve ekonomik kalkınma gibi çok çeşitli anlamları içermektedir. Bu arada ulus-devlet inşası, siyaset bilimi alanındaki düşünürler tarafından daha çok kurum inşası, ulus inşası, demokratikleşme, modernleşme ve barış inşası kavramları yerine de sıkça kullanılmıştır.

Fukuyama, Huntington, Burnell ve Randall gibi düşünürlere göre ulus devlet inşası daha çok kurum inşası ve kurumsal yapıların yaratılması olarak değerlendirilmektedir. Fukuyama'ya (2004) göre ulus devlet inşası, devlet kurumlarının kapasitesini ve performansını geliştirme, kısacası “kurum inşası” anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle Fukuyama'ya göre ulus-devlet inşası, yeni devlet kurumlarının yaratılması ve mevcut devlet kurumlarının güçlendirilmesidir (Fukuyama, 2004: ix).

Fukuyama'nın (2004) yaklaşımına göre kamu yönetimi, siyasi kurumların oluşturulması (parlamentar, başkanlık, ademi merkeziyet gibi), meşruiyet, demokratik katılım, iyi yönetim ve kültürel değerler bir ülkede ulus devlet inşasının önemli bileşenleridir.

Max Plank'a (2005) göre ise, ulus devlet inşası "belirli bir toprakta kamu hizmetlerini sağlayabilecek bir kamu yapısının yaratılması, yeniden kurulması ve güçlendirilmesi anlamına gelir" (von Bogdandy, Häußler, Hanschmann ve Utz, 2005: 583-584).

Burnell ve Randall'a göre ise, ulus devlet inşası, devletin dört alanda güçlendirilmesi anlamına gelir:

1. Modern siyasi düzenin kurulması
2. Politika oluşturmak için modern bir bürokrasi yaratmak
3. Mevcut siyasi sistemi ve ideolojiyi destekleyen kurumların yanı sıra hükümetle ilgili kurumların kurumsallaştırılması veya oluşturulması ve güçlendirilmesi
4. Kalkınmacılık ya da hükümetin toplumsal yaşamın farklı alanlarının geliştirilmesine yönelik çabaları.

Dolayısıyla ulus-devlet inşası, hükümetin bahsi geçen dört alandaki kabiliyetinin güçlendirildiği veya değiştirildiği bir süreçtir (Burnell ve Randall, 2016:86-184).

William Maley'e (2013) göre ulus devlet inşası, bir devletin bölgesel birimlerinde "anahtar siyasi ve idari yapılar" oluşturmayı ifade eder (Maley, 2013). Başka bir deyişle, Maley'in bakış açısına göre ulus devlet inşası, "özellikle kırılgan ve ciddi biçimde zayıflamış bir durumdayken" devlet kurumlarını yeniden inşa etme çabaları olarak tanımlanır.

Derick W. Brinkerhoff (2005) ise, ulus devlet inşa etmeyi daha çok yönetişimi reforme etmek ve güçlendirmek olarak görmektedir. Brinkerhoff, ulus-devlet inşasını çatışma sonrası durumda veya başarısız olunması halinde hem ulusal aktörler hem de uluslararası müdahaleler yoluyla meşruiyet, güvenlik ve etkinlik açısından yönetişimin yeniden inşası olarak değerlendirmektedir (Brinkerhoff, 2005: 3-14).

Brinkerhoff (2005), çatışma sonrası ülkelerde ulus devlet inşasını silahsızlanma, yeniden entegrasyon (DDR), katılımı teşvik etme ve vatandaşların siyasi sürece katılımını sağlama, kamu hizmetleri sağlama, ekonomik refahı iyileştirme, hukukun üstünlüğü ve iyi yönetişimin uygulanması yoluyla güvenlik oluşturma olarak değerlendirmektedir (Brinkerhoff, 2005). Bu şekilde Brinkerhoff (2005), DDR ve güvenlik koşullarını göz önünde bulundurarak ulus devlet inşasını, barış inşası (2005) ile aynı şey olarak görmektedir (Brinkerhoff, 2005). Özellikle çatışma sonrası ülkelerde esas olarak ulus-devlet inşa etme misyonundan sorumlu olan Birleşmiş Milletler gibi uluslararası örgütler, ulus devlet inşası ile barış inşası kavramlarını aynı anlama gelecek şekilde kullanmaktadır. Nitekim uluslararası kurumların yaklaşımında barış, ulus devlet inşasının kaçınılmaz unsurlarından biridir. Bu şekilde barışın inşası, ulus devlet inşası sürecinin bir önkoşulu olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde Alman Kalkınma Enstitüsü'nün yayınladığı analitik bir makalede de ulus devlet inşası ve barış inşası "uyumlu" kavramlar olarak ele alınmaktadır. Buna göre, ulus devlet inşası ve barış inşası "nihayetinde ortak bir amaca sahip olup birbirleriyle uyumlu bir etkileşime sahiptir ve sonuçta birbirleri için gerekli ve zorunludur (Grävingholt, Gänzle & Ziaja, 2009: 10).

Ancak barış inşası ile ulus devlet inşasının birbirine yakın kavramlar olup olmadığı konusunda çelişkili ve belirsiz görüşler de vardır. OECD'ye göre barış inşası ve ulus devlet inşası iki farklı kavramdır. OECD'nin bakış açısına göre, "Barışın inşası şiddetli çatışmaların sona erdirilmesi veya önlenmesi ve sürdürülebilir barışın desteklenmesi anlamına gelirken, ulus devlet inşası yetenekli, hesap verebilir, sorumlu ve meşru bir devlet oluşturmaya odaklanmaktadır" (OECD, 2010, 21).

Wolf (2011) ise, bir adım daha ileri giderek güvenlik, demokrasi ve ulus devlet inşasının birbirleri için gerekli olduğunu ileri sürmektedir. Wolf, demokrasi ve kalıcı barışın bir devlet kurma projesinin nihai hedefi olduğunu, ancak çatışma sonrası toplumlarda askeri güvenliğin bir ön koşul olduğunu belirtmektedir. Sonuçta Wolf'a göre askeri (military) güvenlik, çatışma sonrası bağlamda ulus devlet inşası için bir ön koşuldur (Wolf, 2011).

Ulus-devlet inşasına benzer kavramlardan biri de ulus inşası terimidir. Ulus inşası kavramının kullanımı özellikle Amerikalı araştırmacılar arasında yaygındır. Bu alanda Reinhard Bendix, Karl Deutsch ve Almond ve Coleman gibi Amerikalı araştırmacılarından söz edilebilir (Stephenson, 2005). Amerikalı araştırmacılar ulus inşasını çoğunlukla devlet ile toplum arasındaki geniş yakınlaşmayı tanımlamak için kullanmışlardır. Devlet ile toplum arasındaki yakınlaşma, vatandaşların modern ulus devlete sadakatinin bir göstergesidir. Amerikan RAND Enstitüsü ve Amerika Birleşik Devletleri Dış İlişkiler Konseyi de (devlet inşasıyla daha tutarlı görünen) ulus inşasını "çatışma sonrası ve kaos sonrası ülkelerde sivil düzeni oluşturma ve devletin kurumsal işlevlerini iyileştirme süreci" şeklinde tanımlamaktadır (Pan, 2003). Elbette Amerikalı araştırmacıların bu tutumu ulus inşası ile devlet inşası hedeflerinin birbirinden ayrılmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında "devlet inşası" kavramı "yönetim kurumlarının geliştirilmesi" anlamına gelirken, "ulus inşası" daha çok "ulusal kimlik çerçevesinde ortak bir aidiyet geliştirme ve yaratma"nın göstergesidir (Bremmer, 2003: 29). Bu anlamda devlet inşası etkin yönetişime, ulus inşası ise, ortak kimliğe yönelik bir süreçtir.

Dahası, barış inşası ve (özellikle üçüncü taraf müdahalesine dayalı) devlet inşasından farklı olarak ulus inşası, "çoğunlukla yalnızca anlamlı bir gelecek öngörmekle kalmayıp aynı zamanda her toplumun mevcut geleneklerine de dayanan, özünde yerli bir süreçtir" (von Bogdandy, Häußler, Hanschmann, & Utz, 2005: 586). Bu nedenle ulus inşası, uzun vadede barış inşası ve devlet inşası süreçlerinin de bir sonucudur. Devlet inşası, barış inşası ve ulus inşasının farklı boyutları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

	Barış İnşası	Ulus İnşası	Devlet İnşası
Önde gelen aktörler	Üçüncü taraf	Toplulukların ve kimlik gruplarının liderleri	Halk tarafından seçilen siyasi temsilciler
Enstrümanlar	Müzakereler ve diplomasi	Efsaneler, hikayeler ve kültürel gelenekler	Yasalar, devlet kuruluşları
Süreç (İşlem)	Arabuluculuk, müzakereler ve anlaşmalar	Bağlılık ve karşılıklı anlayış oluşturmak	Kural ve politikalar belirleyerek çözüm sunmak; Kodlama
Sonuçlar	Uzlaşmalarla anlaşma: Tüm tarafların vermesi ve alması	Bağlılık, karşılıklı anlayış ve ortak aidiyet duygusu	İyi organize edilmiş devlet kurumları
Zaman Aralığı	Tekrar çatışmayı önlemek için kısıtlamalar oluşturmak	Ucu açık, sürekli gelişen	Çatışma döngüsünün zaman çerçevesi içindeki
Referanslar	Diğer çatışmalardan örnekleri özelleştirme	Kendine referanslı: İçsel seçme ve unutma süreci	Uluslararası sistem: uluslararası yasalar, anlaşmalar, sözleşmeler

Tablo 3: Barış inşası, Ulus inşası ve Devlet inşası Arasındaki Temel Farklar

Kaynak: (Grotenhuis, 2016: 98)

Bu çalışmada hem devlet kurumlarının oluşturulması ve ulus inşasını hem de bir dereceye kadar barış inşasını kapsayan geniş bir kavramlar kümesi ele alınmaktadır. Çalışma bağlamında özellikle ulus inşası ve devlet inşası konusu ön plana çıkmakta ve bu nedenle bu iki terimin bir kombinasyonu (ulus devlet inşası) kullanılmaktadır. Buradan hareketle ulus devlet inşası sürecinde bu kavramların birbiriyle yakın ilişkisine odaklanılmaktadır. Nitekim barış gerçekleşmeden devlet kurumlarının kurulmasına, ulus inşasına ve demokrasiye adım atılması mümkün değildir. Böylece ulus-devlet inşası terimi güvenlik, barış, kurumsallaşma, demokratikleşme, meşruiyet, iyi yönetim ve ekonomik kalkınmayı yaratmayı amaçlayan disiplinlerarası çok çeşitli kavram ve anlayışları içermektedir. Sonuçta, çalışmada ‘ulus-devlet inşası’, devlet inşası (state-building) ve ulus inşasının (nation-building) bütünleşik bir süreci olarak tanımlanmaktadır. Buna göre, ulus-devlet inşası bir yandan kurumsal kapasite, kamu hizmetlerinin etkinliği ve şiddet tekelinin tesisini (Fukuyama, 2004: 17–25), diğer yandan vatandaşlık esaslı kapsayıcı bir ulusal kimliğin geliştirilmesini ve etnik-kültürel çeşitliliğin tanınmasını (Anderson, 1991: 6–7) kapsamaktadır. Ayrıca bu süreç, demokratik temsil ve adil güç paylaşımı yoluyla siyasal meşruiyetin kurumsallaştırılmasını zorunlu kılmaktadır (Lijphart, 2004: 96–102). Dolayısıyla ‘ulus-devlet inşası’ kavramı, hem güçlü devlet kurumlarının tesisini hem de kapsayıcı ulusal kimliğin inşasını eşzamanlı gerektiren çok boyutlu bir dönüşüm süreci olarak ele alınmaktadır.

1.3. Modern Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi ve Modern Devletin Oluşumuna İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Çalışmanın bu başlığında öncelikle modern ulus devletin tarihsel gelişimi izlenmekte, ardından modern ulus devletin oluşumunu etkileyen faktörlere yönelik teorik yaklaşımlar tartışılmaktadır.

1.3.1. Modern Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi

Modern ulus-devletin tarihsel gelişimi hakkında birçok değerli eser kaleme alınmıştır. Bunlar içinde Joseph R. Strayer'in *On the Medieval Origins of the Modern State* adlı eseri ve Gianfranco Poggi'nin *Modern devlet Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım* adlı kitabı temel kaynaklar arasında zikredilebilir. Modern devletin köken olarak Avrupa'da ortaya çıkışını konu alan bu iki eser, Batı düşünce geleneğinde önemli bir değere sahiptir. Öte

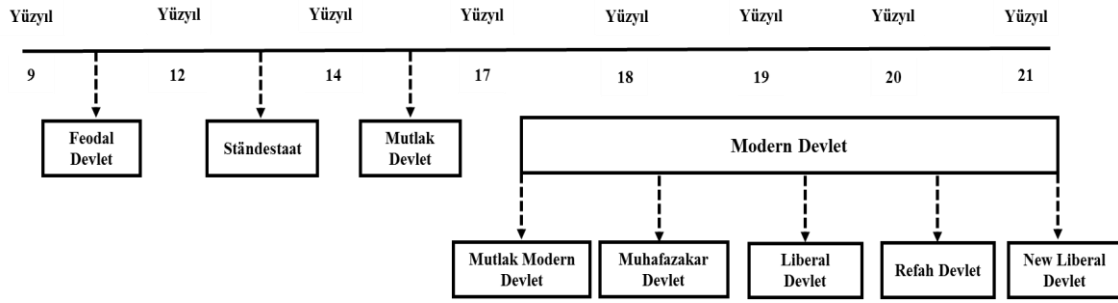
yandan Joseph R. Strayer ve Gianfranco Poggi'nin görüşleri arasında birçok farklılık göze çarpmaktadır. En önemli temel farklardan birisi, modern devletin Avrupa'da ortaya çıkışının başlangıç noktasıdır. Joseph R. Strayer, çalışmasında modern devletin ortaya çıkışını feodal devletin kökenleri ile ilişkilendirir. Strayer, 1100-1600 yılları arasındaki Avrupa tarihini incelemiş ve 1300-1450 yılları arasındaki dönemi modern devletin oluşumundaki esas dönem olarak vurgulamıştır. Ancak Gianfranco Poggi, modern devletin ortaya çıkışının başlangıcını 16. yüzyılın sonu olarak kabul etmektedir. Bu bağlamda Poggi, özellikle mutlak devletin ortaya çıkışını modern devletin ortaya çıkışında önemli bir gelişme olarak görmektedir.

Joseph R. Strayer'in bakış açısına göre, 1100 yılından sonra ortaya çıkan Avrupa devletleri, daha önceki iki siyasi yapı (geleneksel imparatorluklar ve şehir devletleri) ile güçlerini büyük ölçüde birleştirmiş ve böylece modern devletin gelişmesinin yolunu açmışlardır. Strayer'in analitik çalışmasına göre Avrupa'da 1300'den sonra oluşan siyasi birimler, önceki devletlerden farklı özellikler taşımaktadır. Strayer, bu tarihten sonra oluşan Avrupa siyasi birimlerinin özelliklerini şöyle sıralamıştır:

- Zamanda Süreklilik,
- Mekanda (Teritoryal) İstikrar,
- Kişisel Olmayan (Kamusal) Kurumlar,
- Nihai Kararı Verme Yetkisine Sahip Bir Makamın Gerekliliği Konusunda Anlaşmaya Varılması,
- Vatandaşların O Otoriteye Sadık Olması Gerekliği Fikrini Kabul Etmesi (Strayer, 2005: 37-41).

Strayer, yukarıdaki özelliklere sahip siyasi birimlere Modern devlet denilebileceğini belirtmektedir. Bu bağlamda Strayer, yukarıda sıralanan özellikleri taşıyarak 15. yüzyılın sonlarında modern devletler haline gelen Avrupa siyasi birimlerinin somut örnekleri olarak İngiltere ve Fransa'yı göstermektedir (Strayer, 2005: 78-71).

Gianfranco Poggi tarafından sunulan, özellikle Avrupa bağlamında, modern devletin tarihsel gelişiminin seyri ise, aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

Şekil 2: Gianfranco Poggi'nin Perspektifinden Modern Devletin Tarihsel Seyri

Kaynak: Bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Poggi, Karolenj İmparatorluğunu feodal sistemin temel taşı veya başlangıç noktası olarak görür. Poggi'ye göre, sekizinci yüzyılın sonlarında meydana gelen üç temel dönüşüm, feodal devletin oluşumunu etkilemiştir. Birincisi, merkezi bir yönetim sistemi olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü; ikincisi, göçler sebebiyle nüfusun kitlesel olarak yerinden edilmesi ve üçüncüsü, Batı Avrupa toplumları arasındaki iletişim ve ticaretin genişlemesi, feodal devletin ortaya çıkışına katkıda bulunmaktadır. Poggi'ye göre bu dönüşüm sonucu ortaya çıkan düzensizliğin yarattığı anarşi ve şiddet ortamı yüzünden feodalizm, modern devletin başlangıç noktası olmaktan çok uzaktadır.

Ständestaat devletinin yükselişinin başlangıç noktası ise, şehirlerin ortaya çıkışına dayanmaktadır. Poggi'ye göre, şehirlerin ortaya çıkışı feodal sisteme yıkıcı bir darbe indirmiştir. 12. yüzyıldan sonra şehir, yavaş yavaş siyasetin ağırlık merkezi haline gelmiş ve şehirlerin ortaya çıkışı feodal yönetimin zayıflamasına yol açmıştır. Feodal yapının temel bileşenleri olan lord, vassal, fief ve din adamlarıyla birlikte tüccarlar ve zanaatkarlar yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmıştır. Böylece siyasetin ağırlık merkezinin kırsal bölgeden şehre kayması, üretim tarzının değişmesi ve şehirlerde büyük nüfus birikimi giderek feodal devletten Ständestaat'a geçişi sağlamıştır. Poggi, geçiş yapılarının rolünü tanımlarken loncaların işlevine görece daha fazla dikkat çekmiştir. Poggi, loncaların modern devletin kurumsal çerçevesinin dayandığı güçlü "hukuksal unsurlardan" oluştuğunu düşünmektedir. Poggi, loncaları feodal baronlar topluluğundan ayırırken, loncaların kurumsal rolünü yansıtan birkaç önemli konuya da işaret eder. Örneğin, loncalar düzenli olarak toplanırken, feodal baronlar özel ve istisnai durumlar için toplanmıştır. Feodal baronların karar verme süreci belirsiz ve alışılmış; lonca meclisinin karar verme süreci ise, net, kesin ve kodlanmış düzenlemelere dayanmıştır. Feodal baronların sosyal yapısı, efendiler ve vasallar arasında ikili bir sınıf düzenini temsil ederken, loncaların sosyal yapısı farklı sosyal sınıfların iradesini yansıtan bir tür

siyasi derneği temsil etmiştir. En önemlisi ise, feodal baronlar her zaman hükümdarı yüce efendisi olarak kabul ederken, loncalar yöneticiye karşı tavır alıp bağımsız bir kurum olarak hareket edebilmişlerdir.

Gianfranco Poggi, Standestaat'tan mutlak devlete geçişi tartışırken, daha güçlü bölgesel devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte küçük ve zayıf toprakların büyük güçler tarafından ele geçirildiğine ve böylece 16. yüzyılın sonlarında mutlak bir devletin kurulmasının yolunu açtığına inanmaktadır. Standestaat çökünce de modern devletin ilk belirtisi görülmüş, feodal toplumun unsurları yavaş yavaş ortadan kaybolmuştur. Böylece toprak sahibi de bu dönüşümdeki yerini kaybetmiş ve yeni bir sosyal sınıf olarak burjuvazi bu boşluğu doldurmuştur. Gianfranco Poggi'ye göre, "mutlak devlet" ekonomik reformun, bürokratik ve mali kurumların genişlemesinin ve siyasi ve idari güç merkezileşmesinin bir ürünüdür. Son olarak, Gianfranco Poggi, mutlak devletin ortaya çıkışını modern devletin ortaya çıkışının başlangıç noktası olarak görmektedir.

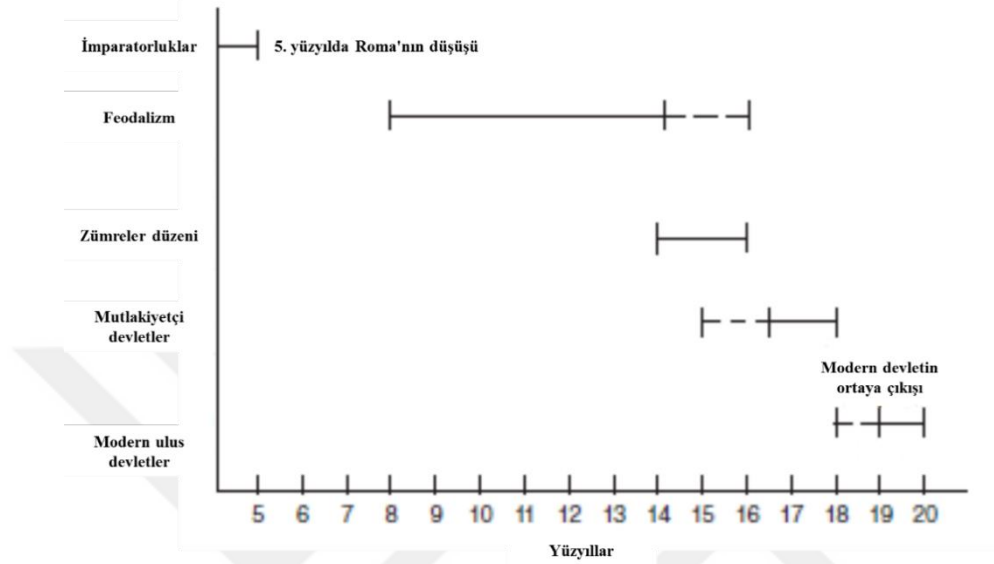
Ayrıca Gianfranco Poggi, modern ulus-devletin evrimini de incelemiş ve dönüşümünü şu şekilde özetlemiştir:

- 1) 19. yüzyıldaki gelişmeler ışığında devletin niteliği değişmiş ve bu değişime bağlı olarak toprak birliği, dış ilişkilerde bağımsızlık ve iç egemenlik gibi ilkeler önem kazanmıştır.
- 2) Modern devletin meşruiyet kaynağı dini ve geleneksel kaynaklardan rasyonel kaynağa doğru kaymıştır.
- 3) Anayasa, vatandaşların ve hükümetin karşılıklı haklarının esas garantörü olarak kabul edilir.
- 4) Çoğulculuk ve görüş farklılıklarına saygı duyulması ihtiyacı modern devletin temel göstergeleridir (Poggi, 1998: 129-137).

Modern devletin tarihsel gelişimi konusunda Strayer'in ve Poggi'nin yaklaşımlarına karşılaştırmalı olarak bakıldığında, bu alandaki iddialarının gerçeklikten uzak olmadığı söylenebilir. Aradaki temel farklardan biri, Joseph Strayer'in çalışmasının daha çok İngiltere ve Fransa'ya, Gianfranco Poggi'nin çalışmasının ise, daha çok Almanya'ya odaklanmasıdır. Buna göre İngiltere ve Fransa ulus-devlet modernleşmesi sürecinde Almanya'ya tarihsel açıdan öncü olmuştur.

David Held, devletin tarihsel sürecini, özellikle modern devletin yükselişini inceleyen bir başka tanınmış siyaset bilimi düşünürüdür. David Held, Formations of Modernity başlıklı

ortak yazarlı çalışmasında devletin tarihsel evrimini tartışmıştır. Held, bu kitabın "Modern Devletin Gelişimi" bölümünde devletlerin tarihsel süreçteki evrimini ele almıştır. Held'in devletin tarihsel gelişimine ilişkin görüşü aşağıdaki şekilde gösterilmektedir (Held, 1992: 78).

Şekil 3: David Held'in Perspektifinden Modern Devletin Tarihsel Gelişimi

Kaynak: (Held, 1992: 78)

Tabii Held'in ortaya koyduğu tarihsel gelişim şeması, günümüz Batı Avrupa coğrafyasına aittir. Zira Doğu toplumları dahil diğer toplumların Avrupa ile ortak böyle bir tarihsel deneyimi yoktur. Ancak elbette daha sonra diğer toplumlar da Avrupa ülkelerini örnek alarak modern devlete doğru adım atmışlardır. Aslında 16. yüzyılın başından itibaren Modern devlet ortaya çıkmaya başlamış ve 18. yüzyılın sonlarında olgunlaşma göstermiştir. Ayrıca, Held tarafından ortaya konan tarihsel sıralamada, geçmişteki diğer devlet biçimleri (modern devletin ortaya çıkmasından önce) geleneksel devletler olarak kabul edilebilir.

Benzer şekilde, Christopher Pierson, Modern devlet adlı çalışmasında, Held örneğini izleyerek modern devletin tarihsel gelişimini ele almıştır (Pierson, 2004: 31). Pearson, Held'in modelini kullanarak, tarih bağlamında devletlerin evrimini beş ana başlıkta sıralamıştır:

1. Haraç alan geleneksel imparatorluklar,
2. Feodalizm,
3. Zümreler düzeni,
4. Mutlakiyetçi devletler,

5. Modern ulus devletler (Pierson, 2004: 31).

1.3.1.1. Haraç Alan Geleneksel İmparatorluklar

Held'in açıklamasına göre imparatorluklar, özellikle hacim ve büyüklük bakımından yüzyıllar boyunca devletlerin tarihine egemen olmuştur. Bazıları, özellikle Roma İmparatorluğu (ve Doğu'da Çin İmparatorluğu), uzun dönemler boyunca belirli kurumsal biçimler geliştirmiştir. İmparatorlukların hayatta kalabilmek için güç araçlarının birikmesine ve yoğunlaşmasına ve her şeyden önce savaşma yeteneğine ihtiyacı olmuştur. Bu sebeple imparatorluklar bu yeteneklerini kaybettiklerinde parçalanmışlardır. Ayrıca sınırların belirlenmesinde ve korunmasında askeri güç en önemli faktör olmuştur. Ancak imparatorluklardaki sınırlar çoğu zaman net çizgilerle ayrılmamıştır ve çoğunlukla isyan ve işgal hareketlerine göre değişmiştir. Bu sebeple imparatorlukların toprak sınırları hiçbir şekilde "sabit sınırlar" olmamıştır (Held, 1992:79). Aynı sebeple, geleneksel haraç imparatorluklarının yükseliş ve düşüş tarihlerini de kesin olarak belirlemek gerçekten çok zordur (Erkiş, 2008: 58).

David Held, imparatorlukların genellikle çok uzun ticaret yollarına sahip olduğunu ve doğrudan uzak bölgelerle ticaret yaptığını ifade etmektedir. Bu sayede haraç toplayarak ekonomik ihtiyaçlarını karşılamış ve gücünün düşmesi ile birlikte akınlara maruz kalmıştır. Dolayısıyla, haraç sistemi imparatorluğu ve onun idari ve askeri aygıtlarını korumuştur (Held, 1992:79). Ancak imparatorluklarda vergi toplama işi acımasızdı ve haraç ya da haraç sistemleri düzensiz ve ilkeldi (Erkiş, 2008: 58). İmparatorlukların, diğer muhalif güçlere karşı ne kadar güçlü olsalar da, yalnızca sınırlı idari yetkilere sahip olduklarını hatırlamakta fayda vardır. Zira Held, imparatorlukların kültürel olarak çeşitli ve heterojen toplumlara hakim olduğuna işaret etmektedir. Daha doğrusu, imparatorluklar halka hükmetmekten (yönetmekten) ziyade topraklar üzerinde hüküm sürüyorlardı. Diğer bir deyişle, imparatorlar sınırlı bir sosyal ve coğrafi alan üzerinde kontrole sahipti ve düzenli idari teşkilatlar oluşturmak için gerekli kurum, kuruluş, bilgi, verimli insan gücü ve benzeri idari araçlara sahip değildir (Held, 1992:79).

1.3.1.2. Feodalizm

Feodalizm, 8. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Avrupa'ya hakim olan, yer yer coğrafi olarak örtüşen ve dağınık özerk güçlerden oluşan bir siyasi sistemdir. Aslında, feodalizmin

siyasi sistemi, Avrupa'nın birçok yerinde parçalanmış yönetimle birlikte karşılıklı bağımlılık ve yükümlülükler ağı sebebiyle ortaya çıkmıştır. Feodalizmin kökleri, Roma İmparatorluğu'nun kalıntıları, militarizm kültüründe ve Cermen kabilelerinin kurumlarında izlenebilir (Poggi, 1990: 35-37).

Temelde, 8. yüzyılın sonunda meydana gelen üç temel gelişme Batı Avrupa'nın maddi ve yapısal manzarasını dönüştürmüştür:

- i. Merkezi bir hükümet sistemi ve şehirlerin merkezi yönetim sistemi olarak Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü,
- ii. kitlesel göçler yoluyla büyük kitlesel nüfus hareketleri,
- iii. Batı Avrupa toplumları arasındaki iletişim ve ticaretin genişlemesi (Rahmat Elahi, 2009: 51).

Bu gelişmeler, kilise ve feodal beyler gibi kurumların yeni koşulların ortaya çıkmasıyla oluşan iktidar boşluğunu doldurmaya çalışmasına neden olmuştur. (Rahmat Elahi, 2009: 52).

Feodal devlette bireyler arasındaki ilişkiler, sözleşmeye bağlı ve hiyerarşik düzenlemelerden çok duygusal içeriğe (sadakat, güven ve dostluk) dayalı olmuştur. Bu anlayışa göre lord tarafından vassala bir tımar (fief) verilmiş ve vassal, ekonomik olarak onu kullanarak lordun ihtiyaçlarını karşılamış, aynı zamanda kendisine silah ve at temin etmiştir (Afzali, 2004: 35).

Dokuzuncu yüzyılın başından on birinci yüzyılın ortalarına kadar feodal devletlerin ilişkileri yasal kurallara değil, Poggi'nin ifadesiyle, toplumun istikrarını sağlayan barbarca geleneklere dayanıyordu (Poggi, 1998: 99). Lordlar, kendi topraklarındaki örf ve adet kurallarının belirlenmesinde münhasır bir role sahipti. Aynı şekilde, bakmakla yükümlü oldukları kişilere liderlik etme, onlardan yararlanma ve onlara baskı uygulama hakları da vardı. Aslında feodal sistemde toprak, ana zenginlik kaynağı ve siyasi otorite unsuruydu. Dolayısıyla kişinin toprakla ilişkisi, onun siyasi hak ve görevlerini belirlemiştir (Alam, 1994: 223).

13. yüzyıldan sonra feodalizme dayalı düzen giderek gerilemiştir. Özellikle lordların gücü zayıflatılmış ve güç, askeri zirvelerin sahibi olan daha küçük lordlara devredilmiştir. Aynı zamanda artan rekabet, yasal anlaşmazlıklar ve sınır anlaşmazlıkları sonu gelmez savaflara yol açmıştır. Bu durum, feodalizm krizinin daha da derinleşmesine ve anarşinin

yayılmasına yardımcı olmuş ve sonunda feodalizm düşüşle karşı karşıya kalmıştır (Rahmat Elahi, 2009:53).

1.3.1.3. Zümreler Düzeni

16. yüzyılda Avrupa mutlakiyetçi devletlerinin ortaya çıkmasına neden olan etkenler arasında zümreler düzeni dönemi büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu dönem, şehirlerin ve erken burjuvazinin ortaya çıkmasıyla feodalizmi geride bırakmada bir ölçüde etkili olmuştur. Zümreler düzeni, 13. yüzyıldan itibaren Avrupa'da şekillenen askeri ve siyasi bir düzendir. İngiltere'deki baskın feodal düzen ile ilişkilendirilmekten ziyade, ataerkil bir etki ile karakterize edilmektedir. Bu şekilde, lord-serf ilişkisi modelinin egemen olduğu bir devlet sistemine yeni bir siyasi güç eşlik etmeye başlamıştır (Rahmat Elahi, 2009:53).

Daha doğrusu şehirlerin siyaset alanına girmesiyle feodal düzenin güç dengesi hükümdarın lehine kaymış, feodal unsurların zümreler düzeninin daha geniş sistemine katılım koşulları ve yapısı değişmiştir. Ortaya çıkan erken burjuvazi sınıfı, modern siyasi sistemin öncü gücü haline gelmiştir. Böylece yeni ortaya çıkan burjuvazi sınıfı özellikle konseyler ve loncalar aracılığıyla güç alanlarını genişleterek şehirleri siyasetin ağırlık merkezi haline getirmiştir. İktidarın köyden kente devri, siyasal sistemin kurumsallaşma sürecini ve lord-vassal ilişkilerinin zayıflamasını da hızlandırmıştır (Rahmat Elahi, 2009: 53-54).

Şehirler, bölgesel yönetimin etkisini güçlü bir şekilde artıran zümreler düzeni biçiminde yeni siyasi ilişkiler ve siyasi yapılar yaratmıştır. Aynı şekilde zümreler düzeni de kanunlar çıkaran ve bireylerden bağımsız olduğu varsayılan bir makamlar ve roller sistemi kuran seçilmiş temsilciler topluluğunu içermektedir. Kademeli olarak büroların görevleri, örneğin laik eğitim görmüş avukatlar ve yazarlar gibi yeni bir siyasi-idari kadro türü tarafından yerine getirilmiştir. Buna bağlı olarak siyasal hayat da daha geniş, daha kentsel, daha ticari bir hal alırken kamusal alan da giderek daha belirgin hale gelmiştir (Afzali, 2008: 30).

1.3.1.4. Mutlakiyetçi Devletler

Mutlak devletin ortaya çıkışı, feodal sistemin neden olduğu kaos sebebiyle güçlü ve kapsayıcı hükümetler kurmak için güçlü bir motivasyona sahip olan şehirlerin ve

loncaların ortaya çıkışının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, feodalizmin kaosu yeni bir siyasi otorite biçimi yaratmıştır. 16. yüzyılda kamu yararına olan ilgi arttıkça coğrafi ve etnik sınırlar uyumlaştırılmış ve ortak dil Latince, yerini yerel dillere bırakmıştır. Bu gelişmeler, feodalizmin kaosundan doğan ulusal bilincin güçlenmesine katkıda bulunmuştur. Ulusal dayanışma ve bilincin artmasıyla birlikte, feodal beylerin tekdüzeliğine karşı halkın güvenliğini sağlamak için güçlü bir merkezi hükümetin kurulması giderek bir zorunluluk haline gelmiştir. Protestan Reformu, yalnızca Bodin'in ortaya koyduğu anlamda kralın mutlak egemenliği fikirlerini önermek için elverişli zeminler yaratmakla kalmamış, aynı zamanda kilise örgütünün doğasını ulusal hale getirmiş ve dünya imparatorluğu ve kilise fikrine karşı milliyetçiliği de güçlendirmiştir (Alam, 1994,225-224).

Mutlakiyet, en çok, 16. yüzyılın ikinci yarısında Batı Avrupa'yı kasıp kavuran dini gruplar arasındaki şiddetli savaşlardan yararlanmıştır. Bu çatışmalar, Almanya'daki otuz yıllık din savaşlarında doruk noktasına ulaşmıştı. Ancak Ortaçağ Avrupa'sına hakim olan teokratik otorite kurumlarına, dini reform hareketi tarafından meydan okunmuştur. Dini reform hareketi, yalnızca papanın yargı yetkisini ve Avrupa çapındaki otoritesini sorgulamakla kalmamış, aynı zamanda yeni siyasi yükümlülük ve itaat kavramları da yaratmıştır. Bu hareket, hayatın özel alanını kamusal alandan ayıran modern ilkenin kabul edilebilir bir yorumunu sunarken, köklü dönüşümü şekillendirmeyi ve yönlendirmeyi başarmıştır. Bireycilik, hümanizm ve ekonomik özgürlük, özel alanın kamusal alandan ayrılmasının kaçınılmaz sonuçlarıdır. Bu anlamda, Protestanlık bunu insan toplumlarına sunmayı başarmıştır. Protestanlık, yalnızca liberalizm doktrinlerini temellendirmekle kalmamış, aynı zamanda zenginlik biriktirme çabasının kutsanması öğretisiyle burjuvazinin büyümesine ve modern ulusal devletin ortaya çıkmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Vincent'a göre mutlak devletin teorik temeli, özellikle Jean Bodin'in mutlak iktidar düşüncesindeki modern yönetim teorisine dayanmaktadır (Vincent, 2002: 77). Kuşkusuz, mutlak devlet, otoriter hükümetlerden, diktatörlükten, bireysel hükümetten ve totaliter hükümetten ayırt edilmelidir. Çünkü Avrupa'daki mutlak devlet, basitçe sınırsız ve zorba ya da zorunlu olarak baskıcı bir hükümet biçimi değildi. Aksine mutlak hükümdarlar kendilerini düzenin, hukukun ve adaletin bekçileri olarak görüyorlardı (Vincent, 2002: 79).

Mutlak devlet, mutlak ve sınırsız güce sahip, her türlü denetimden ve hesap verme sorumluluğundan bağımsız bir hükümdardır. Mutlak hükümdarın fiilleri, danışmadan hareket eden ve kimsenin rızasına ihtiyaç duymayan Tanrı'nın fiillerine benzer. Bu anlamda, feodalizm otorite ve iktidarın aşağıdan yukarıya doğru hareketiyse, mutlak hükümet de iktidarın yukarıdan aşağıya doğru hareketidir (Vincent, 2002: 80-81). Vincent, bazılarının Jean Bodin'in nihayetinde kilisenin otoritesine yol açan papalık egemenliği (John of Salisbury) ve ilahi mutlak egemenlik (Thomas Aquinas) fikirlerine karşı kralın mutlak egemenliği teorisini önerdiğine işaret etmektedir. Nitekim kralın yasa yapma konusundaki tam yetkisi, yargı ve medeni hakları ve yasayı yöneten iradenin üstünlüğü anlamına gelir (Vincent, 2002: 90)

Buradan yola çıkarak mutlakiyetçi hükümeti Avrupa hükümetlerinin evrimi açısından incelemek önemlidir. Çünkü Max Weber, Alexey Dutoqueville ve Gianfranco Poggi gibi birçok sosyolog, mutlak devletin oluşumunu modern ulusal devletin kuruluşunun başlangıcı olarak görmüştür. Hatta bazı düşünürler mutlak devletin ortaya çıkışını modern devletin ortaya çıkışı ile aynı görmüşlerdir (Bashiriyah, 1994: 301).

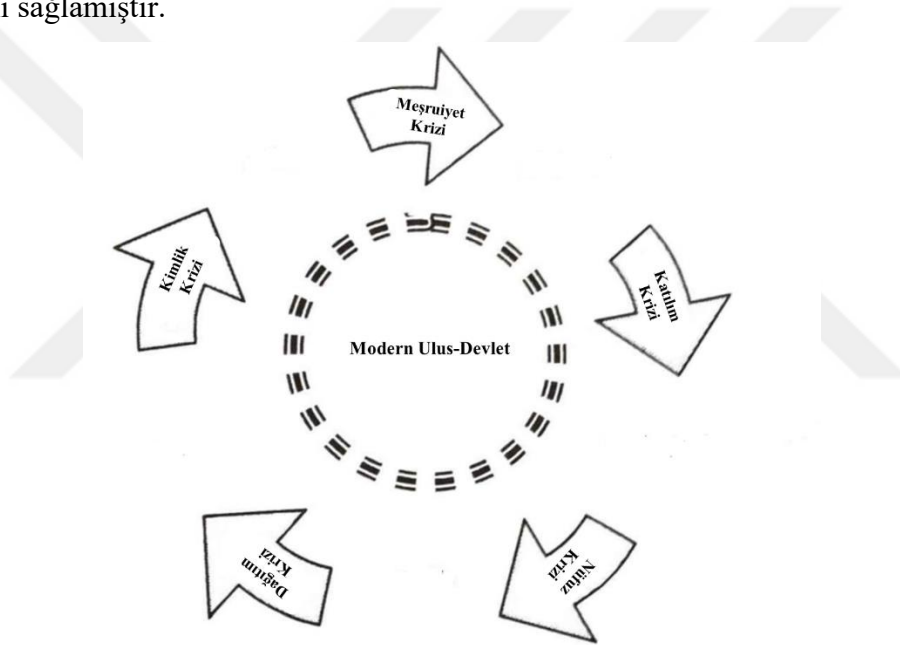
Siyasal gücün kaynaklarında ve araçlarında tekel olması, toplum idaresi araçlarının merkezi hükümetin elinde toplanması ve ulusal güvenlik ve çıkara önem verilmesi mutlak devletin en önemli özellikleridir. Ayrıca mutlakiyetçi devletin ekonomik ve siyasi gelişme işlevlerine dikkat etmesi, modern bir devlete ulaşmanın gerekli ön koşullarından biri olarak kabul edilebilir. Böylece mutlakiyetçi devlet, toprak sahibi aristokraziye karşı çıkarak, finansı modernize ederek, merkezileşmeyi ve ekonomik birliği sağlayarak, özel yatırımı teşvik ederek, gümrük korumasını ve uluslararası ticareti destekleyerek, burjuvazinin ve nihayetinde sermaye birikiminin önündeki engellerin kaldırılmasına yardımcı olmuştur. Aynı şekilde mutlakiyetçi devlet, merkezi bir siyasi sistem kurarak, bürokrasi, polis ve ordu yaratarak modern devlete geçiş için gerekli zemini sağlamıştır (Rahmat Elahi, 2009: 57). Sonuç olarak, bu gelişmeler dizisi modern ulus devletin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

1.3.1.5. Modern Ulus Devlet

Bir yandan, modern devletin oluşumu, devlet kurumunun din kurumundan ayrılmasının, ahlâk alanının siyasetten ayrılmasının ve milli çıkarlar ilkesinin ortaya çıkışının

gölgesinde gerçekleşirken öte yandan sanayi devriminin doğuşu, kapitalist sistem ve teknolojik gelişmeler modern devletin oluşumunu mümkün kılmıştır.

Daha spesifik olarak, Batı Avrupa'daki modern hükümet, Batı ülkelerinde "aralıklı olarak" meydana gelen beş büyük krizi (kimlik, meşruiyet, katılım, nüfuz ve dağıtım krizleri) çözmenin sonucudur. Dolayısıyla, Batı Avrupa'daki modern devletler, oluşumlarının başlangıcından itibaren, krizin ortaya çıkması ve çözülmesiyle ilişkilendirilen ve nihayetinde bu devletlerin yapısal, normatif ve davranışsal dönüşümüne neden olan tarihsel bir süreçten geçmiştir. Modern devlet, evrimi boyunca aşağıdaki şekilde görülebilecek beş büyük krizle karşı karşıya kalmıştır. Bu krizlerin çözülmesi bir yandan modern devletin gelişmesine yol açarken diğer yandan onun istikrarını sağlamıştır.

Şekil 4: Modern Ulus Devletin Gelişimi

Kaynak: Bu çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

Dolayısıyla bu noktada yukarıdaki şekilde yer alan krizleri kısaca açıklamak gerekmektedir. Ayrıca, bu krizlerin çözümüyle birlikte nihayetinde modern devletin tutarlılığına ve evrimine yol açan çözümlere de atıfta bulunmak gerekmektedir.

1) Kimlik krizi

Modern devletin ortaya çıkışının ardından kimlik krizi, Batı toplumlarında ortaya çıkan en önemli ve ilk kriz olmuştur. Bu krizle ilgili en önemli konu, batılı toplumların kimliğini farklı gruplarda araması ve ortaya çıkan sorulara cevap aramasıdır. Batılı insan (birey demek için henüz erken) kimliğinin köye mi, şehre mi ait olduğunu bilmiyor muydu?

Ulusal hükümetin bir parçası ve belirli bir ulusa ait miydi? Yoksa ulusötesi bir kimliğe sahip ve Hristiyan ulusuna mı aitti? Ayrıca, Avrupalı erkeğin hangi kimliğe sadık kalması gerektiği sorusu vardı: Alt-ulusal kimliklere (etnik, bölgesel, kentsel kimlik) mi yoksa ulus-üstü kimliğe (Kilise) mi sadık olmalıydı?

Avrupa'daki kimlik krizi nihayet ulusal kimliğin üstünlüğü ile çözüldü ve sonuç olarak milliyetçilik diğer ulusötesi ve ulus-altı kimliklere egemen hale geldi. Kimlik krizinden doğan ulusal kimliğin gölgesinde diğer kimlikler daha aşağı bir konuma yerleştirildi. Milliyetçilik, bir milli kimlik duygusu olarak, modern devleti anlamak için birincil hareket noktasıdır. Devlet kurumunun kilise kurumu üzerindeki üstünlüğü ve kimlik krizinin çözümü, modern ulus-devletin ortaya çıkmasına ve pekişmesine yol açmıştır (Rahmat Elahi, 2009: 66).

2) Meşruiyet Krizi

Meşruiyet, bir devletin o toplumdaki genel inanca dayalı olarak yetki kullanma hakkıdır (Ghazi, 2010: 270). Dolayısıyla devletin veya siyasi gücün sürdürülebilirlik ve istikrarı sağlayabilmesi için otoritesini tek bir kaynaktan alması gerekmektedir. Çok tabanlı veya çoklu meşruiyete sahip (prismatic) devletler, kriz ve geçiş halindeki devletler olarak kabul edilir. Bu tür devletler daha az yerleşik ve istikrarlıdır. Devletlerin otoritesinin (egemenliğinin) meşruiyeti konusundaki çatışma, Batı'nın siyasi tarihinde önemli bir mesele olmuştur ve Batılı olmayan ülkelerde de önemli bir sorundur. Batı ülkelerindeki demokratik devrimlerin tarihi (İngiliz Devrimi'nden Büyük Fransız Devrimi'ne kadar), meşruiyet krizinin bir yansıması ve devlet meşruiyetinin ana kaynakları üzerinde uzun süredir devam eden çatışmayı çözme çabası olarak kabul edilebilir.

Meşruiyet krizinin ana sorusu şuydu: Siyasal gücün ve yasamanın kaynağı olan meşru otoritenin kaynağı nedir? Tanrı'nın (ya da Tanrı'nın yerine geçen Kilise'nin) iradesinden mi, yoksa yöneticinin iradesinden mi kaynaklanır? Doğadan mı yoksa insanların iradesinden mi kaynaklanır? Bu çatışma, uzun yıllar batı ülkelerinde siyasi düşünce tarihine damgasını vurmuştur ve halen birçok toplumda temel çatışmalardan biridir (Rahmat Elahi, 2009: 66). Nihayet bu krizde otoritenin meşruiyetinin kaynağı halk ve halkın iradesi olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak, Batı Avrupa'da ve ardından neredeyse tüm dünyada hakim düşünce haline gelmiştir.

3) Katılım Krizi

Katılım krizi 19. yüzyılda ortaya çıkmış ve meşruiyet krizi meselesinin çözülmesiyle ortaya çıkmıştır. Katılım krizindeki temel mesele, ulusal egemenlik, siyasi hayatta tek bir sınıfın egemenliği anlamına mı gelir yoksa tüm sınıfları mı kapsar? Zira Avrupa'da demokratik devrimin ilk başarıları, burjuvazinin rolünün altını çizmiştir. Bu nedenle, katılım krizi, egemenliğin vücut bulmuş hali olarak devletin hangi sınıfı temsil ettiği endişesinden kaynaklanmıştır (Binder, 1998: 237-39).

Bilindiği üzere, katılım krizini körüklemek ve bunu projelendirmek ve duyurmak, çoğunlukla Marksist literatürden ve onların devlete bakışından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda devlet kapitalist sınıfı temsil eder ve diğer sınıflara yer yoktur. Bu görüşün entelektüel çıkış noktası, tüm insanların siyasi yönetime katılmaması gerektiğine inanan John Stuart Mill'in düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Stuart Mill'e göre, eğitimsiz çoğunluğun yasama meclisindeki etkisini önlemek için, eğitilmiş insanlar, entelektüeller ve kapitalistler daha geniş haklara sahip olmalı veya oylarının ve görüşlerinin ağırlığı daha fazla olmalıdır (Lancaster, 1983 : 173-183). Modern devlet, katılım hakkını mülk sahibi olmayan sınıflar, kadınlar, işçiler ve toplumun tüm kesimleri dahil olmak üzere tüm sınıflara genişleterek bu krizi çözmeyi başarmıştır.

4) Nüfuz Krizi

Nüfuz krizi, 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında oluşan bir krizdir ve modern hükümetin kamu hizmetlerini sağlamadaki verimsizliğine ve yetersizliğine karşı protestodan kaynaklanmıştır. Nüfuz krizindeki temel endişe şuydu: Özel sektörün bu alana girme yeteneği veya motivasyonu olmadığında veya girilmesi uygun olmadığında, toplumun tümünün (kamu hizmetlerinin) ihtiyaçlarını karşılamak için hangi yapılar uygundur? Her toplumun kendine özgü koşullarına göre herkesin ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl bir yapı olmalıdır? Federal devlet yapısı mı daha uygun yoksa üniter yapı mı? Merkeziyetçi mi yoksa ademimerkeziyetçi mi? Başkanlık sistemi mi yoksa parlamenter system mi daha uygundur?

Buna dayanarak, nüfuz krizi daha çok yönetsel sorunlara ve çözüm arayışlarına dayanır ve daha az felsefi veya politik bağlama sahiptir (Qavam, 2000: 17). Modern devletlerin her biri sosyal, politik ve ekonomik koşullara göre en uygun yapıyı seçmiş ve böylece verimlilik kapasitelerini geliştirmiştir.

5) Dağıtım Krizi

Modern devletin evrim sürecindeki dağıtım krizi, 20. yüzyılda, özellikle 1929 Ekonomik Buhranıyla birlikte ortaya çıkan bir krizdir. Dağıtım krizi doğası gereği daha ekonomi merkezlidir ve ekonomik alana ek olarak çözümlerinden bazıları siyaset ve toplum alanını da kapsamaktadır. Aslında, dağıtım krizini oluşturan iki temel bileşen vardır: İnsanların maddi taleplerinin hızla artması ve devletin insanların yaşam standartlarına karşı sorumluluğunun artması. Bu iki olguya "Yükselen Beklentiler Devrimi" adı verilmektedir (Qavam, 2000: 18).

Dağıtım krizi, Adam Smith ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların geliştirdiği liberal iktisadi teorinin başarısızlığından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisat teorisi, ekonomik sistemin düzgün ve daha iyi işlemesi için ekonomiyi arz ve talep mekanizmasına ve her türlü devlet müdahalesi ve kısıtlamasından arındırılmış serbest piyasa sistemine emanet etmek istemiştir. Smith ve Ricardo, devletin istikrarsızlığına neden olan kriz ve arz talep dengesinin bozulmasından kaçınmak için devletin rollerinin ve işlevlerinin sınırlandırılması gerektiğine inanıyorlardı. Onların düşüncesine göre, devletin işlevi (devletin asgari ve zorunlu işlevleri olan) adalet, güvenlik ve savunma görevine indirgenmelidir. Ancak Smith ve Ricardo'nun tavsiyelerine uyulmasına rağmen arz ve talep dengesi bozulmuş ve Hollanda hastalığı (enflasyonla birlikte ekonomik durgunluk) batı ekonomilerinin birbiri ardına gerilemesine neden olmuştur (Rahmat Elahi, 2009: 68). Dağıtım krizi, tesislerin ve kaynakların yeniden dağıtılması için devletin ekonomi dahil çeşitli konulara daha fazla müdahale etmesini mümkün kılmıştır. Dolayısıyla dağıtım krizi, Smith ve Ricardo'nun fikirleri yerine John Maynard Keynes'in fikirlerini sahneye çıkarmıştır. Keynes'in ana fikri, devletin açık eli arz ve talebi dengeleyemezse, kapitalist ekonomi krize girecek ve gerileyecektir. Keynes'in fikri, kaynakları yeniden dağıtmak ve dağıtım krizini çözmek için Avrupa'da refah devletlerinin ortaya çıkışına imkân sağlamıştır. Refah devleti, servet üzerine kademeli vergiler uygulayarak, alt sınıfların yararına hükümet harcamalarını artırarak, istihdam yaratarak, büyük endüstrileri kontrol ederek veya kamulaştırarak, sosyal güvenlik sistemi oluşturarak ve ekonomik durumu iyileştirerek dağıtım krizini çözebilmiştir (Rahmat Elahi, 2009: 68).

Ancak ekonomiye maksimum devlet müdahalesi uzun vadede sorunlara yol açmıştır. Sermayenin kaçışı, özel sektörün yatırımı caydırması ve istihdam krizi gibi devletin ekonomiye müdahalesinin yarattığı yıllarca süren sorunlar, arz ve talebe dayalı piyasa

ekonomisi teorisinin yeniden gündeme gelmesine yol açmıştır. Böylelikle küçük ve sınırlı devlete dönüş yeniden gündeme gelmiş ve Reaganizm ve Thatcherizm'in başarısı da bu yaklaşımın Batı dünyasında yayılmasında etkili olmuştur. Böylece Modern devlet, aralıklı beş krizi çözerek yeni bir aşamaya (küreselleşme) adım atmıştır.

Sonuç olarak Modern devlet, modernite sürecinin bir parçasıdır ve Modern devlet anlayışı ve evrimi modernite projesi bağlamında daha iyi anlaşılabilir. Elbette modernleşme anlık bir tarihsel olay değil, beş yüzyılı aşan yoğun ve tarihsel bir süreçtir. Avrupa'da rasyonalizm, hümanizm hareketi, Rönesans (eski Yunan edebiyat ve kültürüne dönüş), dini reform hareketi, milliyetçilik hareketi, kilise otoritesine karşı ulusal hükümetlerin ortaya çıkışı ve insan haklarını garanti altına almak için sivil hareketler gibi sosyopolitik dalgalar, modernitenin şekillenmesinde rol oynamıştır. Buradan hareketle bu olayların bütünü, sürekli ve yoğun bir tarihsel süreci, modernite denilen ve özgün özelliği çok boyutluluk olan bir olguyu yaratmıştır.

Modernleşmenin kendisi farklı aşamalardan geçmiştir. Modernitenin dönüşümü bağlamında Modern devlet de dönüşüm geçirmiştir. İlk modernitede (klasik modernite) minimal devlet (küçük devlet) kavramı karşımıza çıkmaktadır. Siyasi ve yasal olarak, bu devlet bireysel özgürlüklerin koruyucusudur. Ekonomik açıdan bu devlet, kapitalist düzenin devamını garanti eder. İkinci modernite (örgütlü modernite) döneminde ise, temel özelliği ekonominin devlet tarafından kontrol edilmesi ve devletin boyutunun genişlemesi olan müdahaleci devlet ve azami devlet kavramları karşımıza çıkmaktadır. Modernitenin üçüncü döneminde ise, (küreselleşme) ulusal hükümetin otoritesinde önemli bir azalma görülmektedir. Buna dayanarak, devletin egemenliğinin bir kısmı ulus üstü ve ulus altı kurumlara devredilmiştir (Rahmat Elahi, 2009: 69-71).

1.3.2. Modern Devletin Oluşumuna İlişkin Teorik Yaklaşımlar

Devletin evrimi (feodal devletten modern devletin ortaya çıkışına kadar) tartışmasında belirtildiği gibi, modern ulus-devletin oluşumunda çeşitli faktörler ve bağlamlar etkili olmuştur. Bu alandaki tartışmayı netleştirmek adına daha spesifik bir çerçeve sunulması gerekmektedir. Modern devletin ortaya çıkışını ve oluşumunu etkileyen çeşitli faktörler arasında ekonomik, askeri ve sosyo-kültürel olmak üzere üç temel faktörün rolü vurgulanmaktadır.

1.3.2.1. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Ekonomik Temelli Yaklaşım

Sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarındaki düşünürler arasında modern devletin ortaya çıkışında ekonomik gelişmenin rolü öne çıkmaktadır. Özellikle modern ulus devlet feodal sistemin dönüşümünün (feodal sistemden burjuva sistemine geçiş) bir ürünü olarak görülmektedir. Bu alanda düşünürler arasında görüş ayrılıkları olsa da, modern ulus devletin ortaya çıkışı feodal sistemin evrimiyle ilişkilendirilmektedir. Perry Anderson, modern devleti feodal sistemin sosyo-ekonomik krizlerinin bir sonucu olarak görürken, Bertrand Badie ve Pierre Birnbaum, modern devleti feodal sistemin krizlerinin ve ekonomik dinamiklerinin bir sonucu olarak görmektedir. Wallerstein gibi sol düşünürler ise, modern devleti feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişin bir ürünü olarak görmektedir. Düşünürler arasındaki görüş farklılıklarına rağmen, ekonomik faktörü vurgulamaları dolayısıyla tek bir teorik yaklaşım çerçevesinde kategorize edilebilirler. Öncelikle, tartışma Perry Anderson'ın teorisi ile takip edilebilir. Perry Anderson'a göre, modern devletin ilk türü mutlak devlet biçiminde ortaya çıkmıştır ve Anderson bu türden devlete odaklanmaktadır. Perry Anderson'ın bakış açısına göre, mutlakiyetçi devletin kökeni, her şeyden önemlisi 14. ve 15. yüzyıllarda Batı Avrupa'daki feodal sistemi yutan krizlere dayanmaktadır. Bu krizler, bağımsız yerel aristokrasinin köylüleri sömürme yeteneğini sarsmıştır (Anderson, 1974: 15).

Anderson'a göre, 14. ve 15. yüzyıllarda, aşırı nüfus artışı, toprak sahibi aristokrasinin ellerindeki mülkler üzerindeki hakimiyetini ve kontrolünü zayıflatmaya başlamıştır. Böyle bir durumda, köylüler kısıtlamalarından kurtulmayı talep ettiklerinde, serf sistemi pratik olarak zayıflatmaya başlamıştır. Aynı zamanda, ticaretin genişlemesi, toprak sahibi aristokrasinin siyasi iktidar üzerindeki tekeline meydan okuyan, ticari burjuvazi adı verilen yeni bir şehirli sınıfın ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Böylece iki yönlü tehdit; köylerde köylü isyanı ve şehirlerde ticaret burjuvazisinin üstünlüğü; toprak sahibi aristokrasiyi kralların askeri gücüne muhtaç hale getirmiştir. İspanya, Fransa ve İngiltere'de hükümdarlar, köylülere ve yükselen burjuvaziye karşı toprak sahibi aristokrasi ile ittifak yaparak güçlerini pekiştirmişlerdir (Anderson, 1974: 18-19).

Başka bir deyişle, Anderson'a göre mutlak devletin oluşumu, toprak sahibi aristokrasi ile krallar arasındaki bir anlaşmanın ürünü olarak görülebilir. Çünkü her iki taraf da gücünü artırmak ve yoğunlaştırmak istemiştir. Bu anlaşmada, toprak sahibi aristokrasinin köylüler üzerindeki kontrolü karşılığında, krallar ise, hükümet üzerindeki kontrolü ele

geçirmiştir. Anderson'a göre mutlak devlet, toprak sahibi aristokrasinin yeni bir siyasi dönüşümünün, feodal sistemin yeniden örgütlenmesinin veya yeni siyasi biçimlerin sonucudur. Çünkü bu dönüşüm, hakimiyeti sürdürmek ve feodal sömürü sürecini devam ettirmek için gerekli görülmüştür (Anderson, 1974: 18-19).

Bertrand Badie ve Pierre Birnbaum'un görüşüne göre mutlakiyetçi devlet, feodal sistemin krizinden doğmuştur. Bu bakımdan mutlak devlet, modern devletin başlangıcı olarak kabul edilir. Bu iki düşünür'e göre mutlak devlet, Batı Avrupa toplumunun belirli krizlerini evrimlerinin belirli bir tarihsel noktasında çözmek için oluşturulmuş benzersiz bir toplumsal yaratımdır (Badie and Birnbaum, 2008: 107-108). Bu demektir ki, Badie ve Birnbaum'a göre mutlakiyetçi devlet, feodalizmin dinamiklerinden, sosyal ve ekonomik krizlerinden doğan bağımsız bir yapıya sahiptir. Badie ve Birnbaum, feodal sistemin kendi mantığına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu, feodal sistemdeki dinamiğin, siyasi bir gücün tekel olarak ortaya çıktığı bir durum yarattığı anlamına gelir. Bunun temel nedeni, bu sistemde (feodal) lordun hem siyasi hem de ekonomik güce sahip olmasıdır. Yani bu durum lordun servet toplamak veya ekonomik gücü artırmak için kılıcını kullanmasına neden olmuştur. Bu durum da feodal güçleri bölgesel birimler arasında sürekli rekabete sokmuştur. Aynı şekilde silahlı çatışmaların yayılması da feodal beylerden her birinin kendi topraklarını genişletmeye veya rakip feodal beylerin toprak genişlemesini engellemeye çalıştığı bir duruma yol açmıştır. Feodal beyler arasındaki çatışma, merkezi mutlakiyetçi devletlerin oluşumunun yolunu açmıştır. Bu şekilde, feodal beyler arasında sürekli çatışma halinde olan birkaç küçük bölgenin konsolidasyonu sonucunda merkezi mutlakiyetçi devletler ortaya çıkmıştır (Badie and Birnbaum, 2008: 123-124).

Badie ve Birnbaum, diğer teknik ve ekonomik gelişmelerin de kademeli olarak oluştuğunu ve bunun potansiyel çelişkilerin ve dinamiklerin aktif hale gelmesine neden olduğunu savunmaktadır. Bu gelişmeler, öncelikle feodal sistemde bir kriz oluşmasına yol açmış, ikinci olarak da bu çelişki ve dinamiklerin çözülmesi, merkezi siyasal iktidarın gelişmesine veya mutlak hükümetlerin oluşmasına yardımcı olmuştur. Bu türden ilk büyük dönüşüm askeri devrim ve bunun sonucunda feodal dönemde yaşanan dönüşümlerdir. Bu devrimin bir sonucu olarak, feodal kaleleri yok edebilecek topçu silahlarının ortaya çıkışına ve büyümesine tanık olunmuştur. Topçu silahlarının icadından önce, bu kaleler çoğu durumda fethedilemezdi ve bu durum feodal sistemin hayatta

kalmasının teminatıydı. Dolayısıyla bu durum, gücün birikmesi ve yoğunlaşması önünde büyük bir engeldi. Ancak topçu silahlarının icadıyla, bu kalelerin duvarları çökmüş ve böylece güç yoğunlaşması sürecini hızlandırmıştır (Badie and Birnbaum, 2008: 124).

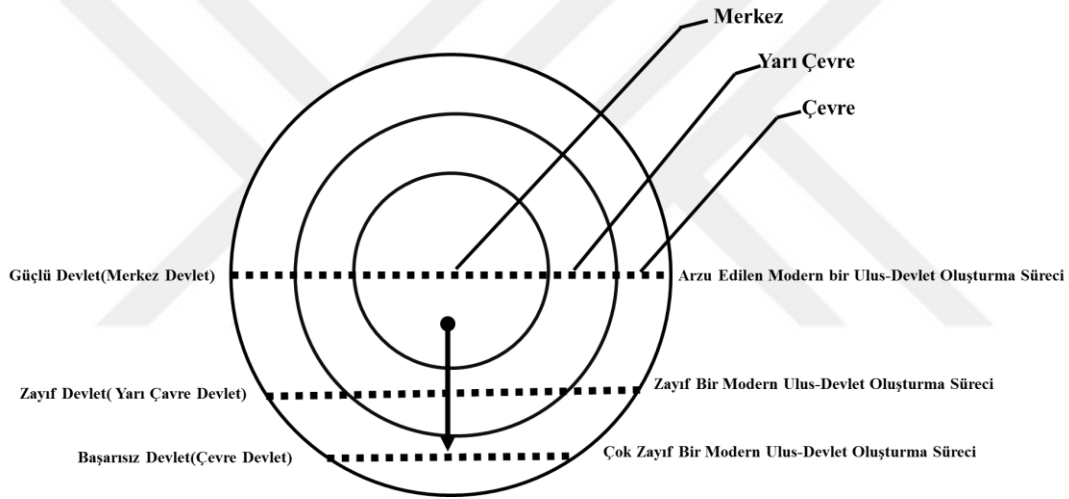
İkinci büyük gelişme, feodal sistemin ortak üretim tarzını zayıflatan para ekonomisinin gelişmesi olmuştur. Para ekonomisindeki gelişme, birincisi, serf kurumunu çürümeye maruz bırakmış ve bu sistemin yeniden üretim mekanizmalarının önünde bir engel haline gelmiştir. İkincisi, aristokrasiye potansiyel bir rakip olarak ortaya çıkan ve feodal toplumsal ve siyasal kurumları alaşağı eden kent burjuvazisinin büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu şekilde para ekonomisi, şehirlerin, şehir polisinin, mahkemelerin ve mali işlerin kontrolünü ele geçirmek ve iş sektörünü organize etmek için merkezi bir hükümet yapısının oluşturulmasına yardımcı olmuştur (Badie and Birnbaum, 2008: 126). Üçüncüsü, köylüler ile feodal beyler arasındaki çatışmaya üçüncü bir taraf girmiş ve meselenin basit feodal sistem temelinde çözülmesini engellemiştir. Ancak Badie ve Birnbaum'a göre bu, mutlak devletin toplumsal inşasında burjuvazinin veya herhangi bir sınıfın aracısı olduğu anlamına gelmez. Aksine mutlakiyetçi iktidar, o dönemin egemen toplumsal sınıfla siyasal ve toplumsal pazarlığa girerken, o sınıfa da egemen olmaya çalışmıştır (Barkey & Parikh, 1991: 523-549).

Immanuel Wallerstein'in teorileri de büyük ölçüde bu yaklaşımın çerçevesine yerleştirilebilir. Anderson, mutlak devleti feodalizmdeki krizin ve aristokrasinin yürütme kolu olarak görürken, Badie ve Birnbaum mutlak devleti feodalizmin iç dinamikleriyle krizlerin bir ürünü olarak görmüşlerdir. Bu arada Wallerstein, mutlak devleti feodal üretim tarzının çöküşünün ve ticari kapitalist üretim tarzının ortaya çıkışının sonucu olarak görmektedir. Anderson'ın aksine Wallerstein, mutlak devleti büyüyen ticari burjuvazinin kaçınılmaz olarak yürütme kolu olarak görmektedir. Wallerstein, büyüyen ticari sermaye ile mutlak devletin oluşumu arasında bir ilişki kurmuş ve ekonomik devrimi mutlak devletin gelişmesinin birinci nedeni olarak Kabul etmiştir. Badie ve Birnbaum, "Devlet Sosyolojisi" adlı çalışmalarında, büyüyen kapitalizmin ilk iyasi biçimi olarak mutlak devletten bahsetmiştir (Badie and Birnbaum, 2008: 110).

Wallerstein'in görüşüne göre hem İngiltere'de hem de Fransa'da mutlakiyetçi devlet, ticari kapitalizm ekonomisi alanındaki işlevselliği nedeniyle kurulmuş ve konsolide olmuştur. Çünkü yeni ekonomik faaliyetleri destekleyen mutlak devletti. Bu sayede mutlak devlet tarımsal üretim sisteminin gelişimini hızlandırmış, yeni toprakların ticari olarak fethini

ve denizlerin güvenliğini sağlamıştır (Wallerstein, 1975: 51-93). Dolayısıyla Wallerstein'a göre modern devletin doğuşu büyük ölçüde Avrupa'nın kapitalist aşamaya geçişinin bir sonucudur.

Wallerstein, 17. yüzyılda zirveye ulaşan Avrupa'nın sosyal ve ekonomik gelişmelerini dikkate alarak üç katmandan oluşan bir dünya ekonomik sistemi türü önermiştir. Genel anlamda Wallerstein, modern küresel sermaye sisteminin üç temel bölümden oluştuğu sonucuna varmaktadır: merkez, yarı çevre ve çevre. Küresel işbölümünün bir türü olan bu işbölümü, küresel kapitalist sistemin bir sonucudur ve yaşamsal ilkesi, kapitalist sistemin bekası için sermaye birikiminin devamıdır (Qavam and Zargar, 2009: 161). Aşağıdaki şekilde, modern dünya sistemi teorisi ve modern ulus-devlet ile bağlantısı Wallerstein'ın görüşünden hareketle tasvir edilmektedir.

Şekil 5: Wallerstein'ın Merkez-Çevre Modelinde Ulus-Devlet

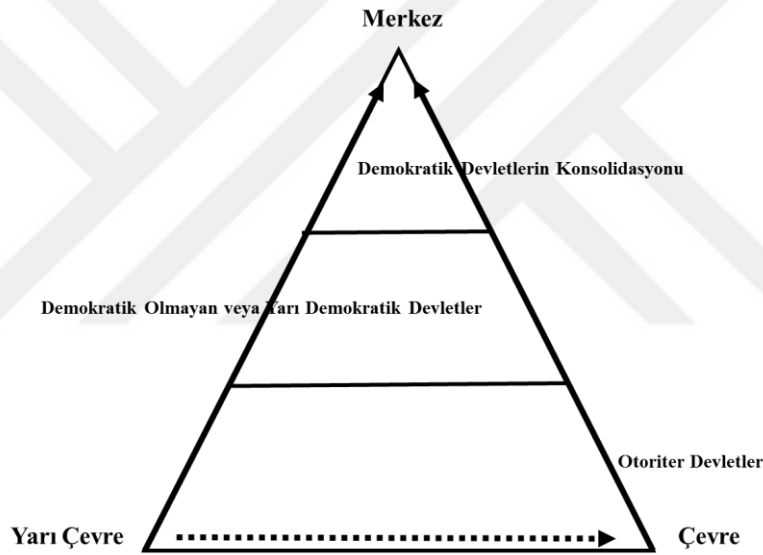
Kaynak: (Qavam ve Zargar, 2019: 163)

Wallerstein'ın merkez-çevre modeline dayalı modern ulus-devlet tasavvurunda, merkezden (Metropol) çevreye doğru gidildikçe ulus-devlet imajı zayıflamaktadır. Temel olarak, merkez halkadan ne kadar uzaklaşırsa, ulus-devlet inşa sürecinin imajı o kadar kırılğan ve zayıf hale gelir. Modern devlet çevrede o kadar zayıftır ki, Wallerstein çevre bir devletten çok çevre bir bölgeden bahsetmeyi tercih etmektedir. Dolayısıyla modern ulus-devlet inşa sürecini sağlamlaştırmayı başaramamış başarısız devletler, merkez-çevre modeli çerçevesinde yer alan devlet tipinin en zayıf ve kırılğan görüntüsü olarak karşımıza çıkmaktadır. Wallerstein, dünya sisteminin eşitsiz doğası nedeniyle, zaman içinde devletlerin birbirine benzemesinin ve hepsinin merkezi devletlerin özelliklerini kazanmasının beklenemeyeceğine işaret etmektedir. Dolayısıyla dünya sistemi içinde

devletlerin tek başına konumlarının değişmesi sınırlı bir ihtimaldir (Wallerstein, 1979: 61).

Elbette Wallerstein'ın görüşü, neredeyse durağan bir durumu vurgulaması bakımından eleştiriye açıktır. Çünkü pratik deneyim, çevre ve yarı-çevre ulus-devlet modelinde dönüşüm ve değişim ve onları merkezi ulus-devlet modeline yaklaştırma olasılığının olduğunu göstermiştir.

Ek olarak, Wallerstein'ın merkez-çevre modeli, devletleri siyasi rejim tipine göre sınıflandırmak için de kullanılabilir. Ayrıca aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi merkezden çevreye bakıldığında, merkezde demokratik sistemlerin daha güçlü olduğunu ve tersine sonraki halkalarda giderek zayıfladığını ve otoriterleşmeye doğru yöneldiğini söylemek mümkündür.

Şekil 6: Wallerstein'ın Merkez-Çevre Modelinde Ulus-Devlet

Kaynak: (Qavam and Zargar, 2009: 163)

1.3.2.2. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Askeri Temelli Yaklaşım

Modern devlet literatürünün gözden geçirilmesi, sosyal bilim teorisyenlerinin erken modern devletlerin ortaya çıkışında savaşın rolünü vurguladığını göstermektedir. Modern devletin oluşumunda savaşın rolüne vurgu yapan sosyal bilim teorisyenleri arasında Otto Hintze, Charles Tilly, Bren Downing, Thomas Ertman, Michael Mann ve Anthony Giddens'in teorileri ön plana çıkmaktadır. Zaman açısından, modern devletin ortaya çıkışında askeri faktörün, özellikle savaşın rolüne yapılan vurgu, her şeyden önce Otto Hintze'nin teorisine dayanmaktadır. Zira Otto Hintze'nin teorisi bu alandaki teorik kökeni

oluşturmaktadır. Hintze'nin teorisi iki açıdan önemlidir: İlk olarak, erken modern devletlerin ortaya çıkışında savaşın rolünün önemini doğrudan vurgulayan ilk bakış açısı olarak kabul edilmektedir. İkinci olarak, onun bakış açısı, Modern devlet ve devlet inşası literatüründe savaşın rolüne dair kapsamlı tartışmaları körüklemiş ve böylece bu alanda önemli bir etki bırakmıştır. Otto Hintze, Askeri Sistem ve Devlet Sistemi adlı eserinde, Marx'ın tarihin itici güçleri hakkındaki görüşünü doğrudan eleştirerek devletin ortaya çıkışında savaşın rolünü tartışır:

" Bu, yalnızca sınıf mücadelesini tarihin itici gücü olarak gören aşırı ve tek boyutlu bir bakış açısıdır. Milletler arasındaki çatışmalar çok daha önemlidir ve yüzyıllar boyunca dış baskı, ülkelerin iç yapıları üzerinde etkili olmuştur" (Hintze, 1975: 183).

Hintze'nin bu argümanı iki önemli noktayı ima eder: Birincisi, savaş tarihin itici gücüdür ve zorunlu olarak erken modern devletlerin ortaya çıkmasının ana nedenidir. İkincisi ise,, kurulmakta olan devletin siyasal rejim tipini belirlemede jeopolitik durumun veya askeri tehditlerin rolünün vurgulanmasıdır. Bu temelde Hintze, Avrupa'da ikili bir hükümet tipolojisi sunar. Avrupa'nın kıta kesiminde bürokratik yapıya sahip mutlakiyetçi hükümetler ile İngiltere'de bürokratik olmayan bir yapıya sahip parlamenter hükümetler Hintze'nin tipolojisinin temelini oluşturmaktadır. Ama asıl mesele, siyasi sistemdeki bu çeşitliliğin nedeni olarak askeri tehditlerin varlığı ya da yokluğu, her şeyden çok Avrupa ülkelerinin jeopolitik konumundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, askeri tehditlerin varlığı veya yokluğu, modern devletin ilk modellerinde çeşitliliğin ve çoğulluğun ana faktörüdür (Ertman, 2012: 367-368).

Öte yandan Charles Tilly, askeri yaklaşımın önde gelen teorisyenlerden biridir. Erken modern devletlerin ortaya çıkışında savaş fikrinin kurucusu Hintze olsa da, bu teorinin devlet oluşumu bağlamında ele alınması, Charles Tilly'nin yaklaşımının temelidir. Tilly, ulus devlet adı verilen belirli bir siyasi biçimin neden önce Batı'da ortaya çıktığı ve sonra başka yerlerde galip geldiği sorusunu yanıtlamaya çalışmaktadır (Tilly, 1975: 27).

Tilly'ye göre, ulusal devletler ortaya çıktığında, o dönemde Avrupa'da en az üç farklı siyasi sistem biçimi (tek bir imparatorluk, kiliseye dayalı bir dini federasyon ve hatta feodal sistemin devamı) olasılığı vardı. Tilly'ye göre ulusal devlet, diğer hükümet biçimleri arasında üstündü ve bu üstünlüğün nedeninin kendisi için net bir cevabı vardı: "Savaş devletleri ve devletler savaşı yarattı" (Tilly, 1975: 27).

Tilly'e göre, o dönemde Avrupa'da iktidar, birkaç siyasi iktidar merkezi arasında dağılmıştı. Aynı zamanda, güç merkezleri arasında sürekli bir savaş vardı ve bu arada ulus devlet, savaş için gerekli kaynakları seferber etme konusunda diğer rakiplerinden daha yetenekli olduğunu ispatlamıştır. Bürokratik altyapının oluşturulması yoluyla, ulusal devletler hem orduları toplayıp donatabilmişler hem de genel olarak hoşnutsuz bir nüfustan vergi toplayabilmişlerdir (Tilly, 1975: 40).

Brian Downing'in teorisi ise, askeri yaklaşımın bir başka örneği olarak kabul edilebilir. Downing, Askeri Devrim ve Siyasi Dönüşüm adlı kitabında Avrupa'da savaşa dayalı mutlak devletin oluşum nedenlerini tartışmaktadır. Downing, Ortaçağ Avrupa'sında kralın gücünü kontrol eden ve dengeleyen kurumsal düzenlemeler ve faktörler olduğuna inanmaktadır. Ancak Downing'e göre, bir faktör, 16. ve 17. yüzyıllardaki askeri devrimler, Avrupa'daki siyasi ve sosyal düzeni diğer faktörlerden daha fazla bozmuş ve erken modern devletlerin ortaya çıkmasının yolunu açmıştır. Başka bir deyişle Downing, modern devletlerin ortaya çıkışını her şeyden çok siyasi yöneticilerin 16. ve 17. yüzyıllardaki askeri devrime tepkisine bağlamaktadır (Brian, 1992: 239-240).

Thomas Ertman, askeri yaklaşımın bir başka teorisyenidir. Ertman, modern devletin ortaya çıkışında savaşın rolüne vurgu yapmıştır. Ertman'ın argümanına göre, modern devletin yaratılmasında hem savaş hem de savaş hazırlığı merkezi bir rol oynamıştır (Ertman, 2012: 379). Ertman'a göre sadece savaşın kendisi değil, daha da önemlisi bir ülkenin savaşa girmesi modern devletin ve devlet inşasının oluşumunda kaçınılmaz bir etkiye sahiptir.

Savaş ile modern devletin ortaya çıkışı arasında bir ilişki kuran başka teorisyenler de vardır. Ancak teorilerinin ayrıntılı bir tartışması bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Ancak kısaca, örneğin Michael Mann ve Anthony Giddens'in teorileri bunlar arasındadır. Michael Mann'ın ana argümanı, erken modern devletlerin yerel ve ekonomik alanlardan ziyade askeri ve jeopolitik alanlardaki performansına odaklanmaktadır (Mann, 1993: 511). Mann, 12. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar İngiltere'nin mali kaynaklarının yaklaşık yüzde 70 ila 90'ının savaşa ve savaş hazırlıklarına, özellikle de ulusötesi savaşlara harcadığına dikkat çekmektedir. Anthony Giddens da aşağı yukarı aynı görüşe sahiptir. Giddens'a göre, "mutlak bir devletin ortaya çıkmasının ana özelliği olarak kabul edilen idari kaynakların yoğunlaştırılması ve mali yeniden yapılanma için ana motivasyonu sağlayan şey, savaş ve savaşa hazırlıktı" (Giddens, 1985:112). Nitekim bahsi geçen

teorisyenlerin hemen hemen tüm teorilerinde askeri faktör, özellikle savaş, hem modern devletlerin oluşumunda hem de siyasi ve idari sistem tiplerinde çok etkili olmuş, bunların şekil ve içeriğini de belirlemiştir.

1.3.2.3. Modern Ulus Devletin Oluşumunda Kültürel Temelli Yaklaşım

Modern devletin ortaya çıkışına yönelik üçüncü teorik yaklaşım, kültürel yaklaşımdır. Kültürel yaklaşıma göre modern devletin ortaya çıkışı yalnızca savaşın, feodal sistemin krizlerinin veya dinamiklerinin ve kapitalizmin ortaya çıkışından doğan gereksinimlerin sonucu değildir. Tüm bunlarla birlikte, aynı zamanda kültürel etmenler de rol oynamıştır. Modern devletin ortaya çıkışını tartışırken kültürel yaklaşımın kullanılması, beşeri bilimler çalışmalarında "kültürel dönüş" olarak adlandırılmaktadır (Steinmetz, 1999: 1-2). Bu yaklaşımın teorisyenleri arasında Andrew Vincent, John Neville Figgis ve özellikle Philip Gorski'nin teorileri ön plana çıkmaktadır. Bu teorisyenler arasında bazı görüş ayrılıkları olsa da modern devletlerin ortaya çıkışını kültürel gelişmelerin bir ürünü olarak görmeleri, modern devletin doğuş teorilerinin üçüncü yaklaşımına yerleştirilmelerinin sebebidir.

Andrew Vincent'ın teorisi, ampirik faktörlerden ziyade mutlak devletin ortaya çıkışındaki teorik kökleri vurgulamaktadır. Vincent, bazı deneysel faktörlerin ve özellikle savaşın mutlak devletin oluşumunda rol oynadığına işaret etmektedir (Vincent, 2019: 82). Ancak "bu deneysel faktörler, yalnızca mutlak devletin ortaya çıkış sürecini hızlandırmıştır" (Vincent, 2002: 82). Bu nedenle Vincent, son tahlilde mutlak hükümetin oluşumunda teorik faktörün önemli bir rol oynadığını savunur:

“Çoğu tarihçi mutlak devlet tartışmasında ampirik faktörlere vurgu yapmıştır; ancak bu kitapta ben, mutlak devlet teorisinin ana teorik bileşenlerine vurgu yapacağım... Mutlak devlet teorisini tam olarak açıklamak için beş ana [teorik] unsuru dikkate almalıyız: egemenlik teorisi, mülkiyet teorisi, ilahi hak teorisi, devlet menfaati teorisi ve şahsiyet teorisi”. (Vincent, 2019: 84).

Vincent'a göre, mutlak hükümetin ortaya çıkışı bu beş teorik unsurun ürünüdür. Bunlardan ilki olan egemenlik kavramı, mutlak bir devletin yaratılmasının ana eksenidir (Vincent, 2019: 86). Esas olarak Bodin ve Hobbes'un doktrinlerinde temellenen egemenlik kavramı, egemenlik ilkesinin mutlaklığına atıfta bulunur ve bir anlamda, münhasır zorlama eylemleri mutlak bir devletin temelidir.

Ataerkil mülkiyet, Vincent'ın vurguladığı ikinci kavramdır. Bu kavram, feodal şarta bağlı mülkiyet kavramının yerine geçmiştir ve hükümet, "görev alma" ilkesini "görev sahibi olma" ilkesiyle değiştirmiştir (Vincent, 2019: 100-101).

Üçüncü kavram ise, Protestan reformlarıyla olgunlaşan kralın ilahi haklarıdır. Buna göre kral, Tanrı'nın rehberliğindedir, hatadan muaftır ve tavsiyeye uymaya ihtiyaç duymaz. Böylece tebaanın hükümete karşı pasifliği meşrulaştırılmış olur (Vincent, 2019: 112-117). Hataya karşı bağışık olarak kral, devletin çıkarlarına yalnızca kendisi karar verir. Hükûmetin hükümdarda tecelli etmesi gerektiği ve dolayısıyla mutlak devletin hükümdarın kendisi olduğu ilkesi hakimdir. Dolayısıyla Vincent'a göre bu kavramlar ve özellikle Bodin ve Hobbes'un doktrinlerinde vurgulanan mutlak egemenlik kavramı ve Luther ve Calvin'in öğretilerinde ifade edilen kralların ilahi hakkı kavramı, mutlak devletin teorik temelini oluşturmuştur. Bu şekilde, Vincent'a göre mutlak devlet, somut gelişmelerin sonucundan daha çok teorik yapıların bir ürünüdür.

Gorski ve Figgis de bir ölçüde aynı bakış açısına sahiptirler. Ancak Gorski ve Figgis, Vincent'ın üzerinde durduğu teorik öğretiler arasından daha çok dinsel öğretiler üzerinde dururlar. Figgis'in argümanları esas olarak Protestan reformlarının etkisine ve özellikle Luther'in öğretilerinin mutlak devletin oluşumundaki rolüne odaklanmaktadır. Figgis, Luther'in yurttaşların dindar olmayan yöneticilere karşı pasifliğine ve direnmemesine odaklanan öğretilerini vurgulamıştır. Lutheryan öğretilerde, yöneticilerin Tanrı'nın bir armağanı olduğu ve bu nedenle dünyevi otoritenin onların işlerine karışamayacağı varsayılmıştır. Bu öğretilere göre hükümdar sadece Allah'a karşı sorumludur. Figgis'e göre, bu teorik öğretiler, yönetici kişinin gücünün biriktirilmesinin ve ardından erken modern hükümetler biçiminde kurumsal tezahürünün mümkün olduğu bir durumu haklı çıkarmıştır. Bunlara ek olarak Figgis'e göre Luther'in manastırların ayrıcalıklarına ve aristokratik ayrıcalıklara yönelik eleştirileri, finansal kaynakların devlet hazinesine akmasını sağlamış ve böylece mutlak devleti ekonomik olarak beslemiştir. Figgis'e göre Protestan reformları o kadar önemliydi ki "Mutlak devletin atası Luther'di" ve "Luther olmasaydı, XIV. Louis asla olmazdı" (Figgis, 1956: 62).

Kültürel temelli yaklaşımda Philip Gorski'nin teorisi daha ön plandadır. Bu nedenle mutlak devletin oluşumundaki kültürel ve teorik faktörlerin ana teorisyeni olarak Groski'den söz edilebilir. Groski, öncelikle modern devletin gelişimiyle ilgili diğer teorilere meydan okumuş ve bu teorilerin neredeyse tamamının modern devletin

gelişimini kapitalizmin gelişimi ve askeri rekabet olmak üzere iki faktörün sonucu olarak görüldüğünü; dolayısıyla, bu süreçte üçüncü bir faktörün, yani dini devrimlerin veya Protestan reformlarının rolünün göz ardı edildiğini iddia etmiştir. Gorski, bu dini devrimleri veya reformları "disiplin devrimleri" başlığı altında adlandırmış ve modern hükümette dini reformların rolünün, kapitalizmin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde sanayi devriminin rolü kadar etkili olduğunu düşünmüştür. Sanayi devrimi üretimin teknik ve maddi temellerini dönüştürdüğü gibi, disiplin devrimi de toplumsal ve politik düzeni örgütlemek için yeni mekanizmalar yaratmıştır. Tıpkı sanayi devriminin buhar gücüyle ilerlediği gibi, disiplin devrimi de öz-bakım/kişisel özen tarafından yönlendirilmiştir. Buharın modern ekonomi için oynadığı rol ile aynı oranda, (dini reformlardan kaynaklanan) özen ve disiplin modern toplum [devlet] için hayati bir rol oynamıştır (Gorski, 2003: xvi).

Gorski'nin tartışmaları iki ana konu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Birincisi, dini reformların öz-bakım öğretilerini içermesi ve ikincisi, bu öz-bakımın toplumsal sonucunun devlet inşasının temeli olarak hizmet etmesidir. İlk konuyla ilgili olarak Gorski, kişisel bakımın Protestan etiğinin merkezi öğretilerinden biri olduğunu savunmuştur. Zira Calvin temelde yasalara gönüllü ve içsel itaatin büyümesini ve yaygınlaşmasını seçilmiş olmanın ana ve anahtar işareti olarak görmüştür (Gorski, 2003: 160).

İkinci tartışmayla ilgili olarak, Gorski'ye göre, mutlak devlet tarafından yeni ve güçlü sosyal kontrol ve siyasi tahakküm biçimlerinin uygulanmasını kolaylaştıran şey, kişisel bakım öğretileri ve toplumsal yaşamda kamusal disiplinin yayılmasıydı. Dolayısıyla, Kalvinizm yalnızca çalışma etiğinin ya da dünyevi çileciliğin destekçisi değildi, aynı zamanda bir öz-bakım etiğinin de destekçisiydi. Başka bir deyişle Kalvinizm, yalnızca kapitalizmin ruhunu oluşturan öğretiler değil, aynı zamanda bir tür özbakım etiğini de teşvik eden öğretilerdi. Gorski'ye göre, yönetici siyasi elitin mutlakiyetçi devletlerde sosyal ve kamusal disiplini dayatmasını sağlayan şey bu ahlaktır (Gorski, 2003: 237).

Gorski'ye göre, dini reformlardan kaynaklanan öz bakımın tek yardımı, bu reformların mutlak bir hükümetin oluşumunu desteklemesi değildi. Ona göre bu reformlar sonucunda ortaya çıkan kilise de bu süreçte etkili olmuştur. Gorski, modern dönemin başlangıcında, devletler bunları tüm topluma uygulamak için gerekli idari beceriden yoksunken, daha sonraları çıkarılan çok sayıda yasa ile bu becerileri kazandığına işaret etmiştir. Bunun

yerine, Lutherci rahipler, dini vaizler ve Calvin'in takipçilerinin kiliseleri, en ücra küçük köy evlerinde bile bireylerin günlük davranışlarını kontrol eden, düzenleyen ve izleyen ahlaki, politik ve yasal normların yürütücüleri haline gelmişler (Gorski, 2003: 159). Bunlara ek olarak, dini reformlar sonucunda kilisenin devletin mülkiyetine geçmesi, devletin hazinesini doldurmuştur. Bu durum Protestan topraklarında mutlakiyetçi devletlerin güçlenmesine ek destek sağlamıştır (Gorski, 2003: 159).

1.4. Modern Ulus Devlet İnşası Modelleri ve Bölgesel Deneyimler

Ulus-devlet inşasını anlamak için öncelikle bu sürece dair temel modellerin incelenmesi gerekmektedir. Bu modeller, devlet ile millet arasındaki ilişkinin farklı toplumsal yapılarda nasıl kurulduğunu açıklamaya yardımcı olur. Ardından, çeşitli bölgelerdeki tarihsel ulus-devletleşme deneyimleri ele alınacaktır. Böylece, kuramsal yaklaşımlar ile pratik örnekler birlikte değerlendirilerek daha bütüncül bir analiz sunulacaktır.

1.4.1. Modern Ulus Devlet İnşası Modelleri

Ulus devlet modellerinin kesin bir çerçevesini sunmak zordur. Çünkü insan toplumları sosyal, ekonomik, politik ve tarihsel koşullar bakımından birbirinden farklıdır ve ulus devlet inşası anlamında her biri farklı bir yol izlemiştir. Ancak genel olarak sosyal bilimler alanındaki düşünürler ve teorisyenler tarafından ulus-devlet inşasının üç modeli tanımlanmış ve genel kabul görmüştür.

1.4.1.1. Ulus ve Devletin Yer Değiştirme Modeli

Bu modelde öncelikle hangisinin diğerinden önce geldiğinin belirlenmesi gerekmektedir. Devlet inşası mı, ulus inşası mı? Yoksa her iki süreç de aynı anda mı ortaya çıkmıştır? Bu bağlamda tarihsel tecrübeye göre Avrupa modeli ve Amerika modeli olmak üzere iki model karşımıza çıkmaktadır. Avrupa modelinde ulus inşası devlet inşasından önce gelmektedir.

Avrupa modeline göre önce ulus inşası süreci gerçekleşmiş, ardından buna dayalı bir ulusal devlet ortaya çıkmıştır. Aslında bu modele göre ulus-devlet inşası doğal bir tarihsel süreç içerisinde gelişmiştir. Bu modele aynı zamanda aşağıdan yukarıya model de denir. Buna göre belirli bir toprakta yaşayan insan grupları arasında zamanla, aşamalı ve kalıcı ilişkilere dayalı olarak tek bir kültürün oluşmasına zemin hazırlanır ve buna dayalı ortak

bir kimlik oluşur. Daha sonra kendilerini ve kültürel değerlerini korumak ve refahı artırmak için kendi seçtikleri bir devlet oluşturmaya çalışırlar.

Avrupa modelinden farklı olarak Amerikan ulus devlet inşa modelinde önce devlet ortaya çıkar, ardından ulus inşa süreci devlet tarafından organize edilir. Amerikan ulus inşası modeli aynı zamanda yukarıdan aşağıya model olarak da bilinir (Qavam and Zargar, 2019: 225).

Bu modele göre önce güçlü bir devlet ortaya çıkar. Daha sonra bu devlet, birbirinden tamamen farklı bir nüfusu, milliyetçiliğin gücü, sivil hakların ve vatandaşlık haklarının geliştirilmesi de dahil olmak üzere çeşitli yollarla yavaş yavaş bütünleştirir ve ilişkilendirir. Böylece onu tek bir ulus haline getirir. Colin Paul ve Richard Hass, Amerikan ulus devlet modelinde ulus inşasının siyasi reformlarla değil, piyasa ekonomisinin iyileştirilmesi, eğitim sisteminin reformu, aktif sivil toplum ve kadınların güçlendirilmesi ile başladığına işaret etmektedir (Ottaway, 2003: 22).

Bu iki model hem tarihsel süreç hem de yaklaşım açısından farklıdır. Özellikle Avrupa modelinde milletin temeli etnik iken, Amerikan modelinde milletin temeli sivilidir.

1.4.1.2. Dış Güce Dayalı Ulus Devlet İnşa Modeli

Bu modele aynı zamanda uluslararası ulus devlet inşası (international nation-state building) da denilmektedir. Bu tip ulus devlet inşası modelinde dış faktörlerin (nation-state building from outside) rolü ön plana çıkmaktadır (Zarger, 2008: 124). Bir proje olarak hayata geçirilen bu modelde ulus devlet inşası yukarıdan aşağıya doğru yapılmaktadır. Bu bağlamda devlet inşası da ulus inşasından önce gelmektedir. (Balkhi, 2020: 45).

Bu modelde ulus-devlet inşası, çatışmadan çıkan bir ülkede sivil düzeni kurmaya ve yeni devlet kurumları yaratmaya yönelik (genellikle başta Birleşmiş Milletler'in çabaları olmak üzere) uluslararası çabayı ifade etmektedir. Bu model aslında yukarıdan aşağıya modele benzemektedir. Bu nedenle öncelikle yerleşik devlet kurumlarıyla etkin bir hükümet oluşturulmakta, kamu düzeni sağlandıktan sonra ulus inşası için çaba sarf edilmektedir (Zarger, 2008: 124).

Ulus devlet inşa sürecinin dış müdahaleye dayalı olarak yürütüldüğü ülkelerde bu misyona başarı ve zorluklar da eşlik etmiştir. Bu anlamda Almanya ve Japonya bu modelin başarılı örnekleriyken, çok daha fazla başarısız örnek vardır. Haiti, Somali ve

Afganistan gibi ülkeler de başarısız örnekler arasında sayılabilir (Balkhi, 2020: 45). Bu modelin öne çıkan özelliği, ulus devlet inşasının kendiliğinden ve toplum bağlamında yapılmaması, doğrudan dış bir aktör (uluslararası örgütler, yabancı bir devlet veya yabancı devletlerin koalisyonu) tarafından yapılmasıdır.

1.4.1.3. Sovyetler Birliği Sonrası Ulus-Devlet Modeli

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ulus devlet inşası Sovyet sonrası ülkelerin temel sorunlarından biri haline gelmiştir. Doğu Bloğunun parçalanması sonucu Doğu Avrupa ülkeleri, yeni tip bir ulus devlet modeline dayalı bağımsız ulusal devletlerin oluşumuna yönelik adımlar atmıştır. Amerikalı sosyolog Rogers Brubaker, Balkan ülkelerinin deneyimlerini "ulus inşa eden devletler" olarak değerlendirmektedir. Brubaker, Balkanlar'da yeni kurulan devletleri sivil devletler ve etnik devletler olmak üzere iki genel kategoriye ayırmaktadır (Brubaker, 1994: 47-78). Bu bağlamda Balkan ülkelerinin farklılaşan deneyimleri, bu bölgedeki devletlerin her birinin farklı yöntemler kullanarak ulus devlet inşası yolunda adım attığını göstermektedir. Balkan ülkelerinden bazıları demokratik olmayan yöntemlerle, bazıları ise, demokratik yöntemlerle ulusal devletler kurmaya çalışmıştır. Ancak ulus devlet inşasının demokratik olmayan yöntemleri çoğunlukla azınlıkların ve farklı milliyetlerin ulus devlet içerisinde asimilasyonuna dayanmaktadır. Bu yöntem alt kültürlerin, etnik ve dilsel azınlıkların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Sonuçta azınlıklar ve diğer etnik gruplar, iktidardaki grubun siyasi kimliğini takip etmek zorunda kalmıştır. Öyle ki, daha sonraları bazı Balkan ülkelerinin demokratik olmayan yöntemleri, üçüncü dünya ülkelerinde ulus-devletin kurumsallaşmasına örnek teşkil etmiştir (Andishmand, 2009:48).

Ancak bazı Doğu Avrupa ülkelerinde Batı Avrupa modelini temel alan demokratik yöntemler kullanılarak ulus devlet inşasına yönelik adımlar atılmıştır. Bu ülkeler etnik milliyetçiliğin yerine sivil milliyetçiliği geçirmeye çalışmışlardır. Elbette bu yöntem birçok Doğu Avrupa ülkesinde başarılı olamamış; acı bir deneyimi de beraberinde getirmiştir. Örneğin Yugoslavya bu yöntemi uygulayarak başarısız olmuş ve altı ayrı ülkeye bölünmüştür. Kafkasya'da da ulus devlet inşası deneyimi oldukça zorlu olmuş ve bunun sonucunda bu bölgedeki birçok ülke kendi bağımsız ulusal hükümetini kuramamıştır (Andishmand, 2009:48).

Ülkelerin deneyimleri ulus devlet inşasının karmaşık bir süreç olduğunu açıkça göstermektedir. Kültürde, kimlikte, toplumsal bağlamda ve inançta değişim ve dönüşüm uzun bir zamana ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin deneyimleri tek taraflı eylemlerin ve belirli bir boyuta vurgu yapılmasının ulus devlet inşa sürecini bozabileceğini ve acı sonuçlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu nedenle, bir dizi önlem ve faaliyetin aynı anda gerçekleştirilmesi ve ulus devlet inşasının tüm boyutlarına dikkat edilmesi daha etkili ve verimli olabilir (Weinbaum, 2004: 2).

1.4.2. Ulus Devlet İnşasında Bölgesel Deneyimler

Yukarıda bahsedilen üç ulus devlet inşası modelinin yanı sıra, modern ulus devlet inşasının bölgesel deneyimleri de bulunmaktadır. Özellikle modern ulus devlet inşası alanında coğrafi bölgelerin her biri, ele alınması gereken benzersiz özelliklere sahiptir.

Batı Avrupa, ulus devlet inşası tarihindeki en eski deneyime sahiptir. Bu arada Balkanlardaki ulus devlet inşası, Avrupa devlet-ulus inşası modeline dayanan yeni örneklerden biridir. Günümüzde Kosova meselesi (Hehir vd., 2007: 125-141) küresel ilgi odağındaki deneyimlerden biridir. Ayrıca Bosna-Hersek (O'Halloran, 1998), Karadağ, Makedonya, Hırvatistan ve Sırbistan'ın deneyimleri de Avrupa ulus-devlet inşası modelinin örnekleridir. Ancak dünyanın diğer bölgelerinde karşılaşılan zorluklar, Avrupa'da ulus devlet inşasının karşılaştığı zorluklardan farklıdır.

Orta Asya, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan ülkeler içinde karşımıza çıkan en sorunlu bölgelerden biri olmuştur. Ulus-devlet inşası, özellikle Güney Kafkasya'nın üç cumhuriyetinde, henüz başlangıç aşamasındaki bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Schwartz, 2002: 32). Bu bölgede dil hakları, vatandaşlık hakları, siyasi asimilasyon, ayrılıkçılık, ulus inşasında dinin rolü, etnik çatışma ve toprak çatışması hâlâ ulus devlet inşa sürecinin temel zorlukları arasında yer almaktadır. Bu coğrafyadaki ülkelerin deneyimi, ulus devlet inşası sürecinde çoğunlukla başarısız olmuş ve daha fazla ayrılıkçılığa zemin hazırlamıştır (Brubaker, 1994: 47-72).

Öte yandan Ortadoğu'da da ulus-devlet inşa süreci iyi bir görünüme sahip değildir (Hinnebusch ve Ehteshami, 2012: 29, 34 ve 35). Bu bölgede küresel ilgiye mazhar olmuş örnekler arasında Filistin (Madrid Konferansı, 1991), Irak ve İsrail'i (Yiftachel, 1996: 25) sayabiliriz. Ortadoğu toplumları etnik, dilsel ve dinsel çeşitlilik açısından önemli bir karmaşıklığa sahiptir. Bu karmaşıklık ve zorlukların, bu ülkelerde devlet kurma ve ulus

inşa etme süreçlerinin gecikmesi veya zorlaşması başta olmak üzere, siyasi ve sosyal krizlerin oluşmasında önemli faktörler olduğu değerlendirilmektedir (Bostani, 2023: 2). Güney Asya'da da ulus devlet inşa süreci diğer bölgelere göre daha iyi bir durumda değildir. Bölgenin en büyük demokrasisi olan Hindistan, bir kimlik ve entegrasyon kriziyle karşı karşıyadır. Keşmir meselesi Hindistan ve Pakistan arasında uzun bir savaşa neden olmuştur ve hâlâ iki ülkenin birliği açısından büyük bir sorun olarak değerlendirilmektedir (Balkhi, 2020: 48). Ayrıca Pakistan'ın kendisi de Belucistan ve Peştunistan'da ayrılıkçılık hareketlerle karşı karşıya kalmıştır. Sri Lanka, Bangladeş, Nepal, Maldivler ve Butan gibi ülkelerin de kendi içinde çeşitli zorlukları göze çarpmaktadır (Zarger, 2008: 108). Bu coğrafyada yer alan Afganistan, ulus devlet inşası alanında en zorlu örneklerden biridir.

Son olarak, Güney Doğu Asya ülkelerinin de ulus devlet inşası alanında büyük zorluklarla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Bölgede ulus devlet inşa süreci hızlı ekonomik kalkınmayla uyumlu bir şekilde gerçekleşmiştir. Öte yandan Güneydoğu Asya'da ulus devlet inşa etmenin temel zorlukları arasında entegrasyon ve ulusal birlik krizi ön plana çıkmaktadır (Balkhi, 2020: 49). Özellikle Malezya, Endonezya, Tayland, Filipinler, Singapur gibi ülkeler bu iki ciddi sorunu hâlâ yaşamaktadır. Benzer şekilde Çin, Tayvan'ı ilhak etme konusunda başarısız olmuş ve Tibet de bölgede büyük endişe yaratmıştır (Zarger, 2008: 108).

Afrika ise, ulus devlet inşası alanında Orta Doğu ile benzer zorluklarla karşı karşıyadır. Özellikle Sudan, Eritre, Somali ve diğer bazı ülkeler ulus devlet inşası açısından kritik koşullarla karşı karşıyadır. Güney Komisyonu, Ocak 1985'teki bir raporunda Afrika'da ulus devlet inşasının kritik durumunu aktarmaktadır. Söz konusu rapora göre, Afrika'daki ulus devlet inşa sürecinin temel özellikleri şöyle sıralanmıştır: 51 ülkeden 25'inde askeri rejim vardır; 1960-1985 yılları arasında Afrika 90 askeri darbeye tanık olmuştur; silah ithalatının maliyeti 55 milyar dolar civarındadır ve 3,5 milyondan fazla insan sivil çatışmalarda hayatını kaybetmiştir. Afrika'da ulus-devlet inşasının geleceği belirsizdir ve sömürgecilik sonrası Afrika kritik zorluklarla karşı karşıyadır (Hettne, 2002: 55).

Latin Amerika'da ise, ulus devlet inşasının durumu dünyanın diğer bölgelerine göre daha iyi bir görünüm arz etmektedir. Bu bölgedeki bazı ülkeler hâlâ ulus devlet inşa sürecinde zorluklarla karşı karşıya kalsa da bölge devletleri daha az kırılgan ve daha az savunmasızdır. Özellikle bölge ülkelerinin liderleri ve siyasi elitleri, Kuzey Amerika ve

Avrupa'nın deniz komşusu örneğini takip etmeye, ölçülü önlemler almaya ve kalkınma kervanının gerisinde kalmamaya çalışmaktadırlar (Balkhi, 2020: 49).

Sonuç olarak, dünyanın farklı bölgelerinde ulus devlet inşa süreçleri, bu sürecin karmaşık olduğunu, özellikle çatışma sonrası ve sömürge sonrası ülkelerde sayısız zorluklarla karşı karşıya olunduğunu göstermektedir.

1.5. Parçalanmış Toplumun Kavramsal Analizi

Parçalanmış toplum kavramı, etnik, mezhepsel, dilsel ve kültürel farklılıkların derin ve kurumsallaşmış ayrışmalara dönüştüğü toplumsal yapıları tanımlamak için kullanılmaktadır. Bu kısımda, parçalanmış toplumun kuramsal anlamı, parçalanmış toplum türleri ve bu tür toplumlarda ulus-devlet inşa modelleri ele alınacaktır.

1.5.1. Parçalanmış Toplum Kavramı

Bu çalışmada ele alınan Afganistan örneği, parçalanmış toplumların tipik özelliklerini taşıyan bir yapıya sahiptir. Ülke; derin tarihsel, etnik, dilsel ve mezhepsel bölünmelerle şekillenmiş, bu farklılıklar uzun yıllar boyunca siyasi üstünlük mücadelelerine ve çatışmalara zemin hazırlamıştır. Afganistan'daki çeşitli etnik gruplar, hem tanınma hem de siyasi temsil konusunda tarihsel olarak uzun süreli bir mücadele vermiştir. Bu bağlamda, Afganistan örneği üzerinden parçalanmış toplumlarda ulus- devlet inşasının ne tür zorluklarla karşılaştığı incelenmektedir (Rahimi, 2018: 42).

Parçalanmış toplumlardaki farklı etnik ve dilsel yapılar, ulus devlet inşa sürecini olumsuz etkilemiştir. Özellikle birden fazla etnik gruptan oluşan ülkelerdeki kimlik ve etnik uçurumlar acı olaylara neden olmuştur. Güney Afrika'da apartheid, Avrupa'da etnik temizlik (Almanya'da Yahudilerin öldürülmesi ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında Almanların Polonya ve Çekoslovakya'dan sürülmesi gibi), Ruanda'da Tutsi halkına yönelik soykırım ve Afganistan'daki kanlı etnik savaşlar, parçalanmış toplumlardaki acı olayların örnekleridir (Rezaei, 2015: 100).

1.5.2. Parçalanmış Toplum Türleri

Parçalanmış toplumlara ilişkin çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Horowitz ile Rabushia ve Shepsle sınıflandırması diğerlerinden daha ön plandadır. Horowitz çok parçalı toplumları iki gruba ayırmıştır: "daha çok parçalı toplumlar" ve

"daha az çok parçalı toplumlar". Daha parçalanmış toplumlarda etnik grupların kimliği özel bir öneme sahiptir. Etnik kimlik; trans-etnik, bölgesel, ideolojik ve sınıfsal kimlikler de dahil olmak üzere mevcut alternatif kimlikleri geride bırakmaktadır. Bu bağlamda etnik gruplar arasındaki nefret ve geçimsizlik düzeyi de son derece yüksektir. Slovakya, Bulgaristan, Romanya, eski Yugoslavya, Sri Lanka ve Kuzey İrlanda gibi ülkeler daha fazla parçalanmış toplumların açık örnekleridir (Rahimi, 2018: 42).

Daha az parçalanmış toplumlarda ise, insanlar derin etnik, dinsel ve dilsel ayrımlardan muzdariptir. Ancak boşlukların ve farklılıkların şiddeti birinci türe göre daha azdır (Horowitz, 2000:18). Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler Avrupa'daki daha az parçalanmış toplumların örnekleridir (Rahimi, 2018: 42). Bu arada, İsviçre, Kanada ve Belçika ise, farklı eğilim ve kimliklere sahip farklı etnik grupları bünyesinde barındıran, aynı zamanda siyasi hayata eşit katılım için gerekli düzenlemeleri sağlayan federasyon örnekleridir.

Rabushka ve Shepsle, Çoğul Toplumlarda Politika: Demokratik İstikrarsızlık Teorisi başlıklı çalışmalarında, etnik bölünmelerin ve güç ilişkilerinin yapısına dayanan çok etnikli ve heterojen toplumların spesifik bir tipolojisini sunmaktadır. Bu tipoloji, çok etnikli toplumları dört türe ayırmıştır:

- 1) Dengeli: İlk kategori, az sayıda etnik gruba (genellikle iki veya üç büyük grup) sahip olan ve hiçbirinin açık bir rekabet avantajına sahip olmadığı toplumları içerir. Böylece, bağımsızlığın başlangıcında hiçbir grup kendi değerlerini politika sürecine empoze edemez. Etnik bölünmelerle örtüşen koalisyonlar yönetim ve politika için vazgeçilmezdir ve bu tür toplumlarda sayısal azınlıkların korunma düzeyleri idaha yüksektir. Guyana, Belçika, Trinidad ve Malezya bu kategoriye girmektedir. Dengeli toplumların yapılanmasının göze çarpan özellikleri arasında demokratik bir çerçeve içinde nispeten uzun vadeli, çok etnik gruptan oluşan koalisyonlar yer almaktadır (Rabushka ve Shepsle, 1972: 88-89).
- 2) Hakim çoğunluk: Bir etnik çoğunluk grubunun diğer etnik gruplara hakim olduğu toplumları ifade eder. Bu tür toplumlarda azınlıkların rolü sınırlıdır. Fakat egemen etnik grup içinde büyük siyasi bölünmeler ortaya çıkarsa, azınlıklar koalisyon kurma veya iktidara daha fazla katılma fırsatları bulabilir. Seylan, Kıbrıs, Mauritius, Kuzey İrlanda (Ulster), Ruanda ve Zanzibar'ı bu kategoride değerlendirmek mümkündür (Rabushka ve Shepsle, 1972: 89).

- 3) Baskın Azınlık: Baskın bir azınlığın önemli bir çoğunluk olmadan hükümeti yönetebildiği toplumları ifade eder. Bu tip toplumlarda azınlık, az sayıda olmasına rağmen, "millileştirme öncesi" dönemde kendisine tanınan bir avantaj sonucunda hakimiyetini siyasi üstünlüğe dönüştürmüştür. Tarihsel örnekler, sömürgeci yerleşimcilerin milliyetçilik öncesi egemenliklerini siyasi üstünlüğe dönüştürebildikleri Güney Afrika ve Rodezya'dır. Sınırlı siyasi rekabet ortamı, demokratik güvencelerin olmayışı, mahrum çoğunluğun siyasi potansiyeline yönelik aşırı korku ve her türlü ılımlılığı ortadan kaldıran aşırı politikaların hızla başarıya ulaşması, bu tip toplumların ayırt edici özelliklerini oluşturur (Rabushka ve Shepsle, 1972: 90- 91).
- 4) Parçalanmış: Parçalanmış toplumlar, çok sayıda etnik grubun bulunduğu ancak hiçbirinin diğerine açıkça hakim olmadığı çoğul toplumları ifade eder. Yaklaşık 180 farklı etnik topluluğun bulunduğu Kongo, bu kategorinin somut örneğidir. Ayrıca Yugoslavya, Lübnan, Nijerya ve Sudan da bu kategoride yer almaktadır (Rabushka ve Shepsle, 1972: 91). Parçalanmış toplumlarda siyasetin kaderi kaotik bir durumdadır. Bu tür toplumlarda, otoriter araçların yokluğunda koalisyon kurma becerisinin eksikliği nedeniyle, etnik gruplar arasında siyasi koalisyon kurma olasılığı nadiren gerçekleşmektedir. Bu sebeple, parçalanmış toplumlarda çok sayıda yapılandırılmamış grup arasındaki farklılıklar kaos sürecini körüklemekte ve bunun sonucunda etnik gruplar arasında güvensizliğe neden olmaktadır. Dolayısıyla parçalanmış toplumlarda etnik gruplar arasındaki demokratik uygulamalar etkisini yitirmekte; sivil ulus inşası ve demokratik kural ve kurumların kurumsallaşması olanağı azalmakta ve sonuç olarak süreç çıkmaza girmektedir (Rabushka ve Shepsle, 1972: 91).

1.5.3. Parçalanmış Toplumlarda Ulus-Devlet İnşa Modelleri

Etnik, dini ve dilsel çeşitliliğe sahip olan parçalanmış toplumlarda devlet inşası, en karmaşık siyasi ve sosyal sorunlardan biri olarak kabul edilmektedir. Bu tür toplumlarda derin sosyal ve siyasi ayrışmalar, istikrarsızlık, iç çatışmalar ve ayrılıkçılığa yol açabilir. Bu nedenle devlet inşa süreci, tüm etnik grupların devletin meşruiyetini tanıyacağı şekilde yürütülmeli; kaynaklar ve güç adil biçimde dağıtılmalı ve kültürel ve kimliksel çeşitlilik saygı çerçevesinde yönetilmelidir. Parçalanmış toplumlarda ulus-devlet inşası genellikle üç temel modele dayanmaktadır. Aşağıda bu modellerden biri kısaca ele alınmaktadır:

1.5.3.1. Asimilasyon Modeli (Assimilation)

Bu tür toplumlarda ulus-devlet inşasına yönelik yaklaşımlardan biri de asimilasyon modelidir. Bu modelde devlet, ortak bir ulusal kimlik oluşturarak tüm etnik ve dini grupları ortak bir çerçevede toplamaya çalışır (Yinger, 1985:30). Bu yaklaşım genellikle resmi dil ve kültürün teşviki, eğitim reformları, ulusal sembollerin güçlendirilmesi ve bazı durumlarda kültürel farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik baskıcı politikalar aracılığıyla uygulanır (Barth ve Noel, 1972: 336).

Fransa'nın Fransız Devrimi sonrası deneyimi bu modelin bir örneğidir. Devlet, Fransız dilinin yaygınlaştırılması, eğitim sisteminin tek tip hale getirilmesi, ulusal sembollerin teşviki ve zorunlu askerlik hizmeti aracılığıyla bütünleşik bir ulusal kimlik oluşturmayı amaçlamıştır (Shakdam, 2018: 15). Bu politikalar kısa vadede bazı gerilimlere yol açmış olsa da, uzun vadede ulusal birliğin güçlenmesine ve iç çatışmaların azalmasına katkı sağlamıştır.

Bununla birlikte, farklı ülkelerde asimilasyon yoluyla devlet inşası, hâkim olan siyasi rejimin doğasına bağlı olarak farklı sonuçlar vermiştir. Demokratik toplumlarda bu süreç daha çok barışçıl ve kademeli yöntemlerle yürütülmüşken, otoriter rejimlerde devletler birlik ve bütünlüğü baskı, zor kullanımı ve hatta şiddet yoluyla dayatmaya çalışmıştır. Bunun çarpıcı bir örneği, Saddam Hüseyin'in Kuzey Irak'taki Kürtlere karşı kimyasal saldırılarla uyguladığı zorla asimilasyon politikasıdır (Premdas, 2002: 16-35).

Ayrıca, bazı ülkelerin deneyimleri asimilasyon politikalarının her zaman başarılı olmadığını, aksine kimi zaman krizlere ve hatta devletin çöküşüne neden olduğunu göstermektedir. Bunun başarısız bir örneği, Yugoslavya'dır. Komünist dönem boyunca "kardeşlik ve eşitlik" ideolojisiyle etnik ve dini çeşitliliğini yönetmeye çalışmış, ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ulusal bütünlüğü koruyamamış ve iç savaşlar ile ayrılıkçı hareketler sonucunda parçalanmıştır (Sabzali, 2011: 817-818).

Sonuç olarak, parçalanmış toplumlarda devlet inşası, bir yandan ulusal dayanışmayı güçlendirecek, diğer yandan farklı grupların hak ve kimliklerine saygı gösterecek dengeli bir yaklaşım gerektirir. Fransa ve Almanya gibi ülkelerin deneyimi, asimilasyonun kısa vadede bazı gerilimler yaratsa da, uzun vadede ulusal birliği güçlendirebileceğini göstermektedir. Ancak, baskıcı yöntemlere başvuran devletlerde bu politikalar genellikle toplumsal huzursuzluklara, etnik direnişlere ve hatta siyasi çöküşe yol açmıştır. Bu nedenle, parçalanmış toplumlarda başarılı bir ulus-devlet inşası, devletin ulusal birliği

sağlama, sosyal adaleti temin etme ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterme konularında denge kurma yeteneğine bağlıdır.

1.5.3.2. Çoğulculuk Modeli (Pluralizm Modeli)

Ulus-devlet inşasında çoğulculuk modeli, kültürel, etnik, dilsel ve dini çeşitliliğin kabulü ve bu çeşitliliğe saygı gösterilmesi üzerine temellenir. 200, homojen bir ulusal kimlik oluşturmak yerine, tüm grupların kendi kimliklerini koruyabildiği ve aynı zamanda kendilerini bir ulus-devletin parçası olarak hissedebildikleri siyasi ve sosyal bir çerçeveye sunar (Marger, 1992: 163). Bu modelin temel ilkeleri; çeşitliliğin kabulü, tüm vatandaşlara eşit hakların sağlanması, hukuk devleti ilkesine bağlılık, farklı grupların siyasi katılımı ve gücün adil dağılımını içerir.

Çoğulculuk modeli genellikle demokratik ve liberal toplumlarda başarıyla uygulanmıştır. Bu bağlamda devletler, azınlık gruplarına karşı tarafsızlıklarını korumuş ve zorunlu bütünleşme politikalarından kaçınmışlardır. Asimilasyon modelinin etnik ve kültürel grupları tek bir ulusal kimlik altında tamamen bütünleştirme çabasının aksine, çoğulculuk modeli kolektif ve grup haklarına dayanır. Bu çerçevede devletin destekleyici politikaları, farklılıkların ortadan kaldırılmasına değil, kültürel ve sosyal çeşitliliğin korunmasına odaklanır.

Çoğulculuğun iki temel boyutu bulunmaktadır: Kültürel boyut, farklı kültürel sistemlerin korunmasını ve güçlendirilmesini hedeflerken; yapısal boyut, etnik ve ırksal toplulukların ayrı ama birlikte yaşayan bir sistem içinde varlıklarını tanır. Bazı durumlarda bu topluluklar, kendi kültürel özelliklerine uygun olarak faaliyet gösteren bağımsız kurumlara örneğin okullar, idari örgütler ve dini merkezlere sahiptir.

Modern çok etnili toplumlarda çoğulculuğun iki temel biçimi gözlemlenebilir. Eşitlikçi çoğulculukta, etnik gruplar kültürel ve yapısal bağımsızlıklarını korurlar ve siyasal-ekonomik güçte nispeten eşit bir konuma sahiptirler. Bu modelde kültürel ayrışma gönüllü bir tercih olarak değerlendirilir, zorlayıcı bir durum değildir (Peterson, 1980: 31). Buna karşılık, eşitlikçi olmayan çoğulculuk modelinde kültürel ve yapısal ayrımlar korunmakla birlikte, güç dağılımı dengesizdir ve gruplar arasındaki ayrım çoğu zaman devlet politikalarıyla şekillendirilir (Kuper ve Smith, 1969: 11).

Çoğulculuk temelinde başarılı ulus-devlet örnekleri İsviçre, Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Hindistan gibi ülkelerde görülebilir. İsviçre, dört resmi dili ve çeşitli dini

gruplarıyla istikrarlı bir demokrasi kurmayı başarmıştır. Kanada, yüksek düzeyde kültürel ve etnik çeşitliliğe rağmen, tüm grupların aidiyet hissi taşıdığı bir ulusal kimlik oluşturmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, geniş çeşitliliğine rağmen, ulusal birlik ve siyasi istikrarını koruyabilmiştir. Hindistan ise, son derece geniş etnik, dilsel ve dini çeşitliliğe sahip bir ülke olarak, çoğulculuk temelinde işleyen demokratik bir ulus-devlet örneği sunmaktadır.

Bu modelin barışçıl ve demokratik toplumların inşasında sunduğu avantajlara rağmen, ayrılıkçılık, kaynakların eşitsiz dağılımı ve kültürel çatışmalar gibi zorluklar hâlâ mevcuttur (Hajiani, 2001: 122). Buna rağmen, çeşitliliğin kabulü ve farklı grupların haklarına saygı, daha adil bir toplumun oluşması ve etnik-kültürel gruplar arasında barışçıl bir birlikte yaşam için zemin hazırlayabilir.

1.5.3.3. Çeşitlilik İçinde Birlik Modeli (Birlikte Çeşitlilik Yaklaşımı)

Bu model, kültürel, dilsel ve etnik çeşitliliğin ulusal birlikle bütünleştirilmesini esas alır. Homojenleştirici modellerin tüm bireyler üzerinde tek tip bir kimlik dayatma çabalarının aksine, çeşitlilik içinde birlik yaklaşımı farklılıkları ortadan kaldırmak yerine tanır; tüm grupların katılımı yoluyla ortak bir ulusal kimlik oluşturulmasına vurgu yapar. Bu çerçevede, kolektif ve grup hakları bireysel çıkarlardan önceliklidir ve ulusal bütünlük; eşit fırsatlar yaratmak, gönüllü katılımı teşvik etmek ve sosyal adaleti sağlamak yoluyla inşa edilir (Nourmohamadi, 2024: 212).

Bu modelde iki temel politika tanımlanmıştır. Birincisi, farklılık politikasıdır: bu politika çerçevesinde çoğunluk ve azınlıklar temel farklılıklarını kabul eder ve azınlıklar ulusal çerçeveye uyum sağlar. İkincisi ise tanıma politikasıdır: bu politikada azınlıkların kimliği resmen tanınırken, onlar da ulusal yapıya bağlılık gösterir. Bu yaklaşım sayesinde kültürel çeşitlilik bir tehdit değil; toplumsal bütünleşmenin ve sosyal uyumun güçlendirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilir (Nazari ve Sazman, 2015: 117).

Bu modelin başarılı örnekleri çeşitli ülkelerde gözlemlenebilir. Belçika, federal yapısıyla farklı dil bölgelerine özerklik tanımış, ancak ortak bir ulusal kimliği korumayı başarmıştır. Singapur ise, Çinliler, Malaylar ve Hintlilerden oluşan çeşitli demografik yapısına rağmen, çok kültürlülük politikaları ve ekonomik kalkınma aracılığıyla ulusal birliği güçlendirmiştir. Güney Afrika da apartheid rejiminin sona ermesinin ardından ulusal uzlaş politikaları ve çok partili demokratik sistem aracılığıyla farklı ırksal gruplar

arasında ulusal birliği sağlamayı başarmıştır. Son olarak bu model, çeşitliliğin kabulünü ve tüm gruplar için eşit fırsatların yaratılmasını esas alarak, farklılıklara saygı çerçevesinde bir bütünlük oluşturarak çok etnili toplumlarda sosyal dayanışmayı ve siyasi istikrarı güçlendirmeyi hedefler.

Afganistan, derin etnik, dilsel ve dini çeşitliliğe sahip yapısıyla parçalanmış toplumların tipik bir örneğidir. Bu ölkede ulus-devlet inşa süreci, uzun süre büyük ölçüde asimilasyon modeline dayalı olarak yürütölmüştür. Özellikle hanedanlık dönemleri ve otoriter yönetimler sırasında, devlet merkezileşmiş güç yapıları aracılığıyla tek bir ulusal kimlik (özellikle Peştun kimliği) yaratmaya çalışmış; bu da diğer etnik gruplar arasında dışlanmışlık hissine ve devletin meşruiyet krizine neden olmuştur.

2001–2021 yılları arasındaki Afganistan İşlam Cumhuriyeti döneminde, çoğulculuğa dayalı bir yapı kurma çabaları dikkat çekmiştir. Yeni anayasanın kabulü, yerel dillerin tanınması ve devlet kurumlarında etnik temsiliyetin artması bu sürecin önemli adımları olmuştur. Ancak, zayıf kurumsal yapı, hukukun üstünlüğündeki eksiklikler ve etnik farklılıkların siyasi rekabet aracı haline gelmesi, bu girişimleri kırılgan ve yüzeysel kılmıştır. Etnik uyum yerine kimlik temelli ayrışmalar yeniden üretilmiştir.

Afganistan'ın toplumsal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, en uygun modelin "eşitlilik içinde birlik" modeli olduğu söylenebilir. Bu model, farklı kimliklerin tanınmasını ve kapsayıcı bir ulusal aidiyetin inşasını esas alır. Ancak bu yaklaşımın başarıya ulaşabilmesi için adaletli güç paylaşımı, katılımcı kurumların güçlendirilmesi ve kolektif hakların anayasal güvenceye alınması şarttır. Her ne kadar zor bir süreç olsa da, bu yol barış, toplumsal uyum ve istikrarlı bir devlet yapısı için vazgeçilmezdir.

2. BÖLÜM: AFGANİSTAN'DA MODERN ULUS-DEVLETİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümde öncelikle Afganistan'ın genel özellikleri ele alınacak; özellikle ülkenin coğrafi konumu, stratejik önemi ve toplumsal yapısındaki etnik, mezhepsel ve kültürel çeşitlilik tartışılacaktır. Devamında, Afganistan'da devletin tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığı ve hangi evrelerden geçerek kurumsallaştığı incelenecektir. Son olarak, modern ulus-devlet inşa girişimlerinin tarihsel arka planı analiz edilecektir.

2.1. Afganistan'a Genel Bakış

Afganistan'ın toprakları, bilinen insanlık tarihi açısından dünyanın en eski topraklarından biridir (Mehdi, 2008). Rigveda ve Avesta metinlerinin içeriğine göre Afganistan'ın toprakları eski çağlarda Ariana olarak adlandırılmıştır (Naimi, 2009: 31). Bölge, daha sonra İslam'ın doğuşu ve yayılmasıyla birlikte Horasan adını almıştır. Afganistan, 19. yüzyıldan itibaren mevcut topraklara (eski Aryana ve Horasan topraklarından kalan) verilen isim olup resmiyet kazanmıştır (Mehdi, 2008). Afganistan, geçmiş tarihinde İpek Yolu üzerinde bulunması nedeniyle büyük ve köklü medeniyetlerin buluşma yeri olmuş ve en önemli ticaret merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle Afganistan'ın antik çağdaki önemli jeopolitik ve jeostratejik konumu, büyük kültür ve medeniyetlerin zengin mozağının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu arada, geçmişte Afganistan, Zerdüş dini de dahil olmak üzere dünya dinlerinin doğduğu, tanıtıldığı ve yayıldığı yer olmuş ve Asya'nın önemli siyasi ve kültürel merkezleri arasında bulunmuştur (Hiebert ve Cambon, 2008:56). Nasıl ki Mezopotamya, sahip olduğu kadim uygarlıklardan dolayı "Medeniyetlerin Beşiği", eski Mısır ise antik piramitlerinden dolayı "Antik Dünyanın Harikaları" olarak adlandırılıyorsa, Afganistan da önemli jeopolitik konumu ve farklı kültürlerin zengin mozaik varlığından dolayı "Antik Kültürlerin Kavşağı" olarak adlandırılmıştır (Hierbert and Cambon, 2017:56).

Afganistan, günümüzde de hâlâ önemli bir jeopolitik konuma sahiptir. Büyük Oyun'un⁵ jeopolitik düzeninden Soğuk Savaş düzenine ve ardından Yeni Dünya Düzeni'ne⁶ kadar

⁵ The Great Game: Büyük Oyun 19. yüzyılda Britanya ve Rusya İmparatorlukları arasında, özellikle Afganistan ve Orta Asya üzerindeki nüfuz mücadelesine verilen isimdir (Hopkirk, 1994: 1–12). Bu rekabet, Afganistan'ı tampon bölgeye dönüştürmüş ve bölgenin siyasi yapısını kalıcı şekilde etkilemiştir.

⁶ The New world Order

bu ülke her zaman ayrıcalıklı bir jeopolitik konuma sahip olmuştur. Afganistan çeşitli etnik, dilsel ve dinsel gruplara ev sahipliği yapmaktadır. Bu sebeple Afganistan sosyal yapısı itibariyle heterojen bir ülke olup, uzun tarihi boyunca çeşitli etnik-dilsel gruplar bölgede bir arada yaşamıştır. Summer Institute of Linguistics'in istatistiklerine göre Afganistan'da kayıtlı 55 etnik grup arasında 45 farklı dil konuşulmaktadır. Bu çeşitlilik nedeniyle Norveçli dilbilimci Morgenstern tarafından 1929 tarihli raporunda Afganistan "Etnik ve Dil Hazineleri" (Morgensterne, 2007) olarak tanımlanmış, ardından Barfield tarafından "Dil Cenneti" (Barfield, 2010: 20) olarak adlandırmıştır.

Tarih boyunca Afganistan'ın toprakları Hindistan'ın işgalinin darboğazı olmuştur. Bu topraklarda Büyük İskender, Gazneli Mahmud, Timur ve diğer fatihler gibi pek çok savaşçı ve imparator görülmüştür. Bütün bu fatihler, Afganistan'ın dağları ve vadileri arasından geçerek Hindistan'a ulaşmaya çalışmışlardır. Daha sonra Afganistan, 19. yüzyılda İngiliz ve Rus sömürge imparatorlukları arasında tampon bölge haline gelmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde Afganistan, Sovyetler Birliği ile ABD liderliğindeki Batı Bloğu arasında da tampon rolünü sürdürmüştür. Günümüzde Afganistan, Orta Asya ile açık denizler ve Hindistan arasındaki en yakın bağlantı olarak kabul edilmektedir.

Afganistan geçmişte büyüklüğe ve ihtişama sahip olmasına rağmen, modern çağda bir yandan büyük güçlerin müdahaleleri, diğer yandan iktidar sahipleri arasındaki iç çatışmalar nedeniyle kanlı bir kader yaşamıştır. Özellikle yeni dönemde bu ülke yaygın bir istikrarsızlık ve toplumsal uyumsuzlukla karşı karşıya kalmıştır. Afganistan'da devlet inşası ve modernleşme sürecinin başarısızlıkla sonuçlanması nedeniyle son yıllarda bu ülke dünyada bir vahşet mekânı ve teröristlerin üssü haline gelmiştir.

Bu çalışmada Afganistan ile ilgili tüm detayları ele almak mümkün değildir. Ancak Afganistan'da devletin tarihsel arka planını ve devlet inşa sürecini incelemeyi önce, bu ülkenin coğrafi ve sosyal yapısına bir göz atmak gerekmektedir.

2.2. Afganistan'ın Coğrafi Yapısı

Afganistan, üç coğrafi bölgenin (Orta Asya, İran platosu ve Hindistan alt kıtasının) kesişim noktasında yer alan, denize sınırı olmayan bir ülkedir (Fröhlich, 1970:183). Bu konumu itibariyle Afganistan, Güney Asya'nın hassas ve stratejik bir bölgesinde bulunmaktadır. Güney Asya, Orta Asya, Ortadoğu ve Çin gibi bölgeler arasında köprü görevi görmektedir (Hosseini, 2023: 123). Afganistan, 650.000 kilometrekarelik bir alana

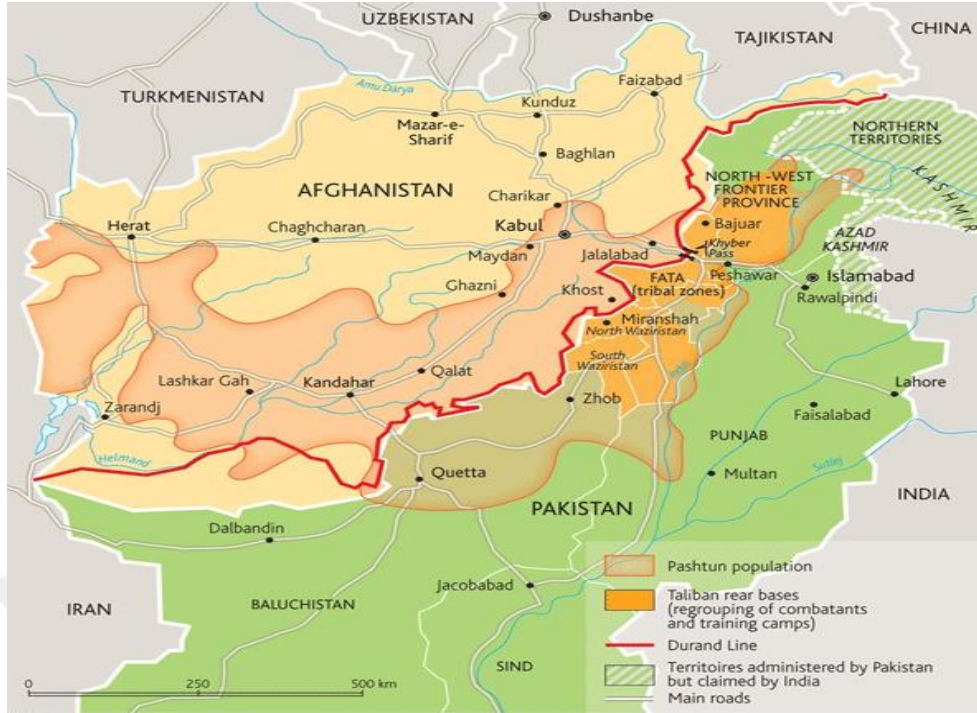
sahip olup yüzölçümü itibariyle dünyada 40., Asya'da ise 11. sırada yer alan çoğunlukla dağlık bir bölgede bulunmaktadır. Bu ülke kuzeyden Orta Asya cumhuriyetleriyle (Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan), güney ve güneydoğudan Pakistan ile, kuzeydoğudan Çin ile ve batıdan İran İslam Cumhuriyeti ile sınır komşusudur (Kashani, 1993: 13).

Harita 1: Afganistan'ın Coğrafi Konumu

Kaynak: (Smith, 2011)

Afganistan'ın komşularıyla 5514 kilometrelik ortak sınırı bulunmaktadır. Kuzey komşularıyla 2384 km, Çin'in Sincan Eyaleti ile yaklaşık 40 km, İran ile 850 km ve Pakistan ile 2240 km sınır komşusudur (Ezzati, 1378: 120). Elbette siyasi ihtilaflar sebebiyle çeşitli kaynaklarda Afganistan'ın komşularıyla olan sınırlarının (özellikle Afganistan-Çin sınırı) uzunluğundan farklı şekilde bahsedilmektedir. Afganistan'ın sınırları sömürgeci güçler tarafından ve kültürel ve sosyal perspektif dikkate alınmaksızın çizilmiştir. Afganistan'ın sınırlarının belirlenmesi, aslında daha çok sömürgeci çıkarların güvence altına alınması esasına dayanmıştır. Dolayısıyla Afganistan sömürgeciliğin bir ürünü olduğu için tüm sınırları da kendisine dayatılmıştır. Afganistan sınırları çevresinde yaşayan ve sınırın diğer tarafına (komşu ülkelere) dağılmış ancak tarihsel olarak Afganistan'ın yerlisi olan etnik gruplar bulunmaktadır.

Harita 2: Peştun Halkının Sınırın Her İki Tarafına Dağılışı

Kaynak: (LE MONDE diplomatique⁷, 2010)

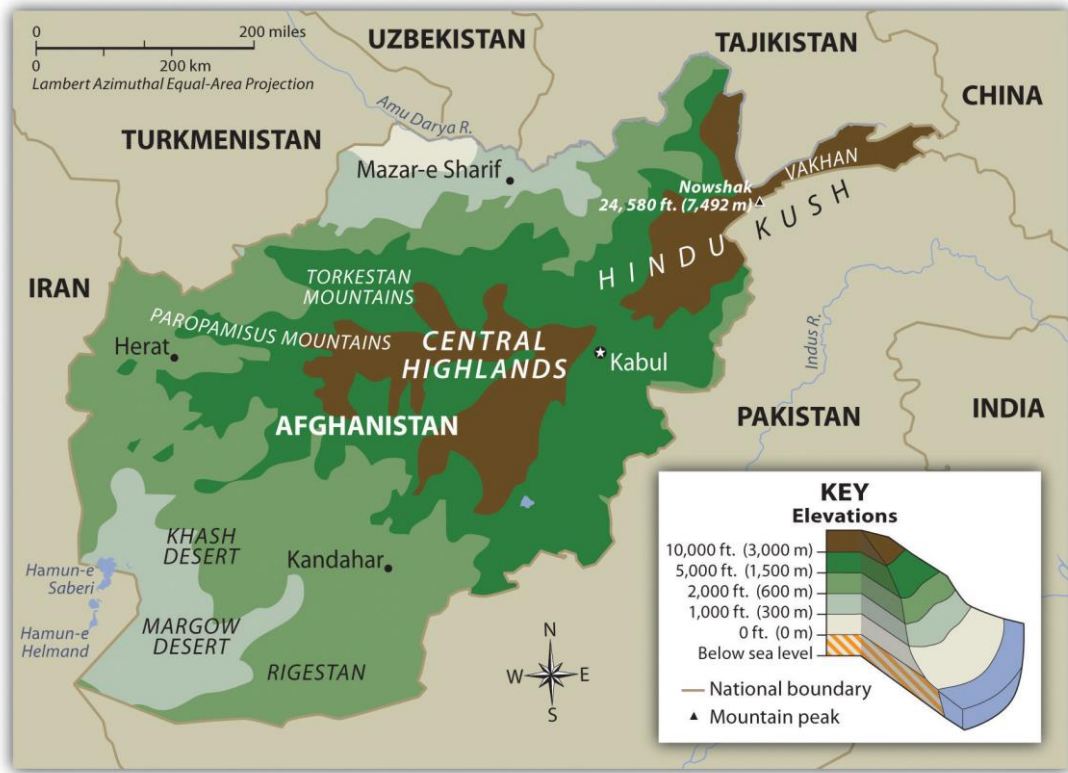
Afganistan'ın başlıca etnik gruplarından biri olan Peştunlar, Afganistan'ın yanı sıra Pakistan'da da yaşamaktadır. Benzer şekilde Belucular da iki komşu ülkeye (İran ve Pakistan) yayılmış durumdadır. Daha da kötüsü, Afganistan sınırları içerisinde yaşayan Tacikler, Özbekler ve Türkmenler gibi etnik grupların her birinin Afganistan sınırının diğer tarafında kendi bağımsız devletleri de vardır. Sınırların bu şekilde çizilmesi, ulusal/siyasi farkındalığın ve etnik taleplerin artmasıyla birlikte Afganistan için tartışmalı ve güvensiz sınır ilişkilerini beraberinde getirmiştir. Bunun iyi bir örneği, son kırk yılda istikrarsızlığın ve yaygın şiddetin ana kaynağı olan Afganistan-Pakistan sınırıdır (Rahimi, 2018: 126).

Afganistan'ın en yakın denize ulaşımı, İran ve Pakistan üzerinden mümkündür. Afganistan bu iki ülke üzerinden Umman Denizi ve Hint Okyanusu'na ulaşabilir ve deniz bağlantılarından faydalanabilir. Ayrıca Afganistan'ın Vahan Koridoru ve Çin toprakları üzerinden Pasifik Okyanusu ve Doğu Asya'ya erişimi de bulunmaktadır. Ancak Afganistan ile Doğu Çin arasındaki büyük mesafe, bu rotanın avantajını ilk rota (İran ve Pakistan) lehine etkisiz hale getirmektedir. Afganistan'ın kuzey komşuları da denize

⁷ Lefeuvre, Georges. (2010). Afghanistan's future lies in its past. available from: <https://mondediplo.com/2010/10/04afghanistan>

kıyısı olmayan ülkelerdir. Buna sebeple Afganistan, kuzey komuşarının güneydeki açık sulara (İran ve Pakistan ile aynı rota üzerinden) erişimini sağlayan jeostratejik bir tamamlayıcı konumundadır.

Afganistan'ın dağlık olması da bir başka öne çıkan özelliğidir. Afganistan'ın farklı bölgeleri çoğunlukla dağlarla kaplıdır, yalnızca güney ve güneydoğuda düz alanlar bulunmaktadır. Hindukuş, Baba, Süleyman, Sefid ve Siyah dağları Afganistan'ın en önemli dağları arasındadır. Bunlar arasında Hindukuş Dağları 7485 metre ile en yüksek rakıma sahiptir (Aliabadi, 1993: 4). Başta kuzey ve doğu olmak üzere Afganistan'ın topraklarının büyük bir kısmı dağlar ve kayalıklarla kaplıdır.

Harita 3: Afganistan Dağları

Kaynak: (IAS Gyan, 2021)

Bu dağlar Afganistan için tarih boyunca askerî açıdan çok önemli olmuştur. Öyle ki, "Geçmişin pek çok hükümdarının ve fatihinin, özellikle de İngiltere, Rusya ve Amerika gibi sömürgeci süper güçlerin Afganistan'daki başarısızlığının nedenlerinden biri, bu ülkedeki yüksek sıradağların varlığından kaynaklanmaktadır" (Azimi, 2003: 34). Özellikle bu dağlar, Afganistan'ın başkenti Kabil'in yanı sıra Kandahar ve Herat gibi diğer şehirler de dahil olmak üzere Afganistan'ın önemli şehirleri için stratejik değere sahiptir (Aliabadi, 1993: 4).

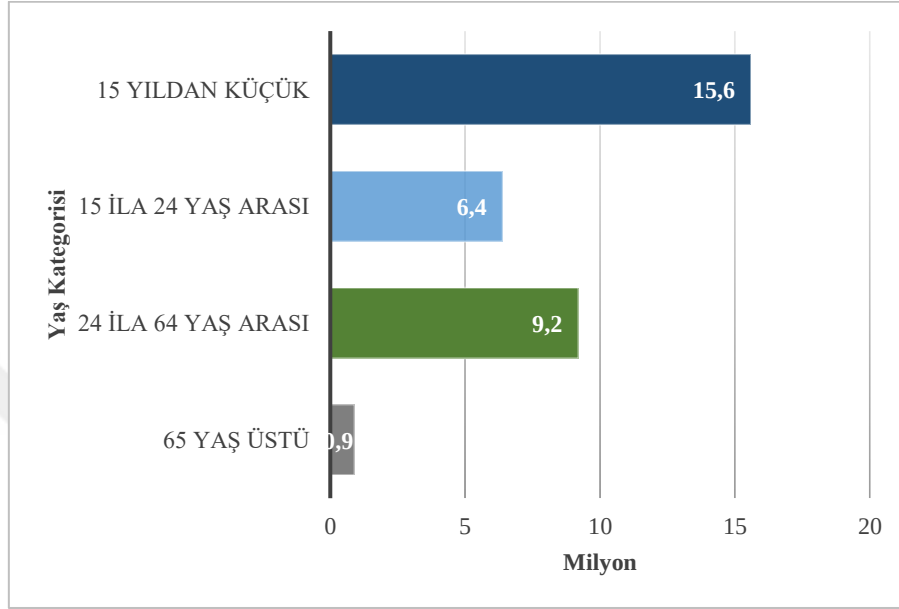
Afganistan'ın dağları, stratejik askeri avantajının yanı sıra, Afganistan'ın iç suları ve nehirlerinin de kaynağıdır. Afganistan'ın ana su sağlayıcısı Amu Darya (Ceyhun), Hirmand, Arghandab, Harirod ve Kabil Nehri kollarını içermektedir. Bütün bu nehirler Afganistan'ın komşu ülkelere doğru akmaktadır (Velian, 1962: 27). Nehirlerin kaynağında yer alması nedeniyle Afganistan devleti bunları her zaman diplomatik bir araç olarak kullanma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda çok açık bir örnek Hirmand Nehri'dir. Bu nehir her zaman iki komşu ülke olan İran ve Afganistan arasındaki ilişkilerde etkili unsurlardan biri olmuştur (Karimipour, 2000: 142).

Afganistan iklim açısından çeşitliliğe sahiptir. Ancak ana bölgeleri soğuktur (eksi 20 dereceye kadar), yaz aylarında ise çok sıcaktır (artı 40 dereceye kadar) (Velian, 1962: 27).

Afganistan'ın ekonomisi çoğunlukla hayvancılığa ve basit tarıma dayanmaktadır. Bu sebeple emek ve sermaye bu ülkenin eksik halkasıdır. Öte yandan Afganistan maden kaynakları açısından zengin bir ülke olarak kabul ediliyor. Ancak bu maden kaynaklarının çoğuna halen dokunulmamış veya önemi bilinmemiştir. Ayrıca, konu ile ilgili gerekli araştırmaların yapılamamasına bağlı olarak yetersiz bilgiler sebebiyle Afganistan'da hangi kaynakların mevcut olduğu halen tam olarak belli değildir. Ayrıca bilinen madenlerin rezervlerinin kesin miktarı hakkında da doğru bir bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla yabancı güçleri Afganistan'ı işgal etmeye teşvik eden faktörlerden biri de ülkenin maden kaynakları olmuştur. Afganistan'ın bilinen en önemli maden rezervleri şunlardır: doğalgaz, kömür, demir cevheri, petrol, bakır, uranyum, yakut, alüminyum, kurşun, yanmaz pamuk vb. (Aliabadi, 1994: 80). Öte yandan bu kaynaklar henüz ciddi anlamda kullanılmadığı için Afganistan'ın geleceği için umut kaynağıdır.

Burada ele alınması gereken bir diğer konu da nüfustur. Afganistan'da yaklaşık yarım asırdan beri doğru ve kapsamlı bir nüfus araştırması yapılamamıştır. Afganistan'ın nüfusuna ilişkin çeşitli veriler yayınlanmış olsa da bunların hiçbirisi güvenilir değildir. Afganistan Ulusal İstatistik ve Enformasyon İdaresi'nin raporuna göre Afganistan'ın 2020-2021 nüfusunun 33 milyon civarında olduğu tahmin edilmektedir. Nüfus büyüklüğü açısından Afganistan dünyanın 34. ülkesi olarak kabul edilmektedir (Mahjoub ve Yavari, 1985: 30). Afganistan Merkezi Ulusal İstatistik Ofisi'nin raporuna göre Afganistan nüfusunun yüzde 51'i erkek, yüzde 49'u kadındır. Ayrıca yine Ulusal İstatistik Ofisi'nin tahminine göre Afganistan nüfusunun yaklaşık %67'si (22 milyon) 24 yaşın altındadır.

Buna göre Afganistan son yıllarda genç nüfus açısından dünyanın ilk 20 ülkesi arasında bulunmaktadır. Bunun temel nedeni ise 2001 yılından sonra nüfusun hızla artmasıdır. 65 yaş üstü nüfusun ise 900.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu miktar, Afganistan toplam nüfusunun yaklaşık yüzde üçünü oluşturmaktadır.

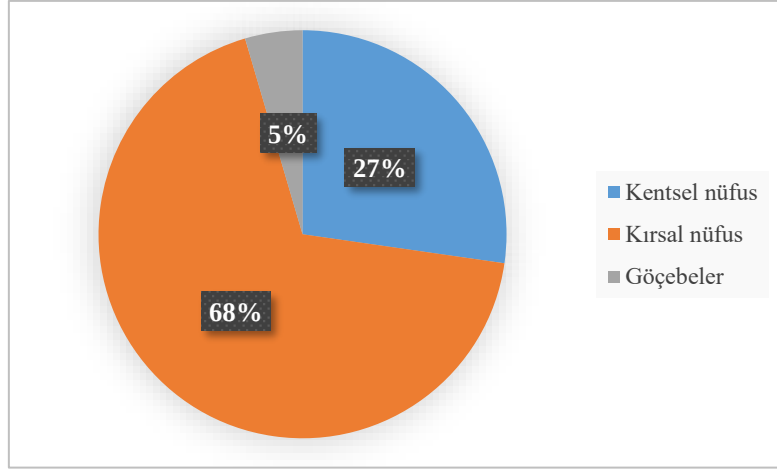

Grafik 1: Afganistan'ın Yaşa Göre Nüfus Dağılımı (Milyon Kişi)

Kaynak: Afganistan Ulusal İstatistik ve Enformasyon Dairesi⁸, 2020-21

Yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi Afganistan nüfusunun yaklaşık %45'i (yaklaşık 16 milyon kişi) 15 yaşın altındadır. Bu arada Afganistan nüfusunun yaklaşık %20'si (yaklaşık 6 milyon kişi) 15 ila 24 yaş arasındadır. Bu yaş kombinasyonu Afganistan'ı dünyanın en genç ülkelerinden biri haline getirmektedir. Benzer şekilde, Afganistan nüfusunun yaklaşık %34'ü (yaklaşık 9 milyon kişi) 24 ila 64 yaş arasındadır ve muhtemelen %3'ten azı (yaklaşık 900.000 kişi) 65 yaşın üzerindedir.

⁸ Afganistan Ulusal İstatistik ve Bilgi İdaresi her yıl çeşitli konularda istatistikler ve analizler sunmaktadır. Kuruluşun “Estimate Population of Afghanistan 2020–21” başlıklı raporunda, Afganistan'ın demografik yapısı detaylı şekilde ele alınmaktadır. Bu rapora buradan ulaşabilirsiniz: <https://nsia.gov.af:8443/wp-content/uploads/2020/06/Estimated-Population1399.pdf>

Grafik 2: Afganistan'ın İkamet Yerine Göre Nüfusu

Kaynak: (Afganistan Ulusal İstatistik ve Enformasyon Dairesi, 2020-21)

Afganistan'ın toplam nüfusunun yaklaşık %68'i (22, 5 milyon kişi) çoğunlukla kırsal alanlarda yaşarken, yaklaşık %27'si (9 milyon kişi) şehirlerde yaşamaktadır. Ayrıca Afganistan'da sabit bir ikameti olmayan bir milyonun üzerinde göçebe nüfus da bulunmaktadır.

2.3. Afganistan'ın Toplumsal Yapısı

Afganistan toplumsal yapı açısından heterojen bir yapıya sahiptir. Irk, etnik köken, din, dil ve siyasal iktidara katılım düzeyindeki heterojenlik parçalanmış bir ülkeye işaret etmektedir. Bu heterojenlik nedeniyle ülkede iyi bir ulusal birlik tablosundan bahsetmek mümkün değildir. Afganistan'daki sosyal yapı öyledir ki, bir grup araştırmacı "Afganistan'ı farklı ırkların ve etnik grupların müzesi" olarak değerlendirmektedir. Bu büyük müzede üç büyük etnik grup bir arada yaşamaktadır.

Etnik Gruplar	Alt Etnik Grup
İranlı Etnik Gruplar	Peştunlar Tacikler Aymaklar Beluçlar
Türk ve Moğol Etnik Gruplar	Özbekler Türkmenler Hazaralar Kırgızlar Kızılbaşlar
Hint Etnik Gruplar	Nuristaniler Paşailer Sih ve Hindu

Tablo 4: Afganistan'daki Etnik ve İrsal Çeşitlilik

Kaynak: (Fröhlich, 1970: 192-193)

Afganistan'ın son anayasasının dördüncü maddesinde Peştun, Tacik, Hazara, Özbek, Türkmen, Beluci, Pişai, Nuristani, İmak, Arap, Kırgız, Kızılbaşlar, Gujar, Brahui ve diğer etnik gruplar olmak üzere on dört etnik grup tanınmıştır. Bunların arasında Peştunlar, Tacikler, Hazaralar ve Özbekler dört ana etnik gruptur ve nüfusun yüzde doksanından fazlasını oluştururlar. Afganistan'ın modern tarihi boyunca bu dört etnik grup en fazla siyasi ağırlığa sahip olmuştur.

Afganistan'ın etnik yapısına göre farklı kategorilendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda Max Klimberg'in Nationlasim und Nationalstaat in Entwicklungsländer adlı kitabında belirttiğine göre Afganistan'daki etnik gruplar ırksal köken açısından üç ana kategoriye ayrılmaktadır.

	Etnik Grup	Dil	Din
İranlı Etnik Gruplar	Peştunlar	Peştuca	Sünni ve Şii
	Tacikler	Farsça	Sünni
	Aymaklar	Farsça	Sünni
	Beluçlar	Beluci	Sünni
Türk ve Moğol Etnik Gruplar	Özbekler	Özbekçe	Sünni
	Türkmenler	Türkmençe	Sünni
	Hazaralar	Farsça	Şii ve Sünni
	Kırgızlar	Kırgızca	Sünni
	Kızılbaşlar	Farsça	Şii
Türk Etnik Gruplar	Nuristaniler	Nuristani	Sünni
	Paşailer	Paşai	Sünni
	Sih ve Hindu	Pencap	Sihizm Hinduizm

Tablo 5: Afganistan'ın Toplumsal Yapısı

Kaynak: (Fröhlich, 1970: 192-193)

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi Afganistan'daki etnik gruplar ırksal köken açısından üç genel kategoriye ayrılmaktadır. Peştunlar, Tacikler, İmaglar ve Beluciler İran etnik grubunun altındadır. Özbekler, Türkmenler, Hazaralar, Kırgızlar ve Gazalbaşlar ise Türk ve Moğol etnik grubu başlığı altında bulunmaktadır. Nuristaniler, Beluciler ve Sih-Hindular gibi etnik azınlıklar Hint etnik grubunun alt grubunu oluşturmaktadır.

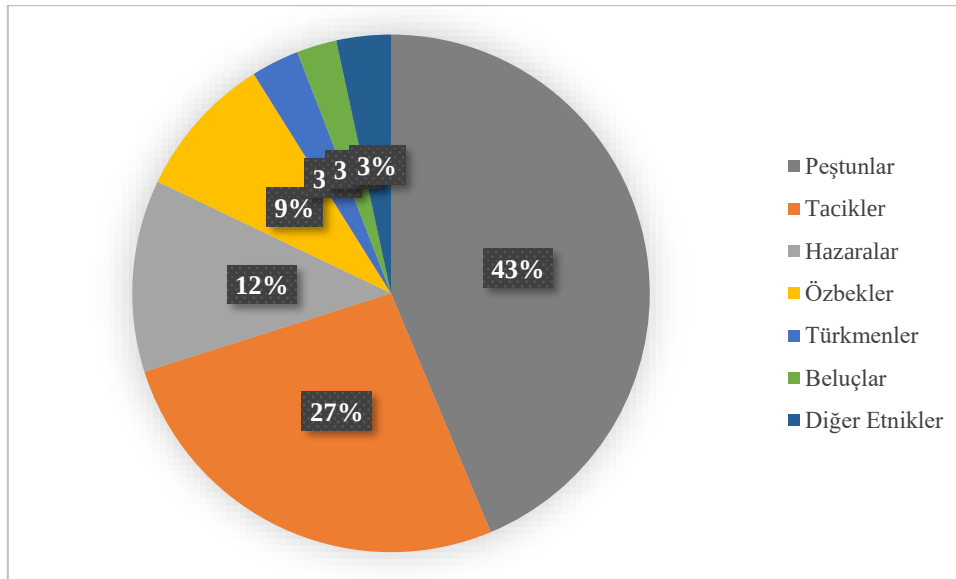
Din açısından bakıldığında Afganistan halkının %98'i Müslümandır. Peştunlar, Tacikler ve Özbeklerin çoğunluğu İmam Azam Ebu Hanife'nin Sünni mezhebini takip ederken, Hazara halkının çoğunluğu Caferi mezhebini (Şii) takip etmektedir. Afganistan'da bu iki büyük İslam mezhebinin yanı sıra İsmaili mezhebini takip eden küçük azınlıklar da yaşamaktadır. Afganistan'da aynı zamanda İslam dışı dinlerin mensupları da bulunmaktadır. Bunların arasında Kabil, Kandehar, Gazne, Herat ve Khost'ta 20 binden fazla Hindu ve Sih yaşamaktadır. Ayrıca, bu ülkede bir zamanlar yaklaşık 150 Yahudi

aile yaşıyordu. Ancak ne yazık ki son yıllarda savaşlar, ayrımcılık ve şiddet nedeniyle Yahudi topluluğunun çoğu yavaş yavaş bu ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun yanı sıra sayıları çok az olan başka dini azınlıkların da varlığı bilinmektedir (Sajjadi, 2012: 110-111).

Afganistan'da konuşulan dillerin sayısı konusunda araştırmacılar ve dilbilimciler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bazı dilbilimciler bu ülkenin yaşayan dillerinin 20 dil olduğunu düşünürken bazıları da 40'tan fazla olduğunu iddia etmektedir. Ancak genel olarak Afganistan'da konuşulan dilleri bu dört gruba ayırmak mümkündür. Birinci kategori, Farsça, Peştunca, Beluci ve Pamir dillerini kapsayan Aryan dil grubu adı altında sınıflandırılmaktadır. İkinci grup ise Özbekçe, Türkmençe, Kırgızca, Kazakça ve Uygur dillerini kapsayan Türk dil grubudur. Üçüncü grup ise Gujarati, Sindhi, Pencap ve Brahui dillerini kapsayan Hint-Aryan grubudur. Dördüncü grup ise Arapça ve İbraniceden oluşan Sami dil grubudur (BBC, 2008).

Afganistan Anayasası'nda Farsça ve Peştunca, resmi diller olarak tanımlanmıştır. Ayrıca Özbekçe, Türkmençe, Peşa, Nuristani, Beluci ve Pamir'in de aralarında bulunduğu diğer birçok dil, konuşulan bölgelerde "üçüncü resmi dil" olarak kabul edilmiştir (Afganistan Anayasası, 2004, Madde IV.).

Etnik grupların yüzdesine ilişkin kesin ve bilimsel bir istatistik bulunmamaktadır. Farklı kaynaklar etnik grupların yüzdesini farklı şekillerde ifade etmiştir. Ama bunların hiçbirisi net verilere dayanmamaktadır.

Grafik 3: Afganistan'daki Etnik Grupların Yüzdesi (Tahmini)

Kaynak: (Khalidi, 2020: 15)

Afganistan: İnsanlar, Tarih ve Politika (2020) kitabının yazarı Noor Ahmad Khalidi⁹, etnik nüfus yüzdesini yukarıdaki grafikte görüldüğü gibi 2018-2019 resmi istatistiklerine dayanarak tahmin etmiştir. Bu noktadan itibaren, Afganistan'daki büyük ve önemli etnik grupların konumuna bakmak gerekmektedir.

2.3.1. Peştunlar

Peştunlar, Afganistan nüfusunun %40'ından fazlasını, yani ülkenin etnik çoğunluğunu oluşturmaktadır. Peştunlar çoğunlukla Sünni mezhebindendir ve bu grubun sınırlı bir kısmı da Şii mezhebine mensuptur. Peştunlar, Afganistan halkının resmi dillerinden biri olan Peştunca'yı konuşmaktadır (Arzganı and Najafı, 2011: 69).

Bu etnik grup 18. yüzyıldan bu yana düzenli olarak siyasi ve askeri gücü kontrol altında tutmuştur. Peştunlar çoğunlukla Afganistan'ın doğu ve güneyinde, bazen de kuzey ve batısında yaşamaktadır. Bu bakımdan Peştunların asıl ikametgahı Afganistan'ın doğu ve güneyinde Pakistan sınırından İran sınırına kadar hilal şeklinde bir bölgededir. Etnik yapı açısından Peştunlar iki büyük alt etnik gruba (Gholjaei ve Durani) bölünmüştür. Ahmed Şah Dürrani tarafından kabile konfederasyonunun kurulmasından bu yana siyasi güç Durani etnik grubunun elinde olmuştur. Ancak iki aşiret arasında siyasi güç konusunda bir anlaşmazlık yaşanmış ve bu durum son üç yüz yılda çok sayıda kabile savaşına neden olmuştur. 1747'de Ahmed Abdali tarafından kabile konfederasyonunun kurulmasından bu yana, Afganistan'daki siyasi iktidar çoğunlukla Durani kabilesinin elinde bulunmaktadır.

Durani kabilesi Sadozai ve Barakzai olmak üzere iki alt gruba daha bölünmüştür. Gholjaei kabilesi üç yüz yıllık tarihi boyunca siyasi iktidar yapısına katılmış olmasına rağmen hiçbir zaman rakip kabile gibi münhasır egemenliğe sahip olmamıştır. Ayrıca Afganistan'daki Peştun olmayan etnik gruplar da iktidar yapısına siyasi katılımdan her zaman mahrum kalmıştır. Bu nedenle Afganistan'daki diğer etnik gruplar, Peştunlar tarafından siyasi, ekonomik ve kültürel olarak ötekileştirilmişlerdir (Sajjadi, 2012, 66). Dikkate alınması gereken bir diğer husus da Taliban üyelerinin çoğunluğunun Peştun

⁹ Afganistan'daki etnik grupların nüfuslarına ilişkin mevcut veriler, güvenilirlikten uzak ve metodolojik olarak tartışmalıdır. Ülkenin tarihsel iktidar yapısı, Peştunları çoğunlukta gösteren resmî bir demografik anlatıyı sistematik biçimde inşa etmeye çalışmıştır. Khalidi'nin sunduğu istatistiksel bilgiler de büyük ölçüde bu egemen anlatının etkisi altında şekillenmiştir. Ancak bu tür veriler, bağımsız ve nesnel bilimsel araştırmalarla desteklenmediği sürece, akademik geçerliliği sorgulanmalıdır.

olmasıdır. Afganistan'ın ABD tarafından desteklenen önceki iki cumhurbaşkanı (Hamid Karzai ve Ashraf Ghani) de Peştun'dur.

2.3.2. Tacikler

Tacikler, Afganistan'da sosyal ve siyasi statü açısından ikinci etnik gruptur. Tacik nüfusu Afganistan nüfusunun yaklaşık %27'sini oluşturmaktadır. Bu etnik grup Farsça konuşmaktadır ve İran kökenlidir. Tacikler ağırlıklı olarak Afganistan'ın kuzey ve kuzeydoğu bölgelerinde yaşamakta olup aynı zamanda batı, güneybatı ve diğer bölgelere de dağılmış durumdadırlar. Tacikler çoğunlukla kabile yaşamını büyük ölçüde terk etmiş kentli nüfustan oluşmaktadır (Arzgani and Najafi, 2011: 86). Peştunların iktidar tekeline sahip olmasına rağmen Tacikler siyasi iktidar yapısına sınırlı ölçüde katılmışlardır. Afganistan tarihinin iki döneminde, iki Tacik figür Afganistan hükümetinin başına geçmiştir. İlk olarak, Emir Habibullah Kalkani, 1929'da altı ay iktidarda kalmıştır. İkinci isim ise 1992'den 1996'da Kabil'in Taliban'ın eline geçmesine kadar Afganistan Devlet Başkanı olan Burhanuddin Rabbani'dir.

2.3.3. Hazaralar

Hazaralar Afganistan'ın diğer büyük etnik gruplarından biridir ve Afganistan nüfusunun yaklaşık %12'sini oluşturmaktadır. Bu etnik grup esas olarak Afganistan'ın orta bölgelerinde ve Hindukuş'un dağlık bölgelerinde yaşamaktadır (Arzgani and Najafi, 2011: 114). Ancak Hazaralar güneyden kuzeye, doğudan batıya ülkenin çoğu yerine ve Afganistan'ın merkezine dağılmış durumdadır. Hazaralar Türk kökenli olmasına rağmen Farsça konuşur ve çoğunlukla Şii mezhebine mensuptur. Hazaralar mezhepleri ve etnik kökenleri nedeniyle her zaman siyasi iktidarların baskısına maruz kalmıştır.

Başta Emir Abdul Rahman (1901) olmak üzere yöneticilerin şiddet ve baskıları nedeniyle bir kısmı vatanlarını terk etmek zorunda kalmıştır. Buna göre Afganistan'dan kaçan Hazaraların İran'ın Horasan ve Pakistan'ın Belucistan bölgesinin yerlileri olduğu anlaşılmaktadır. Buna dayanarak, Afganistan'dan kaçan bazı Hazaralar, Horasan ve Belucistan'a Berberi olarak yerleşmişler ve topraklarına Berberistan adını vermişlerdir (Hayat Khan, 1981: 306). Tarihsel olarak Hazaralar siyasi açıdan tamamen izole olmuş ve bu sebeple Afganistan'da siyasi güçten en az paya sahip olan grup olmuştur.

2.3.4. Özbekler

Özbekler, Afganistan'ın kuzey bölgelerinde yaşayan Türk asıllı bir diğer etnik gruptur. Bu etnik grup çoğunlukla Asya ülkelerinin sınırlarına yakın bölgelerde yaşamaktadır. Özbeklerin çoğu Mezar-ı Şerif, Şeberghan, Maimene, Kunduz ve Takhar şehirlerine dağılmış durumdadır. Diğer etnik gruplar gibi bu etnik grubun oranı hakkında da bilimsel verilere dayalı kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak birçok kaynağa göre Afganistan nüfusunun yaklaşık %10'u Özbeklerden oluşmaktadır. Irksal köken açısından bu grubun kökeni Orta Asya'nın sarı tenli Türk ırkına dayanmaktadır. Bu etnik grup ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Sajjad, 2012:55). Özbekçe bu halkın ana dilidir ve Sünni-Hanefi mezhebine mensupturlar. Siyasi açıdan Peştun olmayan diğer etnik gruplar gibi bu etnik grup da siyasi egemenlikten mahrum bırakılmış ve her zaman baskı altında kalmıştır. Bu nedenle bu etnik gruptaki yoksulluk oranı da oldukça yüksektir.

2.3.5. Diğer Etnik Gruplar

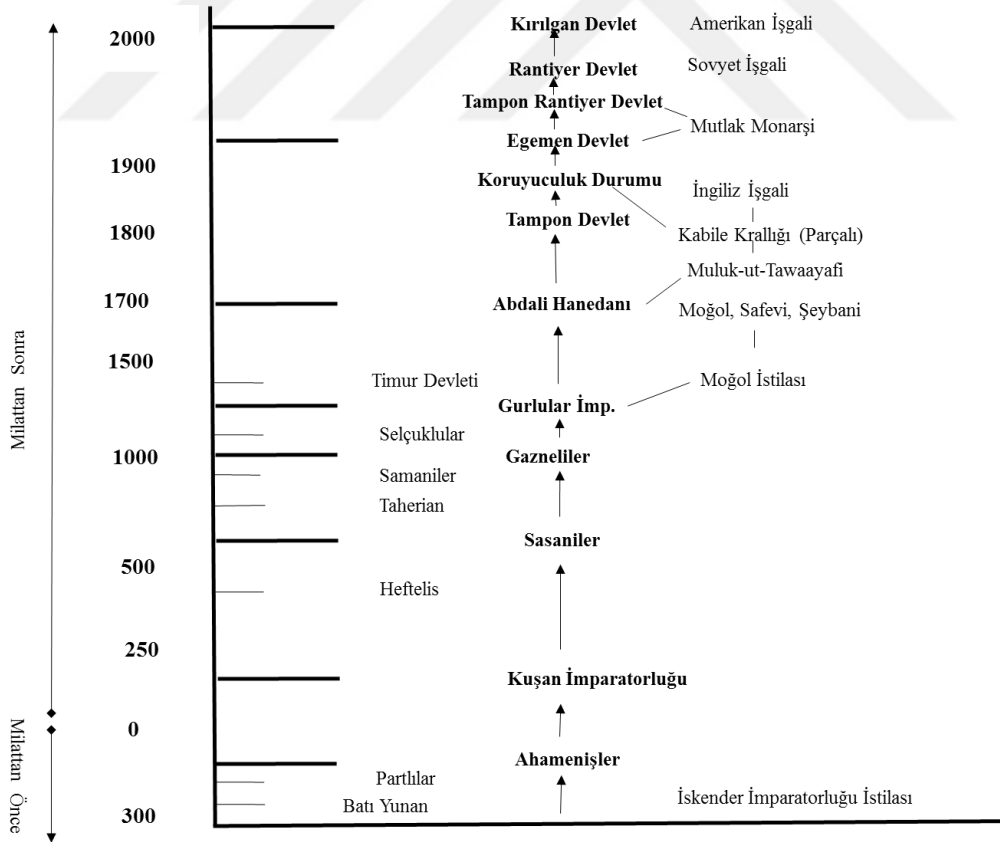
Afganistan'da dört büyük etnik grubun yanı sıra pek çok başka etnik grup da yaşamaktadır. Afganistan'da yaşayan diğer etnik gruplar arasında Türkmenler, Kızılbaşlar, Kırgızlar, Beluciler, Nuristanlılar, Peşayiler vb. bulunmaktadır. Türkmenler Amu Denizi'nin güney kıyısında ve Afganistan'ın kuzeybatı sınırlarında yaşamakta ve çoğunlukla hayvancılıkla uğraşmaktadır. Kızılbaşlar çoğunlukla Kabil, Herat, Gazne ve diğer şehirlerde yaşamaktadır. Kırgızlar Afganistan'ın kuzeydoğu bölgesinde, Çin sınırındaki Vahan Boğazı'nda yaşamaktadır. Beluciler, ülkenin güneybatısında, İran ve Pakistan'ın Belucuları civarında yaşayan bir başka etnik gruptur. Afganistan'da bu etnik grupların yanı sıra Sihler, Hindular ve Yahudiler gibi diğer etnik ve dini azınlıklar da bulunmaktadır. Elbette savaşlar ve azınlıklara karşı devam eden ayrımcılık nedeniyle çok sayıda Sih, Hindu ve Yahudi Afganistan'dan kaçarak Afganistan dışına yerleşmiştir.

2.4. Afganistan'da Devletin Ortaya Çıkışı

Afganistan'ın modern anlamda devlet ve millet olarak yakın bir tarihi olmasına rağmen, bu topraklar tarihi gelenek açısından dünyanın en eski ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Vedik Uygarlığı, Antik Pârsa Uygarlığı ve muhteşem Avesta Uygarlığı gibi büyük uygarlıkların kökeni, Afganistan'ın eski topraklarına dayanmaktadır (Habibi, 1963: 7-8). Olesen'e göre Afganistan, tarihinde "iniş ve çıkışlarla dolu bir tarih yaratan

kültürlerin, imparatorlukların ve halkların kavşağı" olmuştur (Olesen, 1995:21). Aslında Afganistan'ın siyasi coğrafyası bu toprakların işgalcilerin ve fatihlerin güzergahı haline gelmesine neden olmuştur. Bu arada Büyük Cyrus, Büyük İskender, Cengiz Han ve Timur bu topraklara ayak basan ünlü fatihlerdir. Afganistan'da devletin tarihsel gelişiminin arka planı, yarı modern devletin konsolidasyonundan önce, imparatorlukların ve yerel monarşilerin Afganistan'ın topraklarında siyasi hakimiyete sahip olduğunu göstermektedir. Esas olarak yerel monarşiler bu coğrafyada örtüşen ve sınırları olmayan yönetimler yaratarak siyasi güç elde etmişlerdir. Buna göre siyasi otorite hanlar, mirler, yerel krallar ve imparatorluklar arasında farklı düzeylerde bölünmüştür (Sadr, 2021: 123-124).

Aşağıdaki şekilde görüldüğü gibi Afganistan'ın topraklarında Ahameniş İmparatorluğu'nun çöküşünden (M.Ö. 330-550) sonra çeşitli devletler ortaya çıkmıştır. Kuşanlar, Yaftallar, Taheriler, Safeviler, Samaniler, Gazneliler, Ghuriler, Selçuklular, Timurlular gibi yönetimler Afganistan'ın topraklarını farklı dönemlerde yönetmişlerdir (Sadr, 2021: 124).

Şekil 7: Afganistan'da Devletin Tarihsel Evrimi

Kaynak: (Kohistani, 2009: 21)

gölgesi altındadır. Dış güçlerin rekabeti ve feodal birimler arasındaki iç çatışmalar iki yüz yıldan fazla sürmüştür. Bir yanda bölgesel güçler, diğer yanda feodal iktidar merkezleri arasındaki rekabetin sonucu, bir şekilde Afganistan'da etnik özfarkındalığa ve dinin siyasallaşmasına neden olmuştur (Daheshyar, 2008: 8).

18. yüzyılda Afganistan'da devletin dönüşümü yeni bir aşamaya girmiştir. Bu dönemde Durani Peştun Hanedanı, önce bir kabile federasyonu ve ardından modern Afganistan şeklinde ortaya çıkmıştır (Sharan, 2016: 63). Bu bakımdan, modern uluslararası sistemin 1648'de (Batı Avrupa) oluşmasından bir asır sonra, bugün Afganistan olarak adlandırılan coğrafyada ilk bağımsız siyasi egemenliğin ortaya çıktığı söylenebilir (Daheshyar, 2009:1052). Afganistan'ın siyasi ve sosyal tarihinde bu dönem, Durani yönetiminin yayılma dönemi (1747-1800) olarak anılmaktadır (Shahrani, 1986: 25).

Nadir Afşar'ın ölümü, Afganistan'da bir aşiret devletinin kurulmasını mümkün kılmıştır. Ahmed Şah Abdali, Nadir Afşar'ın komutanlarından biridir. Ahmad Shah Abdali, Nadir Afşar'ın ölümünden yararlanarak 1747'de Afganistan'da Durani Konfederasyonunu kurmayı başarmıştır. Bu konfederasyon, 1800'e kadar Afganistan'ın her yerinde otoriteyle hüküm sürmüştür. Böylece Safevi İmparatorluğu'nun ve Hint Babür İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla Afganlar, 18. yüzyılın ortalarında Afganistan'da istedikleri devleti kurma fırsatına sahip olmuşlardır. Ahmad Shah, kabile konfederasyonunu kurduktan sonra art arda seferlere çıkmış ve birçok fetih yapmıştır. Ahmad Shah Abdali, bu fetihlerle bir tarafta Orta Asya ve Keşmir'den Umman Denizi'ne, diğer tarafta Doğu İran'dan Hint Pencap'ına kadar uzanan geniş bir imparatorluk kurmuştur. Bazı tarihçiler onu "Osmanlı Türk İmparatorluğu'ndan sonra zamanının en büyük imparatorluğu" olarak adlandırmıştır (Rasanayagam, 2007: 22).

Harita 5: Durani Konfederasyonunun Toprakları

Kaynak: Kerimi, 2020

Yukarıdaki harita Durani Konfederasyonu'nun 18. yüzyılın ikinci yarısında ve 19. yüzyılın ilk dörtte üçündeki zirve dönemini göstermektedir. Bu haritada Durani Konfederasyonu'nun Nişabur'dan Yeni Delhi civarına, Belh ve Buhara'dan Hint Okyanusu'na kadar uzanan geniş bir alana sahip olduğu görülmektedir (Karimi, 2020). Durani hanedanının kurucusu Ahmad Shah Abdali'nin siyasi konfederasyonu 26 yıl sürmüştür. Ahmad Shah Abdali'nin yarattığı siyasi düzen, belirli mülk sahipleri aileleri ve aşiret liderlerinden oluşan basit bir yapıya sahiptir. Ahmad Shah, Hindistan'a ve Horasan çevresine on defadan fazla sefer yapmış ve bu sayede iktidarını pekiştirecek birçok ganimet elde etmiştir. Ancak kendisine karşı iç isyanları önlemek için ganimetlerin bir kısmını Kandahar soylularına imtiyaz olarak vermiştir. Dolayısıyla Ahmad Shah'ın tüm sanat ve hünelerinin askeri idare ve kılıçta özetlendiği söylenebilir (Manaqbi, 2021). Ahmad Shah'ın geride bıraktığı en belirgin miras, önce kabile konfederasyonunun kurulması, ardından yıkıcı savaşlardır. Tarihsel anlatıya göre Ahmad Shah Abdali, yalnızca Hindistan'daki Panipat Savaşında 14 yaş üstü 40.000 erkek esirin kafasını kestirmiştir. Onlara yeterli yiyecek ve alan bulunmadığı gerekçesiyle bu vahşi cinayeti gerçekleştirdiği bilinmektedir. Aynı zamanda bu esirlerin çocuklarını ve kadınlarını da köleleştirmiştir. Bir başka örnek ise Ahmad Shah Abdali'nin bugünkü Pakistan'ın Lahor kentindeki yıkıcı savaşlarıdır. Lahor'da özellikle Sirhind ve Amritsar'da rakiplerini öldürerek kan gölüne çevirmiştir. Ayrıca Ahmad Shah Abdali, Altın Tapınak olarak

adlandırılan Sihlerin en ünlü tapınağını yıkarak ölümlerin ve hayvanların cesetlerini kutsal göle attırmıştır. Kendisinden sonra gelen hükümdarların aşırı iktidar arzusu, Ahmad Shah Abdali'nin tarihin hatırladığı bir diğer mirasıdır. İktidar arzusunun mirası, kardeşler arasında yıllarca süren kanlı savaflara neden olmuştur (Manaqbi, 2021).

Ahmad Shah Abdali'nin ölümünden sonra, her biri tahta çıkan çocukları arasındaki fikir ayrılıklarına ve tartışmalara rağmen, Ahmad Shah Abdali'nin tavsiyesi üzerine yerine Timur Shah geçmiştir. Timur Shah Durani, Ahmad Shah Abdali'nin ardından Afganistan'ın bir sonraki hükümdarı olarak siyasi güce kavuşmuştur. Böylece Timur Shah, miras aldığı akrabalığa dayalı siyasi patrimoniyal sistemin liderliğini üstlenmiştir (Shahrani, 1986: 32).

Timur Shah, 1773'ten 1793'e kadar 20 yıl hüküm sürmüştür. Timur Shah, Kandahar'da etkili aşiret liderlerinin sürekli müdahaleleri ve komploları nedeniyle bu şehri siyasal istikrarsızlık ve çekişmelerin odağı olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Afganistan'ın başkentini Kandahar'dan Kabil'e taşımıştır. Timur Shah'ın hükümdarlığı, babasından miras kalan geniş toprakları korumak için sürekli bir mücadele içinde geçmiştir. Yirmi yıllık hükümdarlığı boyunca Afganistan'ın topraklarını elinde tutmayı başarmıştır. Ancak o da babası gibi tüm gücünü halkı baskı altına almak ve ganimet elde etmek için kullanmıştır. Timur Shah, nihayet bir iç komplo ile dönemin kışlık başkenti Peşaver'de zehirlenerek öldürülmüştür (Manaqbi, 2022).

Ahmed Shah ve Timur Shah dönemi, bitmek bilmeyen savaş ve çatışmalara rağmen Abdali (Durani) hanedanının altın çağı olarak kabul edilmektedir. Timur Shah'ın ölümüyle Abdali hanedanının gerilemesi başlamaktadır. Siyasi gelişmeler açısından bu dönem Durani hükümetinin gerileme dönemi olarak adlandırılmaktadır (Shahrani, 1986: 32).

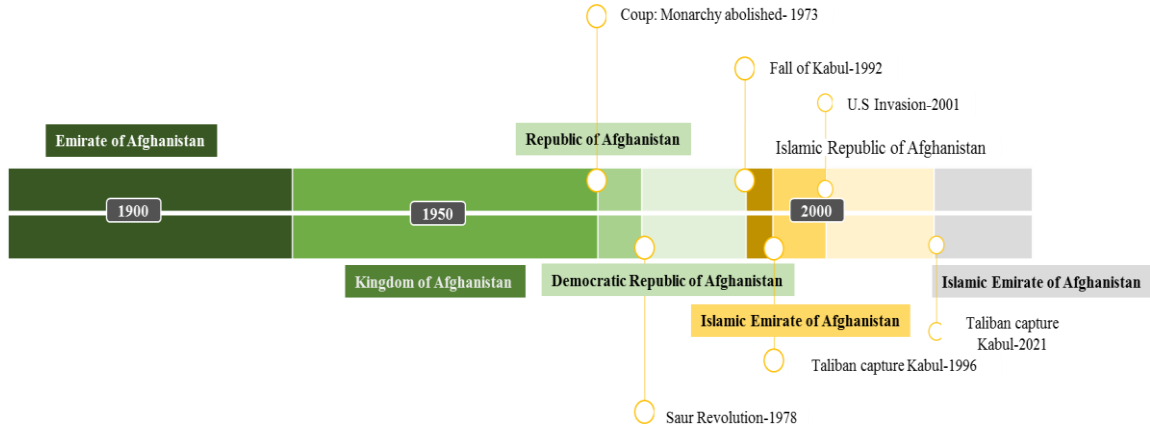
Bir yandan iktidarın başındaki Abdali ailesi (özellikle Timur Shah'ın oğulları) arasındaki iç çekişmeler, diğer yandan ise bölgesel aktörlerin yükselişi (özellikle İran'da Kaçar Hanedanı'nın güçlenmesi ve Hindistan'da İngilizlerin ilerleyişi), Durrani İmparatorluğu'nun adım adım çöküşüne zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla tıpkı Nadir Afşar'ın ölümünden sonra olduğu gibi Ahmed Shah'ın ölümüyle de kılıçla inşa edilen otorite çökmeye başlamış; Timur Shah'ın ölümü de çöküş sürecini hızlandırmıştır. Çöküş süreci 19. yüzyılın son on yılına kadar devam etmiş ve nihayet 1880 yılında yaklaşık olarak Afganistan'ın bugünkü sınırlarına gerilemiştir. Dolayısıyla Timur Shah'ın

ölümünden sonra çocukları arasında otorite üzerine çıkan savaş, Afganistan'ı kaos denizinde boğmuş, bunun sonucunda sınırlar değişmiş ve Durani kabile konfederasyonu topraklarının büyük bir kısmı kaybedilmiştir (Ghbar, 1999: 378).

Afganistan'ın karanlık hikâyesi, Timur Shah'ın ölümünden sonra iktidardaki Durani hanedanı içindeki güç mücadelesi nedeniyle başlamıştır. Durani İmparatorluğu içinde kabileler arasındaki güç mücadeleleri, 1880'e değin, bir asırdan fazla sürmüştür. Afganistan, Peştun kabile liderleri arasındaki güç mücadelesinin yanı sıra iki büyük gücün (Çarlık Rusyası ve İngiltere) iktidar arayışıyla da karşı karşıya kalmıştır. Çarlık Rusyası Afganistan'ın kuzeyindeki toprakları, İngiltere ise güneyindeki toprakları ilhak etmiştir. Böylece Afganistan iç güç mücadelesi nedeniyle zayıflamış ve dış güçlerin işgaline açık bir ülke haline gelmiştir. Dolayısıyla Durani hanedanının gerilemesiyle birlikte Afganistan "büyük aktörlerin arka bahçesine" dönüşmüştür (Cullather, 2002: 515). Böylece Afganistan iki rakip gücün rekabet sahası haline gelmiş ve iki güç arasında tampon devlet haline dönüşmüştür (Wafayezada, 2013: 95). 1919 yılında bağımsızlığını kazanmasına rağmen, Afganistan'ın İngiltere ile Çarlık Rusyası arasında tampon rolü, 1955 yılına kadar devam etmiştir.

Afganistan, 20. yüzyılın ortalarından sonra devletin evrimi açısından yeni bir aşamaya girmiştir. Özellikle 1955'ten sonra Afganistan'da rantçı yönetimlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Rantiye devletlerinde hükümet ve toplum arasındaki ilişki patronaj ağlarına dayanır ve devlet kurumları ile toplumun elitleri arasında efendi-serf yöntemi hâkimdir (İbrahimi, 2019: 43).

Siyasi sistemin türü değişmesine rağmen Afganistan'da rantçı yönetim 1978 yılına kadar varlığını sürdürmüştür. 1978'de Davud Han Cumhuriyeti'nin yıkılmasının ardından rantçı devlet Afganistan'da yeni bir aşamaya girmiştir. Bu da rantçı devletin toplumsal güçlerin tepkisi ve direnişiyle karşı karşıya kalması anlamına gelmiştir. Afganistan'da rantçı devlete karşı isyan, devletin ve devlet kurumlarının temellerini zayıflatmış ve Afganistan'da başarısız ve kırılğan devletlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Şekil 8: Afganistan'da Devletin Evrimi

Kaynak: (Geography and Political History, 2024)

Yukarıdaki şekilde görüldüğü gibi Afganistan'da 20. yüzyılın 1980'li yıllarından günümüze kadar kırılgan ve başarısız devletler hüküm sürmüştür. Farklı ideolojilere (sağ ve sol) rağmen Afganistan'daki kırılgan devletlerin temel özelliği, işlevsel kapasitedeki kriz ve meşruiyet eksikliği olmuştur. Buna dayanarak Afganistan 1980'den sonra siyasi istikrarsızlık krizine girmiş ve bu dönemin temel özelliği olarak siyasi sistemler art arda çökmüştür.

2.5. Afganistan'da Ulus Devlet İnşa Sürecinin Tarihsel Arka Planı

Afganistan toplumunun modern bir ulusal devlet kurma mücadelesi yıllardır kabul edilebilir bir sonuca yol açmamıştır. Dolayısıyla ülkede ulus-devlet inşa süreci henüz tamamlanmamıştır. Ancak farklı tarihsel aşamalarda Afganistan'da modern bir ulus devlet inşa etme çabaları sarf edilmiştir. Öte yandan Afganistan henüz bir ulus devlet oluşturamamış ve bu konuda ciddi bir başarı elde edememiştir. Afganistan'da modern çağda ulus devlet inşası olgusu birkaç aşamada başlamış fakat her aşamada zorluklarla karşılaşmış ve başarıya ulaşamamıştır. Başka bir deyişle, Afganistan'da modern bir ulusal devletin inşası aşamalı bir evrim süreci izlememiş, kesintilerle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Afganistan'daki modern ulus-devlet inşasının tarihsel arka planını incelemek için belirli dönemleri incelemek ve tartışmak gerekmektedir.

2.5.1. Aşiret Federasyonunun Kurulması

Resmi anlatıya göre, Afganistan'da ulus devlet inşasına yönelik ilk adım Ahmed Shah Abdali tarafından atılmıştır (Barfield, 2010: 69-73). Resmi söylemde Ahmed Shah

Abdali'den modern Afganistan devletinin kurucusu olarak bahsedilmektedir. Ancak Ahmed Shah Abdali'nin kurduğu devlet, modern bir ulusal devlet olarak kabul edilebilecek yeterliklere sahip değildir (Rubin. 2002: 27-29). Çünkü toprak rejimi bakımından bu devlet bir imparatorluk özelliği göstermiş ve hatta halifelik iddiasında bulunmuştur. Hilafet iddiası, Ahmed Shah'ın Murad Osmani Sultan'a yazdığı mektuptan daha iyi anlaşılmaktadır (Ahmed Shah Baba, 1346).

Ahmed Shah Abdali'nin kurduğu saltanat, nitelik itibarıyla aslında Abdali kabilesi başta olmak üzere Peştun kabilelerinin reislerinin ortak saltanatıdır. Bu nedenle Gregorian, Elphinstone ve Olivier Roy gibi birçok Batılı araştırmacı bunu doğru bir şekilde "kabile konfederasyonu" olarak tanımlamıştır. Gregorian'ın vurguladığı gibi:

"Durani krallığı, merkezi bir krallıktan ziyade kabileler ve hanlardan oluşan bir konfederasyona benziyordu. Sonuç olarak, krallık, çeşitli Peştun ve Peştun olmayan kabilelerin başkanları tarafından yönetiliyordu" (Gregorian, 2009: 67-70).

Olivier Roy ise şunları aktarmaktadır:

"Afganistan devleti 18. yüzyılda kalıtsal bir kraliyet rejimi biçiminde bir kabile konfederasyonu olarak kuruldu. 1747 yılında Saduzai kabilesinden (Popelzai kabilesi) Ahmed Shah, İran ile Hindistan yarımadası arasındaki bölgede Abdali (Durani) kabilesinden oluşan bir konfederasyon kurdu" (Roy, 1990: 29).

Buna dayanarak denilebilir ki Ahmed Shah Durani, modern anlamda bir devletten ziyade bir kabile konfederasyonu kurmuştur. Amin Saikal'ın iddia ettiği gibi, "Ahmed Şah Abdali'nin konfederasyonu "ne açık hukuki-yasal temellere sahiptir, ne de karmaşık ve kurumsallaşmış bir idari yapıya ve güvenlik aygıtına sahiptir" (Saikal, 2004: 20). Aynı şekilde Ahmed Shah Abdali'den sonra iktidara gelen yöneticiler de "yarı-imparatorluk hükümet yapısını korumaya devam etmişlerdir" (Bird ve Alex, 2011: 12).

Bu bakımdan Ahmed Shah'ın konfederasyonu, modern ulus devletten ziyade Avrupa ulus devleti öncesi siyasi birimlere benzetilebilir. Ahmed Shah Abdali'nin iki Durani kabilesinin çatışması nedeniyle kurduğu kabile konfederasyonu, sonunda Muhammedzai kardeşlerin eline geçmiş ve yavaş yavaş Malik el-Tawaifi krallarının bir idaresine girmiştir. Saduzai kabileleri arasındaki güç çatışması, Emir Abdurrahman'ın iktidara gelmesine kadar devam etmiştir. Nihayet Emir Abdurrahman iktidara geldiğinde Afganistan'da modern bir ulus devlet kurma girişiminde bulunulmuştur. Emir Abdurrahman, modern Afganistan devletinin kurucusu olarak bilinmesine rağmen, Afganistan'da modern bir ulusal devlet kurmaya çalışan ilk idareci değildir. Afganistan

araştırmacılara göre Afganistan'ın topraklarında kapsamlı siyasi hakimiyet iddiasıyla merkezi bir devlet kurma çabaları Emir Abdurrahman'dan çok önce, 19. yüzyılın ortalarında Emir Dost Muhammed Han döneminde başlamıştır (Kakar, 2006: 9).

Emir Dost Muhammed, 19. yüzyılın ortalarında parçalanmış Durani İmparatorluğu'nun bazı kısımlarını ilk kez tek bir hükümetin idaresi altına almayı başaran hükümdardır (İbrahimi, 2019: 45). Dost Muhammed 1863'te ölmesine rağmen, kurduğu devlette kısa süreli bir kesinti yaşanmış, ancak yerine gelen Emir Shir Ali Han siyasi mirasını sürdürmeye gayret etmiştir. Emir Shir Ali'nin devlet inşa etme projesinin odak noktası, ordunun ve bürokrasinin modernizasyonu yoluyla hükümetin aşiret gücüne ve nüfuzuna olan bağımlılığını sona erdirmek olmuştur (İbrahimi, 2019: 45). Emir Shir Ali Han'ın sürekli çabalarına rağmen, devlet kurma projesi saltanatının sonuna kadar Kabil ile sınırlı kalmış; aşiret reislerinin muhalefeti nedeniyle başkentin ötesinde zorluklarla karşılaşmıştır. Emir Dost Muhammed Han'ın ve ardından Emir Shir Ali Han'ın Afganistan'da modern bir ulus- devlet kurma konusundaki başarısızlığının ardından, bir şekilde ülke çapında güçlü bir merkezi hükümet kurmayı başaran tek hükümdar Emir Abdurrahman olmuştur. Dolayısıyla modern ulus devlet inşası projesi, 1880'de Afganistan'da Abdurrahman'ın yönetimi ile başlamıştır.

2.5.2. Baskıcı Ulus Devlet İnşası (1880-1900)

Afganistan, Emir Abdurrahman'ın yönetimi sırasında tanımlanmış bir toprak parçasına sahip bir modern devlet ve çağdaş uluslar topluluğunun bir üyesi olarak ortaya çıkmıştır. Aslında Afganistan'ın bir devlet olarak ortaya çıkışı, bir şekilde geçmişteki iki süper güç (İngiltere ve Rusya) arasındaki anlaşmaya dayanmaktadır. İki süper güç arasındaki anlaşma modern bir Afganistan'ın ortaya çıkmasının yolunu açmıştır. Modern Afganistan'ın ortaya çıkışı Emir Abdurrahman'ın iktidar dönemiyle başlamıştır. Dolayısıyla, Afganistan'da belirli coğrafi sınırlara, münhasır zorlayıcı güce ve vergi toplama yeteneğine sahip modern bir ulusal devletin inşasının başlangıcı Emir Abdurrahman Han (1880-1900) dönemine kadar uzanmaktadır. Abdurrahman Han, hükümdarlığı döneminde merkezi bir hükümetin kurulması, Afganistan'ın mevcut sınırlarının belirlenmesi, bir ordu oluşturulması, bir yargı sistemi ve doğrudan vergi toplama sistemi kurulması dahil olmak üzere ulus devlet inşası yönünde önemli adımlar atmıştır (Wafizada, 2013: 95).

Ancak Emir Abdurrahman'ın Afganistan'daki modern devlet inşasına acı ve şiddet, etnik temizlik ve vahşi cinayetler eşlik etmiştir. Abdurrahman, merkezi bir hükümet ve birleşik bir ülke yaratmak için rakip kabileleri acımasızca ve vahşetle bastırdığı için "Demir Emir" olarak adlandırılmıştır (Wafizada, 2013: 95). Doalyısıyla bu ulus-devlet inşa etme yöntemi, Afganistan'ı etnik açıdan çok kutuplu hale getirmiş ve sosyal gruplar arasında bir yandan etnik kökenin siyasallaşmasına, diğer yandan da etnik nefrete yol açmıştır.

Emir Abdurrahman'ın devlet inşası, Charles Tilly'nin "savaşçılık ve devlet kurma" teorisiyle bir ölçüde örtüşmektedir. Tilly'ye göre devlet inşası Avrupa'daki yaygın savaşların ve baskıların sonucuydu. Bu nedenle Tilly'nin bakış açısına göre savaş, baskı ve sermaye birikimi birleşerek Avrupa devletini yaratmıştır (Tilly, 1985: 17). Ancak Emir Abdurrahman, Afganistan'da modern devletin temelini savaş açarak, acımasızca bastırarak ve öldürerek kurmuştur. Emir Abdurrahman, özerk otoriteye sahip olan aşiret reislerinin ve yerel hanların otoritesini yoğun baskı kullanarak kırmayı başarmıştır.

Emir Abdurrahman'ın hükümdarlığından önce Malik el-Tawaifi, aşiret başkanları ve yerel hanlar tarafından yönetilen Afganistan'da hüküm sürmüştür. Bu arada Emir Abdurrahman, çeşitli kabilelerin ve yerel hanların özerk otoritesini kırmak için zorlayıcı gücü yoğun bir şekilde kullanarak merkezi bir hükümet kurmuştur. Dolayısıyla Abdurrahman Han'ın hükümdarlığı öncesindeki kaotik durumun, "Hobbes'un Leviathan'ı" gibi güçlü bir merkezi otorite yaratma kararında rol oynadığı düşünülebilir. Ancak Emir Abdurrahman'ın Leviathan'ı inşa etmesine benzeri görülmemiş bir şiddet eşlik etmiş ve Afganistan'ın uzun vadede toplumsal olarak parçalanmasına yol açmıştır (Wafizada, 2013: 95).

Abdurrahman'ın böylesi bir devlet kurması, siyaset ve ekonominin ağırlığının bir şekilde Afganistan'ın başkenti Kabil'de yoğunlaştığını ve merkezi devletin tüm ülkede tartışmasız güce sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Afganistan sınırlarının belirlenmesi, ordunun merkezileştirilmesi, bürokrasinin oluşturulması ve gücün tekelleştirilmesiyle Abdurrahman'ın devleti, Avrupa kökenli Vestfalya devletleri kategorisine girmektedir (İbrahimi, 2019: 46). Afganistan modern devletinin oluşumunda ve Abdurrahman'ın devlet kurma sürecinde birçok faktörün yanı sıra üç sosyal, politik ve askeri faktör temel rol oynamaktadır. Sosyal açıdan bakıldığında Peştun kabileleri arasında etnik öz farkındalığın artması, 19. yüzyılda güçlü bir merkezi devletin oluşmasında temel rol oynamıştır. Siyasi açıdan bakıldığında, on dokuzuncu yüzyılda Rus ve İngiliz

imparatorlukları arasındaki rekabet ve çatışmalar, bölgede sürekli savaşlara, geçici monarşilere ve yeni sınırların çizilmesine yol açmıştır. Bölgenin bu durumu, bölgesel çatışmalardan kurtaracak yetkiye sahip merkezi bir hükümet oluşturma yönünde iç siyasi motivasyonu da beraberinde getirmiştir. Askerî açıdan bakıldığında, Amir Abdurrahman'ın İngiltere ile olan yakın ilişkileri ona barut, yeni silahlar ve modern savaş becerilerine erişim olanağı sağlamış ve bu da Afganistan ordusunun yeniden inşasında ve güçlendirilmesinde temel bir rol oynamıştır (Goodson, 2001: 27). Dolayısıyla bu sosyal, politik ve askeri faktörler, modern Afganistan devletinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

2.5.3. Sivil Ulus Devlet İnşası (1919-1929)

Üç farklı tarihi dönemi temsil eden Ahmed Shah Durani, Dost Muhammed Han ve Abdurrahman Han, merkezi bir devlet kurmaya çalışmışlardır. Bu isteği gerçekleştirmek için bu üç hükümdar, özellikle ulus inşası yönünde iki farklı politika uygulamışlardır. Sığ entegrasyon, Ahmed Şah Abdali'nin Afganistan'ın ilk çeyrek yüzyılında kabile konfederasyonu biçimindeki politikasıydı. İktidar politikası olarak derin entegrasyon ise Dost Muhammed Han ve Abdurrahman Han dönemlerinde 19. yüzyılın son yarım yüzyılını kapsamıştır. Her üç hükümdar da kendi kişilik özelliklerine ve o dönemin Afganistan gerçeklerine göre farklı yöntemler benimsemişlerdir. Geleneksel liderlerin, aşiret liderlerinin ve dini otoritelerin konumlarını kabul etmek ve bir bakıma onları yatıştırmak, Ahmed Shah Abdali'nin sığ entegrasyon politikasını hayata geçirme konusundaki performansının temelini oluşturmuştur. Askeri güç ve güçlü bir ordunun varlığı, Dost Muhammed Han'ın Afganistan'da derin entegrasyon arayışını dayandırdığı temel politika olmuştur. Abdurrahman, derin entegrasyonu uygulamak için iki farklı yöntemi aynı anda kullanmıştır. Bir yandan şiddet ve zorlayıcı güç kullanırken, diğer yandan derin entegrasyonu sağlamak için idari kurumları ve bürokratik çerçeveyi kullanmaya çalışmıştır. Ancak 20. yüzyılın başlarında bölgede ve dünyada yaşanan gelişmeler, Afganistan'da güçlü bir merkezi devletin toplumsal değişimlere ihtiyaç duyduğu farkındalığını yaratmıştır (Ottaway, 2002:1001-24).

Kraliyet ailesinin reformcu fraksiyonuna mensup olan Amanullah Han, 1919'da iktidara gelmiştir. Amanullah Han, Afganistan'daki toplumsal değişim için geleneksel siyasi düzeni aşmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda Amanullah Han sosyal reform programını

gündemine almıştır. Amanullah, modernite sürecinin komşu ülkelere özellikle Türkiye ve İran'a nüfuz etmesinden etkilenmiştir. Amanullah'ın hükümeti, sosyal reformlara ve modernizme olan eğilimi nedeniyle aşiret ve etnik güçlerin ağır baskısına maruz kalmıştır. Dost Muhammed Han, şiddeti merkezi hükümetin elinde toplamak ve egemenliği pekiştirmek için çok çabalamıştır. Ancak nihayetinde Amanullah Han, geleneksel güçleri ve yerel liderleri kontrol altına almak için güçlü bir ordu yaratarak şiddeti yoğunlaştırmanın yeterli olmadığı, aynı zamanda toplumsal ilişkileri topluluk düzeyinde organize etmenin de gerekli olduğu sonucuna varmıştır. Bu süreçte yerel iktidar merkezlerini ortadan kaldırıp, merkezi bir yönetime geçmek için sosyal reformların yapılması gerekmiştir (Badie, 2000: 72).

Amanullah Han'dan önceki ulus-devlet inşa etme yöntemi, merkezi hükümetin bağımlı toplumu kontrol etme kapasitesine dayanıyordu. Bu zayıflığı telafi etmek için Amanullah tarafından sosyal reform fikri önerilmiştir. Demir Emir, toplumu daha iyi yönetmek ve hükümdarın gücünü artırmak için şiddet ve kurumsalcılık yoluyla hükümetin otoritesini güçlendirmeye ve geleneksel liderlerin etkisini zayıflatmaya çalışmıştır.

Ancak bunun aksine Amanullah Han, sosyal reform programı aracılığıyla hükümetin siyasi meşruiyetini yeniden canlandırmaya çalışmıştır. Amanullah sosyal reformlar ve sivil değişim yönünde birçok eylem gerçekleştirmiştir. Amanullah, sosyal reformlar ve sivil değişim yönünde birçok önlem almış ve doğası gereği geleneksel olan tüm hâkim sosyal normları sorgulamıştır. Diğer şeylerin yanı sıra ülkenin yargı sisteminde de değişiklikler yapmıştır. Kadınların okumasını zorunlu kılmış ve bu bağlamda kadınlara eğitim hakkı getirmiştir. Kadınlara kendi kıyafetlerini seçme hakkı da verilmiş ve kocalarının bunu engellemesi yasaklanmıştır. Akraba evliliği yasadışı ilan edilmiş; asgari evlenme yaşı getirilmiş ve çokeşlilik yasaklanmıştır. Tüm bunlara ek olarak Kabil sakinlerinin batılı kıyafetler giymesi ve kısa saçlı olması zorunlu hale getirilmiştir.

Eğitim reformları çerçevesinde ülkeye Fransız ve Alman öğretmenler getirilmiştir. Bir dizi hukuk kuralı da yine batıdan iktibas edilmiştir. Bu süreçte Amanullah Han dini liderlerin gücünü azaltmak için elinden geleni yapmıştır. Nitekim ona göre dini liderler sosyal normların doğasını belirleme yeteneğine sahiptir.

Afganistan'ın ilk anayasasının 1923'te kabul edilmesinin ardından 1924 yılında bir takım yeni kanunlar da çıkarılmıştır. Hükümetin sosyal reformları teşvik etme ve askeri yetenekleri geliştirme konusundaki çabaları, ülkede zorunlu askerlik sisteminin

kurulmasını da gerektirmiş; bu, "her sekiz erkekten birinin orduya katılması gerektiği" anlamına gelmiştir (Roberts, 2003: 43). Böylece Afganistan'da sivil bir ulus devlet inşa etme süreci Amanullah Han ve Mahmud Tarzi tarafından başlatılmıştır.

Amanullah Han, Türkiye'de Atatürk ve İran'da Rıza Şah Pehlevi gibi çağının modernist yöneticilerine benzer şekilde modernleşme ve reformları tepeden başlatmıştır. Daha doğrusu Amanullah, Atatürk ve Rıza Şah örneğini takip ederek Afganistan'da modernizme ve modern bir devletin oluşumuna yönelik adımlar atmaya çalışmıştır. Ancak Rıza Şah ve Atatürk'ten daha hızlı ilerleyen korkusuz hareketi, geleneksel toplumu, dini kurumları ve aşiret liderlerini Amanullah'a karşı cephe almaya itmiştir. Etkili kabile liderleri, bazı din adamlarının desteğiyle Amanullah Han'ı tekfir etmiş ve ardından Habibullah Kalkani'nin desteğiyle 1929 yılında Amanullah Han'ın saltanatına son vermişler; İkinci Anayasa hareketini de engellemişlerdir. Bundan sonra, Afganistan'da birçok rejim (mutlak monarşi, anayasal monarşi, komünist rejim, İslami devlet ve İslami emirlik) peş peşe çökertilmiş ve böylece Afganistan'da hiçbir kapsayıcı devlet kalıcı olamamıştır. Amanullah Han'ın devrimci ve radikal devlet inşa yöntemi (1919-1929) nihayetinde iç savaşa ve devletin çöküşüne yol açmıştır. İçeride, Amanullah Han'ın hırslı reformları geleneksel güçlerin direnişi ve silahlı ayaklanma ile karşılaşmış ve sonuçta bu, saltanatın çöküşüne ve Kabil'de iktidarın Habibullah Kalkani liderliğindeki kırsal isyancılara geçmesine neden olmuştur. Kalkani, Kabil'i dokuz ay boyunca yönetmiştir. Dışarıda ise Amanullah Han'ın hırslı dış politikaları hem Rusların hem de İngilizlerin tepkisini çekmiştir. Amanullah Han, Hindistan'daki Hilafet Hareketi'ni ve Orta Asya'daki Basmacı Hareketi'ni destekleyerek iki büyük gücü kendi saltanatına karşı kıskırtmıştır (Barfield, 2010: 182). Genç kralın idealist yaklaşımı, Amanullah Han'a karşı Rusya ve İngiltere'yi güneydeki kabileler, kuzeydeki savaşçılar ve nihayetinde Musahiban ailesi de dahil olmak üzere alternatif güç merkezlerini desteklemeye zorlamıştır. Böylece Afganistan'da sivil ulus devlet inşa süreci ve Amanullah'ın toplumsal modernleşmesi yarım kalmış, ulus devlet inşa süreci yeni ve daha karmaşık bir aşamaya girmiştir.

2.5.4. Muhafazakâr Ulus Devlet İnşası (1929-1973)

Habibullah Kalkani'nin 6 aylık iktidarından sonra eski Savunma (Savaş) Bakanı Nadir Han, güneydeki Peştun kabilelerini Habibullah Kalkani'ye karşı seferber etmiş ve

Afganistan'ın modern tarihinde Peştun olmayan tek hükümdarı devirmiştir. Kabile liderlerinin ve dini liderlerin desteğiyle iktidara gelen Nadir Han, onlara hükümte ayrıcalıklı mevkiler vermiştir (Sharan, 2016: 77). Bu süreçte Habibullah, Kabil'in kuzeyindeki Kalkan'a çekilmiştir. Nadir Han'ın iktidara gelmesinin ardından ilk olarak genel af ilan etmesi, Habibullah ve müttefiklerinin savaşı durdurmasını sağlamıştır. Ancak barışın ardından Nadir Han, Habibullah ve yakın arkadaşlarını idam ettirmiştir (Wafizada, 2013: 122).

Musahiban hanedanının hükümdarı olarak bilinen bu yeni dönem, Nadir Han'ın hükümdarlığıyla başlar ve yarım asra yakın devam eder. Musahiban Hanedanı'nın (1929-1973) devlet inşası konusundaki yaklaşımı muhafazakâr bir çerçeveye sahiptir. Musaheb'in muhafazakarlık politikası, çoğunlukla Şah Amanullah'ın (1919-1929) devrimci ve radikal ulus devlet inşa etme yöntemine bir tür tepki niteliğindedir. Musahiban kardeşler, Amanullah Han devletinin kaderiyle yüzleşmemek için yerel yöneticilerle, özellikle de güçlü yerel yetkililerle uzlaşmalar yapmış ve dış politikada “iyi niyetle tarafsızlık” politikasını benimsemiştir (Shahrani, 1986: 54). Bu bakımdan Musaheban'ın muhafazakâr politikası, çoğunlukla Şah Amanullah'ın başarısız iç ve dış politikalarından ders alarak içerideki geleneksel güçlerle doğrudan yüzleşmekten kaçınmaya ve dış güçleri kışkırtmamaya dayanmıştır (İbrahimi, 2019: 48). Musahiban politikası, silahlı isyanları ve halk ayaklanmalarını önlemek için geleneksel arabuluculuk mekanizmalarını kullanmıştır.

Barfield'in ortaya koyduğu gibi Musahiban'ın devlet inşa politikası muhafazakâr niteliktedir ve toplumsal yapıya doğrudan müdahaleden kaçınmıştır. Bu politika çerçevesinde, Musahibanlar için ulus devlet inşası, Kabil'den başlayarak ve ülke genelinde herhangi bir grup veya cemaate doğrudan baskı uygulamadan yavaş ve kademeli bir süreç olarak görülmüştür (Barfield, 2010: 198). Bu nedenle, Musahibanların devlet inşası projesi, esasen çevre ve yerel işlere doğrudan müdahaleden kaçınmak anlamına gelmiştir. Bu politika uygulamada her yerde aynı kalmasa ve zamanla bölgeden bölgeye farklılık gösterse de, Musahiban hükümetinin kuzeydeki Peştun olmayan topluluklara müdahalesi, güneydeki Paştun bölgelerine kıyasla zamanla daha yoğun hale gelmiştir (Shahrani, 2013: 30). Bu bakımdan müdahale etmeme politikası Afganistan'ın her bölgesinde eşit şekilde uygulanmamıştır. Musahiban Sultanlığı'nın müdahale etmeme politikasının büyük bir kısmı Afganistan'ın Peştun nüfus ağırlıklı güney bölgelerinde

uygulanmıştır. Afganistan'ın kuzey ve orta bölgeleri de dahil olmak üzere diğer bölgelerinde Musahiban devleti, halkın topraklarına el koyarak ve nüfusu yerinden etme politikası uygulayarak toplumsal yapıya müdahale etmiştir (Ibrahimi, 2019: 48). Bununla birlikte Musahiban hükümeti, kabile isyanlarını ve organize ayaklanmaları bastırmak için nadiren baskıya ve zora başvurmuştur (Newell, 1986: 113).

Musahiban yönetim modeli iki katmandan oluşuyordu. Ülkenin başkentlerinde ve şehir merkezlerinde hükümetin yeterli yetkiye sahip olması nedeniyle yönetim modeli resmi yasa ve prosedürlere dayandırılmıştır. Ancak çevre bölgelerde ve köyde hükümetin otoritesinin zayıf olması nedeniyle daha çok geleneksel hukuk sisteminin ve sosyal hakların uygulanmasına söz konusudur (Barfield, 2010: 222-223).

Özellikle Musahiban, merkezi hükümetin hanlar ve aşiret reisleriyle ilişkilerine dayanan destek ağlarının genişletilmesi yoluyla çevre bölgelerde ulus devlet politikasını uygulamaya çalışmıştır. Hanlardan ve yerel nüfuz sahibi kişilerden oluşan bu destek ağları çoğunlukla hükümet ile kırsal arasında arabulucu rolünü üstlenmiştir. Ancak bu Musahiban yönetim tarzının Afganistan'da ulusal devletin inşasında iki olumsuz sonucu olmuştur: Birincisi, hükümetin anlamı ve işlevi Afganistan'ın kırsal nüfusu için sınırlı kalmıştır. İkincisi, çevredeki norm ve geleneklerin farklı olması nedeniyle ulusal birlik ve toplumsal dayanışma gerçekleşmemiştir.

Muhafazakâr ve yavaş ilerleyen Musahiban yönetimi, merkezi devlet ile çevre toplulukları arasındaki ilişkiyi düzenlemede pek başarılı olmasa da, bu politika Musahiban yönetiminin kırk yıla yakın bir süre boyunca egemenliğini garanti altına almasını ve ülkeyi köylü ayaklanmaları ve geleneksel güçlerin isyanlarından korunmasını sağlamıştır (Ibrahimi, 2019: 49). Ancak Musahiban yönetimine yönelik asıl tehdit, bu hükümetin siyaset merkezi olan Kabil'den gelmiştir. 1960'lı yıllarda Kabil'de yeni talepleri ve düşünceleri olan yeni siyasi güçler ortaya çıkmıştır. Kabil'deki bu yeni güçlerin baskısı, Musahiban yönetimini anayasal değişiklikler yapmaya ve bir dizi siyasi ve medeni hak ve özgürlükleri kabul etmeye zorlamıştır. Bu güçler daha sonra çeşitli siyasi yelpazelerden partiler kurarak örgütlenmişlerdir. Demokrasi on yılı olarak bilinen dönemde en etkili olan partiler, Sovyetler Birliği yanlısı Afganistan Demokratik Halk Partisi, Çin Maoizminden etkilenen İlerici Gençlik Örgütü ve Müslüman Kardeşler'den etkilenen Müslüman Gençlik Örgütü idi. Bu partilerin üyeleri, çoğunlukla Musahiban yönetimi tarafından özellikle ordu, sivil kurumlar ve kamu hizmetleri için kadro ve

memur yetiştirmek amacıyla kurulan devlet okulları ve üniversitelerinde eğitim görmüş kişilerden oluşmaktadır (Barfield, 2010: 201-211). Ancak bu gençler, yönetimin beklentilerinin aksine radikal ideolojilere yönelmiş ve devlete karşı duruş sergilemişlerdir. Musahiban yönetimi, Kabil'deki durumu kontrol altına almak için siyasi kalkınma programlarına ve çevrede devlet inşası projelerine yaptığı yatırımları azaltmak ve bunları mümkün kılan kaynakları başkentteki yeni rakiplerle mücadeleye ayırmak zorunda kalmıştır. Ancak krallığın son yıllarındaki tecrübeler, bu hükümetin aynı anda hem çevreyi sakin tutmak hem de kentsel muhalefetle başa çıkmak için gerekli kapasiteye sahip olmadığını göstermiştir. Hükümetin bu durumu yönetmedeki zayıflığı, Afganistan'ı siyasi radikalizm, askeri darbeler ve iç savaşlar döngüsüne sürüklemiş ve bu süreç devlet ile toplum arasındaki kopuşu her aşamada biraz daha artırmıştır (İbrahimi, 2019: 49-50).

2.5.5. Devrimci Ulus Devlet İnşası (1992-1978)

Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin 31 Nisan 1978'deki kanlı darbesi, Davud Han Cumhuriyeti rejimine son vermiş ve ülkedeki geleneksel siyasi düzeni değiştirmiştir. Afganistan'da komünist rejimin kurulması, eski Sovyetler Birliği'nin Güney Asya'daki yayılcı programının bir parçası olmuş ve dolayısıyla Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir (Wafizada, 2013: 162). Afganistan'da solun güçlenmesiyle birlikte tek parti sistemi hâkim hale gelmiş ve Marksizm-Leninizm ideolojisi devletin meşruiyetinin temeli olmuştur. Sol parti iktidara geldikten sonra Afganistan'ı tarafsız ve tampon bir ülkeden Doğu Bloku'na bağımlı bir ülke haline getirerek riskli uluslararası politikaların merkezine yerleştirmiştir. Ayrıca Aralık 1979'da Sovyetler Birliği'nin ülkeyi işgal etmesi, Afganistan'ı Soğuk Savaş'ın sıcak çatışmalarının merkezine yerleştirmiştir.

Musahiban monarşisinin muhafazakâr yönteminin aksine, Afganistan Demokratik Halk Partisi (1978-1992) hükümeti, otoritesinin temellerini genişletmek için doğrudan toplumsal müdahale ve sosyal dönüşüm yöntemini benimsemiştir (İbrahimi, 2019: 50). Bu stratejinin amacı, merkezi hükümeti güçlendirmek ve istikrara kavuşturmak için devlet kurumlarını ve programlarını genişletmek ve iktidar partisinin yapı ve örgütlerini ülke genelinde yaymaktır (Szajkowski, 1981: 172-174).

Afganistan'da darbeyle iktidara gelen sol rejimin iki partisi vardı (Khalq ve Parcham). Her iki partinin de hükümet politikaları ve uygulamaları farklı olsa da ikisi de iktidarlarının sonuna kadar "doğrudan müdahale ve toplum mühendisliği" yaklaşımını

benimsemiştir. Halk (Khalq) Partisi'nin radikal kampanyasının yaygın iç direniş ve dış muhalefetle karşılaşması ve sonuçta başarısız olmasının ardından Parcham, sosyal meselelere doğrudan müdahale stratejisini daha fazla hoşgörü, arabuluculuk ve şantajla yumuşatmaya çalışmıştır (Ibrahimi, 2019: 50). Bu yöntem, hükümetin devlet inşası programına yeni bir boyut kazandırırken, aynı zamanda eşzamanlı uygulanan baskıcı politikalara da bir kılıf sağlamıştır (Rubin, 2002:165-166). Bu nedenle, hükümet değişikliklerine, isyanların artmasına rağmen, Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin hüküm sürdüğü dönemde (özellikle 1980'lerin sonlarına kadar), doğrudan toplumsal müdahale ve toplumsal mühendislik politikası, iktidar partisinin ülke genelinde yayılmasını, şehirlerde "işçi sınıfı"nın geliştirilmesini ve köylerde parti birimlerinin ve kooperatiflerin kurulmasını beraberinde getirmiştir (Giustozzi, 2000: 95-99).

Demokratik Halk Partisi, Musahiban ailesinin son üyesi (Muhammed Davud) karşısında gerçekleştirilen askeri darbe ile iktidara gelmiştir. Davud ise beş yıl önce aile monarşisini bir darbe ile devirmiş ve ardından cumhuriyeti ilan etmişti. Darbe sonrasında ilk olarak, ordu içinde güçlü konumda olan ve darbeye merkezi rol oynayan Halk Grubu (DHP), iktidarı ele geçirmiş ve Aralık 1979'da Sovyet işgaline kadar yirmi ay boyunca Afganistan'ı yönetmiştir. Halk Grubu hükümetinin ilk adımı, vilayetlerde, ilçelerde ve hatta köylerde iktidar partisinin kurumlarını kurmak ve merkezi hükümetin kurumlarını ve programlarını Afganistan'ın geleneksel toplumsal katmanlarına yaymak olmuştur (Giustozzi 2009: 36-40).

Bu programlar aracılığıyla hükümet, geleneksel iktidar kurumlarının (etnik jirgalar ve yerel konseyler gibi) yerine geçmek üzere illerde, kent merkezlerinde ve köylerde "parti komiteleri" kurdu. Bu şekilde sol parti, hanların ve yerel nüfuz sahibi liderlerin yerine kırsal topluluklardaki parti üyelerini geçirmeye çalıştı(Saikalowski, 1981: 172-174). Halk Grubu Hükümeti, ana programlarını arazi mülkiyeti, evlilik mehri, kira ve borç sistemi gibi önemli toplumsal konularda köklü değişiklikler içeren bir dizi kararname yayımlayarak duyurmuştur (Rubin, 2002: 116). Bu programları uygulama çabası, radikal ama son derece kırılğan olan Halk hükümetini, özellikle kırsal kesimlerdeki muhafazakâr Afganistan toplumu ile karşı karşıya getirmiştir. İlk silahlı ayaklanma, 1978 yazında, kırsal liderler ve 1970'lerin ortalarında Sardar Davud'un hükümetinin baskısından kaçarak Pakistan'a sığınan İslamcılar tarafından Nuristan'da başlatılmış, bu durum kısa sürede tüm Afganistan'a yayılan bir isyana dönüşmüştür. İsyanların artmasıyla birlikte hükümet,

Afganistan'ın geniş kırsal alanlarının kontrolünü kaybetmiştir. O döneme ait belgeler, 1979'un sonlarına kadar, Halk Hükümetinin Afganistan'daki toplam 35.500 köyden sadece 5.500'ünü kontrol edebildiğini göstermektedir (Giustozzi, 2000: 17).

Bu durum, o dönemde hükümetin ülkenin kırsal topluluklarının yaklaşık %85'ini kontrol edemediği anlamına geliyordu. Ayrıca, isyanların artması, Halk ve Parcham fraksiyonları arasındaki iç parti çekişmelerinin eşzamanlı olarak şiddetlenmesiyle hükümet giderek iş yapamaz hale gelmiştir. Bu krizin doruk noktasında, Sovyetler Birliği Aralık 1979'da "dost hükümeti" radikal İslamcılarının eline geçmekten kurtarma sloganıyla Afganistan'a müdahale etmiş ve Demokratik Halk Partisi'nin yanında yer alarak on yıl sürecek geniş çaplı ve kanlı bir savaşa girişmiştir. Sovyet işgaliyle birlikte, Rusların desteğiyle Parcham fraksiyonu iktidarı ele geçirmiştir. Böylece parti liderliği bir fraksiyondan diğerine geçmiştir. Yeni hükümet, politikalarını siyasi hoşgörü ve çeşitli taktiklerle yumuşatmaya çalışsa da doğrudan toplumsal müdahale ve sosyal mühendislik politikasını ulus devlet inşasının ana yöntemi olarak sürdürmeye devam etmiştir. Parcham fraksiyonunun devlet inşa stratejisi üç bölüme ayrılabilir: topluma doğrudan müdahale, yumuşak taktikler ve zor kullanımı.

Halk Grubu hükümeti temel siyasi programlarını; arazi reformları, kooperatifleşme, devlet kurumlarının ve politikalarının Afganistan kırsalına yayılması ve köylerde parti komiteleri oluşturarak iktidar partisi yapısını ülke geneline genişletme yöntemleriyle uygulamaya koymuştur. Resmi verilere göre, arazi reformları ve kooperatifleşme toplamda yaklaşık 450.000 çiftçi ve topraksız yoksulu etkilemiştir. Ancak bu verilere göre, hükümeti destekleyen çiftçilerin sayısı 1980'lerde hiçbir zaman 200.000'in (Afganistan'daki toplam çiftçilerin yaklaşık %12'si) üzerine çıkmamıştır (Giustozzi, 2000: 18). Arazi reformları ve tarımın kooperatifleşmesinin yanı sıra, Parcham Grubu hükümeti parti yapısını kırsal kesimlerde genişletmek için büyük yatırımlar yapmıştır. Örneğin, ilçe parti komitelerinin sayısı 1982'den 1984'e kadar 104'ten 205'e, 1982'den 1987'ye kadar ise "hassas" sınır bölgelerindeki yerel komitelerin sayısı 443'ten 1331'e yükselmiştir (İbrahimi, 2019, 50-51). Ancak, Afganistan kırsalındaki iktidar partisinin nicel ve kurumsal genişlemesine rağmen, bu birimlerin kalitesi ve işlevi zayıf yönetim ve liderlik eksikliğinden ciddi şekilde etkilenmiştir. Örneğin, 1980'lerin ortalarında, il, ilçe ve yerel komitelerin kadrolarının ve üyelerinin yaklaşık %50'si, saha ile yabancılaşma ve güvenlik tehditleri nedeniyle görev yerlerinin dışında yaşıyordu (İbrahimi, 2019: 51). Bu

durum, ilgili işlerin zamanında ele alınmasını zorlaştırmış ve bu komitelerin işleyişini ciddi şekilde etkilemiştir.

Demokratik Halk Partisi, bu boşlukları doldurmak için köylüler ve çiftçiler arasında üye toplama çalışmalarını yoğunlaştırmaya çalışmış, ancak bu program partinin kırsal kesimdeki etkisini garanti altına alacak kadar geniş olmamıştır. Örneğin, iktidar partisi, köylüler arasındaki üye sayısını 1980'de 3.300'den 1987'de 35.300'e çıkarmış, ancak bu sayı Afganistan'ın büyük kırsal nüfusuna kıyasla oldukça az kalmıştır (Giustozzi, 2000: 47). Dolayısıyla, Demokratik Halk Partisi'nin doğrudan müdahale programının, arazi reformları, kooperatifleşme ve parti birimlerinin Afganistan'ın kırsal kesimlerinde genişlemesine yönelik büyük yatırımlara rağmen başarısız olduğunu ve bu strateji ile merkezkaç toplumla düzenli bir ilişki kurmayı başaramadığını söyleyemek mümkündür. Müdahaleci stratejiye paralel olarak, iktidar partisi yumuşak devlet inşası ve yönetim yöntemleri de kullanmıştır. Bu programın amacı, toprak sahiplerini, dini liderleri, kabile reislerini ve etnik liderleri devletin politikalarını desteklemeye ve merkezi hükümet ile kırsal kesim arasındaki ilişkiyi normalleştirmeye teşvik etmektir. Bu program kapsamında, Afganistan hükümeti 1980 ile 1986 yılları arasında cami inşaatı projeleri, cami yönetimi, din adamlarının yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve dini eğitimin yaygınlaştırılması gibi projeler aracılığıyla İslam'ı desteklemek için yaklaşık 3,3 milyar Afgani(Afganistan'ın para birimi) harcadığını iddia etmiştir (Rubin 2002: 136). Aynı politika çerçevesinde, iktidar partisi 1987 yılında İslam'ı Afganistan'ın resmi dini olarak anayasaya dahil etmiş, 1989 sonuna kadar maaş ve kupon alan din adamlarının sayısını 20.000'in üzerine çıkarmış ve aynı dönemde 1.749 camiyi devlet bütçesiyle onarmış veya baştan inşa etmiştir (Giustozzi, 2000: 58).

Bunun yanı sıra, Parcham Grubu Hükümeti, ülkede müttefiklerini artırma umuduyla belirli gruplar için teşvik programları başlatmış ve dini liderler, hanlar ve toprak sahipleri gibi kesimleri merkezi hükümeti desteklemeleri karşılığında çoğunlukla iktidar partisinin "kırmızı çizgi" olarak gördüğü arazi reformlarından muaf tutmuştur (Rubin, 2002: 142). Hükümet ayrıca yerel meclisleri ve şuraları canlandırmaya ve onları "Devrimci Konsey"i desteklemeye teşvik etmeye çalışmıştır (Giustozzi, 2000: 137-140). Ancak bu program, yerel altyapının tahrip edilmesi ve savaşın etkisiyle geleneksel sosyal ağların kopması nedeniyle, hükümet tarafından oluşturulan meclislerin yoğun siyasi ve askeri baskılara

yanıt verme konusunda yetersiz kalması sonucu büyük ölçüde başarısız olmuştur (Giustozzi 2000: 140).

Doğrudan müdahale ve uzlaşma stratejilerine paralel olarak, zorlayıcı güce dayanmak, Parcham Grubunun ulus devlet inşa etme programının üçüncü ayağını oluşturmuştur. 1980'ler boyunca, bu hükümet muhaliflerini şehirlerde kontrol altına almak ve kırsal bölgeleri yönetmek için geniş ölçüde orduya, Sarandoy'a ve Ulusal Güvenlik Ajansı'na (KHAD) güvenmiştir. Ordu, mücahitler ve isyancılardan vilayetleri ve ilçeleri geri alma konusunda etkileyici bir yetenek gösterse de hükümet bu bölgeleri uzun vadede güvence altına almak için yeterli güvenlik gücüne sahip olamamıştır (Giustozzi, 2000: 70-71). Bu nedenle, iktidar partisi güvenlik boşluğunu doldurmak için neredeyse Afganistan'ın tüm vilayetlerinde etnik milisler oluşturma programını başlatmıştır. Ancak bu projenin tasarımcılarının beklentisinin aksine, milis grupları zamanla hükümete sorun çıkarmaya başlamış ve ordunun yanında savaştıkları bölgelerde ordunun operasyonel ve taktiksel kalitesini ciddi şekilde zayıflatmışlardır. Sonuçta, bu milislerin birçoğu Parcham Partisi hükümetinin son yıllarında Mücahit gruplarına katılmış ve komünist hükümetin devrilmesinde kilit rol oynamıştır.

Afganistan Demokratik Halk Partisi hükümeti, nihayetinde Soğuk Savaş sırasında Batı tarafından desteklenen ve iç politikada çoğunlukla etnik ve mezhepsel programların tuzağına düşen cihatçı ve isyancı gruplar tarafından 1992 baharında devrilmiştir. Zafer kazanan mücahit grupları, Afganistan'ın yüz yıllık devlet altyapılarını ve tesislerini temelden yok etmiş, kaynaklarını yağmalamış ve sonunda ülke genelinde "herkesin herkese karşı savaşı"nı alevlendirmiştir (Kakar, 1979: 47-48). Afganistan Demokratik Halk Partisi'nden mücahitlere geçiş süreci, Afganistan'ı etkili merkezi otoritenin eksik olduğu, güç merkezlerinin çokluğu, siyasi istikrarsızlık ve iç savaşlarla karakterize olmuş Abdulrahman öncesi döneme geri götürmüştür (Neville-Karimi, 2013: 42-43).

Komünist rejimin yükselişi, Afganistan toplumunda “geleneksel siyasi yapı ve toplumsal düzeni” sarsmış, ulusal ve ideolojik yaklaşıma sahip yeni siyasi güçlerin ve hareketlerin ortaya çıkmasına ve büyümesine zemin hazırlamıştır. Geleneksel siyasi düzende siyasi yapı rekabete çok açık değildi ve yalnızca kraliyet ailesi ve yönetici seçkinler rekabet etme fırsatına sahipti. Geleneksel sistemde hükümdar meşruiyetini dini kurumdan almakta ve bu kurumlar hükümdarı “Tanrı’nın gölgesi” olarak adlandırmaktaydı. İktidar devri, ancak krallığın ağırlığının Sadouzai klanının elinden Durrani hanedanının bir başka

klanı olan Muhammedzai'nin eline geçmesiyle gerçekleşmiştir. Geleneksel düzen hiyerarşik bir siyasi yapıya sahip olmuştur. Bu hiyerarşik yapının farklı seviyelerindeki yöneticiler de çoğunlukla birbirleriyle akraba idi. Ancak 1978 komünist darbesi bu hiyerarşik yapının temelini sarsmıştır. İktidara gelen yeni liderlerin çoğu köylü kökenli olmuş ve önceki iktidar hanedanlarını, geçmişin toprak sahiplerini, hanlarını ve elitlerini, özellikle de din adamlarını sert bir şekilde eleştirmişlerdir (Rubin, 2002: 95-98).

Sol hareket, iktidara geldikten sonra merkezi ve yerel düzeyde geleneksel yönetim hakkını itibarsızlaştırarak siyaseti kan bağına ya da kalıtsal ayrıcalıklara değil, ideolojik bağlara dayandırarak siyasete daha popüler bir çehre kazandırmıştır (Saikal, 2004: 123).

Siyasetin ideolojikleşmesi toplumun kutuplaşmasına yol açsa da kitleler arasında siyasal ve toplumsal farkındalığın da gelişmesinin önünü açmıştır. Komünist hükümetin 1992 yılında çöküşüyle birlikte, Afganistan'da devlet örgütü de yok olmuştur. Aslında, Afganistan'daki komünist hükümetin çöküşü, diğer iktidar sahiplerinin düşüşünden oldukça farklıdır. Çünkü daha önceleri yalnızca siyasi sistemin yönetici organı değişmekteydi, ancak devlet örgütü yerinde duruyordu (Dorronsoro, 2005: 215). Örneğin, Zahir Şah'ın saltanatı ve Musa Şefik'in hükümeti düştüğünde, Davud Han onun yıkıntıları üzerine kişisel cumhuriyetini kurmuştur. Davud Han, darbeden sonraki ilk konuşmasında hükümet çalışanlarına yarından itibaren işlerine geri dönmelerini söylemiştir. Böylece hiçbir devlet örgütü yok edilmemiştir (Rubin, 2002: 72).

Sol partinin darbesinde de durum benzer niteliktedir. Demokratik Halk Partisi'ne mensup genç devrimci subaylar, Davud Han ve ailesinin tüm üyelerini öldürmüşler ve siyasi gücü parti liderlerine devretmişlerdir. Bu süreçte, Davud Han ve ailesi 1789 Fransız Devrimi'nde XVI. Louis'in ve 1917 Ekim Devrimi'nde son Rus Çarı'nın kaderini yaşamış, ancak devlet kurumları mevcut haliyle varlığını sürdürmüştür (Giustozzi, 2009: 45-47).

1979 yılından itibaren gerilla savaşlarının yoğunlaşması ve köylülerin İslamcı gerillaları desteklemesiyle ülkenin bazı bölgeleri devletin kontrolünden çıkmış; ancak 1990 yılına kadar devlet büyük şehirlerde hakimiyetini sürdürmüş ve devlet kurumları zorlukla da olsa ayakta kalabilmiştir. Son komünist rejimin hükümdarı Dr. Necib'in düşüşü, 1979'dan beri başlamış olan devlet örgütünün yıkım sürecinin son aşamasını oluşturmuştur. Sovyet kuvvetlerinin Afganistan'dan çekilmesinden (1988) sonra, Afganistan ordusu bazı vilayetlerde, özellikle Kunar'da savaş kabiliyetini kaybetmiş ve bölgeden çekilmiştir.

Devlet güçlerinin Kunar'dan çekilmesinin ardından, bölge farklı grupların eline geçmiş ve daha sonra bu gruplar kendi etki alanlarını genişletmek için birbirleriyle çatışmaya başlamışlardır (Edwards, 2002: 201-205). Dr. Necib, Kunar'daki durumun vehametini ve muhtemelen grupların içinden aldığı bilgilere dayanarak, bu grupların hükümetine galip gelmesi durumunda Kabil'in kaosa sürüklenebileceği sonucuna varmıştır. O dönemde Birleşmiş Milletler de bunu kabul etmiştir (Weinbaum, 1991: 59-60).

Bu nedenle Birleşmiş Milletler, tarafsız bir yönetime geçiş yapılması ve bu tarafsız yönetimin seçimler veya başka barışçıl yollarla güç aktarımını sağlaması için açıkça çaba göstermiştir. Ancak Birleşmiş Milletler'in çabaları da nihayetinde başarısız olmuştur (Maley, 2002: 115). Gerçek şu ki, Sovyetler Birliği, Ağustos 1991'den sonra Dr. Necib'i destekleme kabiliyetini de kaybetmiştir (Coll, 2004: 167). Ağustos 1991'de reformist bir ajandaya sahip olan ve giderek Leninizm'den uzaklaşan Gorbaçov hükümetine karşı radikal komünistler bir darbe yapmıştır. Dr. Necib de bu darbeyi açıkça desteklemiştir. Ancak radikal komünistlerin darbesi başarısız olmuş ve Sovyet ordusu, istihbaratı ve hükümeti içinde bölünmeler ortaya çıkmıştır. Bu olay, Sovyetler Birliği'nin çöküşünü başlatmıştır (Rubin, 2002:182-183).

Moskova, Eylül 1991'de Dr. Necib'in hükümetine stratejik desteğin kesilmesine karar vermiştir. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra Boris Yeltsin, Rusya Federasyonu'nun ilk cumhurbaşkanı olarak, Dr. Necib hükümetiyle bağlarını koparmış ve artık kaçınılmaz hale gelen İslamcı grupların iktidara gelmesi durumunda Moskova'nın çıkarlarını korumak amacıyla cihatçı liderlerle müzakerelere başlamıştır (Giustozzi, 2009: 51). Dolayısıyla, Moskova'nın Dr. Necib'e olan desteğini kesmesinin ardından, cihatçı grupların liderleri artık Dr. Necib Hükümetiyle sağlanacak siyasi bir çözümle ilgilenmemişlerdir. Sovyetler Birliği'nin yardımlarının kesilmesi ve hükümetin hazinesinin boşalmasıyla, Dr. Necib Hükümeti hem İslamcı düşmanlarına karşı zayıf düşmüş hem de hükümeti oluşturan fraksiyonlar birbirinden kopmuştur. Parti ve hükümet içindeki fraksiyonlar, kimlik temelli çatışmalar ve hayatta kalma motivasyonuyla birbirlerine düşmüşler ve kendi cihatçı müttefiklerini seçmişlerdir. Bu durum, hükümetin çöküş sürecini hızlandırmıştır (Roy, 1990: 73). Dr. Necib Hükümetinin çöküşüyle birlikte Kabil, ateş ve kanla dolu bir yere dönüşmüştür. Afganistan'ın birçok şehri de özellikle Kandehar, tarihte nadir görülen bir kaosa sürüklenmiştir (Dorransoro, 2005: 222). O dönemde Kabil, Kandehar ve Afganistan'ın diğer bölgelerinde siyaset bilimi

teorisyenlerinin "herkesin herkese karşı savaşı" olarak adlandırdığı bir durum hüküm sürmüştür.

O dönemde Kabil, devletsiz bir toprak haline gelmiştir. Ordu ve polis gibi devlet kurumları yok olmuş ve hükümet binalarını, kamusal alanları, kamu ve özel mülkleri koruyacak kimse kalmamıştır. Bu sebeple bir silahlı grup, bulunduğu bölgede istediği her şeyi yapma kapasitesine sahip olmuştur. Öyle ki Kabil halkının anlattıklarına göre o dönemde silahlı kişiler evlere giriyor ve kızları kaçıyordu. Bu gibi durumları önleyecek bir kurum olmadığı gibi, ailelerin de kendilerini savunacak güçleri yoktu. Yerel anlatıya göre, o dönemde farklı cihatçı gruplara mensup silahlı kişiler, sokaklarda ve caddelerde eğlence olsun diye insanları kurşunlamışlardır. Durum öyle kötüleşmiştir ki, Kabil'in farklı bölgelerindeki birçok ailenin erkekleri, istemeyerek de olsa cihatçı gruplara katılıp, üyelik kartları alarak silahlanmışlar ve silahın, grubun veya aşiretin gölgesinde güvenliklerini sağlamaya çalışmışlardır (Maley, 2002: 117). Hükümetin olmadığı bu ortamda, insanlar akrabalık ve etnik ilişkilerine dayanarak silahlı gruplara katılmak zorunda kalmışlardır. Göç edebilenler şehirden ayrılmışlar; geriye kalanlar ise hayatta kalmanın bir yolunu bulmak zorunda kalmışlardır. Siyaset bilimi öğretiminde sıkça başvuru alan ve oldukça uzak tarihlerde örnekleri aranan "insan insanın kurdudur" gibi politik antropoloji tanımlarına, son derece yakın bir tarihte Afganistan'da tanık olunduğu söylenebilir. Bütün siyaset bilimi teorisyenleri kaos ve "herkesin herkese karşı savaşı"nı en kötü durum olarak tanımlamışlardır (Hobbes, 1651/1996: 88). Hepsi, insanların hayatta kalmak ve herkesin birbirine karşı savaştığı bir durumu sonlandırmak için bir hükümete ihtiyaç duyduğunu vurgulamıştır. Bu hükümet, insanların güvenliğini sağlamalı, özel ve kamu mülklerinin güvenliğini garanti altına almalı ve hukuki ve cezai davaların mahkemelerde çözümlenebileceği bir ortam yaratmalıdır. Siyaset bilimi teorisyenleri, hükümetin gücünü dengelemek ve despotizmi önlemek için kuvvetler ayrılığı, parlamento ve yerel meclisler gibi kurumların güçlendirilmesi ve hükümetin seçimle meşruiyet kazanmasını önermişlerdir. Ancak, birçokları, "herkesin herkese karşı savaşı"nın olduğu bir duruma kıyasla, despot bir hükümeti tercih etmişlerdir. Farabi ve diğer İslam filozoflarının sunduğu siyasi teorilerde de sosyal düzenin sağlanması, toplumun oluşturulması ve kaosun önlenmesi için bir yönetim ve hükümetin kurulmasının gerekliliği vurgulanmaktadır (Al-Farabi, 1985: 62). Bunlara dayanarak denilebilir ki 1992

yılında Vatan Partisi hükümetinin çöküşü aslında devlet düzeninin çöküşü ve devlet yapısının yok oluşudur (Giustozzi, 2009: 51).

Dr. Necib Hükümetinin düşüşünden sonra, cihatçı grupların liderleri, geçiş hükümetinin kurulması için bir yol haritası üzerinde anlaşmaya varamamışlardır. Bu siyasi başarısızlık, Kabil'i İkinci Dünya Savaşı'ndaki Avrupa şehirleri gibi harap etmiştir. Seksen yıl boyunca kültürel olarak modernleşmiş olan Kabil, bir anda yıkılmıştır. Bu şehre "şeriat hükümeti" getirmek isteyenler, şehri fiilen bir savaş alanına çevirmişlerdir. Cihatçı liderler, zaferlerinin Kabil'i devletsiz bir coğrafyaya dönüştürdüğünün farkına varamamıştır. Bu durum, liderlerin siyasi düşünceleriyle de çoğu zaman yakından ilgilidir.

Cihatçı grupların liderleri örgütsel olarak dağınık olsalar da, siyasi düşüncelerinin temelleri benzerlik göstermektedir. Hepsi "şeriat hükümeti" istemekteydi; dini meşruiyete dayanan antidemokratik bir hükümet. Ancak, onları bölen konu esas olarak bir liderlik meselesi olarak görünmektedir. Liderler, bu "şeriat hükümeti"nin liderinin kim olması gerektiği konusunda anlaşamamışlardır. Her cihatçı lider, bu "şeriat hükümeti"nin liderliğine layık olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle de gruplar birbirine düşmüştür. Her lider, savaş kazanırsa "galibiyet" kuralına dayanarak yönetme hakkına sahip olacağını düşünmüştür. Ancak bu grupların hiçbirisi savaş kazanamamıştır. Sonuçta cihatçı grupların savaşları ve bu savaşlardan doğan kaos, Taliban'ın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu grup, zafer kazanmış ve meşruiyetini dinden aldığını iddia eden bir hükümet kurmuştur. Taliban'ın ortaya çıkışı ve güçlenmesinin dış etkenleri olduğu şüphesizdir. Ancak bu grubun doğuşunun, cihatçı grupların savaşları ve kaosunun bir sonucu olduğu da bir gerçektir.

3. BÖLÜM: PARÇALANMIŞ BİR TOPLUM OLARAK AFGANİSTAN'DA ULUS-DEVLET İNŞASI (2001-2021)

Bu bölümde, 2001 sonrası Afganistan’da ulus-devlet inşası süreci ele alınmaktadır. Ulus-devletleşmenin yatay ve dikey aşamaları incelenmekte; ayrıca Hamid Karzai ve Ashraf Ghani dönemlerinde ulus- devlet inşası süreci ile karşılaşılan yapısal ve siyasal zorluklar analiz edilmektedir. Sonunda, çalışmada benimsenen kuramsal çerçevenin Afganistan bağlamındaki geçerliliği, devlet inşası ve ulus inşası modelleriyle birlikte detaylı şekilde tartışılacaktır.

3.1. 2001’den Sonra Afganistan’da Ulus-Devlet İnşasının Bağlamları

2001 yılından sonra Afganistan’da ulus-devlet inşa süreci, Amerika Birleşik Devletleri’nde meydana gelen 11 Eylül terör saldırılarıyla doğrudan bağlantılıdır. Yaklaşık üç bin kişinin hayatını kaybettiği bu saldırı, uluslararası toplumu sınır ötesi terörizmin tehdidi karşısında derinden sarsmıştır. Bu olaya karşılık olarak ve saldırının baş planlayıcısı olarak bilinen Usame bin Ladin’in teslimi konusunda Taliban’la yapılan görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, Amerika Birleşik Devletleri ve müttefik güçleri 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan’da askeri operasyon başlatmıştır. Bu müdahale kısa sürede Taliban rejiminin çökmesine ve El-Kaide ağının dağılmasına yol açmıştır (Connah, 2021: 72).

Taliban’ın devrilmesiyle birlikte, Afganistan’ın uluslararası tecritten çıkması, radikalizmin sona erdirilmesi ve etnik şiddet döngüsünün zayıflatılması için uygun bir zemin oluşmuştur. Aynı zamanda, ülkenin siyasi ve toplumsal ortamı da yeni bir siyasi deneyim ve ulusal yeniden inşa için nispeten hazır bir duruma gelmiştir. Etnik-siyasi gruplar arasındaki iç savaşların durulması, halkın sürekli şiddetten yorgun düşmesi ve ölüm ve yıkım döngüsünün sona ermesini arzulaması, barış ve yeniden yapılanmanın kabulü için elverişli bir ortam yaratmıştır.

Bu dönemde, ABD ve NATO’nun askerî ve siyasî müdahalesi, modern, kapsayıcı ve meşru bir devletin inşası için eşi benzeri görülmemiş bir fırsat sunmuştur. Siyasal literatürde bu süreç, “dış müdahaleye dayalı ulus-devlet inşa süreci” olarak tanımlanmaktadır. Afganistan tarihinin önceki dönemlerinde devlet inşası genellikle etnik tekelleşme ve otoriter siyasal yapılarla paralel ilerlemişken, 2001 sonrası dönem kapsayıcı bir ulusal projenin başlangıcı olma potansiyeli taşıyan bir kırılma noktası ortaya

koymuştur. Yaklaşık bir asırlık etnik çekişme, rejimlerin ardı ardına çöküşü ve ulusal birliğin sağlanamaması sonrasında Afganistan toplumu uluslararası desteğin de yardımıyla tarihinin yeni bir aşamasına girmeye hazırlanmıştır.

Uluslararası koşullar da bu süreci desteklemek için elverişliydi. Birleşmiş Milletler, Bonn Anlaşması gibi ereve belgeler aracılığıyla siyasi ve hukuki çabaların merkezinde yer almış ve dünya genelindeki birçok ülke geniş mali ve teknik taahhütlerle Afganistan'ın yeniden inşasına destek vermeyi gündemine almıştır. Eşi benzeri görölmemiş dış yardım akışı, uluslararası kuruluşların aktif katılımı ve yerel seçkinlerin nispi katılımı, Afganistan için yeni bir siyasi düzen ve taze bir başlangıcın habercisi olmuştur.

Barış inşası süreçleri, siyasi kurumların yeniden yapılandırılması ve demokrasiye geçiş, Birleşmiş Milletler'in inisiyatifiyle başlatılmıştır. Yeniden inşa, eğitim, sağlık ve kamu hizmetlerinin sağlanması gibi projeler, yerli ve yabancı kurumların katılımıyla sürdürölmüştür. Bunun yanında, ABD'nin hızlı askeri zaferi ve düşük maliyetli müdahalesi, hem ülke içinde hem de dışında yeniden yapılanma ve yeni bir siyasi düzenin kurulmasına olan inancı güçlendirmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri, sadece terörizmi yok etmekle kalmayıp, Afganistan'ın yeniden inşası projesinin gerçekleştirilmesine ciddi şekilde katkı sağlayacağına dair taahhütte bulunmuştur. Bu vaat, NATO ve uluslararası toplumun desteğiyle birlikte, ağdaş dönemdeki en iddialı dış müdahale hedeflerinden biri olmuştur.

11 Eylöl saldırılarının ardından ve Taliban rejiminin çökmesinden sonra, Afganistan'da yeni devlet inşa süreci Aralık 2001'de düzenlenen Bonn Konferansı ile başlamıştır. Başka bir ifadeyle, 2001 sonrası Afganistan'da ulus-devlet inşa sürecinin temelleri, aynı yılın Aralık ayında gerçekleşen tarihi Bonn Konferansı'na dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler'in gözetiminde ve Almanya'nın ev sahipliğinde düzenlenen bu toplantı, Bonn Anlaşması'nın imzalanmasıyla sonuçlanmış ve Afganistan'da siyasi ve sosyal dönüşüm, demokrasiye geçiş ve yeni bir ulus-devlet oluşumu için bir fırsat sunmuştur.

Taliban rejiminin hızlı çöküşü ve savaş sonrası döneme ilişkin acil bir siyasi yol haritası ihtiyacı doğrultusunda, bu konferans Kasım ayının sonundan Aralık 2001'in başına kadar Almanya'da gerçekleştirilmiştir. Almanya'nın ev sahibi olarak seçilmesi, Afganistan siyasi gruplarının talebi ve Birleşmiş Milletler'in özel temsilcisi Lakhdar Brahimi'nin inisiyatifiyle gerçekleşmiştir.

Bu toplantıya Afganistan muhalefetine dört ana grubu katılmıştır: birincisi, Tacikler, Özbekler ve Hazaralardan oluşan Kuzey İttifakı; ikincisi, eski Kral'ın temsilcilerinden ve ağırlıklı olarak Peştunlardan oluşan Roma Grubu; üçüncüsü, İran'a yakın eğilimleri olan Kıbrıs Grubu; ve dördüncüsü, Pakistan'da yaşayan Afganistan mültecilerin temsilcilerinden oluşan Peşaver Grubu (Dobbins, 2008: 77). Bu gruplara ek olarak Hindistan, Çin, Japonya, Kanada, Güney Kore, Türkiye ve Avrupa Birliği gibi birçok ülke de gözlemci olarak konferansa katılmıştır.

Anlaşmanın imzalanmasından sonra, maddelerinin uygulanma sürecini takip etmek amacıyla başka birçok uluslararası konferans düzenlenmiştir. Bunlar arasında Tokyo (2002), Berlin (2004), Londra (2006), Roma (2007), Paris (2008), Moskova (2009), Lahey (2009), Londra (2010), Bonn (2011) ve yeniden Londra (2014) Konferansları sayılabilir.

Bonn Anlaşması, Afganistan'da devlet inşası, ulus inşası, barışın sağlanması ve ulusal kurumların yeniden yapılandırılması yönündeki çabaların resmi başlangıcı olarak temel bir belge niteliği taşımaktadır. Bu anlaşma, söz konusu dört grubun temsilcileri tarafından 5 Aralık 2001 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmanın giriş bölümünde ulusal uzlaşmaya vurgu yapılmakta; imzacılar iç savaşın sona erdirilmesi, ulusal uzlaşmanın teşviki, kalıcı barışın sağlanması, istikrarın tesisi ve insan haklarına riayet edilmesi gerekliliğini belirtmektedirler.

Anlaşmanın birinci maddesi, geçici yönetimin oluşumu ve yapısına ayrılmıştır. İkinci madde, 1964 Anayasası'na atıfta bulunarak ülkenin hukuki ve yargı çerçevesini belirlemekte, uyuşmazlık durumlarında anlaşma hükümlerinin önceliğini vurgulamaktadır. Bu maddede ayrıca Yüksek Mahkeme ve diğer yargı organlarının yapısı da belirlenmiştir. Üçüncü madde, geçici yönetimin yürütme yapısını, işleyiş yöntemlerini ve görevlerini ayrıntılı şekilde açıklamaktadır (Bonn Agreement, 2001).

Ayrıca, üçüncü bölümde yer alan on ikinci madde, Birleşmiş Milletler'in desteğiyle bir Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulmasını öngörmektedir. Bu komisyon, insan hakları durumunu izlemek, ihlalleri araştırmak ve Afganistan'da insan hakları kurumlarının gelişimini desteklemekle sorumlu olmuştur.

Bonn Anlaşması'nın dördüncü maddesi, Loya Jirga'nın (acil büyük meclis) düzenlenmesi için bağımsız ve özel bir komisyonun kurulmasına ayrılmıştır. Bu komisyonun görevi, geçici hükümet başkanını iki yıllık bir dönem için seçmektir. Beşinci maddede ise, geçici

hükümetin ve Loya Jirga'nın insan hakları ilkelerine, uluslararası insanî hukuka ve terörizmle mücadeleye olan bağlılıkları vurgulanmıştır.

Bonn Anlaşması'nın ilk ekinde, güvenlik konuları daha ayrıntılı biçimde ele alınmış ve bu çerçevede, Birleşmiş Milletler'e bağlı askeri güçlerin Kabil'in güvenliğini sağlamak üzere konuşlandırılması talep edilmiştir. İkinci ekte, Birleşmiş Milletler'in anlaşmanın uygulanmasındaki gözetleyici ve destekleyici rolü tanımlanmış ve geçici hükümetle ilişkilerdeki yetki sınırları belirlenmiştir. Bu maddeye göre, Birleşmiş Milletler insan hakları ihlallerini araştırma ve inceleme hakkına sahip olmakla birlikte, bu konuda yalnızca tavsiye niteliğinde görüş bildirebilecektir. Anlaşmanın üçüncü eki ise Afganistan'ın ulusal egemenliğinin tanınmasına vurgu yapmakta ve iç savaş döneminde mücahitlerin kahramanca rollerine övgüde bulunmaktadır. Dördüncü ekte ise geçici hükümetin 30 üyesinin isimleri yer almaktadır (Bonn Agreement, 2001).

Anlaşmanın önsözünde bazı ulusal meselelere değinilmiş olsa da, özellikle ABD'nin öncülüğünü yaptığı Batılı ülkelerin siyasi kaygıları nedeniyle geçiş dönemi adaleti ve ulusal uzlaş gibi konular öncelik kazanamamıştır. Batılı tarafların öncelikli odak noktası, geçici bir hükümetin oluşturulması ve bu hükümetin Afganistan askeri komutanları tarafından kabul edilmesiydi. Dobbins'in belirttiği gibi, bu komutanların desteği olmadan, Hamid Karzai hükümeti gerekli yürütme kapasitesine sahip olamazdı. Bu nedenle, müzakerelerdeki temel öncelik, diğer tüm meselelerin önünde, etkin bir yönetimin kurulması olmuştur. Dobbins'e göre, bu toplantının sonucu "hesap verebilirlik"ten çok "yönetişim"e odaklanmıştır. Her ne kadar hesap verebilirlik de anlaşmanın örtük hedeflerinden biri olarak yer almışsa da bunun dış baskılarla değil, anlaşmanın kendi iç dinamiklerinden doğması gerektiğini vurgular (Dobbins, 2008: 121). Bu değerlendirmeler, Dobbins ve çalışma arkadaşları tarafından yapılmıştır ki, kendileri müzakerelerin içeriğinin hazırlanması ve gündeminin belirlenmesinde doğrudan rol almışlardır.

Bonn Anlaşması, Afganistan'da yeni bir siyasi düzenin kurulmasına yönelik aşamaları ve süreçleri içermektedir. Bu düzen demokrasi ilkelerine, serbest genel seçimlerin yapılmasına ve tüm etnik ve siyasi grupların uygun katılımına dayanmaktadır. Bu açıdan, anlaşma, Afganistan'da ulusal ve halk temelli bir yönetim tarzının resmî başlangıcı olarak görülebilir (Rubin, 2004: 5–19).

Bununla birlikte, Afganistan'daki siyasi krize son verme çabaları çerçevesinde Batılı ülkeler, özellikle ABD- müzakerelere yönelik buyurgan ve denetleyici bir tutum sergilemiştir. Batılı aktörler, insan hakları ve ulusal uzlaşısı gibi kavramları vurgulayarak, anlaşma metnine liberal bir söylem yerleştirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, Afganistan'ın egemenliğinin ve tarihsel meşruiyetinin simgesi olan geleneksel Loya Jirga kurumu dahi liberal bir yapı olarak yeniden tanımlanmıştır. Ancak, Loya Jirga ne demokratik bir kurumdu ne de gerçek bir diyalog ortamı sunmaktadır. Ayrıca, ulusal uzlaşının anlamı ve bu hedefe ulaşmanın mekanizmaları da anlaşma metninde belirsiz ve muğlak kalmıştır (Krampe, 2013: 68).

Müzakereler sırasında ABD ve diğer Batılı ülkelerin anlaşma maddelerinin oluşturulmasında doğrudan etkisi olmuştur. Her ne kadar bu müdahaleler “yardım ve destek” adı altında gerçekleşmiş olsa da Afganistan temsilcilerin siyasi özerkliklerini ve inisiyatiflerini fiilen sınırlandırmıştır. Bu nedenle, Bonn Anlaşması'nın temel amacı krizin nihai çözümünü sağlamak değil, aşamalı siyasi yapıların kurulmasına zemin hazırlayacak bir çerçeve oluşturmaktır (Chesterman, 2005: 206).

Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler de Afganistan hükümetine sınırlı destek sağlama rolüyle kendini tanımlamıştır. Ancak bu tutum, esasen ABD'nin güvenlik önceliklerini yansıtmaktaydı. Örneğin, 20 Aralık 2001'de, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, geçici Afganistan hükümetine Kabil ve çevresinin güvenliğini sağlamak amacıyla “Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü”nün (ISAF) kurulmasını öneren bir karar kabul etmiştir. Bu çerçevede, ABD hükümeti yalnızca BM güçlerinin Kabil dışına konuşlandırılmasına karşı çıkmakla kalmamış, geçiş dönemi adaleti gibi daha “yumuşak” konuların gündeme getirilmesinden de kaçınmıştır. ABD, Hamid Karzai hükümetine destek konusunda yerel savaş ağalarının kritik rolünün farkındaydı. Bu durum özellikle önem taşımaktaydı çünkü bu aktörlerin birçoğu, Taliban ve El-Kaide'ye karşı savaşta kilit roller üstlenmişti (Krampe, 2013: 70).

Afganistan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu'nun (AIHRC) web sitesinde yayımlanan bir rapora göre, Afganistan halkının önemli bir bölümü, adaletin sağlanmasını yeni kurulan hükümetin temel görevlerinden biri olarak görmekteydi. Ayrıca, adaletin sağlanması, ulusal uzlaşısı sürecinin ilerletilmesinde temel bir rol oynamaktaydı (AIHRC, 2004: 38). Buna rağmen, Batılı ülkeler özellikle ABD ve Afganistan hükümeti önceliği güvenlik ve devlet inşasına vermiştir.

Genel olarak müzakerelerin düzenlenme ve yönetilme biçimi, içeriği ve hâkim söylemi, 2001 sonrası Afganistan'daki dış müdahalenin karakterini tam anlamıyla yansıtmaktadır. Amerikan diplomatları ve diğer Batılı temsilciler, güvenlik ve devlet inşası konularına yoğunlaşarak müzakere gündemine ve Afganistanlı gruplar arasındaki etkileşime yön vermiş, böylece kendi hedefledikleri sonuçlara ulaşma yolunu açmışlardır.

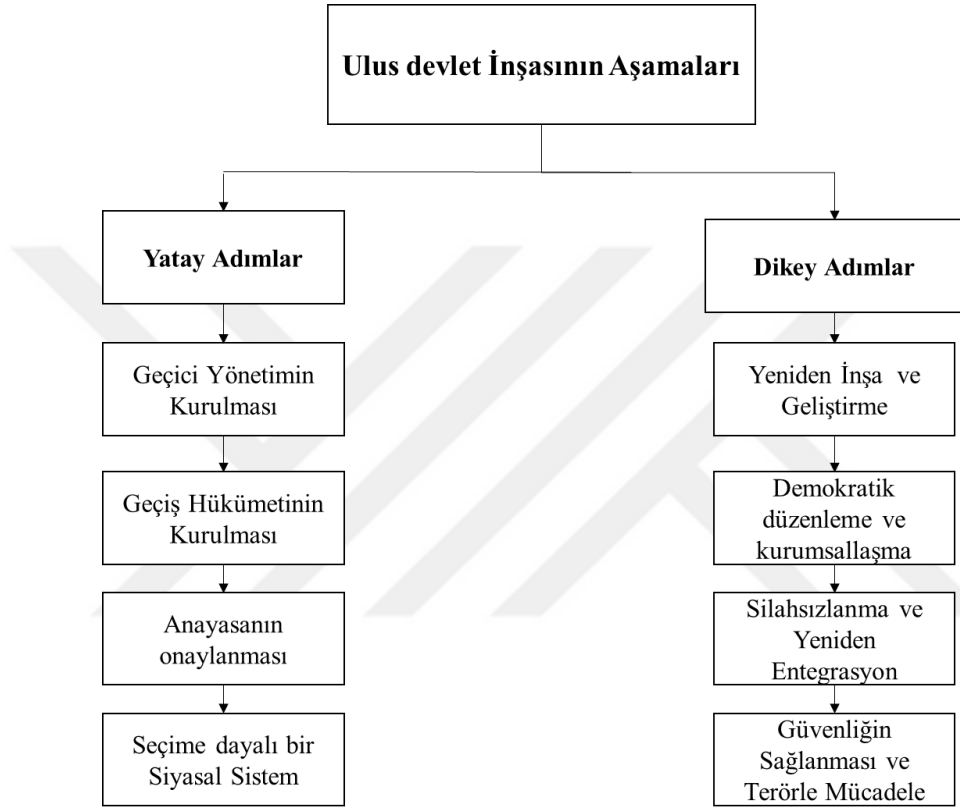
Bu süreçte, insan hakları örgütleri ve sivil toplum kuruluşları fiilen müzakerelere katılamamışlardır. Bununla birlikte, Batılı müdahalenin “liberal” görünümünü korumak adına, ulusal uzlaş ve insan hakları gibi kavramlar anlaşma metnine dahil edilmiştir. Ancak belgenin büyük bir kısmı güvenlik ve devlet inşası üzerine odaklanmış ve bu önceliklendirme, anlaşma çerçevesinin iddia edilen liberal söylemin özgün unsurlarından yoksun olduğunu ortaya koymuştur. Sonuç olarak, bu tür anlaşmalar Afganistan'da liberal barışın tesisine zemin hazırlayamamış, aksine barış sürecini devlet inşasına indirgemıştır. Ayrıca, Afganistanlı gruplar, özellikle ABD'nin önderliğindeki dış aktörlerin sıkı denetimi altında tutulmuştur. Bonn Anlaşması ile ilgili müzakereler kapsayıcı olmaktan uzak görünmektedir. Zira Afganistan'daki dini, etnik ve kültürel çeşitliliğe rağmen yalnızca iç savaşa doğrudan taraf olmuş aktörlerin katılımına izin verilmiştir.

Bonn Anlaşması'ndaki bir diğer dikkat çekici husus, barış inşasından ziyade devlet inşasına öncelik verilmiş olmasıdır. Başka bir ifadeyle, bu anlaşma barış kavramını yalnızca devlet kurumlarının kurulması ve siyasi sürecin bir aşaması olarak ele almış; barışı, köklü çatışmaların çözümüne yönelik geniş katılımlı bir toplumsal mekanizma olarak değerlendirmemiştir.

3.2. 2001 Sonrası Afganistan'da Ulus-Devlet İnşa Süreci: Boyutsal ve Aşamalı Bir Analiz

2001 sonrası Afganistan'daki ulus-devlet inşası süreci, yatay ve dikey olmak üzere iki temel boyutta analiz edilebilir. Sürecin yatay boyutu, dört ana aşamayı kapsamaktadır: geçici yönetimin ve ardından geçiş hükümetinin kurulması, anayasanın kabulü ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin gerçekleştirilmesi için gerekli hukuki altyapının oluşturulması. Bu aşamalar, devlet yapısının yeniden inşası ve kamuoyunun devlete olan güveninin tekrar kazanılması açısından kritik öneme sahip olmuş; devlet ile toplum arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesine zemin hazırlamıştır.

Buna karşılık, dikey boyut, merkezi yönetimin ulusal ve yerel düzeylerdeki otoritesini ve meşruiyetini güçlendirmeye yönelik adımları içermektedir. Bu kapsamda; devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması, ulusal ordunun kurulması, silahsızlanma programlarının uygulanması, ülke genelinde barış ve istikrarın sağlanması ile cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerinin gerçekleştirilmesi gibi temel süreçler yer almaktadır.

Şekil 9: Afganistan'da Ulus-Devlet İnşasının Aşamaları ve Boyutları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Afganistan'da 2001 sonrası ulus-devlet inşası sürecinin daha derinlemesine analiz edilebilmesi için, öncelikle bu sürecin yatay boyutuna odaklanmak gerekmektedir. Zira bu aşama, daha karmaşık süreçlerin başlaması için gerekli olan kurumsal ve hukuki zemini hazırlamıştır. Bunun ardından, dikey boyut ile merkezi devletin meşruiyetini ve yönetsel kapasitesini güçlendirmeye yönelik uygulama mekanizmalarının incelenmesi, bu değerlendirmeyi tamamlamak açısından zorunlu olacaktır.

3.2.1. 2001 Sonrası Afganistan’da Ulus- Devlet İnşasının Yatay Boyutunun ve Aşamalarının Analizi

Bonn Anlaşması, 2001 yılında Taliban rejiminin çöküşünün ardından Afganistan’da devlet inşası, demokratikleşme ve barış için kapsamlı bir yol haritası sunmuştur. Bu anlaşma çerçevesinde, siyasi geçişe yönelik aşamalı bir süreç tasarlanmıştır. Bu süreç; geçici yönetimin kurulması, olağanüstü Loya Jirga aracılığıyla geçici hükümetin oluşturulması, yeni bir anayasanın hazırlanması ve ülke genelinde seçimlerin düzenlenmesini içermektedir. Bu aşamalar, ulus-devlet inşasının yatay boyutu olarak değerlendirilmekte olup, ulusal egemenliğin yeniden inşası için gerekli olan hukuki ve siyasi yapıların kurulmasını hedeflemiştir.

3.2.1.1. Geçici Yönetimin Kurulması

Geçici yönetim aşaması, ulus-devlet inşa sürecinin ilk yürütme adımı olarak kabul edilmektedir. 2001 Bonn Anlaşması’na göre, geçici yönetim altı aylık süreyle ülke yönetiminden sorumlu kılınmakta ve olağanüstü Loya Jirga’nın toplanması için gerekli hazırlıkları yapma yükümlülüğü taşımaktadır (Bonn Anlaşması, 2002: 27–31). Anlaşmanın beşinci maddesi uyarınca geçici yönetimin süresinin sona ermesinin ardından geçiş hükümeti kurulmakta ve bu hükümet de 18 aylık bir dönem boyunca yönetimi devralmaktadır (Rubin, 2002: 296–302).

Geçici yönetim; bir başkan, beş başkan yardımcısı ve 24 üyeden oluşmaktadır. Başkan dışındaki üyeler, farklı devlet kurumlarının yönetimini üstlenmektedir. Başlangıçta, Birleşmiş Milletler öncülüğündeki müzakerelerde eski Kral Muhammed Zahir Şah’a geçici hükümetin başkanlığı teklif edilmiştir; ancak bu görevi kabul etmemesi üzerine Peştun kökenli liderlerden Hamid Karzai, ABD’nin desteğiyle 22 Aralık 2001 tarihinde geçici yönetimin başkanlığına getirilmiştir (Resuli, 2007: 138).

Bonn Konferansı’nda üzerinde uzlaşılan temel ilkelerden biri, geçici yönetimin etnik olarak kapsayıcı bir yapıda olmasıdır. Buna göre, Afganistan’daki tüm etnik grupların siyasi sürece katılımının sağlanması hedeflenmekte ve bu katılımın nüfus yapısı ile askerî etkiler göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Barfield, 2010: 275–277). Geçici yönetimin temel görevleri arasında kamu düzeni ve güvenliğin sağlanmasına yönelik yürütme kararlarının alınması, Merkez Bankası’nın yeniden yapılandırılması ve ekonomik yeniden yapılanma sürecinin başlatılması yer almaktadır

(Erşad, 2011: 174–177). Kurumsal reformlar kapsamında, Birleşmiş Milletler iş birliğiyle Bağımsız Kamu Hizmeti Komisyonu kurulmuştur. Bu komisyon, kamu idaresinde görevlendirilecek uzman personelin belirlenmesine yönelik liste hazırlamakla sorumludur. Ayrıca, BM'nin desteğiyle kurulan Bağımsız İnsan Hakları Komisyonu; insan hakları ihlallerini izlemek, araştırmak ve yerel kurumların gelişimini desteklemek gibi görevler üstlenmektedir (Sedra, 2006: 13–16).

3.2.1.2. Geçiş Hükümetinin Kurulması

Geçiş hükümetinin kurulması, 2001 sonrası Afganistan'daki ulus-devlet inşasının yatay sürecinin ikinci aşamasını oluşturmaktadır. Bu yapı, ülkeyi kriz ve istikrarsızlık ortamından çıkararak kalıcı sivil kurumlara yönlendirme görevini üstlenmiş; tarihsel kargaşadan ve zayıf güç yapılarından daha istikrarlı ve hukuk temelli bir sisteme geçişi sağlayacak siyasi bir köprü işlevi görmektedir (Rubin, 2006: 16).

Bonn Anlaşması'nın altıncı maddesine göre, geçiş hükümeti on sekiz ay içinde bir anayasa komisyonu kurarak yeni anayasanın hazırlanması ve bu anayasanın Loya Jirga'da tartışılması sürecini başlatmakla yükümlü kılınmaktadır (Bonn Anlaşması, 2002: 73). Bu doğrultuda, Ekim 2002'de Hamid Karzai, anayasa taslağını hazırlamak üzere dokuz üyeli bir komisyonun kurulmasını talep etmiştir. Anayasa yapım sürecinde üç ayrı organ görev almıştır: Taslak Hazırlık Komisyonu, Gözden Geçirme Komisyonu ve nihayetinde Anayasa Loya Jirga'sı (Giustozzi, 2007: 72–74).

Yeni anayasa kabul edilene kadar, 1964 Anayasası'nın geçici olarak yürürlükte kalmasına karar verilmiştir; ancak bu uygulama, Bonn Anlaşması ile çelişmemek ve anayasanın monarşik hükümlerini geçersiz saymak kaydıyla gerçekleştirilmiştir. Anlaşmada, gelecekteki hükümet yapısının serbest, genel ve adil seçimler yoluyla belirlenmesi gerektiği ve anayasanın seçim ilkelerini içermesi gerektiği açıkça belirtilmiştir (Resuli, 2009: 133).

Geçiş Hükümeti başlangıçta on sekiz aylık bir süre için kurulmuş olsa da, anayasanın kabulü ve cumhurbaşkanlığı seçimlerine kadar yaklaşık iki yıl boyunca faaliyet göstermiştir. Bu hükümetin en önemli görevleri arasında anayasa Loya Jirga'sının oluşturulması, siyasi partiler yasasının hazırlanması ve geçici hükümetten seçim esaslı yönetime geçişin yönetilmesi yer almaktadır (Erşad, 2011: 178–181).

Siyasi parti faaliyetleri bağlamında, partilerin kurulması ve faaliyetlerini düzenleyen ilk yönetmelik hazırlanmıştır. Bu belgede şiddet kullanımı, etnik ve mezhebi nefretin körüklenmesi ve kamu düzeninin tehdit edilmesi gibi faaliyetler açıkça yasaklanmıştır (Giustozzi, 2007: 78).

Geçiş hükümetiyle eşzamanlı olarak, uluslararası toplumun desteğiyle çeşitli siyasi ve güvenlik tedbirleri hayata geçirilmiş; bu da devlet inşasının meşruiyet ve kapsayıcılık boyutlarını güçlendirmeye yönelik önemli bir aşama olarak değerlendirilmiştir (Barfield, 2010: 283). Tüm bunların amacı; kendi kendine yeterli bir yönetim yapısının oluşturulması, Afganistan halkının siyasi iradesinin yansıtılması, ülkenin toprak bütünlüğünün korunması, Afganistan'ın terörizme güvenli bir sığınak hâline gelmesinin önlenmesi, ülkenin bölgesel transit geçiş güzergâhı rolünün yeniden canlandırılması, kadınların ve azınlıkların haklarının korunması, aşırılıkla ve uyuşturucu üretimiyle mücadele edilmesi şeklinde sıralanabilir (Abtahî ve Torabî, 2015: 72).

Güvenlik boyutunda ise uluslararası bir görev paylaşımı yapılmıştır: ABD, Afganistan Ulusal Ordusu'nun eğitiminden; Birleşik Krallık, uyuşturucuyla mücadeleden; İtalya, yargı kurumlarının eğitiminden; Almanya, polis eğitiminden sorumlu tutulmuştur. Japonya ise savaşçıların silahsızlandırılması ve yeniden entegrasyonu programının finansmanını üstlenmiştir (Abtahî ve Torabî, 2015: 72). Kabil'in güvenliği, Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü (ISAF) tarafından sağlanmıştır. Taliban ve El-Kaide ile mücadele ise ABD'nin kontrolüne bırakılmıştır (Subhanî, 2009: 26–31).

Genel olarak geçiş hükümeti, siyasi düzenin görece olarak istikrara kavuşmasında, anayasanın hazırlanmasında ve ulusal seçimlerin altyapısının oluşturulmasında temel bir rol oynamış ve Afganistan'daki ulus-devlet inşası sürecinde önemli bir adımı temsil etmiştir.

3.2.1.3. Afganistan Anayasası'nın Hazırlanması ve Kabulü

2001 sonrası Afganistan'da ulus-devlet inşasının en temel aşamalarından biri, anayasanın hazırlanması ve kabul edilmesi süreci olmuştur. Bonn Anlaşması'nın hükümlerine göre bu adım demokratik düzenin istikrar kazanması, hukukun üstünlüğünün kurumsallaşması ve etnik gruplar, kadınlar ve farklı toplumsal kesimlerin haklarının güvence altına alınması açısından temel bir rol üstlenmiştir (Bonn Anlaşması, 2002: 73).

Yeni anayasa, Afganistan'ın kültürel, etnik ve siyasi çeşitliliğine yanıt verebilecek ve meşru, milli bir devletin temellerini atabilecek bir belge olmalıydı. Anayasa yazım süreci, Geçici Hükümet Başkanı Hamid Karzai'nin 2002 yılında yayınladığı bir kararname ile başlamıştır. Bu kararnameye göre, 9 üyeden (ikisi kadın) oluşan bir Taslak Hazırlık Komisyonu kurulmuş ve ilk taslağı hazırlamakla görevlendirilmiştir. Her ne kadar komisyonun resmî kuruluşu gecikmiş olsa da eski Kral Zahir Şah 7 Ekim 2002'de bu komisyonun faaliyete geçtiğini duyurmuştur.

Sürecin bir sonraki aşamasında, Nisan 2003'te (7'si kadın) 35 üyeden oluşan Gözden Geçirme Komisyonu (Tadqiq Komisyonu) kurulmuş ve halkla istişareler yürüterek anayasa taslağının son hâlini hazırlamakla görevlendirilmiştir (Pamela, 2004: 13).

Anayasa Loya Jirga'sı, 502 seçilmiş veya atanmış üyenin katılımıyla 13 Aralık 2003'ten 4 Ocak 2004'e kadar toplanmıştır. Bu süreçte; hükümet sisteminin niteliği (başkanlık mı, parlamenter mi olacağı), cumhurbaşkanının yetkileri, resmi dillerin statüsü ve devletin İslami ya da laik karakteri gibi konularda ciddi tartışmalar yaşanmış; nihayetinde yeni anayasa kabul edilmiştir (Omidzade, 2004: 2).

Kabul edilen anayasaya göre, Afganistan'ın siyasi yapısı “İslam Cumhuriyeti” olarak tanımlanmış ve cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan beş yıllık bir dönem için seçilmesi öngörülmüştür. Yasama organı ise iki meclisten oluşmaktadır:

- Wolesi Jirga (Temsilciler Meclisi): 249 üyeden oluşur ve üyeler doğrudan seçimle beş yıllığına seçilir.
- Meshrano Jirga (Senato): Yerel konseyler tarafından seçilen temsilciler ve cumhurbaşkanı tarafından atanan üyelerden oluşur.

Yeni anayasa ayrıca, ülkenin idari yapısını yeniden düzenlemiş; 34 vilayeti resmen tanımış ve Dai Kundi ile Panjshir vilayetlerinin oluşturulmasını da güvence altına almıştır.

Dil politikası açısından, Dari ve Peştuca ülkenin resmî dilleri olarak belirlenmiş; bunun yanında, halkın çoğunluğunun konuştuğu dört dilin de ilgili bölgelerde yerel düzeyde resmî statüde kullanılmasına olanak tanınmıştır. Milli marş, Peştuca dilinde, farklı etnik grupların isimlerini ve “Allahu Ekber” ifadesini içerecek şekilde hazırlanmıştır.

Kadın hakları açısından, anayasanın 22. maddesi kadın ve erkeğin yasal eşitliğini güvence altına almıştır. Ayrıca, cumhurbaşkanının Senato'ya atadığı üyelerin %50'sinin kadın

olması gerektiği ve Temsilciler Meclisi'nde en az 68 sandalyenin kadınlara ayrılması (her vilayetten en az iki kadın) zorunlu kılınmıştır.

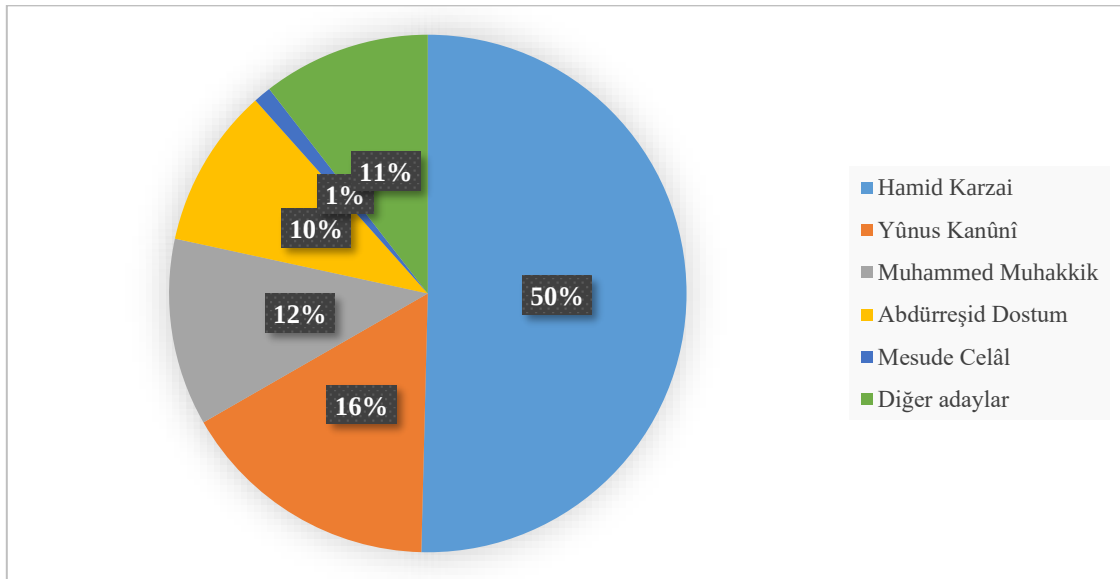
Siyasi partiler konusunda ise, anayasa partilerin kurulmasına izin vermiş; ancak parti tüzüklerinin İslam dininin ilkeleriyle çelişmemesi ve yabancı ülkelere bağımlı olmamaları şartını getirmiştir. Bununla birlikte, İslam ile çelişmeme ifadesinin tanımı belirsiz kalmıştır (Loya Jirga Günlüğü, 2004: 302).

Sonuç olarak, 2004 Anayasası'nın kabulü, Afganistan'da hukuki ve kurumsal çerçevenin tesis edilmesinde önemli bir adım olarak değerlendirilmelidir. Bununla birlikte, anayasanın bazı belirsizlik ve eksiklikleri, uzun vadede siyasi istikrarın önünde engel oluşturabilecek potansiyel sorunlar barındırmıştır.

3.2.1.4. Cumhurbaşkanlığı ve Parlamento Seçimlerinin Düzenlenmesi

2004 yılının Ocak ayında yeni anayasanın kabul edilmesinin ardından, Afganistan Geçiş Hükümeti'nin ve uluslararası toplumun öncelikli gündemi, ülkede ilk kez özgür ve kapsayıcı seçimlerin gerçekleştirilmesi olmuştur. Bu seçimler, Taliban sonrası Afganistan'da yeni siyasi düzenin meşruiyet kazanması ve demokrasiye geçiş sürecinde önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Haşemî, 2010: 28–34).

Yapılan planlamaya göre, cumhurbaşkanlığı seçimleri 9 Ekim 2004 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimlerde 18 aday yarışmış ve yaklaşık 8 milyon seçmen oy kullanmıştır.

Grafik 4: Cumhurbaşkanlığı Seçimleri

Kaynak: (BBC, 2004).

Geçici Hükümet Başkanı Hamid Karzai, oyların %50.4'ünü alarak Afganistan'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olmuştur. Başlıca rakipleri; Yûnus Kanûnî (%16.3), Hacî Muhammed Muhakkik (%11.7) ve Abdürreşid Dostum (%10) olmuştur. Seçimlerde yarışan tek kadın aday olan Dr. Mesude Celâl ise %1.1 oy alarak altıncı sırada yer almıştır.

Her ne kadar oy kullanma ve oy sayım süreçlerine ilişkin bazı itirazlar gündeme gelmiş olsa da, uluslararası gözlemciler bu ihlallerin genel seçim sonuçları üzerinde belirleyici bir etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir (Şefî, 2008).

Parlamento seçimlerinin başlangıçta cumhurbaşkanlığı seçimleriyle eşzamanlı yapılması planlanmış; ancak güvenlik ve lojistik sorunlar nedeniyle ertelenmiş ve nihayet 18 Eylül 2005 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Bu seçimler, hem Wolesi Jirga (Temsilciler Meclisi) üyelerini hem de vilayet meclislerini belirlemek üzere yapılmıştır. Toplamda yaklaşık 6000 aday, 249 sandalyelik Wolesi Jirga ve 217 sandalyelik vilayet meclisleri için yarışmıştır. Bu adayların (347'si kadın) 2815'i Temsilciler Meclisi için, (279'u kadın) 3185'i ise vilayet meclisleri için başvuruda bulunmuştur.

Seçim sonuçlarına göre Temsilciler Meclisi beş ana gruba ayrılmıştır:

- Eski Mücahitler (örneğin Hizb-i İslami üyeleri)
- Bağımsızlar (Teknokratlar, Kabile Liderleri, Yerel Kanaat Önderleri)
- Eski Komünistler ve Sol Görüşlü Aktörler
- Eski Taliban Bağlantılı Figürler
- Eski Bakanlar ve Bazı Eski Bakan Yardımcıları (Erşad, 2011: 180–183)

Bu seçimlerde dikkat çekici bir gelişme, kadınların artan siyasi katılımı olmuştur. Kadın adayların seçim yarışına yoğun katılımı ve nihai temsil oranları, Afgan siyasetinde kadınların görünürlüğünün arttığını göstermiştir. Ancak öte yandan, seçim sonuçları göstermiştir ki, yeni siyasi yapıda resmî parti koalisyonları zayıf kalmış ve seçim rekabeti büyük ölçüde etnik, bölgesel ve kişisel ilişkiler üzerine kurulmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde, bu iki seçimin gerçekleştirilmesi, Afganistan'da demokrasinin kurumsallaşması sürecinde bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, güvenlik sorunları, güç dağınıklığı, savaş ağalarının etkisi ve denetleyici kurumların zayıflığı gibi yapısal sorunlar, bu demokratik kurumların kalıcı ve işlevsel bir ulus-devlet inşasına dönüşmesini sınırlamıştır.

3.2.2. Afganistan’da Ulus-Devlet İnşasının Dikey Boyutunun ve Aşamalarının Analizi

11 Eylül saldırılarının ardından, Amerika Birleşik Devletleri’nin Afganistan’a yönelik askeri müdahalesi; terörizmle mücadele, Taliban ve El Kaide’nin bastırılması, barış ve istikrarın sağlanması ve nihayetinde kapsamlı bir ulus-devlet inşası projesinin uygulanması hedefleriyle gerekçelendirilmiştir. Bu çerçevede, ulus-devlet inşasının dikey boyutu, Afganistan’da merkezi devletin otoritesini ve kapasitesini güçlendirmeye yönelik bir dizi tedbiri kapsamaktadır. Altyapının yeniden inşası, milis güçlerinin silahsızlandırılması ve yeniden entegrasyonu, ulusal ordunun kurulması gibi adımlar, bu boyutun temel unsurları arasında yer almıştır. Zira Afganistan devlet yapısı, dış işgal, iç savaş ve kurumsal çöküş nedeniyle ciddi biçimde zayıflamıştı (Şefî, 2004: 32).

ABD’li liderler, Afganistan’ı küresel terörizmle mücadelenin ön cephesi hâline getirmeyi amaçlamışlardı. Askeri operasyonlarla El Kaide’nin izini sürmenin yanı sıra, sivillerin yararına yeniden yapılanma, kurumların inşası ve demokratik yönetimin tesisi aracılığıyla radikalizmin kökünün kazınabileceği ve kalıcı istikrarın tesis edilebileceği düşünülmüyordu (Keyvân Hüseyînî, 2003: 63–72).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya’daki yeniden yapılanma örneklerinden ilham alan uluslararası devlet inşası modeli, Afganistan’da farklı koşullar altında uygulanmaya çalışıldı. Her ne kadar bu iki ülke devlet inşası konusunda nispeten başarılı örnekler sunmuş olsalar da, Afganistan örneği birçok özgün zorlukla karşı karşıyaydı. 1990’lı yıllardan itibaren Balkanlar’da yaygınlaşan bu modelin, 21. yüzyıldaki en belirgin uygulama alanlarından biri Afganistan olmuştur (Nûrîyân, 2015: 119). Bu politika doğrultusunda, ABD önderliğinde Afganistan’ın yeniden inşası için çeşitli uluslararası konferanslar düzenlenmiştir. Bonn, Berlin, Tokyo ve Londra gibi zirveler, küresel desteğin sağlanmasında ve Afganistan’a yönelik yardım kararlarının alınmasında önemli rol oynamıştır (Bâqerî, 2010: 30–37).

Taliban rejiminin Kasım 2001’deki çöküşünden sonra, Afganistan’da siyasal ve ekonomik yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Aralık 2001’de gerçekleştirilen Bonn Konferansı, Afganistanlı taraflar ve uluslararası toplumun iş birliğiyle, ülkenin kurumsallaşma sürecine resmî bir başlangıç olmuştur. Konferansın sonucu imzalanan Bonn Anlaşması, hukuk devleti, halkın katılımı ve seçim kurumlarının oluşturulmasına dayalı demokratik bir düzenin kurulmasını öngörmüştür. Bu anlaşmanın ilk ürünü, Ocak

2002’de 60’tan fazla ülkenin Afganistan’a mali ve teknik destek taahhüdünde bulunduğu Tokyo Konferansı olmuştur.

Bonn Anlaşması uyarınca, 2002 yılında Geçici Hükümet’in kurulması, ardından yeni anayasanın kabulü, Ekim 2004’te cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ve Eylül 2005’te parlamento ve vilayet konseyleri seçimlerinin yapılması kararlaştırılmıştır. Bu aşamalar, Afganistan’da demokrasi inşası sürecinin temel taşları olarak görülmüştür.

Genel anlamda, dikey devlet inşası boyutu, merkezi hükümetin otoritesini güçlendirmeye yönelik idari, güvenlik ve ekonomik alanlarda yapılan kapsamlı reformları ifade etmektedir. Terörle mücadele, siyasal düzenin kurumsallaştırılması ve kalıcı barışın sağlanması, bu stratejinin temel amaçları arasındaydı. Bu adımlar, ABD dış politikasında yer alan liberal değerlerin bir yansıması olup, insani müdahale ve kriz sonrası toplumlarda düzen inşası şeklinde tezahür etmiştir.

3.2.2.1. Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Kalkınma

2001 yılında Taliban rejiminin çöküşünden sonra Afganistan, Batı ile terörizm arasındaki küresel çatışmanın odak noktalarından biri hâline gelmiş ve altyapıların tamamen çökmesiyle birlikte derin sosyal, kültürel ve ekonomik krizler yaşamıştır (Necfî-Âbâdî, 2011: 47). Bu bağlamda, Amerika Birleşik Devletleri, insani kalkınma göstergelerini iyileştirme, altyapının yeniden inşası ve demokratik yönetim kurumlarının desteklenmesini hedeflediğini açıklamıştır. Örneğin, bu dönemde Afganistan’da yaşam beklentisi yaklaşık 40 yıla kadar düşmüştü.

ABD, yeniden yapılanma politikası kapsamında Tokyo (2002), Berlin (2004), Londra (2006) ve Lahey (2009) gibi uluslararası konferansları düzenleyerek veya destekleyerek Afganistan’ın yeniden inşası için gerekli mali ve siyasi kaynakların sağlanmasına çalışmıştır (Temenâ, 2008: 169). 2001 ile 2008 yılları arasında ABD’nin bu çerçevede Afganistan’a sağladığı mali yardım yedi milyar doların üzerindeydi.

3.2.2.2. Demokratik Kurumların İnşası (Kurumsallaşma)

Etnik, ırksal ve kabilesel çeşitliliğe sahip yapısıyla Afganistan, siyasi kurumlaşma sürecinde temel zorluklarla karşı karşıya kalan bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Demokrasi inşası yönündeki çabalar, sıklıkla etnik gerilimler ve toplumsal çatışmalarla eş zamanlı olarak gelişmiştir. Bu durum karşısında, ABD, “kabilesel demokrasi” olarak

adlandırılan bir model benimsemiştir. Bu modelde, siyasi karar alma süreçlerinde siyasi partiler yerine geleneksel meclisler (örneğin Loya Jirga) temel aktörler olarak öne çıkarılmıştır (Moteqî, 2004: 52–57). Bununla birlikte ABD, seçim süreçlerini ve demokratik kurumsallaşmayı desteklemek amacıyla önemli girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler arasında şunlar yer alır:

- (1) 2002'deki olağanüstü Loya Jirga ve 2003–2004 yıllarındaki anayasa Loya Jirga'sı süreçlerine lojistik ve güvenlik desteği sağlanması,
- (2) 2004 cumhurbaşkanlığı ve 2005 parlamento seçimlerine yönelik seçmen kayıtlarının yapılması, eğitim programlarının düzenlenmesi, teçhizat ve medya desteği sağlanması,
- (3) Seçilmiş parlamento ve vilayet meclisi üyelerine, adaylara, siyasi partilere eğitim verilmesi ve seçimleri organize eden kurumlara kurumsal destek sunulması (Temenâ, 2008: 172).

Ayrıca, insanlığa karşı suçlardan hüküm giymiş kişilerin cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmasının yasaklanması, Afganistan'da hukukun üstünlüğünü kurumsallaştırma yolunda atılan önemli adımlardan biri olarak kabul edilmiştir.

3.2.2.3. Terörle Mücadele ve Demokrasinin Yaygınlaştırılması

11 Eylül saldırılarından önce, terörizm ABD'nin güvenlik politikalarındaki önemli başlıklardan biri olmakla birlikte, bu saldırı sonrasında ABD'nin dış politikasının öncelikli konusu hâline gelmiştir. Bu olayın ardından ABD'nin yaklaşımı, Afganistan da dâhil olmak üzere Orta Doğu ve Orta Asya'daki radikal siyasal yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır (Dehşiyâr, 2005: 8).

2001 tarihli Bonn Anlaşması, temsili demokrasiye dayalı bir siyasal sistemin kurulmasını hedeflemiş ve bu hedef, 2004 yılında anayasanın kabulü ile 2004 ve 2005 yıllarında gerçekleştirilen genel seçimlerle birlikte hayata geçirilmiştir (Bâqerî, 2010: 34–42). Bu çerçevede ABD, demokrasi inşası ile terörle mücadeleyi birleştirerek Afganistan'ı bölgedeki istikrar ve kalkınmanın bir modeli hâline getirmeyi amaçlamıştır.

Amerika'nın 2002 ve 2006 tarihli resmî ulusal güvenlik belgelerine göre, demokrasinin yaygınlaştırılması ve Taliban rejiminin devrilmesi; terörizmin beslenme zemininin ortadan kaldırılması ve küresel demokratik düzenin desteklenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. 2006 tarihli belgede ise, demokrasinin yayılması yalnızca terörle

mücadele aracı olarak değil, aynı zamanda stratejik bir hedef olarak da tanımlanmıştır (Erşad, 2011: 15–16).

Bu yaklaşımda demokratik kurumların geliştirilmesinin iç güvenliğin sağlanması, bölgesel barışın tesisi ve radikalizmin azaltılması için gerekli bir ön koşul olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte, bazı analistlerin de uyardığı gibi, Afganistan’daki sürekli istikrarsızlık yalnızca ülke içi değil, aynı zamanda bölgesel istikrar açısından da ciddi tehditler doğurabilecektir (Ghorbânî-Şeyh Neşîn & Bâhuş Fârdoqî, 2016: 36).

3.2.2.4. Güvenlik İnşası

Afganistan, son birkaç on yılda sürekli olarak geniş çaplı güvenlik krizleriyle karşı karşıya kalmıştır. Özellikle sosyal ve ekonomik alanlarda yaşanan güvensizlik, Afganistan toplumuna derin zararlar vermiş ve kalkınma süreçlerini ciddi şekilde sekteye uğratmıştır. Bu koşullar altında ABD, müdahaleci ve çıkar odaklı dış politikasının bir parçası olarak, askerî operasyonlar ve güvenlik kurumlarının inşası yoluyla ülkede istikrarın tesisi için uygun bir zemin yaratmaya çalışmıştır. Bu bağlamda ABD tarafından uygulamaya konulan başlıca güvenlik önlemleri şunlardır:

- Afganistan silahlı kuvvetlerinin yeniden inşası ve donatılması için geniş mali destek sağlanması (Mûsevî, 2008: 11),
- Afganistan savunma kurumlarına güvenlik ve askerî danışmanlık verilmesi ve ulusal güvenlik tehditleri karşısında ortak karar mekanizmalarının işletilmesi,
- Afganistan ordusu ile iş birliği içinde terörle mücadele operasyonlarının sürdürülmesi,
- Afganistan hükümetinin uyuşturucuyla mücadele programlarına destek verilmesi ve Afganistan güvenlik güçleriyle istihbarat paylaşımı yapılması (Erşad, 2011: 161–162),
- Afganistan’ın NATO ile askerî iş birliğinin güçlendirilmesi ve 2005 yılında ABD ile Stratejik Ortaklık Anlaşması’nın imzalanması (Yeşil Kitap, 2009: 282).

Afganistan’da güvenlik inşasının karşılaştığı temel sorunlardan biri, cihad ve iç savaş döneminden kalan gayrimeşru silahlı grupların varlığıydı. Ülkenin farklı etnik gruplarına ve bölgelerine bağlı olan bu gruplar, Sovyetler’in çekilmesinden ve siyasal düzenin çöküşünden sonra da örgütlü ve özerk şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu tehdide karşılık olarak, merkezi hükümetin otoritesini pekiştirmek ve hukukun egemenliğini yaygınlaştırmak amacıyla “Silahsızlandırma, Toplama ve Yeniden Entegrasyon”

(DDR¹⁰) planı tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu program; hafif ve ağır silahların toplanmasını, silahlı milis gruplarının dağıtılmasını ve bu süreçte ABD, Afganistan hükümeti ve diğer donör ülkelerin ortak iş birliğini içermektedir (Hasenzâde, 2010: 89; Temenâ, 2008: 138–141). Bu plan, Bonn Konferansı sonrası kabul edilen ilk güvenlik politikalarından biri olup, siyasi ve idarî düzenin yaygınlaştırılmasında hayati rol oynamıştır.

Ancak zamanla Taliban'ın yeniden ortaya çıkışı, uluslararası koalisyonun kalıcı bir güvenlik yapısı kurmadaki görece başarısızlığını ortaya koymuştur. Yeni Taliban (Neo-Taliban) olarak adlandırılan bu oluşum, yalnızca örgütsel açıdan yeniden yapılandırılmakla kalmamış, aynı zamanda geleneksel etnik ağlar ve yerel memnuniyetsizliklerden faydalanarak gücünü yeniden tesis etmiştir. Geleneksel olarak Peştun liderliği altında hareket eden bu grup, önceki Taliban'ın aksine önceliğini “şariat uygulaması” yerine “Afganistan'ı yabancı işgalinden kurtarma” söylemine dayandırmıştır (Yûsufî, 2005: 7; Nâmî, 2008: 182).

Neo-Taliban'ın yükselişi ve yayılması, Afganistan'daki devlet inşası sürecinin önündeki en ciddi engellerden biri olmuştur. Güvenlik kurumlarının raporlarının da vurguladığı üzere, bu tehdidin etkisizleştirilmesi ve merkezi hükümete istikrarlı mali kaynakların sağlanması olmaksızın Afganistan'da sürdürülebilir kalkınma ve barışın tesis edilmesi mümkün görünmemektedir (Bowman & Dale, 2009: 2; Gleason & Krambs, 2012: 1).

Afganistan'da 2001 sonrasında başlayan ulus-devlet inşa süreci, her ne kadar geniş bir uluslararası destekle başlamış ve ilk aşamalarda siyasi kurumların oluşturulması, anayasanın kabulü ve seçimlerin düzenlenmesi gibi önemli adımlarla ilerlemiş olsa da, uzun vadede kalıcı, meşru ve kapsayıcı bir devlet yapısının tesis edilmesinde başarısız olmuştur. Bu başarısızlık yalnızca içsel zorluklardan kaynaklanmamış, aynı zamanda dışa bağımlı, yüzeysel ve çoğunlukla dış modellerden kopyalanan uyumsuz yaklaşımların sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu durum, hem yatay hem de dikey boyutlarda açıkça gözlemlenmiştir.

Yatay boyutta, geçici yönetim ve geçiş hükümetleri gibi ilk siyasi kurumlar, halkın, etnik grupların ve yerel güçlerin gerçek katılımı olmaksızın oluşturulmuştur. Bu yapılar daha çok siyasi elitler arası uzlaşısı ve dış aktörlerin desteğiyle şekillenmiş; toplumun sosyal

¹⁰ Disarmament, Demobilization and Reintegration

dokusundan beslenmemiştir. 2004 Anayasası, yapısal olarak ilerici kabul edilse de genel olarak halkın, özelde kadınların ve azınlıkların gerçek taleplerine yeterince yanıt verememiştir. Anayasa’da “İslamî devletin niteliği”, “resmî dil”, “etnik grupların konumu” ve “cumhurbaşkanının yetkileri” gibi temel kavramlar muğlak ve tartışmalı biçimde yer almıştır. Seçimler ise demokratik güç değişiminin bir aracı olmak yerine, köklü siyasi partilerin yokluğunda, etnik ve yarı-askerî aktörler arasında bir rekabet sahnesine dönüşmüştür.

Dikey boyutta ise devlet kurumları büyük ölçüde dış müdahale ve yukarıdan aşağıya bir yaklaşımla hızla inşa edilmiştir. Ulusal ordu, yargı kurumları, seçim mekanizmaları ve bürokratik yapılar, çoğu zaman yerli kapasiteden yoksun, içsel meşruiyet taşımayan ve dış denetime bağımlı kurumlar olarak ortaya çıkmıştır. Güvenlik alanında uygulanan Silahsızlandırma, Toplama ve Yeniden Entegrasyon (DDR) politikası eksik ve eşitsiz uygulanmış; bazı silahlı gruplar etkisizleştirilirken, diğerleri iktidar yapılarında kalmaya devam etmiştir. Güvenlik stratejisi, sosyal uzlaşıdan çok terörle mücadele operasyonlarına odaklanmış ve halkın güvenini kazanmakta yetersiz kalmıştır. Taliban’ın “Yeni Taliban” (Neo-Taliban) olarak yeniden ortaya çıkışı ise bu kırılğan güvenlik yapısını ciddi biçimde tehdit etmiştir. Neo-Taliban, yalnızca askerî olarak değil, aynı zamanda etnik ağları ve yerel hoşnutsuzlukları kullanarak toplumsal bir meşruiyet de kazanmıştır. Bu hareket, seleflerinden farklı olarak şeriat uygulamasından çok “yabancı işgale karşı direniş” söylemini öne çıkarmıştır.

Kalkınma alanında ise, milyarlarca dolarlık dış yardım akışına rağmen, kaynakların adaletsiz dağılımı, yaygın yolsuzluk ve zayıf denetim mekanizmaları, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşılmasını engellemiştir. Kırsal ve çevresel bölgeler marjinalleşmiş, merkez-çevre ayrımı daha da derinleşmiştir. Ekonomik ve sosyal kalkınma, devlet ile toplum arasında bir bağ kurmak yerine, eşitsizliği yeniden üreten ve toplumsal kopuşu derinleştiren bir araca dönüşmüştür.

Tüm bunların ötesinde, ABD’nin Afganistan’daki stratejisi esasen “terörle mücadele” ekseninde şekillenmiş; devlet inşası ise bu stratejinin ikincil ve tamamlayıcı bir unsuru olarak değerlendirilmiştir. Bu güvenlik odaklı yaklaşım nedeniyle, kurumsallaşma, sosyal uzlaş ve ulusal meşruiyetin güçlendirilmesi gibi temel hedefler arka planda kalmıştır. Taliban ise bu boşluklardan yararlanarak, mağlup bir askerî yapıdan, bazı yerel güç yapılarında etkili meşru bir aktör konumuna evrilmiştir.

Sonuç olarak, Afganistan'daki ulus-devlet inşa projesi, devlet ile millet arasında organik bir bağdan ziyade dış müdahalelerle şekillenen ve yukarıdan dayatılan bir mühendislik süreci olmuştur. Oluşturulan kurumlar, Afganistan halkının kültürel ve toplumsal kimliğini yansıtmadığı gibi, dış desteğin çekilmesiyle birlikte sürdürülebilirlikten de yoksun kalmıştır. Seçimler, elitlerin meşruiyet üretme aracına dönüşmüş; kalıcı güvenlik, yerini geçici denetime bırakmış; kalkınma, adalet ve toplumsal katılım ise jeopolitik hesapların gölgesinde kaybolmuştur. Afganistan örneği, göstermektedir ki, milletsiz devlet inşası ve meşruiyetten yoksun kurumsallaşma, sadece başarısızlığa yol açmakla kalmaz; aynı zamanda yeni krizlerin, işlevsizliklerin ve ulusal kopuşların da kaynağına dönüşebilir.

3.3. Afganistan'da Ulus-Devlet İnşası Sürecinin ve Zorluklarının Analizi

Afganistan'ın modern bir ulus-devlet kurma çabaları, 18. yüzyıldan günümüze değin tatmin edici bir sonuca ulaşamamıştır. Ülkenin ulus-devlet inşa süreci, tarih boyunca çoğunlukla Peştun merkezli milliyetçilik, merkeziyetçi siyasal yapı ve etnik üstünlükçülük etkisinde şekillenmiştir.

1747 yılında Afganistan devletinin kuruluşuyla birlikte, siyasi egemenlik Peştun kabilelerinin ittifakı üzerine inşa edilmiş ve ülkenin siyasi kimliği esas olarak belirli bir etnik grubun merkeziliğinde oluşmuştur (Olesen, 1995: 21). Devletin kurucusu Ahmed Şah Durrani, siyasi gücü Peştunlar arasında yoğunlaştıran bir yapı geliştirmiştir. Bu merkeziyetçilik, etnik tahakkümün bir aracı hâline gelmiş ve daha başlangıçta katılımcı ve kapsayıcı siyasi kurumların oluşmasını engellemiş, devleti toplumsal parçalanmanın eşiğine getirmiştir.

Emir Abdurrahman Han'ın iktidara gelişiyle bu süreç daha da sertleşmiş ve ulus-devlet inşa projesi, merkeziyetçi ve baskıcı politikalarla sürdürülmüştür (Wafızada, 2013: 95). Abdurrahman Han, yerel güç yapılarını zayıflatarak güçlü bir merkezi devlet kurmayı amaçlamış; ancak bu süreç etkin kurumlar kurmakla değil, Peştun olmayan etnik grupların bastırılması, zorunlu göçler ve demografik mühendislik yoluyla gerçekleştirilmiştir. Bu politikalar, her ne kadar merkezin ülke genelinde kontrolünü artırmışsa da, toplumsal kutuplaşmayı derinleştirmiştir (Taheri, 2022: 78).

Yüzyılın başlarında Emir Habibullah Han ve ardından Amanullah Han, devletin modernleşmesine yönelik bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Amanullah Han,

bağımsızlığın kazanılmasından sonra hukuk ve eğitim alanında reformlar başlatmış, ancak bu reformlar da yine merkezîyetçi ve Peştun üstünlükçü çerçevenin dışına çıkamamıştır. Bu dönemde Mahmud Tarzî, hem Habibullah Han hem de Amanullah Han döneminde Peştun milliyetçiliğinin yaygınlaştırılmasında kilit bir rol oynamıştır. Tarzî, Peştuca'yı ulusal dil olarak önermiş ve “Afgan” kimliğini tek tip ulusal kimlik olarak tanımlamaya çalışmıştır. Bu yaklaşım, uzun vadede etnik ve dilsel gerilimleri artırmıştır. Tarzî'nin kimlik dayatması girişimi, İngiltere'nin İskoç, Galli ve İrlandalı halklara sadece “İngiliz” kimliğini kabul ettirmeye çalışmasına benzetilmektedir (Lee, 2019: 438). Böylece Afganistan'da ulus-devlet inşası, etno-kültürel çeşitliliğe dayalı bir ulusal birlik kurmak yerine, belirli bir etnik kimliği dayatmaya yönelmiş ve bu durum, derin toplumsal çatlaklara yol açmıştır.

Habibullah Kalakânî'nin kısa süreli iktidarı, devletin Peştun hâkimiyetine ilk kez ciddi bir şekilde meydan okumuştur. Ancak Nadir Han ailesinin iktidara dönüşüyle birlikte, etnik merkezîyetçilik ve Peştun üstünlüğü politikaları yeniden canlandırılmıştır. Nadir Şah ve ardından Zahir Şah, bazı reform girişimlerine rağmen, Peştun kimliğini pekiştirmeye yönelik politikaları sürdürmüş ve devlet kurumlarını bu amacı gerçekleştirecek şekilde düzenlemişlerdir (Shahrani, 2013: 30).

1970'lerde monarşinin yıkılması ve Muhammed Davud Han'ın iktidara gelmesiyle birlikte devlet inşası, yine Peştun milliyetçiliği ve güç merkezileşmesi doğrultusunda ilerlemiştir (Rasanayagam, 2007: 60–61). Davud Han, “Peştunistan” fikrini teşvik ederek yalnızca ülke içinde değil, bölgesel düzeyde de etnik üstünlükçü politikalar izlemiştir. Bu yaklaşım, muhalif grupların bastırılmasıyla birleştiğinde, yeni kurulan Pakistan devletiyle gerilimlere yol açmıştır. Kalkınma projelerine rağmen, siyasi gücün yoğunlaşması, sol grupların artan etkisi ve ekonomik krizler, yönetimin istikrarsızlaşmasına ve 1978'deki komünist darbeye devrilmesine neden olmuştur.

Komünist yönetim, her ne kadar Marksist ideolojiyi etnik milliyetçiliğe alternatif olarak benimsemeye çalışmışsa da, devletin yapısal kontrolü yine Peştunların elinde kalmıştır. Sosyal yapıyı dikkate almadan uygulanan radikal reformlar, ülke genelinde yaygın direniş ve iç isyanlara yol açmıştır (Giustozzi, 2000: 70–71). 1990'larda komünist rejimin düşmesinin ardından, mücahitler iktidara gelmiş; ancak yeni hükümet de ulusal birliği sağlamakta başarısız olmuş, ülke etnik temelli güç odaklarına bölünmüştür. Bu dönemde Peştun kimliği hükümetin yapısında tartışmalı hâle gelmiş, fakat onun yerine geçebilecek

kapsayıcı bir kimlik modeli geliştirilememiştir. Mücahit gruplar arasındaki iç savaşlar Kabil'i harabeye çevirmiş ve bu ortam, Taliban'ın yükselişine zemin hazırlamıştır (Giustozzi, 2000: 47).

Taliban hareketi, dini ideoloji ile Peştun milliyetçiliğini birleştirerek, etnik üstünlükçü politikaları yeniden canlandırmıştır. Peştun olmayan grupların bastırılması yoluyla devlet yapısı tekrar tek bir etnik grubun çıkarları doğrultusunda şekillendirilmiştir. Bu politikalar, kısa vadede belirli bir düzen sağlasa da, toplumsal çeşitliliği göz ardı etmeleri ve yaygın baskılar nedeniyle meşruiyet kazanmamış, nihayetinde dış müdahaleyle devrilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, modern Afganistan'ın kuruluşundan (1880) bu yana, ulus-devlet inşa süreci, Emir Abdurrahman döneminde mutlak ve merkezîyetçi bir devlet yapısının oluşturulmasından, mücahitler ve Taliban dönemlerinde ise istikrarsız ve savaşla yıpranmış bir yönetime dönüşerek evrilmiştir.

Hükümdarlık Dönemi	Hükümet Tipi	Ulus-Devlet İnşa Yaklaşımı	Etnik Politika	Karar alma Sistemi	Etnik grupların Konumu ve Katılımı
Emir Abdurrahman (1880-1900)	Mutlak Monarşi	Baskıcı Ulus Devlet İnşası	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Mutlak ve Bireysel	Diğer etnik grupların dışlanması
Emir Habibullah (1901-1919)	Mutlak Monarşi	Baskıcı Ulus Devlet İnşası	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Mutlak ve Bireysel	Diğer etnik grupların dışlanması
Amanullah Han (1919-1929)	Anayasal Monarşi	Sivil Ulus Devlet İnşası	Eşitsizlikçi Çoğulcu	Mutlak ve Bireysel	Sınırlı ve kralın iradesine dayalı
Habibullah Kalkani (1929)	Geleneksel Monarşi	Gelenekçi ve İslamcı	Dini Eşitlikçi Çoğulcu	Geleneksel Konsensüs	Kurumsal olmayan ve kişisel
Nadir Han (1929-1933)	Mutlak Monarşi	Muhafazakâr Ulus Devlet İnşası	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Geleneksel Konsensüs ve Etnik Merkezli	Diğer etnik grupların dışlanması
Zahir Şah (1933-1973)	Anayasal Monarşi (1963-1973)	Muhafazakâr Ulus Devlet İnşası	Eşitsizlikçi Çoğulcu (1963- 1973)	Kral ve Parlamentonun katılımına dayalı	Çok ama tam anlamıyla değil

Davud Han (1973-1978)	Otoriter Cumhuriyet	Muhafazakâr ve Merkezci	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Mutlak ve Bireysel	Düşük ve iktidardaki kişinin iradesine dayalı
Solcuların iktidarı (1978-1992)	Tek Partili Sosyalist Cumhuriyet	Devrimci Ulus Devlet İnşası	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Parti Merkezli ve İdeolojik	Düşük ve parti odaklı
Mücahid Hükümeti (1992-1996)	Düzensiz bir İslami Hükümet	İslam Devleti Kurma Çabası (Muhafazakârlık)	Etnik Çoğulcu	Cihatçı Liderlerin Konsensüsü	Çok, ama cihatçı liderlerin kontrolüne dayalı
İlk Taliban Hükümeti (1996-2001)	Otoriter İslam Emirliği	Baskıcı Ulus Devlet İnşası	Zorla Entegrasyon ve Çeşitliliğin Reddi	Taliban emirinin iradesine dayanarak	Diğer etnik grupların dışlanması

Tablo 6: Afganistan’da Ulus-Devlet İnşası Süreci

Kaynak: Yazar tarafından çeşitli kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Afganistan’ın tarihsel dönemlerinin çoğunda iktidar, belirli bir etnik grubun hâkimiyetindeki tek-etnikli devletlerin elinde toplanmıştır. Ancak komünistler ve mücahitler dönemlerinde, iktidarın farklı etnik gruplar arasında görece paylaşılmış olduğu bazı istisnai dönemler de yaşanmıştır.

Halkın siyasal katılımı açısından ise belirgin bir artış yalnızca Zâhir Şah dönemindeki anayasal monarşi yıllarında (1963–1973) gözlemlenmiştir. Diğer tüm dönemlerde bu katılım oldukça sınırlı ya da tamamen yok denecek düzeyde kalmıştır.

Siyasal sistemin dönüşümü bakımından Afganistan, zamanla mutlak monarşiden anayasal monarşiye, ardından cumhuriyete ve nihayet sağ ve sol ideolojik rejimlere evrilmiştir. Ancak bu farklı siyasal yapılar, ülkenin etnik çeşitliliğini ve toplumsal dokusunu dikkate almaksızın, genel olarak merkezîyetçi ve anti-demokratik nitelikte kalmışlardır.

Sonuç olarak, Afganistan tarih boyunca ulus-devlet inşası krizi, etnik rekabet, siyasal merkezileşme ve gerçek halk katılımının yokluğu gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu unsurlar, ülkenin siyasal yapısının kırılganlığını artırmış ve siyasal rejimlerin ardı ardına çökmesine yol açmıştır.

Afganistan’da ulus-devlet inşası sürecinin geçmişine kısaca göz attıktan sonra, artık odaklanmamız gereken konu, 2001 sonrası dönemde Afganistan’daki ulus-devlet inşası sürecinin incelenmesidir.

Otuz yılı aşkın savaş ve kriz döneminin ardından, “Bonn Anlaşması” (2001) Afganistan’da yeni bir ulus-devlet inşası sürecinin temel taşı hâline gelmiştir. Bu anlaşmanın önemi, uluslararası toplumun desteğiyle, Taliban hariç olmak üzere, siyasi gruplar ve partilerin ilk kez demokratik, etnik, coğrafi, mezhepsel temsili dikkate alan ve kadın katılımını öngören bir hükümetin kurulması konusunda uzlaşmalarından kaynaklanmaktadır (Hosseini Khani, 2011: 217–218).

2004 Anayasası da yine ulus-devlet inşası, devlet kurumlarının istikrara kavuşturulması ve ulusal birliğin sağlanması amacıyla hazırlanmıştır (Chagnizadeh and Sahraei, 2015: 80). Bu anayasal yapı kısmen çoğulculuk modeline uyum göstermekte ve “çeşitlilik içinde birlik” yaklaşımının izlerini taşımaktaydı. Örneğin; etnik kimliklerin tanınması, yerel dillerin ve Hanefi ile Caferi mezheplerinin anayasal güvence altına alınması, liberal demokrasinin benimsenmesi, çok partili siyasi sistem ve açık siyasi rekabetin kabulü ile devlet memurlarında etnik çeşitliliğe vurgu yapılması bu yaklaşımın somut göstergelerindendir (Arvin, 2013).

Daha özel olarak, anayasanın 4., 6., 16. ve 20. maddeleri, ülkenin kültürel ve dilsel çeşitliliğini yansıtmaya yönelik bir çabanın varlığına işaret etmektedir. Özellikle 16. maddeye göre, iki resmî dil olan Darice ve Peştuca’nın yanı sıra, Özbekçe, Türkmence, Beluçça, Peşayîce, Nuristanice ve Pamirice de yeterli sayıda konuşurun bulunduğu bölgelerde yerel resmî dil statüsüne kavuşmuştur (Constitution of Afghanistan, 2004).

Medya ve kültür alanında da bazı ilerlemeler gözlemlenmiştir. 2019 yılına kadar, farklı dillerde yayın yapan 100’den fazla yerel radyo ve televizyon istasyonu faaliyet göstermekteydi (Internews, 2020). Ayrıca bazı bölgelerde eğitim programları anadillerde sunulmuştur; ancak bu dillerdeki eğitim kalitesi, bütçesi ve kaynaklarının yetersizliği ciddi bir sorun olarak kalmaya devam etmiştir. Eğitim Bakanlığı, Özbekçe ve Türkmence ders kitapları yayınlama yönünde birkaç girişimde bulunmuşsa da, kaynakların dağınıklığı ve kurumsal ilgisizlik nedeniyle bu süreç sınırlı ve yavaş ilerlemiştir (AREU, 2017).

Bununla birlikte, kültürel çeşitlilik hiçbir zaman tam anlamıyla kurumsallaştırılamamıştır. Ulusal medyanın ve eğitim sisteminin içeriğinin yalnızca iki ana dil (Peştuca ve Darice) etrafında yoğunlaşması ve azınlıklar için özerk kültürel kurumların yokluğu, birçok etnik grubun kendisini dışlanmış ya da eksik temsil edilmiş hissetmesine neden olmuştur (ICG, 2003). Aslında, 2001 sonrası Afganistan’daki dil ve

kültür politikaları, yüzeysel bir tanıma ve eksik uygulamanın birleşiminden ibaretti. Bu durum, ne kültürel çeşitliliğin bastırılmasına yol açtı, ne de onu ulusal çerçevede güçlendirebildi.

Sonuç olarak, çok etnikli, çok dilli ve çok mezhepli bir yapıya sahip olan Afganistan'da ulus-devlet inşası süreci, yapısal zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemin iki başlıca lideri olan Hamid Karzai (2001–2014) ve Ashraf Ghani (2014–2021), farklı yaklaşımlarla ulusal bir devlet inşa etmeye çalışsalar da, her ikisi de kapsayıcı ve kalıcı bir ulus-devlet kurmayı başaramamıştır. Bu nedenle, bu iki dönemin her biri ayrı ayrı ele alınmayı gerektirmektedir.

3.3.1. Hamed Karzai Döneminde (2001-2014) Ulus- Devlet İnşa Sürecinin ve Zorluklarının Analizi

Hamid Karzai'nin iktidar dönemi, Taliban sonrası Afganistan'da modern bir ulus-devlet inşasına yönelik ilk resmî çaba olarak değerlendirilebilir. Bu süreç, uluslararası toplumun geniş desteğiyle ve Bonn Anlaşması temelinde başlatılmıştır. Karzai, Aralık 2001'de geçici hükümetin başına getirildi; ardından 2004 yılında yeni anayasanın kabulü ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin düzenlenmesiyle Afganistan halkı tarafından seçilen ilk cumhurbaşkanı olarak resmen devlet inşasını başlatılmıştır.

Bu dönemde, siyasi ve yürütme yapıları, demokrasi ilkeleri, etnik katılım ve modern hukuki düzen temelinde şekillendirilmeyi hedeflemektedir. 2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesinden sonra Afganistan, Hamid Karzai'nin liderliğinde; etnik katılım, demokratik kurumların inşası ve uluslararası destek temelinde yeni bir devlet inşa sürecine girmektedir. Bu dönem, devlet inşasında hem önemli kazanımlar hem de temel zorluklar barındırmakta ve ülkenin siyasi ile toplumsal yapısı üzerinde uzun vadeli etkiler üretmektedir.

2004 yılında kabul edilen anayasa, devletin kurumsal temelini oluşturan ve demokratikleşme sürecinin en önemli adımlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu anayasa, tüm etnik grupların hukuki eşitliğini vurgulamakta ve demokrasiye dayalı cumhuriyet rejiminin temelini atmıştır (Manochehri and Mazari, 2008: 308). Anayasa; cumhurbaşkanlığı, parlamento, bağımsız yargı ve seçim komisyonları gibi kilit kurumların kurulması için bir çerçeve sunmuş ve vatandaşların siyasi karar alma süreçlerine daha geniş katılımını mümkün kılmıştır. Bu bağlamda, 2004 ve 2009

yıllarında cumhurbaşkanlığı, 2005 ve 2010 yıllarında ise parlamento seçimleri gerçekleştirilmiş, bu da demokratik meşruiyetin inşasında önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir (Faraji Rad et al., 2011: 117).

Afganistan halkının ilk demokratik deneyimini temsil eden bu seçimler, usulsüzlük iddiaları ve iç-dış müdahaleler gibi zorluklarla karşı karşıya kalmasına rağmen, uzun yıllar süren savaş ve istikrarsızlık ortamından çıkış açısından önemli bir dönüşüm niteliği taşımaktadır. Aynı zamanda, kadınların devlet yapısına katılımının artırılması da söz konusu dönemin dikkat çeken gelişmeleri arasında yer almaktadır. İlk kez kadınlar parlamentoda, yargı kurumlarında ve yürütme organlarında temsil edildi; ayrıca yasama organında kadınlara belirli bir kota ayrıldı (Grenfell, 2004: 22). Bu gelişme her ne kadar sembolik olsa da, kadın haklarının güçlendirilmesi ve onların siyasi-sosyal hayata dâhil edilmesi yönünde önemli bir adımdı.

Siyasi reformların yanı sıra Karzai hükümeti, uluslararası toplumun desteğiyle altyapı, eğitim, sağlık ve iletişim alanlarında da büyük yatırımlar gerçekleştirdi. Yol ağlarının geliştirilmesi, okul, üniversite ve sağlık merkezlerinin sayısının artırılması, halkın iletişim ve internet hizmetlerine erişiminin genişletilmesi gibi alanlarda günlük yaşamda gözle görülür iyileşmeler sağlanmaktadır. Ayrıca, Batılı ülkeler ve uluslararası kuruluşlarla kurulan ilişkiler sayesinde Afganistan, milyarlarca dolarlık dış yardımı temin etmektedir. Bonn, Tokyo, Londra ve Şikago gibi uluslararası konferanslar da bu desteklerin sürekliliği için bir platform sunmakta ve Afganistan'ı küresel siyaset gündeminde tutmaktadır (Ramyar, 2012: 121).

Bununla birlikte, bu dönemdeki devlet inşa süreci ciddi yapısal sorunlarla karşılaştı ve sonuçta kalıcı bir ulusal devletin kurulmasını engelledi. Etnik çeşitliliğin yönetimi, etnik oligarşi, aşırı merkezileşme, kamu hizmetlerinin sunumunda devletin zayıflığı, halkın gerçek katılımının yokluğu ve hukukun üstünlüğündeki eksiklikler, modern bir devletin sağlam şekilde kurulmasının önündeki başlıca engellerdi.

2004 Anayasası her ne kadar ulusal birlik ve etnik eşitlik vurgusu yapmış olsa da, uygulamada iktidar hâlâ belli başlı etnik elitlerin ve siyasi kliklerin elinde kaldı ve ulusal birliği hedefleyen bütünleşmiş bir devlet yerine, etnik ve hizipçi rekabet temelinde şekillenen bir güç paylaşımı modeli yeniden üretildi. Buna ek olarak, devletin mali ve askeri olarak dış desteğe aşırı bağımlılığı, hükümet yapısını yerel, tabana dayalı kurumlar yerine uluslararası yardımlara bağımlı bir rantiyer devlete dönüştürdü.

Yaygın yolsuzluk, şeffaflık eksikliği ve kaynak yönetimindeki zafiyetler, hükümetin meşruiyetini ciddi biçimde zedeledi ve toplumda geniş çaplı hoşnutsuzluğa yol açtı. Güvenliğin kötüleşmesi, Taliban'ın siyasi sahneye yeniden dönmesi ve devletin ülkenin tamamı üzerinde tam kontrol kuramaması, devlet-inşa sürecinin ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

Tüm bu gelişmeler ışığında, Hamid Karzai dönemi (2001–2014), demokratik kurumların inşası, altyapı yatırımları ve siyasi katılımın genişletilmesi yönünde atılan önemli adımlarla karakterize edilmektedir. Ancak yapısal sorunlar, yolsuzluk, aşırı merkeziyetçilik ve dış yardımlara aşırı bağımlılık, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir devletin oluşumuna engel olmuştur. Bu dönemde ulus-devlet inşasının önündeki temel engeller şu şekilde sıralanabilir:

3.3.1.1. Etnik Çeşitliliğin Yönetiminde Başarısızlık: Ulusal Birlikten Etnik Ayrışmaya

Hamid Karzai liderliğindeki hükümetin temel hedeflerinden biri, Afganistan'ın etnik, dilsel ve mezhepsel çeşitliliğini ortak ve birleşik bir çerçevede bir araya getirerek ulusal bütünleşmeyi sağlamaktır. 2004 Anayasası ulusal birliği vurgulamakta ve hükümet, dil politikaları, devlet medyası ve eğitim sistemi aracılığıyla ortak bir ulusal kimlik inşa etmeye çalışmaktaydı (Yazdanpanah and Ahmadi, 2021: 321). Ancak bu politikalar çoğu zaman sembolik düzeyde kalmış ve gerçek anlamda ulusal birliği sağlayamamış, hatta bazı durumlarda kimlik temelli rekabetleri artırmıştır. Sonuç olarak, toplumsal bütünleşme sağlanamamış, etnik kutuplaşma ve siyasi ayrışma derinleşmiştir.

3.3.1.2. Etnik Oligarşi: Siyasi Katılımdan Güç Paylaşımına

Başlangıçta hükümetin yapısı, Afganistan'ın etnik çeşitliliğini yansıtacak şekilde oluşturulmuş ve farklı etnik gruplardan temsilciler devlet yapısına dâhil edilmiştir. Ancak bu katılım, etkili bir demokratik sistem yerine, daha çok etnik elitler arasında kurulan çıkar koalisyonlarına dayanmaktaydı (Sharan, 2016: 194). Kalıcı demokratik kurumlar oluşturmak yerine, güç sınırlı sayıdaki etnik liderlerin ve savaş ağalarının elinde yoğunlaştı. Bu liderler, sadece ekonomik ve siyasi kaynakları kontrol etmekle kalmadı, aynı zamanda devletin meşruiyetini de kendi kişisel ve grup çıkarlarına bağladılar (Giustozzi, 2003: 15).

Diğer bir deyişle, 2001 sonrası dönemde Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin devlet kurumlarında güç paylaşımı, hem hukuken hem fiilen etnik rekabetlerden etkilenmiştir. Anayasa vatandaşların eşitliğini vurgulasa da, pratikte güç dağılımı etnik hassasiyetlere ve elitler arasındaki gayriresmî anlaşmalara göre şekillenmiştir. Parlamento, kabine ve cumhurbaşkanlığı gibi kurumlar, yasal olmayan fakat fiili bir etnik kota sistemine göre yapılandırılmıştır (Rubin, 2004).

Örneğin, parlamento seçimlerinin sonuçları büyük ölçüde etnik mobilizasyona dayanıyordu. 16. dönem Ulusal Meclis'te (2010–2015), gayriresmî tahminlere göre Peştunlar yaklaşık %40, Tacikler %30, Hazaralar %15 ve Özbekler %10 oranında temsil edilmekteydi (Bjelica, 2015). Ancak etnik kökene göre resmî istatistikler yayımlanmamıştır. Güvenlik kurumlarında da benzer bir eşitsizlik söz konusuydu. Ordunun, polisin ve istihbarat servislerinin üst kademelerinde belli etnik gruplar ağırlıktaydı ve terfi süreçlerinde ayrımcılık şikayetleri mevcuttu (HRW, 2011).

Yönetim düzeyinde ise gücün Kabil'de aşırı merkezileşmesi, özellikle kuzey ve merkezdeki etnik bölgelerde dışlanmışlık hissini artırmıştır. Karar alma süreçleri başkentte yoğunlaşmış; çevre bölgeler ise kaynaklara, kamu hizmetlerine ve bütçelere sınırlı erişime sahip olmuştur (Giustozzi, 2008). Pek çok vilayette yerel idareler fiilen yetkisizdi ve merkez tarafından kontrol edilmekteydi. Bu durum, merkez ile çevre arasındaki güven ilişkisini zayıflatmış ve devletin meşruiyetini sarsmıştır.

Sonuç olarak, bu dönemde Afganistan'daki siyasi sistem, şeffaflıktan uzak, temsil yeteneği düşük ve hesap verebilir olmayan bir etnik elitler koalisyonuna dönüşmüştür. Bu yapı, ulus-devlet inşasının temellerini zayıflatmış ve istikrarsızlığın yeniden ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Tüm bu gelişmelere rağmen, liyakate dayalı birleşik bir ulusal devletin inşası sağlanamamış; yönetim yapısı giderek etnik elitler arasında bir ganimet paylaşımı sistemine dönüşmektedir. Bu durum, hükümetin halk desteğini sürdürememesine yol açmakta ve zamanla siyasi sisteme duyulan güvenin zayıflamasına neden olmaktadır. Ayrıca, farklı etnik grupların ülkenin genel karar alma süreçlerine demokratik kurumlar aracılığıyla katılmaları gerekirken, bu katılım hâlâ etnik liderler ve güç ağırları üzerinden gerçekleşmiştir. Bu durum, devletin yalnızca kalıcı demokratik kurumlar kurma çabasında başarısız olmasına değil, aynı zamanda etnik oligarşiyi kurumsallaştırmış bir

yönetim modeline dönüştürmesine yol açmış; bu da devletin zayıflamasına ve toplumsal ayrışmanın artmasına neden olmuştur.

3.3.1.3. Merkeziyetçilik: Siyasi Tıkanma ve Merkez-Çevre Ayrışması

Karzai döneminde ulus-devlet inşasının en önemli zorluklarından biri, siyasi yapıda güç yoğunlaşmasıydı. Birçok etnik ve siyasi grup adem-i merkeziyetçilik ve daha dağılmış bir yapı talep ederken, Karzai hükümeti güçlü bir başkanlık sisteminin korunmasında ısrarcıydı. Bu politika, ulusal egemenliği ve toplumsal uyumu artırmak yerine, merkezi hükümet ile çevre bölgeler arasında derin bir ayrışmaya yol açtı (Qadam Shah, 2021).

Kabil'deki güç yoğunlaşması, devletin ülkenin tamamını etkili bir şekilde yönetme kapasitesinin sınırlı olduğu bir ortamda devam etti. Uzak bölgeler temel kamu hizmetlerinden, güvenlikten ve ekonomik kalkınmadan yoksun kaldı ve bu durum, merkezi yönetime yabancılaşma hissini artırdı. Sonuç olarak, halkın devlete olan güveni azaldı ve birçok etnik grup ile yerel topluluk, ihtiyaçlarını karşılamak için gayriresmî alternatiflere yöneldi. Bu alternatifler arasında etnik liderler, yerel ağlar ve hatta silahlı gruplar yer alıyordu. Devletin etkili şekilde varlık göstermediği bu alanlarda, bu aktörler halkın işlerini fiilen yönetmeye başladı. Nihayetinde, sert merkeziyetçilik ve kapsayıcı bir katılım sisteminin kurulmasındaki yetersizlik, siyasi tıkanmaya ve toplumsal ayrışmanın artmasına neden oldu ve devleti hesap verebilir ve sürdürülebilir bir yönetim sistemi kurmaktan alıkoydu.

3.3.1.4. Devletin İşlevselliği: Kurumsal Reformlardan Yapısal Yolsuzluğa

Devletin etkinliği, devlet inşası sürecinin temel göstergelerinden biridir. Ancak Hamid Karzai döneminde, devlet kurumlarının zayıflığı ve yaygın yolsuzluk, etkin ve hesap verebilir bir yönetim yapısının kurulmasını engelledi. Afganistan'a milyarlarca dolarlık uluslararası yardım¹¹ akmasına rağmen, bu kaynaklar devletin altyapısını güçlendirmek ve ulusal kalkınmayı sağlamak yerine, sınırlı bir elit çevresinde ve yolsuzluk ağlarında paylaştırıldı. Yolsuzluk sadece yürütme ve yargı organlarında kök salmakla kalmadı, aynı zamanda devletin halk nezdindeki meşruiyetini de ciddi şekilde zedeledi.

¹¹ 2009-2019 dönemini inceleyen SIGAR raporuna göre, Afganistan'ın yeniden inşası için ayrılan yaklaşık 19 milyar dolarlık ABD yardımı boşa gitti (SIGAR, 2020).

Bu koşullar altında, birçok vatandaş devleti hizmet sunan ulusal bir yapı olarak değil, siyasi ve ekonomik elitler arasında ayrıcalıkların dağıtıldığı bir sistem olarak görmeye başladı. Başka bir deyişle, modern, şeffaf ve etkili bir devlet oluşturmak yerine, yönetim yapısı gayriresmî ilişkiler ağına ve rant paylaşımına dayanan bir düzene dönüştü. Bu durum, karar alma süreçlerini ve ülkenin yönetimini özel çıkar gruplarının etkisi altına soktu. Sonuç olarak, devlet inşası için gerekli olan kurumsal reformlar hiçbir zaman gerektiği gibi uygulanamadı ve bunun yerine, işlevsiz yapılar ve sistematik yolsuzluk devletin doğasının bir parçası hâline geldi.

3.3.1.5. Hukukun Üstünlüğünün Zayıflığı: Kalıcı bir Hukuk Düzeninin Oluşturulmasında Yaşanan Zorluklar

Bağımsız bir yargı sistemi kurmak ve hukukun üstünlüğünü sağlamak, Karzai döneminde devlet inşasının temel hedeflerinden biriydi. Ancak bu hedef, yapısal ve uygulamaya dönük ciddi engellerle karşılaştı. Savaş ağalarının ve güç odaklarının etkisi, yasaların uygulanmasındaki zayıflık ve etkili bir denetim sisteminin eksikliği, adaletin doğru şekilde işletilememesine neden oldu. Yargı kurumu, özel çıkar gruplarının aracı hâline geldi.

Birçok bölgede, halk devlet mahkemelerine güvenmediği için resmî yargı sistemi yerine geleneksel ve gayriresmî mahkemelere başvurdu. Vatandaşlar, anlaşmazlıklarını çözmek için etnik liderlere ve yerel ağlara yöneldi. Bu durum, devletin adaleti sağlama konusundaki otoritesini zayıflattı. Sonuç olarak, devletin meşruiyeti daha da erozyona uğradı ve adalet ile hukuk düzenine yönelik kamu güveni azaldı. Şeffaf ve bağımsız bir yargı sistemi kurmak yerine, devlet siyasi çıkarlar, bürokratik yolsuzluk ve etkili grupların baskılarıyla baş etmek zorunda kaldı; bu da hukukun üstünlüğünün uygulanmasını sekteye uğrattı (Yaqubi & Hussainy, 2025: 24). Kalıcı bir hukuk düzeninin kurulamaması, devlet inşası sürecinin başarısızlığında temel etkenlerden biri oldu ve ülkenin sonraki krizlerine zemin hazırladı.

Sonuçta, Hamid Karzai döneminde devlet inşası, yapısal çelişkiler ve kurumsal zorluklarla şekillendi. Bir yandan etnik katılım ve ulusal birlik vurgulanırken, bu katılım yalnızca etnik elitler ve savaş ağalarıyla sınırlı kaldı. Diğer yandan, merkeziyetçilik korunmasına rağmen, bu yapıyı destekleyecek etkili kurumlar kurulamadı. Etnik çeşitliliğin yönetimi başarısız oldu, etnik oligarşi devlet yapısına egemen oldu, merkez

ile çevre arasındaki uçurum derinleşti, yolsuzluk ve kurumsal işlevsizlik arttı, yargı sistemi bağımsızlığını ve saygınlığını kaybetti. Bütün bu faktörler sadece toplumsal güven eksikliğini ve etnik ayrışmayı artırmakla kalmadı, aynı zamanda 2021'deki devlet çöküşünün zeminini de hazırladı.

3.3.2. Ashraf Ghani Döneminde (2014-2021) Ulus- Devlet İnşa Sürecinin ve Zorluklarının Analizi

Ashraf Ghani'nin 2014 yılına damgasını vuran tartışmalı seçim sonuçlarının ardından Cumhurbaşkanlığı'na başlamasıyla, Afganistan yeni bir ulus-devlet inşası aşamasına girdi. Bu aşama, ulusal bir uzlaşa yerine Ashraf Ghani ve Abdullah Abdullah arasında yapılan güç paylaşımı anlaşması ile başladı. Bu anlaşma, o dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Kerry'nin arabuluculuğuyla sağlandı ve güç yapısını iki rakip kutba böldü (Goodhand & Hakimi, 2014: 9). Başlangıçta, Ulusal Birlik Hükümeti, içsel bir bütünlükten ve toplumsal meşruiyetten yoksundu ve etnik ve siyasi rekabetler, hükümetin işlevini ciddi şekilde kısıtladı.

Ashraf Ghani, modern, teknokratik ve etnik temelli olmayan bir devlet kurma sözüyle göreve geldi ve karar alma sistemini bilimsel yönetim ve modern kurumlar üzerine inşa etmeyi hedefledi. Hedefi, savaş ağalarının rolünü azaltmak, yolsuzlukla mücadele etmek ve devletin verimliliğini artırmaktı. Bu dönemde, vergi sisteminin dijitalleştirilmesi, dış yardıma olan bağımlılığın azaltılması ve iç gelirlerin artırılması gibi mali ve idari reformlar yapıldı. Ayrıca, ulaşım, enerji ve bölgesel ticaret alanlarında altyapı yatırımları yapıldı ve TAPI (BBC, 2017) ile CASA-1000 (Etilaatroz, 2020) gibi projeler bu dönemin önemli yatırımlarındandı. Diğer taraftan, Ghani, savaş ağalarının siyasi rollerini zayıflatmaya çalıştı ve güvenlik güçlerini profesyonel olmayan komutanlardan bağımsızlaştırmayı hedefledi. Ancak, Ghani'nin politikaları gerçekte sadece kapsayıcı ve etkili bir devlet kurmakla kalmadı, aynı zamanda güç odaklarının yoğunlaşmasını ve tekelleşmesini sağladı. Başlangıçtaki vaatlerinin aksine, Ghani, Cumhurbaşkanlığı Ofisi'nde güç yoğunlaşmasını sürdürdü ve büyük kararları, siyasi ve halkla yapılan geniş çaplı istişareler olmadan aldı. Bu durum, etnik gruplar, partiler ve hatta siyasi müttefikleri arasında geniş çapta hoşnutsuzluğa yol açtı. Ayrıca, hükümet görevlerinin dağılımı ve gücün sadece yakın danışmanlarının etrafında yoğunlaşması, birçok etnik ve siyasi

grubun marjinalleşmiş ve ayrımcılığa uğramış hissetmesine neden oldu. Sonuç olarak, sosyal uçurumlar ve etnik ayrışmalar arttı.

Ashraf Ghani'nin hükümetine yönelik ciddi eleştirilerden biri, Cumhurbaşkanlığı Ofisi'ndeki güç yoğunlaşmasını artırması ve büyük kararların alınmasında Peştun kimliğine öncelik verilmesiydi. Etnik atamalar, etnik olmayan güçlü figürlerin dışlanması ve ülkenin sosyal çeşitliliğinin göz ardı edilmesi, etnik ayrışmaları derinleştirdi ve kamu güvenini azalttı (International Crisis Group, 2021: 6). Ghani, gücünü pekiştirmek için geleneksel kurumlar olan Loya Jirga'yı da kullanmaya çalıştı ancak bu girişimler daha çok sembolik ve gösterişli olarak değerlendirildi (Barfield, 2019: 211).

Barış alanında, Ghani'nin Taliban ile görüşme çabaları ciddi zorluklarla karşılaştı. 29 Şubat 2020'de ABD ile Taliban arasında yapılan Doha Barış Anlaşması, Afganistan hükümeti olmadan imzalandı. Bu anlaşma, Ghani hükümetinin uluslararası düzeyde meşruiyetini zayıflattı ve Taliban'ı resmi bir aktör olarak tanıttı (Jones, 2021: 18).

Bu doğrultuda, Ghani hükümeti başlangıçta yolsuzlukla mücadele ve idari reformlar konusunda vaatlerde bulunsa da, yolsuzluk hala hükümet yapısında mevcuttu. Adaletin uygulanmasındaki yetersizlik ve yolsuzlukla mücadeledeki başarısızlık, kamu güveninin azalmasına neden oldu. Ayrıca, güvenlik yönetimindeki zafiyet de bu dönemin en önemli sorunlarından biriydi. Taliban saldırılarının artması ve yabancı güçlerin çekilmesiyle birlikte, hükümet güvenlik güçlerini etkin bir şekilde seferber edemedi. Savaşın yönetilmesindeki stratejik hatalar, kamu güveninin zayıflaması ve güvenlik kurumları arasındaki koordinasyon eksikliği, Taliban'ın ciddi bir dirençle karşılaşmadan ülke kontrolünü ele geçirmesine yol açtı ve 2021 yılında Kabil hızla düştü.

Buna ek olarak, Ashraf Ghani dönemi reform, modern devlet inşası ve yolsuzlukla mücadele vaatleriyle başlamış olsa da, süreç sonunda merkeziyetçiliğe, etnik ayrışmanın artmasına, güvenlik yönetiminde yetersizliğe ve devletin çöküşüne yol açmıştır. Bu süreç sadece beklenen reformları getirmemiş, aynı zamanda yapısal krizleri derinleştirmiş ve Afganistan devletinin nihai çöküşüne zemin hazırlamıştır. Ashraf Ghani döneminde ulus-devlet inşasının temel zorlukları şu şekilde sıralanabilir:

3.3.2.1. Kimlik Dayatmasından Aşırı Merkeziyetçiliğe

Ashraf Ghani, ulusal bir kimlik oluşturma ve merkezi otoriteyi güçlendirme hedefiyle, devlet yapısında etnik çeşitliliği azaltan politikalar izledi. Elektronik kimlik kartlarında

“Afgan” ifadesini tüm vatandaşlar için ulusal kimlik olarak resmileştirerek (Radio Azadi, 2018) ve bazı idari yapıları değiştirerek ortak bir ulusal kimlik yaratmayı amaçladı. Aynı zamanda, Ghani aşırı merkezîyetçi bir yaklaşım benimsedi ve selefi Hamid Karzai’nin aksine, etnik liderlerle etkileşim yerine karar alma sürecini yalnızca kendisine yakın bir teknokrat çevresine (Arg halkası) devretti (Shahrani, 2018). Bu grup, geniş siyasi ve toplumsal katılım olmaksızın politika belirledi ve bu durum farklı gruplar arasında hoşnutsuzluk ve dışlanmışlık duygusunu artırdı. Bu politikalar, ulusal birlik oluşturmak yerine, güvensizlik ve toplumsal uçurumları derinleştirdi ve devletin meşruiyetini zayıflattı. Cumhurbaşkanlığı’nda yoğunlaşan güç, etnik taleplerin göz ardı edilmesi ve tek taraflı kararlar, devleti katılımcı ve millî bir yapıdan uzaklaştırarak gelecekteki krizlerin temelini attı.

3.3.2.2. Tek Etnikli Bir Devleti Yeniden Kurma Girişimi

Kapsayıcı bir devlet kurma iddiasının aksine, Ghani zamanla etnik temelli bir tekelleşme politikası izledi. Devletin, güvenlik ve askeri kurumlarının kilit pozisyonlarına kendisine yakın isimleri atadı ve bazı deneyimli komutan ve yöneticileri görevden aldı. Bu uygulamalar, farklı grupların devlet inşası sürecinden dışlandığı duygusunu yarattı ve devletin etnik gruplar ile siyasi fraksiyonlar nezdindeki meşruiyetini azalttı. Ashraf Ghani, gücü merkezileştirerek ve diğer etnik grupları kilit kurumlardan dışlayarak, Peştunların hâkimiyetine dayalı tek-etnikli bir devlet yapısını yeniden canlandırmayı hedefliyordu. Önemli görevlerin Peştunlara verilmesi ve diğer etnik gruplardan gelen komutanların uzaklaştırılması, katılımcı sistemi zayıflattı (Ayoobi, 2018). Bu politikalar, etnik güvensizliği artırdı ve nihayetinde Ghani’nin hükümetini çöküşe sürükledi.

3.3.2.3. Yapısal Reform Vaatlerinden Devletin Çöküşüne

Ashraf Ghani, yapısal reformlar, etkin ve şeffaf bir yönetim kurma ve bilimsel yönetime dayalı bir devlet modeliyle iktidara geldi. Yolsuzluğun azaltılması, idari sistemin modernleştirilmesi ve savaş ağalarının etkisizleştirilmesiyle modern ve etkili bir devlet kuracağını savundu. Ancak pratikte, gücün dar bir çevrede toplanması, yaygın

yolsuzluk¹² ve tutarsız politikalar, devletin işlevsizleşmesine ve kamuoyundaki memnuniyetsizliğin artmasına yol açtı (Shafiq, 2018).

Ghani döneminde, gücün Cumhurbaşkanlığı'nda yoğunlaşması ve tek taraflı karar alma süreçleri, diğer kurumların ve siyasi aktörlerin rollerini zayıflattı. Gücün dağılım biçimi ve farklı grupların sürece gerçek katılımının eksikliği, birçok etnik grup ve siyasi hareketin dışlandığı hissini pekiştirdi. Bu politikalar ulusal birliği güçlendirmek yerine, etnik güvensizliği ve toplumsal ayrışmayı artırdı. Aynı zamanda, devlet kurumlarındaki yolsuzluk ve kötü yönetim, kamu güvenini zedeledi. Milyarlarca dolarlık uluslararası yardımın Afganistan'a akmasına rağmen, bu kaynakların nasıl kullanıldığına dair şeffaflığın olmaması ve bunların belirli gruplar tarafından suiistimali, geniş çaplı hoşnutsuzluk yarattı.

Ayrıca, güvenlik krizlerinin yönetiminde başarısızlık ve Taliban saldırılarının artışı, devleti daha da zayıf duruma getirdi. Nihayetinde, katılımcı kurumların zayıflatılması ve farklı grupların taleplerinin görmezden gelinmesi, Ghani hükümetini güçlü bir toplumsal tabandan mahrum bıraktı. İç baskıların artması ve uluslararası desteğin azalmasıyla, devlet yavaş yavaş izole oldu. Sonunda, Ağustos 2021'de Taliban'ın saldırısı ve devlet kurumlarının çökmesiyle Ashraf Ghani, birçok yetkiliye haber vermeden ülkeden kaçtı ve hükümeti hızla çöktü. Ghani hükümeti deneyimi, çok etnikli toplumlarda sürdürülebilir bir ulus-devlet inşasının, merkezîyetçilik ile katılım arasında denge kurulmasını, kimlik çeşitliliğinin kabulünü ve hukukun üstünlüğünün gözetilmesini gerektirdiğini ortaya koymuştur. Bu ilkelerin göz ardı edilmesi, hükümetini krize ve nihayetinde çöküşe sürüklemiştir.

Artık, Afganistan'da Hamid Karzai (2001–2014) ve Ashraf Ghani (2014–2021) liderliğinde yürütülen iki on yıllık ulus-devlet inşa sürecinin karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Her ne kadar 2001 sonrası uluslararası destekle Afganistan'da ulus-devlet inşası süreci başlatılmış olsa da, bu süreç Hamid Karzai ve Ashraf Ghani'nin farklı dönemlerinde birbirinden ayrılan rotalar izlemiştir. Bu iki dönemi; etnik çeşitliliğin yönetimi, ulusal katılım, devlet inşa yaklaşımları, devletin etkinliği ve hukukun üstünlüğü gibi değişkenler temelinde karşılaştırmak mümkündür.

¹² Transparency International'ın 2018'deki yıllık raporuna göre Afganistan, Somali, Güney Sudan ve Suriye'nin ardından dünyanın en yolsuz dördüncü ülkesi olarak sıralandı (BBC, 2018). Dahası, 2021'de Organize Suç ve Yolsuzluk Raporlama Projesi (OCCRP), Ashraf Ghani'yi dünyanın en yolsuz kişileri nihai listesine dahil etti (Hasht Sobh, 2021).

İndeks	Hamed Karzai (2001-2014)	Ashraf Ghani (2014-2021)
Hükümet Tipi	Başkanlık	Başkanlık
Ulus-Devlet İnşa Yaklaşımı	Yeniden yapılanma, devlet kurumlarının oluşturulması	Kurumsal reformlar ve merkezileşme
Etnik Politika	Nispeten eşitlikçi çoğulculuk	Eşitsizlikçi Çoğulcu
Etnik grupların Konumu ve Katılımı	Etnik grupların göreceli katılımı (Etnik dengenin korunması)	Diğer etnik grupların kademeli olarak ortadan kaldırılması (Açık Peştunizm)
Karar alma Sistemi	Geleneksel Konsensüs	Merkeziyetçilik ve ayrıcalıklılık
Başarılar	Anayasanın oluşturulması, seçimlerin yapılması, demokratik yetki devri	Kurumsal reform çabaları, Kendi kendine yetebilme çabası
Başarısızlıklar	Dış yardıma aşırı bağımlılık, yaygın yolsuzluk ve Taliban'ın güçlenmesi	Savaşın şiddetlenmesi, ordunun çöküşü ve nihayet hükümetin düşmesi

Tablo 7: Hamid Karzai ve Ashraf Ghani'nin İktidar Dönemlerinin Karşılaştırılması

Kaynak: Yazar tarafından çeşitli kaynaklardan yararlanılarak oluşturulmuştur.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, devlet inşası göstergeleri açısından Hamid Karzai dönemi, parlak bir dönem olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde devlet kurumları yeniden yapılandırılmış, modern anayasa (2004) kabul edilmiş, parlamento kurulmuş ve demokratik seçimler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Karzai'nin yönetimi sırasında ulusal ordu ve polis teşkilatlarının da temelleri atılarak kurumsallaşma yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ancak, dış yardımlara olan aşırı bağımlılık¹³ ve yaygın yolsuzluk, devletin etkinliğini önemli ölçüde zayıflatmıştır.

Ashraf Ghani ise, idari reformlar yapmayı ve gücü merkezileştirmeyi amaçlamıştır. Ghani, bürokrasiyi daha verimli hâle getirmeyi ve dış yardımların yerine iç kaynakları kullanarak mali bağımsızlığı sağlamayı hedeflemiştir. Ancak bu çabalar yolsuzluk, yönetim zafiyetleri ve kamuoyunun hükümete olan güveninin azalması gibi nedenlerle başarısız olmuştur. 2021 yılında Ghani hükümetinin hızla çökmesi, onun içsel öz yeterlilik stratejisinin başarısız olduğunu ve devlet kurumlarının dış destek olmaksızın hayatta kalma kapasitesine sahip olmadığını ortaya koymuştur. Bu bakımdan, Hamid Karzai devletin kurumsal yapılanmasında daha başarılı olurken; Ashraf Ghani reformlar

¹³ Afganistan Yeniden Yapılanma Özel Müfettişliği'nin (SIGAR) raporuna göre ABD 2002 ile 2020 yılları arasında Afganistan'ın yeniden inşası için yaklaşık 145 milyar dolar harcamıştır. Bu önemli miktar, Afganistan'ın son yirmi yılda dış yardıma olan derin bağımlılığını açıkça yansıtmaktadır (SIGAR, 2020).

ve merkeziyetçilik konusunda daha kararlı bir tutum sergilemiştir. Bununla birlikte, her iki lider de sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ulus-devlet kurma hedefinde başarısız olmuşlardır.

Etnik siyaset açısından ise, tabloda da belirtildiği gibi Hamid Karzai döneminde, etnik liderler ve cihatçı figürlerle diyalog yoluyla belli ölçüde bir etnik denge kurulmaya çalışılmıştır. Her ne kadar iktidarın asıl gücü yine Peştunların elinde olsa da bu süreçte diğer etnik grupların da yönetime sembolik katılımı sağlanmıştır. Buna karşılık, Ashraf Ghani bu çerçevenin ötesine geçerek iktidarı etnik olarak tek tipleştirme politikası gütmüştür. Bu nedenle Ghani hükümetinde diğer etnik grupların liderleriyle istişareye dayalı görünürdeki katılım sona erdirilmiş ve daha çok etnik merkezli bir yönetim anlayışı benimsenmiştir. Bu yaklaşım, Afganistan'daki etnik ayrışmayı ve güvensizliği artırmış ve Ghani hükümetinin meşruiyet krizini daha da derinleştirmiştir.

Genel olarak, etnik siyaset açısından bakıldığında, Hamid Karzai görünüşte daha kapsayıcı bir politika izlemiş olsa da, Peştunlar yine de hâkim konumda kalmıştır. Oysa Ashraf Ghani, açık bir şekilde Peştun merkezli bir politika izlemiş ve bu durum diğer etnik grupların hükümetten uzaklaşmasına, (Aydınlık Hareketi, Rıstahiz Hareketi ve Tebessüm Hareketi gibi) geniş çaplı protesto hareketlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, halkın karar alma süreçlerine ve yönetime katılımı açısından Hamid Karzai dönemi, özellikle iki cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçiminin gerçekleştirilmesiyle birlikte, halkın rolünün belirgin biçimde ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. Medya ve sivil toplum kuruluşlarının gelişimi ile ifade özgürlüğünün artması, halkın geniş katılımını ve etnik gruplar arasında belli bir güç dengesi oluşmasını sağlamıştır. Her ne kadar ikinci tur cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan usulsüzlükler halkın seçim sürecine olan umutlarını azaltmışsa da bu dönemde hükümete yönelik meşruiyet algısı görece olarak daha yüksek olmuştur.

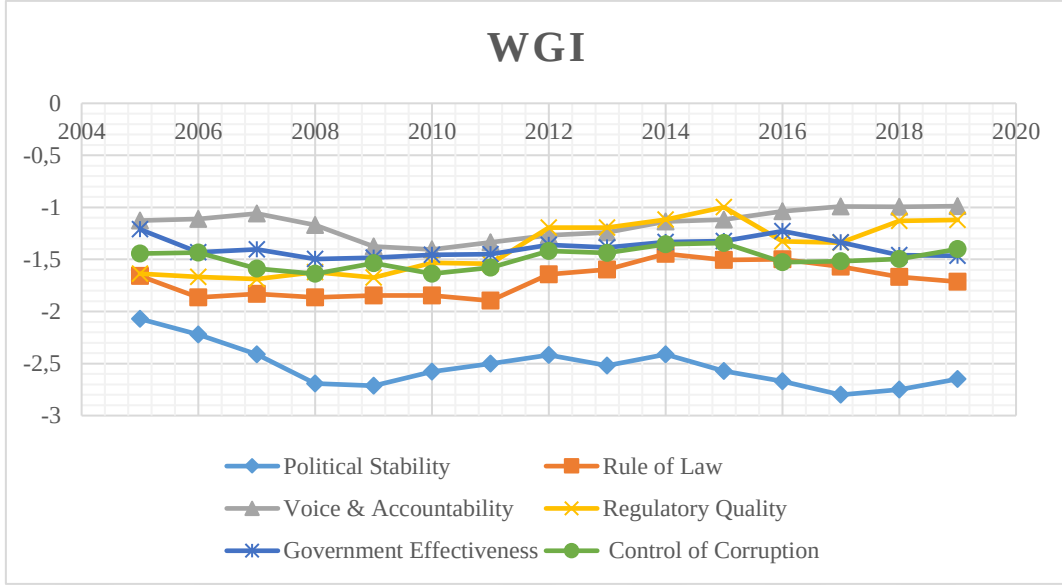
Ashraf Ghani döneminde ise seçimlerdeki hile daha da sistematik hâle gelmiş ve bu durum halkın kapsayıcı ve demokratik bir yönetime dair inancını zayıflatmıştır. Halk ve farklı etnik gruplar, öncelikle Ghani lehine yapılan seçim hilelerine ve ardından onun etnik temelli yönetim politikalarına karşı kitlesel protestolarla tepkilerini göstermiştir. Ancak bu halk talepleri karşılık bulmamıştır. Bu nedenle, hükümet ile halk, özellikle Peştun olmayan etnik gruplar arasındaki uçurum derinleşmiş ve Ghani hükümeti ciddi bir meşruiyet kriziyle karşı karşıya kalmıştır.

Hamid Karzai'yi Ashraf Ghani'den ayıran en önemli farklardan biri, Karzai'nin Taliban rejiminin çöküşünün ardından Peştunların iktidar üzerindeki egemenliğini belli ölçüde dengelemeye çalışması ve diğer etnik gruplara karşı görece dostane bir yaklaşım benimsemesidir. Bu nedenle Karzai'nin hükümeti Afganistan halkının büyük bir kesimi tarafından en azından kısmen kabul görmüştür. Buna karşın, Ashraf Ghani'nin diğer etnik gruplara karşı daha sert ve dışlayıcı bir yaklaşım benimsediği gözlemlenmiştir. Ghani, diğer etnik grupları devlet kurumlarından özellikle ordu ve güvenlik kurumlarından–kademeli olarak uzaklaştırmış ve iktidarı etnik olarak homojenleştirme politikasını hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu durum, Afganistan'daki etnik çatışmaları daha da körüklemiş ve hükümetin meşruiyet krizini derinleştirmiştir.

Karar alma mekanizması açısından bakıldığında, Hamid Karzai genellikle etnik liderler ve savaş ağaları ile iş birliği yapmayı tercih etmiş ve bu nedenle üst düzey kararlar çoğunlukla siyasi uzlaş ve pragmatizm temelinde alınmıştır. Oysa Ashraf Ghani'nin karar alma süreci daha çok bireysel düzeyde gerçekleşmiş ve dar bir danışman çevresine dayandırılmıştır. Bu bağlamda, Karzai'nin yaklaşımı daha esnek ve uzlaşmacı bir çizgide ilerlerken, Ghani daha otoriter ve merkezîyetçi bir karar alma modeli izlemiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Hamid Karzai uzlaş ve diyalog yoluyla devletin istikrarını ve devamlılığını sağlamaya çalışmış; ancak yönetimdeki yolsuzluk ve etkinlik eksikliği hükümetin meşruiyetini zayıflatmıştır. Öte yandan, Ashraf Ghani'nin aşırı merkezîyetçi yaklaşımı ve diğer etnik grupların dışlanmasına dayalı yönetim tarzı, devletin çöküş sürecini hızlandırmıştır. Bu nedenle, her iki yönetim de Afganistan'da tüm etnik grupları kapsayan gerçek bir ulusal devlet kurma hedefinde başarısız olmuş ve bu durum, ulus-devlet inşası projesinin nihai olarak başarısızlığa uğramasına yol açmıştır.

Daha kapsamlı bir değerlendirme yapmak amacıyla, Hamid Karzai ve Ashraf Ghani dönemlerinde ulus-devlet inşa süreci; küresel yönetim endeksi, devlet kırılabilirliği endeksi ve demokrasi endeksi gibi göstergeler temelinde de karşılaştırılabilir.

Grafik 5: Dünya Çapında Yönetim Göstergeleri

Kaynak: Dünya Bankası

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere, küresel yönetim endeksi raporuna göre, Hamid Karzai döneminde Afganistan'da devlet kurumlarının yeniden yapılandırılması ve seçimlerin düzenlenmesi sayesinde sınırlı da olsa bir iyileşme süreci gözlemlenmiştir. Ancak buna rağmen, yaygın yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık ve devletin işlevsizliği nedeniyle Afganistan, küresel sıralamalarda düşük pozisyonlarda yer almıştır.

Ashraf Ghani döneminde ise siyasi reformlar ve etkin bir devlet kurma vaatlerine karşın iktidarın merkezileştirilmesi, yolsuzluğun artması ve siyasi krizlerin derinleşmesi ile birlikte yönetim göstergelerinde anlamlı bir iyileşme sağlanamamıştır. Aksine, küresel yönetim endeksi bu dönemde ya durağan kalmış ya da bazı alanlarda daha da kötüleşmiştir.

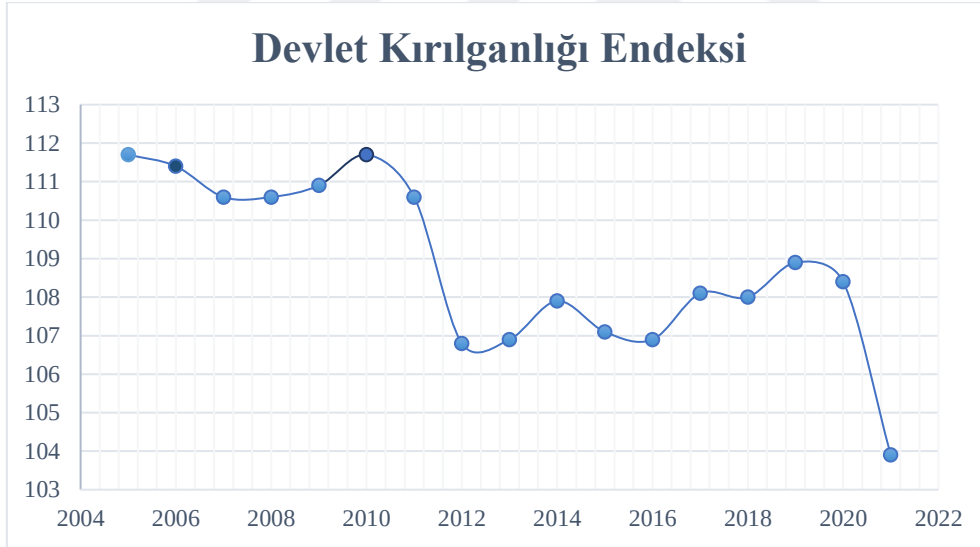
Aynı şekilde, devlet kırılganlığı endeksi üzerinden de Afganistan'da yaklaşık son yirmi yılda yürütülen ulus-devlet inşa süreci değerlendirilebilir. Afganistan'da devletin kırılganlığı ve siyasal rejimlerin art arda çökmesi, bu sürecin karşı karşıya kaldığı temel zorluklardan biridir. Bu durum, gerek Hamid Karzai gerekse Ashraf Ghani dönemlerinde açıkça gözlemlenmiştir. Devlet kurumlarının zayıf olması, dış yardımlara bağımlılık ve ulusal uzlaşıdan yoksunluk, siyasi krizin devamına ve istikrarlı bir devletin inşa edilememesine neden olmuştur.

Yıl	Sıralama	Toplam Puan
2006	10	104.1
2007	8	107.3
2008	7	110.6
2009	6	110.6
2010	6	107.9
2011	6	107.6
2012	6	107.9
2013	7	107.6
2014	6	107.9
2015	8	107.9
2016	9	108.0
2017	9	108.1
2018	9	108.0
2019	9	108.0
2020	9	105.9
2021	9	106.0

Tablo 8: Kırılglanlık Devlet Endeksi Açısından Afganistan

Kaynak: Barış Fonu

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Afganistan 2006–2021 yılları arasında devlet kırılglanlığı endeksine göre en kötü performans sergileyen on ülke arasında yer almıştır.

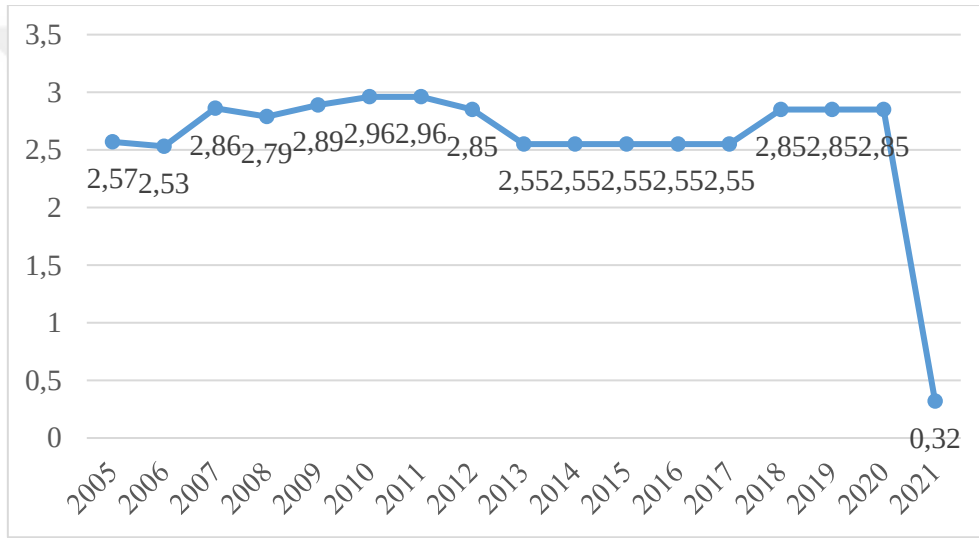
Grafik 6: Fragility State Index

Kaynak: Fund for Peace

2001 yılından önce Afganistan, devlet kırılglanlığı endeksi açısından son derece krizli bir durumda bulunmaktaydı. Taliban rejiminin çöküşü, uluslararası güçlerin müdahalesi ve devlet kurumlarının yeniden inşası ile birlikte, bu endekste kısmi bir iyileşme yaşanmıştır. Ancak 2010 yılından itibaren, devlet kurumlarındaki yolsuzluğun yaygınlaşması ve Taliban'ın yeniden güç kazanmasıyla birlikte devletin kırılglanlığı yeniden artmaya başlamıştır. Bu durum, 2021 yılında yabancı güçlerin Afganistan'dan çekilmesi ve

Taliban'ın iktidara dönmesiyle zirveye ulaşmış ve Afganistan, yeniden dünyanın en kırılgan devletlerinden biri hâline gelmiştir.

Demokrasi endeksi açısından değerlendirildiğinde, Afganistan 2001 sonrası dönemde demokratikleşme yolunda bazı başlangıç başarıları elde etmiş ve çeşitli demokratik kurumlar oluşturulmuştur. Ancak 2010'dan sonra bu süreç ciddi zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. İdari yolsuzluğun artması, seçimlerdeki usulsüzlükler, hukukun üstünlüğündeki zayıflıklar ve artan güvensizlik ortamı, Afganistan'da demokrasiyi zayıflatan temel unsurlar olmuştur. Tüm bu etkenler, başlangıçta kazanılan demokratik kazanımların zamanla erozyona uğramasına ve halkın demokratik süreçlere olan güveninin sarsılmasına neden olmuştur.

Grafik 7: Democracy Index

Kaynak: EIU

Yukarıdaki grafikte de görüldüğü üzere, Afganistan 2001 ile 2020 yılları arasında istikrarsız bir demokrasi deneyimi yaşamıştır. Taliban rejiminin çöküşünün ardından 2004 Anayasası'nın kabulü ve seçimlerin düzenlenmesiyle birlikte demokratik bir sistemin kurulmasına dair umutlar artmıştır. Ancak 2009'dan itibaren güvenlik sorunları, yaygın yolsuzluk ve seçim hileleri nedeniyle demokrasi göstergelerinde gerileme başlamıştır. Özellikle 2014 seçimleri, ciddi usulsüzlüklerle gölgelenmiş ve seçim sürecinin meşruiyetine büyük zarar vermiştir. Bu durum, halkın demokratik seçim süreçlerine olan güveninin zedelenmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, 2021'de cumhuriyet hükümetinin çöküşü ve Taliban'ın yeniden iktidara gelmesiyle birlikte, Afganistan'daki tüm demokratik yapılar ortadan kalkmıştır.

Sonuçta Afganistan, çok etnikli bir toplum olarak ulus-devlet inşası sürecinde her zaman karmaşık zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Afganistan’da ulus-devlet inşa süreci, tarihsel olarak kapsayıcı kurumların oluşturulmasından ziyade, belirli bir grubun iktidarını pekiştirme ve diğer grupları bastırma politikalarına dayalı olmuştur. Bu durum, devletin ulusal dayanışmayı tesis etmek yerine sürekli olarak meşruiyet krizi yaşamasına neden olmuştur. Otoriter milliyetçiliğe, merkezîyetçi politikalar ve etnik üstünlük arayışına yapılan sürekli vurgu, kapsayıcı ve kalıcı bir ulusal devletin oluşmasını engellemiş; toplumsal ayrışmaları derinleştirerek ulusal uyum çabalarını sekteye uğratmıştır.

Bu bağlamda, Afganistan’daki ulus-devlet inşası süreci ciddi engellerle karşılaşmıştır. Bu engellerin başlıcalarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Otoriter Milliyetçilik ve Zorunlu Tek Tipleştirme Politikası: Afganistan’da ulus-devlet inşasının önündeki en önemli engellerden biri, zorlayıcı tek tipleştirme politikası ve otoriter milliyetçiliktir. Bu politika özellikle Emir Abdurrahman Han döneminde, etnik egemenliği pekiştirme ve Peştun kimliği ekseninde ulusal bir kimlik inşa etme hedefiyle yoğun bir şekilde uygulanmıştır. Abdurrahman Han, iktidarını pekiştirdikten sonra, geniş çaplı baskılar, zorunlu göçler, katliamlar ve etnik temizlik yoluyla Peştunculuk (Afganizm) temelli homojen bir sistem kurmaya çalışmıştır. Bu politika, Britanya’nın doğrudan desteğiyle yürütülmüş; farklı etnik grupların katılımına dayanmaktan ziyade, hiyerarşik bir güç yapısının en tepesinden dayatılan tek yönlü bir milliyetçilik ideolojisine dayanmıştır.

Daha sonraki dönemlerde bu eğilim, diğer Peştun kökenli yöneticiler tarafından da sürdürülmüş ve zamanla Afganistan’daki toplumsal, etnik ve mezhepsel ayrışmaları derinleştirmiştir. Bu politika, sadece kanlı iç savaşlara ve çatışmalara yol açmakla kalmamış, aynı zamanda Afganistan toplumunu karşıt gruplara bölerek, kapsayıcı ve barışçıl bir ulusal kimliğin oluşumunu da engellemiştir.

Gerçekte otoriter milliyetçilik; belirli bir etnik grubun kimliğinin “ulusal kimlik” olarak dayatılması ve tek tipleştirilmiş bir dil modelinin benimsenmesini içermektedir. Afgan kimliğinin tüm vatandaşlar için zorunlu ulusal kimlik olarak kabul ettirilmesi çabası, Afganistan’daki ulus-devlet inşasının önündeki en büyük engellerden biri olmuştur. Bu yaklaşım, etnik, dilsel ve kültürel çeşitliliği kabul etmek yerine, baskın bir kimliği tüm diğer gruplara empoze etmeye çalışmıştır. Bu politika, tek bir ulusal kimlik yaratmakta

başarısız olmuş; aksine, etnik ayrışmaları derinleştirerek merkezi hükümetin meşruiyetini zayıflatmıştır. Peştun olmayan birçok etnik grup (Tacikler, Hazaralar, Özbekler ve diğerleri), bu kimliği dayatmacı ve dışlayıcı olarak değerlendirmiştir.

Bunun yanında, çok parçalı Afganistan toplumunda ulus-devlet inşasının başarısız kalmasının temel nedenlerinden biri de tek tipleştirici dil politikasının iflasıdır. 20. yüzyıl boyunca, özellikle Amanullah Han, Nadir Şah ve Zahir Şah dönemlerinde, radikal Peştun milliyetçileri kültürel ve dilsel tek tipleştirmeye yoğun biçimde odaklanmışlardır. Bu politikalar, Afganistan'da konuşulan diğer dilleri bastırmayı ve Peştuca dilinin hegemonik pozisyonunu pekiştirmeyi hedeflemiştir.

Bölgesel gelişmelerden özellikle Türkiye ve İran'daki milliyetçi politikaların etkisinden esinlenen Afganistan hükümetleri, Peştuca'yı ulus-devlet inşa sürecinin temel taşı olarak görmüş ve bu dili ülkenin resmi ve egemen dili hâline getirmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda, dönemin hükümetlerinin en önemli girişimlerinden biri, Peştuca dışındaki dillerden (özellikle Farsça, Türkçe ve diğer yerel dillerden) arındırılmış saf bir Peştuca yaratmayı hedefleyen Peştuca Dil ve Edebiyat Akademisi (Paştū Tolanah) adlı kurumu kurmaları olmuştur. Bu çaba, sadece kültürel değil, aynı zamanda siyasi bir proje olarak değerlendirilmelidir. Zira bu kurum, Afgan ulusal kimliğini Peştuca temelli olarak yeniden tanımlamayı amaçlamıştır.

Sonuç olarak, tarih boyunca Afganistan halklarının ortak iletişim dili olan Dari (Farsçası), bu süreçte sistematik bir şekilde geri plana itilmiş ve resmi ve eğitimsel birçok alandan dışlanmıştır. Ancak bu politika, ulusal birliği sağlamak yerine, dilsel ve kültürel bölünmeleri daha da derinleştirmiştir. Dil çeşitliliğinin görmezden gelinmesi ve belirli bir dilin diğerlerine dayatılması, geniş çaplı memnuniyetsizlik ve dirençle karşılanmış; böylece devlet-inşası sürecini pekiştirmek yerine, toplumsal ve kimliksel çatışmaları artırmıştır. Bu başarısızlık göstermiştir ki, Afganistan'da ulus-devlet inşası süreci; zorlayıcı tek tipleştirme yerine, kültürel ve dilsel çeşitliliğin kabulüne ve kapsayıcı, katılımcı bir siyasi sistemin inşasına dayanmalıdır.

2) Etnik Çeşitliliğin Yönetimindeki Yetersizlik: Afganistan'da etnik çeşitliliğin yönetilememesi, ulus-devlet inşasının önündeki temel engellerden biri olmuştur. Çok parçalanmış ve çok etnili toplumlarda ulus-devlet inşasının en önemli şartlarından biri, farklı etnik grupların kapsayıcı ve katılımcı bir ulusal sistem çerçevesinde kabul edilmesi ve bütünleşmesidir. Ancak Afganistan'daki hükümetler, çoğu dönemde etnik çeşitliliği

yönetme konusunda etkili ve uygun bir yaklaşım geliştirememiştir. Zahir Şah'ın anayasal monarşi dönemi ve 2001 Bonn Konferansı sonrasındaki dönem gibi istisnai haller haricinde, Afganistan'daki yönetimler genellikle zorunlu bütünleştirme modellerine ve tek tip kimlik dayatmalarına dayanarak, etnik ve kültürel çeşitliliği göz ardı eden bir siyasal ve toplumsal düzen kurmaya çalışmışlardır.

Bu yaygın yaklaşım; ayrımcı politikaları, farklı etnik ve kültürel kimliklerin reddedilmesini ve temsilde adaletsizliği içermekteydi. Sonuç olarak, bu durum etnik gerilimleri artırmış, çeşitli grupların hoşnutsuzluğuna neden olmuş ve topluluklar arasındaki güvensizliği derinleştirmiştir. Afganistan'daki hükümetler, yapısal bütünleşmeyi sağlamak için etnik ve kültürel çeşitliliği yok sayma eğiliminde olmuş; farklı toplulukların siyasi ve sosyal haklarını tanımak ve onları karar alma süreçlerine adil biçimde dahil etmek yerine, merkeziyetçi ve tekçi bir yapı kurmayı tercih etmişlerdir.

Bu tutum, kapsayıcı bir siyasal yapının oluşturulamamasına, tarihsel etnik güvensizliklerin pekişmesine ve ulusal birliğin sağlanamamasına yol açmıştır. Bu nedenle, zorlayıcı ve dayatmacı entegrasyon modelleri yerine etnik, dini ve kültürel çeşitliliğin kabul edildiği, tüm toplulukların eşit şekilde güç paylaşımına dahil edildiği, katılımcı ve demokratik bir siyasi yapı tesis edilmelidir. Böyle bir sistem olmadan, farklı grupların eşit ve gerçek anlamda katılımını sağlamak mümkün değildir. Zira ulus-devlet inşasının başarısı, ancak tüm vatandaşların kimliklerine saygı gösterilen ve eşit katılım hakkına sahip olduğu bir yapı içerisinde mümkün olabilir.

3) Elit Tıkanıklığı ve Ulusal Uyum Eksikliği: Elit dönüşümü, ulusal uyumun sağlanması ve siyasal temsilin yaygınlaştırılması açısından kritik öneme sahiptir. Ancak Afganistan'da, siyasi gücün uzun süre boyunca tek bir etnik grubun elinde toplanması, diğer etnik topluluklardan gelen elitlerin siyasal sisteme girmesini engellemiştir. Yaklaşık iki yüzyıldır Peştunlar tarafından kontrol edilen devlet yapılanması, eşit fırsatlar sunmak yerine dışlayıcı bir milliyetçilik anlayışını kurumsallaştırmış ve bu durum, diğer gruplarda hayal kırıklığı ve toplumsal bölünmelere neden olmuştur.

Sözde “sembolik elit döngüsü” uygulamalarıyla, yalnızca zaruri durumlarda farklı etnik kökenlerden bireyler hükümette yer almış; bu da gerçek katılım yerine temsiliyetin sahte bir biçimini yaratmıştır. Bu durum, Abdurrahman Han döneminde başlatılan sert etnik baskılarla başlamış, Amanullah Han'ın “Nakilin Kuzeye Yerleştirilmesi” düzenlemesi gibi uygulamalarla sürmüştü ve sonraki dönemlerde de devam etmiştir.

2001 yılında Taliban'ın devrilmesinden sonra, Bonn Konferansı'nın güç yapısında köklü bir değişiklik getireceği umulmuştu. Ancak bu beklenti karşılanmamış; yine bir Peştun olan Hamid Karzai geçici devlet başkanı olarak atanmış ve oy çoğunluğunu alan Özbek kökenli Sıttar Sıtrat dışlanmıştır. 2014 seçimlerinde de benzer bir durum yaşanmış, seçimleri kazandığı iddia edilen Dr. Abdullah Abdullah etnik gerekçelerle cumhurbaşkanı olamamıştır.

2004 Anayasası her ne kadar tüm vatandaşları “Afgan” kimliği altında eşit saymışsa da, uygulamada tüm etnik gruplara eşit fırsatlar sağlanmamıştır. Bu dayatılan kimlik anlayışı ve güç tekelinin sürmesi, kapsayıcı bir ulus-devletin oluşumunu engellemiştir. Elit tikanıklığı ve ulusal düzeydeki ayrımcılık ortadan kaldırılmadıkça, ulus-devlet inşa süreci meşruiyet krizi ve derin toplumsal yarıklarla karşılaşmaya devam edecektir.

4) Merkezileşmiş Siyasi Yapı: Afganistan'daki merkezî siyasi yapı, ülkenin ulus-devlet inşası sürecini önemli ölçüde engellemiştir. Kymlicka'nın (Kymlicka, 1995: 27–33) kuramlarında da belirtildiği gibi, çok etnikli ve çok kültürlü toplumlarda kapsayıcı ve katılımcı bir devlet yapısına ulaşmak için adem-i merkezîyetçi yapılar etkili bir çözüm yolu olarak önerilmektedir. Bu tür toplumlarda gücün tek bir merkezde veya grubun elinde toplanması, farklı toplumsal kesimler arasında güvensizliğe yol açabilir ve ulusal bütünlüğü tehdit eder. Diğer ülkelerin deneyimleri, bu tür toplumlarda demokratik ve kalıcı bir devlet kurmanın ancak farklı etnik ve toplumsal gruplar arasında güç paylaşımıyla mümkün olduğunu göstermektedir.

Afganistan'da modern devletin kuruluşundan itibaren özellikle Abdurrahman Han dönemi ve sonrasında ülkenin siyasi yapısı ağırlıklı olarak merkezîyetçi bir model izlemiştir. Bu yapı, çok etnili, çok dilli ve çok kültürlü bir toplumda ulusal birliği koruma amacıyla şekillendirilmiş olsa da, pratikte bu merkezileşme, etnik uçurumları derinleştirmiştir. Gücün büyük ölçüde merkezî hükümetin elinde toplanması, diğer etnik ve toplumsal grupların çıkarlarının yeterince dikkate alınmamasına neden olmuş; bu da adaletsizlik duygusunu ve dışlanmışlık hissini artırmıştır.

Her ne kadar Hamid Karzai ve Ashraf Ghani dönemlerinde daha kapsayıcı bir devlet yapısı inşa edilmeye çalışılsa da, uygulamada merkezileşme ve gücün tek elde toplanması eğilimi ağır basmıştır. Özellikle Ashraf Ghani döneminde, karar alma süreçleri sadece belli bir teknokrat çevresiyle sınırlandırılmış ve önemli kararlar başkent merkezli olarak

alınmıştır. Bu durum, diğer etnik ve toplumsal grupların siyasal süreçten dışlanmasına yol açmış ve onların siyasal temsiliyetini zayıflatmıştır.

Çeşitliliğin kabul edilmemesi ve gücün adil şekilde paylaşılmaması, etnik ayrışmayı artırmış ve ulusal bütünlüğü zayıflatmıştır. Bu da devletin meşruiyetini sorgulanır hale getirmiştir. Sonuç olarak, Afganistan'da devlet inşası süreci, toplumsal çeşitliliğin dikkate alınmaması ve eşit siyasi katılım imkânlarının sunulmaması nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşmıştır.

Dolayısıyla, Afganistan'da farklı etnik ve toplumsal grupların siyasal karar alma süreçlerine eşit şekilde katıldığı bir yapı inşa edilmediği sürece, ulus-devlet inşasında başarı sağlamak mümkün değildir. Bu hedefe ulaşmak, ancak adem-i merkezîyetçi bir sistemin benimsenmesi ve etnik çeşitliliğin kabulü ile mümkün olabilir.

5) Devlet Kurumlarının Kapasite ve İşlev Yetersizliği: Devlet kapasitesi ve işlevselliği, ulus-devlet inşasının temel bileşenlerinden biridir. Francis Fukuyama'ya göre, devletlerin bu süreci başarıyla gerçekleştirmesi için iki temel özelliğe sahip olmaları gerekir: yasaları ve politikaları etkin biçimde uygulayabilme kapasitesi ve işlevsel, etkin devlet kurumlarının varlığı (Fukuyama, 2004: 7–10). Bu iki unsur, devletlerin kaynakları etkili biçimde yönetmesini ve kamuoyunun güvenini kazanmasını sağlar.

Afganistan gibi çok etnili ve karmaşık toplumsal yapıya sahip ülkelerde, devletin kamu hizmeti sağlama, düzeni koruma ve toplumsal taleplere yanıt verme kapasitesi son derece önemlidir. Ancak 2001 sonrası dönemde, devlet kapasitesinin zayıflığı ve kamu kurumlarının işlevsizliği, Afganistan'da devlet inşasının önündeki temel engellerden biri olmuştur.

Uluslararası toplumun ciddi mali ve teknik desteğine rağmen, Afganistan'da krizleri ve yapısal sorunları yönetebilecek sürdürülebilir ve etkin devlet kurumları oluşturulamamıştır. Özellikle Hamid Karzai ve daha belirgin şekilde Ashraf Ghani dönemlerinde, yolsuzluk, işlevsiz bürokrasi ve etkili denetim mekanizmalarının eksikliği yaygın hale gelmiştir. Bu durum, devletin temel hizmetleri sağlama ve halkın ihtiyaçlarına cevap verme yeteneğini ciddi biçimde zayıflatmıştır.

Fukuyama'nın da vurguladığı gibi, güvenliğin sağlanması devletin temel görevlerinden biridir. Ancak Afganistan'da iç savaşlar, Taliban'ın yeniden güçlenmesi ve gayriresmî silahlı grupların artışı, devletin ülkenin birçok bölgesindeki kontrolünü kaybetmesine ve istikrarsızlığın artmasına yol açmıştır. Kamuoyunda devletin işlevselliğine dair

güvensizlik, devletin meşruiyetini zayıflatmıştır. Ayrıca, sağlık, eğitim, altyapı ve güvenlik gibi temel alanlarda devlet kurumları yeterli kapasiteye sahip değildi. Kaynakların etkili biçimde tahsis edilememesi, çoğunlukla yolsuzluk nedeniyle heba edilmesi ya da özel çıkar gruplarının lehine kullanılması, kamu hizmetlerinin kalitesini daha da düşürmüştür.

Sonuç olarak, devlet kapasitesinin zayıflığı ve kamu kurumlarının işlevsizliği, Afganistan’da sürdürülebilir ve etkin bir devlet yapısının kurulmasını engellemiştir. Etkin ve hesap verebilir kurumlar olmadan, Afganistan modern ve kapsayıcı bir devlet inşa edememiş ve çok sayıda kriz karşısında gerekli direnç ve dayanıklılığı gösterememiştir.

3.4. Afganistan Bağlamında Teorik Çerçevenin Analitik İncelemesi

2001 sonrası dönemde Afganistan, modern bir siyasi yapıya ve geniş uluslararası desteğe sahip olmasına rağmen, sürdürülebilir bir ulus-devlet inşasında başarısız olmuştur. Aslında, 2001 sonrasında başlatılan ulus-devlet inşa süreci, etnik, dilsel ve mezhepsel bölünmelerle ve çöküş halindeki kurumsal yapılarla parçalanmış bir toplumda başlamıştır. Bu sürecin bilimsel değerlendirmesi için, bu çalışmanın teorik çerçevesi olarak kullanılan Will Kymlicka, Arend Lijphart ve Francis Fukuyama’nın görüşlerine dayanan çok boyutlu bir analiz sunulabilir. Bu analizde, ulus-devlet inşa sürecindeki yapısal zayıflıklar, politik belirsizlikler ve teorik çelişkiler eleştirel olarak vurgulanmaktadır.

Öncelikle Will Kymlicka’nın perspektifinden başlamak gerekirse, onun kuramı, vatandaşlık eşitliğinin yalnızca bireysel haklarla değil, kültürel ve etnik grupların kolektif ve kurumsal haklarla desteklenmesi durumunda gerçekleşebileceğini savunur (Kymlicka, 1995: 10–12). Kymlicka, ulusal azınlıklar, göçmen azınlıklar ve yerli topluluklar arasında ayırım yapar ve ulusal azınlıkların (çok etnili ülkelerdeki yerli halklar gibi) kültürel özerklik, ana dilde eğitim ve kültürel temsil kurumları gibi haklara sahip olmaları gerektiğini öne sürer (Kymlicka, 2001: 25–31).

Afganistan’da 2001 sonrası dönemde, 2004 Anayasasında bazı kültürel haklar tanınmıştır. Anayasa’nın 16. maddesi, Farsça (Dari) ve Peştuca ile birlikte, konuşulduğu bölgelerde Özbekçe, Türkmençe, Beluçça, Nuristanice ve Pamircayı resmi yerel diller olarak tanımıştır (Constitution of Afghanistan, 2004, Art. 16). Medya ve eğitim

alanlarında, bazı bölgelerde yerel dillerde içerik üretimi ve öğretim konusunda çabalar gösterilmiştir (Internews, 2020).

Bununla birlikte, bu politikalar çoğunlukla yüzeysel ve sembolik düzeyde kalmış, kültürel özerklik sağlayan kurumların kurulmasına ya da azınlıkların resmi temsiline nadiren yol açmıştır. Yerel okullar kaynak, ders kitabı ve eğitimli öğretmen yetersizliği yaşamış; yerel medya kuruluşları ise genellikle dış yardımlara bağımlı kalmıştır (Matin and Lahire, 2017). Oysa Kymlicka'ya göre, kültürel politikalar yalnızca “sembolik kabul” düzeyinde kalmamalı, katılımcı politika yapımı ve kalıcı kurumsal yapılarla desteklenmelidir (Kymlicka, 2007: 61).

Gerçekte, Afganistan devleti çokkültürlü vatandaşlığı (multicultural citizenship) tam olarak benimsememiş; merkeziyetçi yapılar ve sembolik birlik söylemleriyle sınırlı kalmıştır. Dil, kültür ve eğitim politikaları çoğunlukla yukarıdan aşağıya şekilde tasarlanmış ve azınlıkların karar alma süreçlerine katılımı sınırlı olmuştur. Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler gibi gruplar, kültürel kimliklerini resmi alanda tam olarak ifade edememiştir. Yerel kurumları yasal ve mali destekten yoksun kalmış, kültürel varlıkları daha çok siyasi müzakerelere ve elit pazarlıklarına bağlı olmuştur (Barfield, 2010: 282–284).

Bu çerçevede, Kymlicka'nın teorisine göre Afganistan, İslam Cumhuriyeti döneminde kültürel çeşitliliğin demokratik yönetimi için kurumsal ve kalıcı bir çerçeve oluşturamamıştır. Resmi düzeyde tanınan dilsel ve etnik çeşitlilik önemli bir adım olsa da yapısal, yasal ve mali destek olmadan bu adımlar kültürel adalete dönüşmemiştir. Sonuç olarak, birçok azınlık devleti hâlâ eşit olmayan, yabancılaşmış ve temsil edilmemiş olarak algılamış ve bu da ulus-devlet inşa sürecinde aidiyet duygusunun zayıflamasına ve başarısızlığa yol açmıştır.

Arend Lijphart ise parçalanmış toplumlarda siyasi sistemin tasarımında, etnik elitlerin katılımı, güç paylaşımı ve kısmi özerklik ilkelerine dayalı modellerin önemine vurgu yapar (Lijphart, 1977: 25–44). Afganistan'da 2001 sonrası dönemde, etnik çeşitliliğin devlet yapısında temsil edilmesi yönünde bazı çabalar olsa da, bu katılım çoğunlukla gayriresmî ve kalıcı kurumsal tasarımlardan yoksundu.

Ulusal Meclis, Cumhurbaşkanlığı ve Kabine gibi yapılar görünüşte çeşitli etnik grupları temsil etse de, bu çeşitlilik daha çok siyasi elitler arası uzlaşılar ve dış baskıların

sonucuydu ve kurumsallaşmış bir mutabakat demokrasisi modeli anlamına gelmemekteydi (Ruttig, 2006: 12).

Lijphart, yasal mekanizmaların eksikliği durumunda mutabakat modelinin yolsuzluk ve etnik paydaşçılığa yol açabileceğini belirtir (Lijphart, 2004: 98). Bu durum Afganistan’da yaşanmış ve gayriresmî olarak gücün etnik paylaştırılması sonucunu doğurmuştur (Rubin, 2006: 182). Böylece, etnik gruplar arasında güven artmamış; siyasi alan grupçu rekabet, suçlamalar ve dışlanma ortamına dönüşmüştür. Önemli makamlarda etnik paylaşırma, şeffaf kurumsallaşma olmadan, hizipsel ve kabilesel rekabete yol açmış ve devlet yapısının meşruiyetini zayıflatmıştır. Uygulamada, siyasi elitler çoğunlukla ulusal çıkarlar yerine etnik ağlar üzerinden hareket etmiş ve devlet, bir nevi “ganimet paylaşımı” veya patronaj alanı haline gelmiştir (Rubin, 2006: 182).

Bazı etnik gruplar, özellikle Peştunlar, tarihsel egemenlik algılarını sürdürürken; Hazaralar, Özbekler ve Türkmenler gibi gruplar kendilerini sembolik veya dışlanmış pozisyonlarda görmüştür (Barfield, 2010: 275–278). Güç dengesini sağlayacak şeffaf mekanizmaların, ara kurumların ve etnik elitlerin hesap verebilirliğinin yokluğu, gruplar arası güvenin oluşmasını engellemiştir. Lijphart’a göre mutabakat demokrasisi ancak etnik elitlerin sürdürülebilir iş birliğini sağlayacak yasal ve siyasi kurumlar tasarlandığında başarılı olabilir (Lijphart, 2004: 97–101). Fakat Afganistan’da bu şartlar sağlanmamıştır.

Bazı dönemlerde, etnik elitlerin katılımı tam çöküşü önlemiş olsa da, uzun vadede şeffaf katılımcı kurumların eksikliği ve güvene dayalı siyasi kültürün yokluğu, etnik rekabetleri kronik bir krize dönüştürmüş ve ulus-devlet inşasında temel bir engel teşkil etmiştir.

Kurumsal yapı ve yönetim açısından, Francis Fukuyama’nın teorisi, Afganistan’daki devlet inşasının başarısızlığını analiz etmek için etkili bir araç sunar. Fukuyama, sürdürülebilir devlet inşasının yüksek kurumsal kapasite, kurumsallaşmış siyasi düzen ve performansa dayalı meşruiyet gerektirdiğini vurgular. Ona göre, bir devletin etkili ve istikrarlı işleyişi için güçlü, hesap verebilir ve etkili kurumlara sahip olması gerekir ve bu kurumlar kamu hizmetlerini sunma, hukukun üstünlüğünü sağlama ve sosyal düzeni koruma kapasitesine sahip olmalıdır (Fukuyama, 2004: 9). Fukuyama ayrıca, siyasi meşruiyetin yalnızca seçimlerle sağlanamayacağını, bunun halkın rızası, sosyal adalet ve hükümetin şeffaf performansından kaynaklanması gerektiğini belirtir (Fukuyama, 2011: 122–126).

2001 sonrası Afganistan’da, seçimler ve anayasa yoluyla kurulan merkezi devlete rağmen, kurumsal devlet inşası ciddi yapısal krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Ülkenin idari sistemi yoğun biçimde dış yardımlara bağımlıydı ve bağımsız icra kapasitesi yok denecek kadar azdı (Rubin, 2006, s. 180). Yasal olarak kurulmuş birçok devlet kurumu, pratikte etkisiz kalmış ve vatandaşların temel ihtiyaçlarına etkin biçimde cevap verememiştir. Bu bakımdan, Fukuyama’nın zayıf devlet (weak state) kavramıyla tanımladığı gibi, Afganistan’daki devlet kurumları yalnızca biçimsel olarak mevcuttu ve işlevsel açıdan eksikti (Fukuyama, 2004: 17–22).

Afganistan İslam Cumhuriyeti’nin meşruiyeti büyük ölçüde uluslararası desteğe bağılıydı. Özellikle kırsal bölgelerde yaşayanlar ve bazı etnik azınlıklar, devleti kendi iradelerinden doğmuş bir yapı olarak değil, dış güçlerin dayatması olarak görmekteydi (Barfield, 2010: 266–270). Sosyal adaletin sağlanamaması, yolsuzluğun yaygınlığı, etnik ayrımcılık ve kaynak tahsisindeki eşitsizlikler, devlet ile toplum arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Fukuyama’ya göre, halk ile devlet arasında organik bir bağın olmaması, sosyal sermayenin aşınmasına ve ulusal bütünlüğün zayıflamasına yol açar. Bu durum Afganistan’da oldukça belirgindi (Fukuyama, 2011: 124).

Sonunda, devletin hizmet sunma ve adalet sağlama konusundaki başarısızlığı, Taliban gibi devlet dışı aktörlerin yeniden sahneye çıkmasına zemin hazırlamıştır. Devlet meşruiyetini sağlayamadığında, hoşnutsuz kitleler arasında isyan ve radikalleşme artmıştır (Giustozzi, 2008: 45–47). Fukuyama’nın perspektifinden bakıldığında, 2001–2021 dönemi boyunca Afganistan modern, kapsayıcı ve meşru bir ulus-devlet inşa edememiştir.

Sonuçta, üç teorisyen çerçevesinde yapılan bu analiz, Afganistan’da ulus-devlet inşa sürecinin neden başarısız olduğunu çok boyutlu biçimde açıklamaktadır. Kymlicka’nın çoğulculuk anlayışı, Lijphart’ın uzlaşılı temelli demokrasi modeli ve Fukuyama’nın kurumsal kapasite yaklaşımı ışığında, Afganistan’da ulus-devlet inşasının neden kurumsallaşamadığı ve sürdürülebilir bir yapıya ulaşamadığı ortaya konmuştur.

3.5. Afganistan Bağlamında Devlet İnşası Modellerinin Analitik İncelemesi

2001 sonrası Afganistan’da ulus-devlet inşası süreci, yirmi birinci yüzyılın en karmaşık ve aynı zamanda en başarısız siyasi yeniden inşa projelerinden biri olarak değerlendirilebilir. Klasik devlet inşası modellerinin aksine, Afganistan tecrübesi ne içsel

bir iradeye dayanmış, ne yukarıdan aşağıya güçlü bir devlet aracılığıyla (top-down model) ilerlemiş, ne de toplumsal kurumların katılımıyla aşağıdan yukarıya (bottom-up model) gerçekleşmiştir. Aksine, bu süreç tamamen dış müdahaleye ve dışarıdan yönlendirilen siyasi mühendisliğe dayanmıştır. Bu özellik, projenin başarısını ciddi şekilde zora sokmuş; devlet ile toplum arasındaki uçurumu derinleştirmiş ve nihayetinde bu sürecin çöküşüyle sonuçlanmıştır.

Devlet inşası teorilerinde yukarıdan aşağıya model, genellikle güçlü ve merkezi bir devlet geleneği olan ülkelerde etkili olur (örneğin Fransa veya Türkiye). Aşağıdan yukarıya model ise sivil kurumların, yerel meclislerin ve güçlü toplumsal kimliklerin bulunduğu ortamlarda devletin kademeli olarak oluşmasına imkân sağlar (örneğin Amerika Birleşik Devletleri). Ancak Afganistan, bu iki tarihsel ve kurumsal zeminin her ikisinden de yoksundu ve adeta uluslararası müdahalelerin deneme laboratuvarına dönüşmüştü (Suhrke, 2007: 1295).

11 Eylül 2001 saldırıları, Amerika Birleşik Devletleri'nin müdahalesini hızlandırmış ve ardından Afganistan'da devlet inşası süreci başlatılmıştır. Afganistan tecrübesi, ABD dış politikasında uzun süredir süregelen bir yaklaşımın parçası olmuştur. Bu yaklaşım, askeri müdahaleleri kullanarak ulus-devlet inşasını hedefleyen bir gelenek oluşturmuştur. 1898'deki İspanya-Amerika Savaşı'ndan, İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya ve Japonya'daki misyonlara kadar, Amerika Birleşik Devletleri daima doğrudan müdahaleyle liberal değerler ve serbest piyasa ekonomisi temelinde devletler inşa etmeye çalışmıştır (Balkhi, 2021: 99).

Ulus-devlet inşasına yönelik bu askeri müdahale fikri, temelde ABD'nin küresel "hayırsever hegemonya" vizyonuna dayanmakta olup, bu vizyon neocon (yeni muhafazakâr) teorisyenlerin görüşlerinden etkilenmiştir. Bu yaklaşıma göre, ABD'nin dünyayı demokratikleştirme ve Amerikan değerlerini küresel ölçekte yayma sorumluluğu vardır. Bu nedenle, çeşitli ülkelerde yürütülen devlet inşası projeleri, Amerika'nın küresel hayırseverliği çerçevesinde üstlendiği sözde bir küresel sorumluluğun ürünü olarak değerlendirilmiştir (Kagan, 2008: 40–50).

Bununla birlikte, aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere, Amerika Birleşik Devletleri tarafından gerçekleştirilen 24 devlet inşası misyonunun yalnızca 8'i başarılı olmuştur. Bu da başarı oranının yaklaşık %33 olduğunu göstermektedir (Balkhi, 2021: 101). Bu veriler, dış müdahalenin tek başına devlet inşasında başarıyı garanti etmediğini açıkça ortaya

koymaktadır. Özellikle Afganistan tecrübesi, halkın gerçek katılımı olmadan, resmî kurumların toplumla bağ kuramadığı durumlarda ve içsel meşruiyetin bulunmadığı ortamlarda devlet inşası projelerinin başarısızlığa mahkûm olduğunu kanıtlamıştır.

Ülke	Süre (Yıl)	Sonuçlar
Avusturya	1945-1955	Başarılı
Küba	1898-1902	Başarısız
Küba	1906-1919	Başarısız
Küba	1917-1922	Başarısız
Dominik Cumhuriyeti	1911-1924	Başarısız
Dominik Cumhuriyeti	1965-1967	Başarılı
Grenada	1983-1985	Başarılı
Haiti	1915-1934	Başarısız
Haiti	1994-1996	Başarısız
Honduras	1923-1914	Başarısız
İtalya	1943-1945	Başarılı
Japonya	1945-1952	Başarılı
Lübnan	1982-1984	Başarısız
Meksika	1914-1917	Başarısız
Nikaragua	1909-1910	Başarısız
Nikaragua	1912-1925	Başarısız
Nikaragua	1926-1933	Başarısız
Panama	1903-1922	Başarısız
Panama	1898-1926	Başarılı
Filipinler	1989-1995	Başarılı
Somali	1922-1961	Başarısız
Batı Almanya	1945-1952	Başarılı
Güney Vietnam	1964-1973	Başarısız

Tablo 9: Ulus-Devletler İnşasında Amerikan Deneyimi

Kaynak: (Dobbins, 2003: xx- xxi)

ABD tarafından farklı ülkelerde yürütülen devlet inşası tecrübelerinden öğrenilen en önemli derslerden biri, ulus-devlet inşa sürecinin başarı ya da başarısızlığında belirleyici unsurun sadece dışarıdan gelen müdahale ya da uluslararası desteğin varlığı değil, aynı zamanda iç yapılar, toplumsal güçler ve tarihsel kapasite olduğudur. Bu nedenle, Japonya, Almanya, Grenada ve Panama gibi örneklerde olduğu gibi, yalnızca yerel yapıların devlet inşa süreciyle uyumlu hale geldiği durumlarda olumlu sonuçlar elde edilebilmiştir. Buna karşılık, Haiti, Küba, Nikaragua ve nihayetinde Afganistan gibi deneyimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Balkhi, 2021: 104).

ABD, NATO ve Birleşmiş Milletler, Afganistan'daki devlet inşa sürecinde yerel kapasite ve iç toplumsal yapılar yerine, dıştan dayatmayla ve üssel müdahalelerle yürütülen bir projeyi tercih etmiştir. Bu yaklaşım, siyasal mühendisliğe, yoğun mali yardım aktarımına ve Batı tipi liberal seçimsel ve hukuki yapıların empoze edilmesine dayanmıştır

(Chesterman, 2004: 18–22). Bu siyasetin sonucu, Afganistan toplumunun iç dinamiklerinden ziyade uluslararası güçlerin menfaatlerini temsil eden bir devlet yapısının ortaya çıkması olmuştur. Bu modelde, devletin meşruiyeti halkın oyu ya da katılımından değil, dış destekten kaynaklanmıştır. Fukuyama’nın da uyardığı gibi, meşruiyet ve kapasitesini dıştan alan devletler, toplumsal krizlere karşı dayanaklılığı olmayan “boş kabuklara” (hollow state) dönüşmektedir (Fukuyama, 2004: 22).

Aşırı dış müdahaleye bağıllık, Afganistan’daki devlet inşa sürecinin tek boyutlu hale gelmesine ve toplumsal, kültürel ve etnik boyutların göz ardı edilmesine neden olmuştur. Toplumsal sermayeyi güçlendirmek, etnik gruplar arasında güven tesis etmek ya da etnik ve kültürel adaletin kurumsallaşması gibi hedeflere dair net bir strateji geliştirmek mümkün olamamıştır. Yerel temellere bağlanmayan, sadece merkezi kurumları inşa etmeye odaklanan bu politika, temel yönetim işlevlerinden yoksun “kağıt üzerinde devlet”lerin oluşmasına yol açmıştır (Rubin, 2006: 180).

ABD’nin Afganistan’daki devlet inşa stratejisi, daha çok güvenlik hedefleri, terörle mücadele ve Batı tipi liberal yönetim modellerini yeniden inşa etmeye dayanmış; bu da ülkenin etnik, kültürel ve tarihsel dokusunun gerçekçi bir analizini yapma gayretinden uzak bir yaklaşım anlamına gelmiştir (Jones, 2009: 34–39). Müterakki bir devlet yerine, merkeziyetçi, seçim temelli ve terör karşıtı bir yapıya ağırlık verilmiştir.

Bununla birlikte, ABD’nin Afganistan’da yürüttüğü devlet inşa stratejisinde üç temel zafiyet dikkat çekmektedir:

- Aşırı güvenlik odaklılık: El-Kaide ve Taliban’ın tasfiyesi hedefi, devlet inşa sürecini askeri-güvenlik temelli bir projeye dönüştürmüştür. Siyasal kurumlar halkın temsiliyetinden çok, tehdit kontrol aracı olarak öne çıkmıştır (Sedra, 2006: 28).
- Toplumsal meşruiyetin ihmal edilmesi: ABD, parlamento, mahkeme ve seçimler gibi kurumların kurulmasını yeterli görerek devlet inşa edeceğini varsaymıştır. Ancak toplumsal meşruiyet olmadıkça bu kurumlar içi boş yapılara dönüşmüştür (Barfield, 2010: 263–270).
- Dış yardıma yapısal bağımlılık: Afganistan’ın milyarlarca dolarlık dış yardıma bağımlılığı, kısa vadeli ve kendi kendine yetemeyen bir yapı oluşturmuştur. Fukuyama’nın da belirttiği gibi, bu tip devletler “ödünç alınmış kapasite ve görüntüde meşruiyet”le varlık gösterir ve kaynaklar kesildiğinde hızla çöker (Fukuyama, 2004: 22).

Bu faktörlerin yanında, ABD siyasi ve taktiksel çıkarları için yerel etnik liderler, milis komutanları ve gayri resmi aktörlerle işbirliğine gitmiştir. Bu durum hukuk sistemini güçlendirmek yerine, keyfiyete dayalı bir düzenin kurumsallaşmasına neden olmuştur. Nüfuzlu kişilere verilen destek ve yerel gücü olanlarla yapılan pazarlıklar hem resmi yapıları zayıflatmış hem de grup çıkarlarını, yolsuzluğu ve halk arasında güvensizliği artırmıştır (Goodhand & Sedra, 2010: 88).

Sonuçta, ABD'nin Afganistan'da uyguladığı devlet inşa stratejisi, sürekli bir ulus inşa sürecine yol açmamış, aksine dış güçlerin çekilmesiyle birlikte kurulan yapay düzen de çökmüştür. Afganistan deneyimi, ulus inşa göz ardı edilerek sadece askeri-siyasi dış müdahaleyle devlet kurulamayacağını ve bu tarz projelerin uzun vadede istikrarsızlığı daha da derinleştirdiğini göstermiştir.

3.6. Afganistan Bağlamında Klasik Ulus İnşası Modellerinin Analitik İncelemesi

Çok etnikli ve post-sömürgeci ülkelerde ulus inşası, en zorlu siyasi ve toplumsal süreçlerden biri olarak kabul edilmektedir. Afganistan, çatışmalarla dolu geçmişi, yüksek etno-kültürel çeşitliliği ve zayıf merkezi devlet geleneğiyle, ulus inşası teorilerinin eleştirel bir değerlendirmesi için hem özel hem de önemli bir örnek teşkil eder. Bu süreci değerlendirmek için, asimilasyoncu (assimilationist), çoğulcu (pluralist) ve çeşitlilik içinde birlik (unity-in-diversity) şeklindeki üç klasik ulus inşası modeli bağlamında 2001 sonrası Afganistan'daki ulus-devlet inşası süreci mukayeseli olarak analiz edilebilir. Bu modeller, siyaset biliminde kültürel, etnik ve dilsel çeşitliliğin yönetimi için temel çerçeveler olarak kabul edilmektedir (Smith, 1991: 12-19).

Resmî düzeyde, Afganistan İslam Cumhuriyeti (2004–2021) demokrasiye, seçimlere ve etnik katılıma dayalı bir yapı olarak sunulmuştur. Ancak uygulamada bu yapı, ulus inşası yaklaşımlarının uyumsuz bir karmasını içermiş ve bu durum, yönetimde temel çelişkilerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Barfield, 2010: 235). Bazı durumlarda devlet, asimilasyon modeline yönelmiştir. Gücün başkent (Kabil) merkezli olarak temerküzü ve “Afgan” teriminin tüm etnik gruplar için ulusal bir kimlik olarak resmen kullanılması, bu modelin göstergeleri arasındadır (Rubin, 2006: 178–179). Bu politikalar, özellikle Tacik, Hazara, Özbek ve Türkmen toplulukları arasında marjinalleşme hissini ve belirli bir etnik grubun hakimiyetini pekiştirmiştir.

Asimilasyon modeli, 19. yüzyıl Avrupa ulus-devletlerinin modeline dayanarak, ulusal birliğin sağlanmasının dilin, kültürün ve ulusal kimliğin homojenleştirilmesine bağlı olduğunu varsayar. Ancak Afganistan’da bu modelin “Afgan” terimini tüm halklar için zorunlu bir kimlik olarak resmileştirerek dayatılması, toplumsal bütünleşmeyi sağlamak yerine Peştun olmayan toplulukların kimliğinin dışlanmasına yol açmıştır (Rubin, 2006). Bu süreç, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler ve Tacikler gibi gruplar için, kendi dilsel ve tarihsel hafızalarını yok sayan bir “kimlik inkarı” olarak algılanmıştır (Barfield, 2010). Eleştirisel açıdan bakıldığında, asimilasyon modelinin temel hatası, ulusu önceden var olan tarihsel-kültürel bir birlik olarak varsaymasıdır. Oysa Afganistan’da ulus, hâlâ etkin bir toplumsal yapı olarak oluşmamıştı ve etnik, yerel ve dînî bağlar ulusal aidiyetten önde gelmekteydi.

Aynı zamanda bazı alanlarda çoğulculuk modeline dair işaretler de gözlemlenmiştir. Örneğin, Daricenin resmen tanınması, kabinede ve parlamentoda etnik kota sisteminin uygulanması ve resmi belgelerde etnik çeşitliliğin tanınması bu kapsamdadır. Ancak bu adımlar genellikle kurumsal temelden yoksun kalmış ve daha çok siyasi pragmatizm ve uluslararası baskılara bağlı olarak ortaya çıkmıştır (Goodhand & Sedra, 2010: 91; Lijphart, 2004: 99).

Görünürde etnik kotaların uygulanması, çok dillilik ve azınlıkların sembolik varlığı çoğulculuk modeline işaret etse de bu tedbirler şekilci, kurumsal tasarımdan uzak ve çoğu zaman dış baskıların etkisiyle malûl olmuştur (Lijphart, 2004: 99). Bu modelin zararlı etkisi, ulusal uzlaşmayı güçlendirmek yerine, etnik ayrışmanın ve grup çıkarlarının sabitlenmesiyle görünürlük kazanmıştır. Siyasi temsiliyet, etnik taleplerin bir aracına; devlet kurumları etnik liderlerin pazarlık alanlarına dönüşmüştür (Goodhand & Sedra, 2010: 91). Kurumsal eşitlik ve anlamlı katılım taahhüdü olmadan çoğulculuk, pratikte “yumuşak ayrılıkçılık” ile sonuçlanabilir. Burada halklar, ortak bir devlet aidiyetinden çok, devletten pay alma güdüsüyle hareket etmektedir.

Buna ek olarak, çeşitlilik içinde birlik modeli, güncel literatürde çeşitliliğin yönetimi için en ileri model olarak kabul edilir (Kymlicka, 2007). Bu model, etnik ve kültürel farklılıkları tanıyarak siyasi katılım, sosyal adalet ve birleştirici semboller aracılığıyla ortak bir ulusal aidiyet duygusunu güçlendirmeyi de amaçlar. Ancak Afganistan’da, kültürlerarası diyalog, çokkültürlü eğitim veya yurttaş dayanışmasına yönelik hiçbir

sistematik politika geliştirilmemiştir. Diğer bir deyişle, bu model sadece söylem düzeyinde dile getirilmiş, ancak asla kurumsallaşmış bir programa dönüşmemiştir.

Çeşitlilik içinde birlik modeli, Hindistan, Kanada ve İsviçre gibi çok etnili devletlerde başarıyla uygulanmışsa da Afganistan'da sadece bir slogan olarak kalmış ve resmi, yerleştirilmiş bir stratejiye dönüşmemiştir (Kymlicka, 2007: 63–65). Fiiliyatta, 2001 sonrası Hamid Karzai ve Ashraf Ghani liderliğindeki Afgan hükümeti, ortak ulusal kimlik ile etnik ve kültürel kimliklere saygı arasında bir denge kuramamıştır. Bu kavramsal ve kurumsal boşluk, etnik bölünmeleri derinleştirmiş; merkezi devlete güveni azaltmış ve siyasi meşruluğu zayıflatmıştır (Jones, 2009: 40–42). Etnik gruplar, devlete katılım yerine onu çıkar sağlama aracı olarak görmüşlerdir. Hükümet yapısı, ulusal uzlaşının bir yansıması olmaktan çok etnik elitler arasındaki mücadele alanına dönüşmüştür.

Sonuç olarak, 2001–2021 yılları arasındaki Afganistan deneyimi, ulus-devlet inşası modellerinin sistemsiz ve melez kullanımının açık teorik analiz, doğru kurumsal tasarım ve ciddi siyasi irade olmadan ulus-devlet inşasına hizmet etmediğini; aksine yönetim yapılarının çöküşüne ve toplumsal bölünmelerin derinleşmesine neden olduğunu göstermiştir. Bu deneyimden çıkarılacak ders şudur: bir ulus inşası modeli seçmek yeterli değildir. Bu süreç yerel analiz, toplumsal katılım ve demokrasi ile sosyal adalete gerçek bir bağlılık temelinde inşa edilmelidir.

SONUÇ

Ulus-devlet inşası, modern siyasal dönüşüm projelerinin temel bileşenlerinden biri olup, karmaşık, çok boyutlu ve zaman alıcı bir süreçtir. Bu süreç, üç temel eksenin eşzamanlı ilerlemesini gerektirir: etkin otoriteye sahip modern bir devletin inşası (devlet kurma), ortak bir ulusal kimliğin oluşturulması (ulus kurma) ve meşruiyet, katılım ile kapsayıcılığa dayanan güç ilişkilerinin kurumsallaşmasıdır. Bu bağlamda, başarılı bir ulus-devlet inşası, ancak devletin yalnızca bir iktidar aracı değil, aynı zamanda ulusal irade ve birliğin tezahürü olduğu ve ulusun yalnızca kültürel bir grup değil, ortak kurumlara, bütünleşik tarihsel hafızaya ve kapsayıcı kimliğe sahip kader birliği içinde bir toplum olduğu zaman mümkündür.

Bu çalışma, parçalanmış toplumsal yapıya sahip bir ülke örneği olarak Afganistan’da, 2001–2021 yılları arasında yürütülen ulus-devlet inşası sürecini merkeze alarak, çağdaş siyaset biliminin en tartışmalı kavramlarından birine dair bağlamsal ve çok katmanlı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Ulus-devlet, yalnızca modern ve yasal kurumlar aracılığıyla siyasal bütünleşme ve merkezileşmeyi sağlayan bir siyasal yapı olmanın ötesinde; aynı zamanda devletin otorite ve kamu düzenini temsil etmesi ile ulusun, vatandaşların tarihsel, kültürel ve siyasal bir topluluk olarak kolektif kimliğini yansıtması bakımından, karşılıklı bağlılığa dayanan çok yönlü bir kimlik inşasını ifade etmektedir.

Bu doğrultuda, araştırma karma bir yaklaşımla, Afganistan’daki devlet kurma sürecinin kuramsal, tarihsel ve deneyimsel boyutlarını incelemekte; bu sürecin kriz noktalarını, fırsatlarını ve başarısızlıklarını analiz etmeye çalışmaktadır. İlk adımda, modern devlet ve ulus kurma kavramları, Max Weber, David Held, Bob Jessop ve Christopher Pierson gibi önemli düşünürlerin teorik çerçevesi içinde yeniden ele alınmıştır. Bu kavramlar yalnızca kamu hukuku ya da kurumsal yapılarla sınırlı değildir. Aksine toplumsal, epistemolojik, tarihsel ve kültürel olgular olarak değerlendirilmelidir. Weber’in teorisinde modern devlet, belirli bir coğrafi sınır içinde meşru güç kullanma tekeline sahiptir. Ancak bu tanım, devletin karmaşık işlevlerinin en yüzeysel katmanını temsil eder. Daha yeni analizler ise devletin sosyal düzenin yeniden üretimi, meşruiyetin kurumsallaşması, ulusal kimliğin söylemsel inşası ve refah ile sosyal adalet için zemin yaratmadaki rolüne odaklanır.

Bu araştırmanın kuramsal çerçevesinde, çok etnisiteli ve kırılğan toplumlarda ulus-devlet inşasının farklı boyutlarını analiz edebilmek için Will Kymlicka, Arend Lijphart ve

Francis Fukuyama'nın teorileri bir arada kullanılmıştır. Kymlicka, çok kültürlü sistemlerde etnik grupların kolektif ve kültürel haklarının tanınmasının gerekliliğini vurgular ve demokratik devleti, farklı gruplar için "görelî kültürel özerklik" sağlamaya mecbur görür. Lijphart ise, uzlaşmacı demokrasi teorisi çerçevesinde, parçalanmış toplumlarda siyasal ve toplumsal istikrarın ancak kapsayıcı katılım, güç paylaşımı ve uzlaşya dayalı kurumların inşasıyla mümkün olacağını savunur. Öte yandan Fukuyama, devletin kurumsal kapasitesine vurgu yapar. Devletlerin başarısı, yasaları etkili şekilde uygulama, kamu hizmetleri sağlama ve güvenlik ile sosyal düzeni temin etme yeteneklerine bağlıdır.

Sonuç olarak bu araştırmanın kuramsal çerçevesi, Afganistan'da sürdürülebilir bir ulus-devletin inşasının üç temel yaklaşımın birleşimini gerektirdiği varsayımına dayanmaktadır: Birincisi, etnik grupların kültürel haklarının tanınması (Kymlicka'nın teorisine uygun şekilde); ikincisi, katılımcı ve güç paylaşımına dayalı bir siyasal yapı (Lijphart'ın modeline göre) ve üçüncüsü, devletin kurumsal ve işlevsel kapasitesinin güçlendirilmesi (Fukuyama'nın yaklaşımına göre). Bu kuramsal birleşim, Afganistan'da devlet inşası sürecindeki zorlukların ve engellerin analitik bir değerlendirmesi için temel teşkil etmiştir. Başka bir deyişle, bu teorilerin birleşimi, Afganistan'daki başarısızlıkların nedenlerini açıklamak açısından güçlü bir kuramsal temel oluşturmuştur.

Kuramsal zeminin ötesinde, bu çalışma Afganistan'da devletin tarihsel oluşum sürecini inceleyerek, bu ülkede modern bir ulus-devletin inşasını engelleyen yapısal kökler ve tarihsel engelleri analiz etmiştir. Emir Abdurrahman tarafından merkezi bir devletin kurulmasından Halk Partisi'nin ideolojik dönemine, Zahir Şah'ın görece istikrarlı döneminden Taliban sonrası kırılğan düzene kadar, Afganistan'ın siyasal tarihinde öne çıkan ortak anlatı, devlet yapısı ile ulus yapısı arasında organik bir bağın kurulmasında yaşanan kronik başarısızlıktır.

Afganistan'da yönetimler, çoğunlukla despotizm, güç merkezileşmesi, etnik tekelleşme ve dışsal meşruiyetlere dayalı olarak inşa edilmiş; toplumun çok katmanlı yapısını ve halkın genel iradesini yansıtan yapılar olmaktan uzak kalmıştır. Başka bir ifadeyle, çok etnisiteli yapısı, çalkantılı tarihi ve otoriter rejim deneyimleriyle Afganistan, 19. yüzyıldan bu yana ulus-devlet inşası sürecinde kronik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Emir Abdurrahman'dan Taliban dönemine kadar uzanan süreçte devlet inşası genellikle etnik merkezilik, etnik üstünlük arayışı ve diğer grupların dışlanması ile karakterize

edilmiştir. Bu durum, ulus-devlet inşası yerine, etnik direnişlerin, kimliksel çatışmaların ve devletten kopuşların meydana gelmesine yol açmıştır.

Afganistan’da devlet olgusunun geçmişine ve performansına bakıldığında, en temel soru, neden bu ülkede modern bir “ulus-devlet” olgusunun oluşamadığıdır. Kısa süreli meşrutiyet deneyimleri, Davud Han’ın yönetimi, komünist parti rejimi ve mücahitlerin dönemi de katılımcı temellere dayanmadıkları için kalıcı siyasal bütünlük sağlayamamıştır.

Afganistan’da ilk şekillenen devletler, modern siyasal ve bürokratik rasyonaliteyi taşımaktan ziyade, kabilevi ve feodal yapıları yansıtmıştır. Emir Abdurrahman ve sonrasında Amanullah Han’ın reform çabaları da bazı modernleşme belirtilerine rağmen geleneksel yapının direnişi, reformların toplumsal temelsizliği, sivil kurumların zayıflığı ve dini-kültürel kurumların muhalefeti nedeniyle başarısız olmuştur. Zahir Şah’ın krallığı dönemi, özellikle 1960’lı yıllar, anayasal monarşi, kadınların sınırlı katılımı ve parti oluşumları gibi bazı siyasal gelişmelere sahne olsa da kurumsal ve yapısal derinlikten yoksun oluşu, bu tarihi modernleşme fırsatının heba olmasına ve hızla yeniden otoriterliğe geri dönüşe neden olmuştur.

Davud Han’ın darbesi sonrasında yaşanan gelişmeler ve ardından kurulan ideolojik sol hükümet, Afganistan’daki devlet inşası sürecinde tehlikeli bir dönüşüme yol açmıştır. Sol hükümet, ilerici söylemlerine rağmen muhaliflere yönelik şiddetli baskılar, iktidara tek boyutlu yaklaşımı ve toplumla zayıf bağları nedeniyle totaliter bir yönetim modeline dönüşmüştür. Bu durum, uluslararası müdahaleler, işgal ve iç savaşla sonuçlanarak Afganistan’ı dünyanın en derin kriz bölgelerinden biri haline getirmiştir.

1990’larda Taliban’ın yükselişi ve onların ideolojik yönetimi, devleti bir kez daha modern siyasal düzenden geleneksel, tutucu ve şiddet temelli bir düzene doğru sürüklemiştir. 2001 yılında Taliban rejiminin devrilmesi ve ABD ile NATO’nun askeri-siyasi müdahalesinin başlamasıyla Afganistan eşi benzeri görülmemiş bir uluslararası destek ve kapasite ortamına girmiştir. Bu yeni dönem, Bonn Anlaşması’nın imzalanmasıyla başlamıştır. Müdahalenin amacı demokratik bir siyasal yapı kurmak, güçlü merkezi bir devlet oluşturmak, katılımcı kurumlar tesis etmek ve küresel düzen çerçevesinde toplumsal yeniden yapılanmayı sağlamaktır.

Esasen 2001 sonrası uluslararası toplumun desteğiyle başlayan bu yeni dönemde Afganistan’da siyasal modernleşme ve devlet inşasının istikrarlı bir yola girmesi

beklenmekteydi. Yeni anayasanın kabulü, seçimler, sivil toplum kuruluşlarının gelişimi, eğitim sisteminin yaygınlaşması, kadınların artan katılımı ve geniş kapsamlı dış yatırımlar devletin yeniden inşası için ilk temelleri oluşturmuştur. Ancak bu yeni yapı da toplumla organik bağ kuramaması, mali ve siyasi bağımlılık, üst düzeyde süregelen etnik tekelleşme ve yaygın yapısal yolsuzluk gibi nedenlerle kökü olmayan, kırılgan ve meşruiyetten uzak bir devlete dönüşmüştür. Başlangıçta ulus-devlet inşası olarak tasarlanan süreç, zamanla eski tahakküm biçimlerinin, ayrımcılığın ve işlevsizliğin yeniden üretimine evrilmiştir.

Bu dönemin iki temel yönetim süreci Hamid Karzai (2001–2014) ve Ashraf Ghani (2014–2021) incelendiğinde, her iki dönemde de ulus-devlet inşasının farklı biçimlerdeki merkezileşme, siyasi pazarlık, etnik ayrımcılık ve sosyal adaletin sağlanamaması ile gölgelendiği görülmektedir. Karzai, geleneksel aktörlerin rızasını almak için etnik güç paylaşımı modeline yönelmiş; bu yaklaşım kalıcı dönüşümden yoksun bir devlet yapısı oluşturmuştur. Buna karşılık, Ghani ise teknokratik bir yaklaşımla hareket etmiş ve iktidarı merkezileştirerek, temsil edilmeyen aktörleri sistemden dışlamış; bu da ayrışmaları derinleştirmiştir. Her iki dönemde de etnik grupların, kadınların ve sivil toplum kurumlarının sürece gerçek anlamda dâhil edilememesi, ulus-devlet inşası sürecinin temel hedeflerinden sapmasına neden olmuştur.

Kültürel politika, son yirmi yılda yerel dillerin tanınması, çeşitli medya organlarının kurulması ve anadilinde eğitimin desteklenmesi gibi bazı ilerlemelere rağmen daha çok sembolik düzeyde kalmıştır. İçerik üretimindeki dengesizlik, resmi dillerin devlet medyasında yoğunlaşması ve yerel kurumların zayıflığı, birçok etnik azınlık grubunun dışlanma, temsilsizlik ya da eksik temsil hissetmesine yol açmıştır. Bu nedenle, ulusal kimlik güçlenmemiş; aksine daha da dağılmıştır.

Son olarak, 2020’de imzalanan Doha Anlaşması –ki bu anlaşma Afganistan hükümetinin katılımı olmadan gerçekleşmiştir ve 2021’de devletin çöküşü, yukarıdan aşağıya yürütülen ulus-devlet inşası sürecinin nihai başarısızlığını simgelemektedir. Yabancı güçlerin çekilmesinin ardından devletin hızla dağılması, siyasal yapının ve toplumsal meşruiyetin gerçekte topluma nüfuz etmediğini ortaya koymuştur. Geriye kalan ise, esasen uluslararası güvenlik ve sermayeye bağımlı, toplumla kalıcı bağ kuramamış kurumlar, bireyler ve projelerden ibarettir.

Daha açık bir ifadeyle, 2001 sonrası Afganistan'daki ulus-devlet inşası süreci, esasen iki temel etkenin etkisinde şekillenmiştir: Birincisi, yabancı müdahaleler ve güvenlik ile terörle mücadeleye aşırı odaklanmasıdır ki bu durum, demokratik ilkeler ve halkın siyasal kararlara katılımının göz ardı edilmesine yol açmıştır. İkincisi ise, tüm etnik ve mezhepsel grupları kapsayacak yerli ve kapsayıcı bir çerçevenin eksikliğidir. Afganistan'da devlet kurumlarının oluşturulmasına yönelik çabalar, genellikle önceden belirlenmiş ve dış kaynaklı modeller üzerine odaklanmıştır. Bu modeller, hem Afganistan toplum yapısıyla uyumlu olmamış hem de pek çok durumda devlet kurumlarının meşruiyetini zayıflatmıştır.

Bu temelde, Afganistan'ın 2001–2021 dönemi deneyimi, parçalanmış toplumlarda dış kaynaklı ulus- devlet inşa projelerinin başarısızlığını açıkça ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. Kurumlar toplumsal zemin olmaksızın inşa edildiğinde ve siyasal düzen ortak kimlik ve toplumsal uzlaşıdan yoksun olarak şekillendiğinde, bu yapıların devamlılığı yalnızca yabancı güçlerin varlığına bağımlı kalmaktadır. Afganistan'da ulus-devlet inşası ancak katılım, toplumsal adalet ve etnik, dilsel ve kültürel çeşitliliğe saygı temelinde yerel olarak yeniden tanımlanarak anlamlı hale gelebilir.

Daha derinlemesine analizler, Afganistan'ın modern ulus-devlet inşasında yaşadığı başarısızlığın, tarihsel, kültürel, toplumsal ve jeopolitik unsurların karmaşık bir etkileşiminin sonucu olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, çalışmanın üçüncü bölümü, Afganistan'daki parçalanmış toplum yapısında ulus-devlet inşası sürecini özel biçimde sekteye uğratan beş temel ve yapısal engeli ortaya koymuştur:

Birincisi, otoriter milliyetçilik ve zorunlu tektipleştirme politikalarıdır. Özellikle Emir Abdurrahman Han döneminde ve sonrasında, belirli bir etnik kimliğin ulusal kimlik olarak dayatılması, Peştucanın milli kimliğin göstergesi olarak dayatılması ve gayri-Peştun etnik grupların kültürel olarak bastırılması bu sürecin örneklerindendir. Bu yaklaşım katılım temelli değil, etnik tahakküme dayalı olmuş ve toplumsal uyum yerine etnik-sosyal bölünmeleri derinleştirmiştir.

İkincisi, etnik çeşitliliğin yönetilememesidir. Çok etnisiteli toplumların ihtiyaçlarına rağmen, Afganistan'daki devletler tarih boyunca katılımcı ve çoğulcu bir sistem kurmak yerine, etnik dışlama ve marjinalleştirme politikalarına yönelmişlerdir. Bu durum, gayri-hâkim etnik gruplar arasında güvensizlik, siyasal dışlanma ve aidiyet duygusunun zayıflaması gibi sonuçlar doğurmuştur.

Üçüncüsü, elit dolaşımının tıkanması ve ulusal uyumsuzluktur. Siyasal gücün belirli grupların elinde yoğunlaşması ve diğer etnik grupların sadece biçimsel temsille sistemde tutulması ya da tamamen dışlanması, gerçek anlamda elit değişimini engellemiştir. Bu durum, siyasal sistemlerin yapısal olarak meşruiyet kaybına neden olmuştur.

Dördüncüsü, yapısal ve siyasal merkezileşmedir. Yakın tarih boyunca Afganistan devletleri genellikle aşırı merkeziyetçi olmuş ve hem siyasal hem de idari güç başkentte yoğunlaştırılmıştır. Bu durum, gücün ve kamu hizmetlerinin bölgeler ve etnik gruplar arasında adil şekilde dağılmasını imkansızlaştırmış, devletin ülke genelinde meşruiyet ve etkinlik kazanmasının önünde engel teşkil etmiştir.

Beşincisi, devlet kurumlarının kapasite ve işlevsellik açısından yetersizliğidir. Bu eksiklikler, kamu hizmetlerinin sunumunda zayıflık, bürokrasinin işlevsizliği, yaygın yolsuzluk ve güvenlik ile sosyal adaletin sağlanamaması şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu yapısal zaafılar, toplumda devlete yönelik güvensizlik oluşturmuş ve devletin kurumsal kapasitesinin çöküşüne yol açmıştır.

Bu yapısal engellere ek olarak siyasal bireycilik, despotik kültürün yeniden üretimi, yapısal yolsuzluk ve devletin sivil toplumla organik bağ kuramaması gibi diğer faktörler de ulus-devlet inşası projesinin başarısız olmasında önemli rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle, Afganistan'daki devlet ne rasyonel bir bürokrasi oluşturabilmiş ne toplumsal meşruiyet elde edebilmiş ne sivil toplumla kurumsal ve kalıcı ilişkiler kurabilmiş ne de kaynakların ve fırsatların adil dağılımını sağlayabilmiştir. Yukarıdan inşa edilen, ancak aşağıdan sosyal tabana dayanmayan devletler güven krizleri, kurumsal istikrarsızlık, yapısal yolsuzluk ve kültürel çeşitliliğin yönetilememesi gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu koşullar altında, devlet yalnızca kolektif iradenin bir aracı olma işlevini yitirmemiş, aynı zamanda krizlerin, şiddetin ve eşitsizliklerin kaynağı hâline gelmiştir.

2001 sonrası Afganistan deneyimi, parçalanmış toplumlarda modernleşme ve devlet inşasının, kuramsal modellerin, politika araçlarının ve kurumsal mekanizmaların köklü biçimde yeniden düşünülmesini gerekli kıldığını göstermektedir. Böyle toplumlarda devlet, yalnızca teknokratik ölçütlere ya da dışsal kalıplara göre inşa edilemez. Aksine, tarihsel bağlamdan, kültürel yapıdan, toplumsal dokudan ve içsel dinamiklerden doğmalıdır. Bu devlet, yalnızca hukuk, düzen ve güvenliği sağlamakla kalmamalı, aynı zamanda etnik adalet, eşit vatandaşlık, geniş katılım ve ortak ulusal kimliğin üretimi için de bir zemin oluşturmalıdır.

Bu noktada, 2021 sonrası Taliban dönemine kısa bir bakış, mevcut sürecin nasıl evrildiğini anlamak açısından önemlidir. Taliban, Afganistan Cumhuriyeti hükümetinin çöküşünün ardından başarısız ve zayıf bir yapı devralmıştır. Ancak, önceki dönemde ulus-devlet inşa sürecinde ortaya çıkan temel sorunları tanımlayıp çözmek yerine, daha kapalı, merkeziyetçi ve ideolojik bir yönetim modeli benimsenmiştir. Taliban'ın devlet-ulusu inşa etme yaklaşımı üç temel eksen üzerinden analiz edilebilir. İlk olarak, etnik ve kültürel çeşitliliğin yönetimi konusunda Taliban, bugüne kadar farklı kimlikleri tanıma, destekleme veya siyasi ve yönetsel yapıya entegre etme konusunda etkili bir mekanizma geliştirmemiştir. Taliban açısından meşruiyet ve toplumsal bütünlük, grupların kapsayıcı bir şekilde temsil edilmesine değil, kendi ideolojik ve dini çerçevelerine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, birçok etnik grubun (Tacikler, Hazaralar, Özbekler vb.) yeni düzende yerlerinin olmadığı hissine kapılmasına neden olmakta ve bu durum, orta ve uzun vadede istikrarsızlık ve etnik isyan riskini artırmaktadır.

İkinci eksen, iktidar yapısı ve yönetişimdir. Taliban, etnik gruplar arasında iktidar paylaşımı veya gerçek siyasi katılımı sağlamak için herhangi bir model tasarlamamıştır. Karar alma süreçleri, özellikle Kandahar çevresindeki dar bir Peştun lider kadrosunda yoğunlaşmıştır. Ne aktif bir ulusal meclis, ne etnikler arası istişare konseyleri, ne de yerel danışma mekanizmaları oluşturulmuştur. Bu merkeziyetçi yapı, çok parçalanmış bir toplumda güven ve uyum yaratmak yerine, mevcut kırılganlıkları yeniden üretmekte ve iç rekabeti körüklemektedir. 2001–2021 dönemindeki cumhuriyet hükümeti en azından yüzeysel de olsa seçimler ve temsil mekanizmaları sağlamışken, Taliban ideolojik homojenliği zorlayan, otoriter ve kapalı bir rejim kurmuştur. Bu yol, ulus inşası değil, yukarıdan kontrol ve toplumsal farklılıkların bastırılması anlamına gelmektedir. Üçüncü eksen ise kurumsal ve idari kapasitedir. Taliban, zaten önceden ciddi kurumsal ve idari zayıflıklarla devraldığı bir devleti, bugüne kadar yeniden yapılandıramamış veya güçlendirememiştir. Yönetim yapısı hâlâ büyük ölçüde gayriresmî, kişisel, şiddet ve güvenlik odaklıdır; bürokratik kapasite geliştirme, kamu hizmetleri sunma veya ekonomik yeniden yapılanma yönünde ciddi bir işaret bulunmamaktadır. Şeffaf kurumların, hesap verebilir sistemlerin ve tutarlı bir planlamanın yokluğu, Taliban yönetiminin işlevsizliğini öne çıkarmış ve yerel düzeyde yolsuzluk ve kötüye kullanımlar için alan açmıştır.

Sonunda, Taliban ne çokkültürlü ve çeşitlilik temelli bir model benimsemiş, ne uzlaşya dayalı bir güç paylaşım modeli tasarlamış, ne de etkili bir yönetim için kurumsal kapasite geliştirebilmiştir. Taliban'ın yönetim modeli; merkeziyetçi, ideolojik ve kabile merkezli bir yapı olup, kısa vadede kısmi bir istikrar sağlayabilir, ancak uzun vadede istikrarsızlık, etnik isyanlar ve kurumsal çöküş riskiyle karşı karşıyadır. Dolayısıyla, Taliban'ın sürdürülebilir bir ulus-devlet inşasına yönelik perspektifi son derece sınırlı, kırılgan ve bütüncül bir stratejiden yoksundur.

Bu doğrultuda, Afganistan'da ulus-devlet inşası süreci, bütüncül bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Bu yaklaşım, ne gelenek/modernlik ikileminde sıkışmalı, ne de aşırı yerlilik tuzağına düşmelidir. Aksine, modern kuramları, küresel deneyimleri ve yerel dokunun derinlemesine analizini birleştirilerek katılımcı, hesap verebilir ve meşru bir devlet modeli yeniden tanımlanmalıdır. Bu modelin hayata geçmesi, ancak siyasal kültürde dönüşüm, devlet-millet ilişkisinin yeniden inşası, demokrasinin kurumsallaşması, insani kalkınmaya odaklanma ve sivil kurumların güçlendirilmesi ile mümkündür.

Sonuç olarak bu çalışma, Afganistan'ın deneyimini ayrıntılı biçimde ele alarak yalnızca betimleyici bir anlatım sunmakla kalmayıp, aynı zamanda başarısızlıkların nedenlerini, potansiyel imkânları ve dönüştürücü gereklilikleri analitik bir çerçevede tartışmayı hedeflemiştir. Çoğul ve kırılgan bir toplum olarak Afganistan'ın, baskıcı değil destekleyici, tekeli değil katılımcı, kökü dışarıda olan değil, toplumun içinden doğan bir devlete ihtiyacı vardır. Ulusal ve uluslararası politika yapımında yeniden düşünme, çeşitliliği bir tehdit değil fırsat olarak kabul etme ve meşruiyeti siyasal gücün temeli olarak görme, bu topraklarda modern ulus-devletin yeniden inşası için belki de ilk adımlar olabilir.

Son olarak, Afganistan'ın 2001–2021 yılları arasındaki deneyimi, parçalanmış toplumlarda ulus-devlet inşasının yalnızca teknik ya da kurumsal bir proje olmadığını; aksine derin bir toplumsal, tarihsel ve siyasal süreç olduğunu göstermektedir. Devlet ile toplum arasında organik bir bağ kurulmadıkça ve kültürel çoğulculuğa saygı gösterilmedikçe bu tür projeler başarısızlığa mahkûmdur. Bu çalışma, dış kaynaklı modellerin yerel bağlam dikkate alınmaksızın uygulanmasının devletin kurumsallaşmasını sağlamadığı gibi toplumsal yarıkları daha da derinleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle modern bir ulus-devletin inşasının, kuramsal temellerin yeniden

düşünüldüğünü; iktidar ve kimlik ilişkilerinin yeniden tanımlanmasını ve içten gelen katılım ile adalete dayalı bir yaklaşımın benimsenmesini gerektirdiğini söylemek mümkündür.

Sonunda, Afganistan ve benzeri kırılgan toplumlarda ulus-devlet inşasının sürdürülebilir olabilmesi için üç temel politika önerisi öne çıkmaktadır. Birincisi, tüm etnik, mezhepsel ve kültürel grupları kapsayan eşit vatandaşlık ilkesine dayalı katılımcı mekanizmaların geliştirilmesidir. İkincisi, devletin yalnızca güvenlik odaklı değil, aynı zamanda sosyal adalet, eğitim, sağlık ve altyapı gibi alanlarda da etkin hizmet sunabilmesi için kurumsal kapasitenin güçlendirilmesidir. Üçüncüsü, dışsal modellerin doğrudan uygulanması yerine, yerel bağlamdan ve toplumsal katılımdan beslenen bir devlet inşaa sürecinin teşvik edilmesidir. Ayrıca, bu araştırmanın sınırlılıkları dikkate alındığında, ileride yapılacak çalışmalar için üç nokta önem taşımaktadır. Öncelikle, güvenlik koşullarının elverişli olması durumunda saha araştırmaları yapılarak doğrudan veriler elde edilmelidir. İkinci olarak, Afganistan deneyimi Irak, Suriye ve Yemen gibi benzer kırılgan devletlerle karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Son olarak, 2021 sonrası Taliban döneminin uzun erimli sonuçlarını ele alan çalışmalar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abtahî, Seyyid Mustafa & Torabî, Ali Asghar. (2015). Afganistan ve Yeni Irak'ta Ulus-Devlet İnşasında ABD'nin Rolü. *Siyasal Bilgiler Uzmanlık Dergisi*. Cilt 11, Sayı 32, ss. 53–81.
- Afghanistan Research and Evaluation Unit (AREU). (2017). *Language Policy in Education*.
- Afzali, R. (2008). *Modern State in Iran*, Qom: Mofid University Press. (Persian).
- Afzali, Rasoul. (2004). A cultural approach to the pre-modern political order and the historical context of the modern state in Iran. *Tehran Faculty of Law and Political Science Quarterly*, No. 63. (Persian).
- AIHRC (Afghanistan Independent Human Rights Commission). (2004). *A Call for Justice: A National Consultation on Past Human Rights Violations in Afghanistan*. Kabul: AIHRC.
- Alam, A. (1994). *Foundations of Political Science*, Tehran: Ney Publishing. (Persian).
- Al-Farabi. (1985). *On the Perfect State*. Oxford University Press.
- Aliabadi, A. (1993). *Afganistan*. Tahran: Dışişleri Bakanlığı Yayınları.
- Anderson, P. (1974). *Lineage of Absolute State*. London: New left book Press. (English).
- Andishmand, M. Ikraam. (2009). *We and Pakistan*. Kabul: Maiwand press. (Persian).
- Arzgani, M. (2011). *Afghanistan Tribes Rainbow: Ethnology and Cultural Anthropology*. Online: Khorasan Heritage Studies and Publications Center.
- Ayoobi, E. K. (2018). *Ashraf Ghani: 'Philosopher king' or ethno-nationalist?* (J. Pajhwok, Trans.). Etilaatroz. E.T. 02/03/2024. Accessible: <https://www.etilaatroz.com/57059>. (Persian).
- Azimi, M. A. (2003). *Afganistan Coğrafyası*. Kabil: Said Yayınları.
- Badie, B. (2000). *The Imported States, the Westernization of Political Order*. Translated by Claudia Royal. Stanford University Press.
- Badie, Bertrand & Birnbaum, Pierre. (2008). *Sociology of the State*. Translation; Ahmad Naqibzadeh, Tehran: Qoms Publishing. (Persian).
- Balkhi, M. (2020 / 2021). *American Nation Building: A Comparative of Iraq & Afghanistan*. Kabul: Amiri Publications. (Persian).
- Banuazizi, Ali and Myron Weiner, eds. (1986). *The State, Religion and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran and Pakistan*. New York: Syracuse University Press.

- Bâqerî, Ali Asgar. (2010). ABD'nin Afganistan'ı Yeniden İnşa Etme Sürecindeki Dış Politikasının Analizi. *Savunma Stratejisi Dergisi*, Sayı 45, ss. 30–37.
- Bâqerî, Ali Asgar. (2010). Afganistan'da ABD'nin Güvenlik Politikasının Analizi. *Savunma Stratejisi Dergisi*, Sayı 45, ss. 34–42.
- Barbier, M. (2012). *Political Modernity*. Translator; Abdul Wahab Ahmadi. Tehran: Agâh Publications. (Persian).
- Barfield, T. J. (2010/ 2019). *Afghanistan: A cultural and political history*. Princeton, NJ:
- Barkey, Karen & Parikh, Sunita. (1991). *Comparative Perspective on the State, Annual Review of Sociology*. Vol. 17. pp. 523-549.
- Barth, Esra and D. Noel. (1972). *Conceptual Frome works for the Analys is of Race Relations. Socialforces*. Vol. 50, No. 6.
- Bashiriyah, H. (1994). *Political Sociology*. Tehran: Ney Publishing. (Persian).
- Basingstoke: The Macmillan Press.
- BBC. (2004). *The final results of counting the votes of Afghanistan's elections*. E.T. 12/ 05/ 2023. Accessible: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/story/2004/11/printable/041103_la-afghanelection.
- BBC. (2008). *Year of Languages; A look at some popular languages of Afghanistan*, report by Saeed Haghigi. E.T. 23/11/2022. available from: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2008/10/081029_ram_languages_2
- BBC. (2017). *The first phase of the TAPI project in Afghanistan*. E.T. 08/ 10/ 2023. Retrieved from <https://www.bbc.com/persian/business-39038330>
- BBC. (2018). *Transparency International: Afghanistan is the fourth country in the world in terms of administrative corruption*. E.T. 27/ 12/ 2024 Retrieved from: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-43152056>
- Binder, Leonard. (1998). *Political Crises*. Translated by Gholamreza Khaje Sarvi. Strategic Studies Quarterly, first issue.
- Bird, Tim, and Alex Marshall. (2011). *Afghanistan: How the West Lost its Way*. New Haven and London: Yale University Press.
- Bjelica, J. (2015). *Ethnic Composition of Parliament: An Inexact Science*. AAN Network.
- Bonn Agreement. (2001). Agreement on Provisional Arrangements in Afghanistan Pending the Re-Establishment of Permanent Government Institutions. Signed in Bonn, Germany, December 5, 2001.

- Bonn Anlaşması. (2002). Afganistan Geçici Hükümet Yapısına Dair Resmî Bonn Anlaşması Metni. Almanya: Birleşmiş Milletler.
- Booth, A., Papaioannou, D., & Sutton, A. (2012). *Systematic approaches to a successful literature review*. London: SAGE.
- Bostani, Ahmed. (2023). *Multiculturalism in the Middle East: An Overview*. Scientific Journal Quarterly of Middle East Studies. V. 29. No. 4. (Persian).
- Bowman, S., & Dale, C. (2009). *War in Afghanistan: Strategy*. Operations and Issues for Congress. Congressional Research Service.
- Bremmer, Ian. (2003). *Nation-and State-Building in Eurasia*. Georgetown Journal of International Affairs. (Winter/Spring 2003).
- Brigot, Andre & Roy, Olivier Roy. (1987). *The War in Afghanistan: An Account and Analysis of the Country, Its People, Soviet Intervention and the Resistance*. Translated by Abul Hasan Soroqd Moghadam. Mashhad: Astan Quds Razavi Islamic Research Foundation Publishing.
- Brinkerhoff, D. W.. (2005). *Rebuilding Governance in Failed States and Post-Conflict Societies: Core Concepts and Cross-Cutting Themes*. Public Admin. Dev., V. 25, Issue1, 3-14.
- Brubaker, Rogers. (1994). *Nationhood and the national question in the Soviet Union and Post-Soviet Eurasia: an institutionalist account*. Theory and Society. V.23.
- Burnell, Peter J., Randall, Vicky. (2016). *Politics in the Developing World*. Translated by Ahmad Sa'i and Saeed Mirtrabi. Tehran: Qoms Publishing House. (Persian).
- Chagnizadeh, G., & Sahraei, M. R. (2015). Evaluation of the peace-building process in Afghanistan after the Bonn Conference. Strategic Policy Research, 4(14). (Persian).
- Chesterman, S. (2004). *You, The People: The United Nations, Transitional Administration and State-Building*. Oxford University Press.
- Cohen, R. (1978). *Introduction, in Origins of the State: The Anthropology of Political Evolution*, ed. R. Cohen and E. Service, Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues. (English).
- Coll, S. (2004). *Ghost Wars: The Secret History of the CIA, Afghanistan, and bin Laden*. Penguin. (English).
- Connah, Leoni. (2021). *US Intervention in Afghanistan: Justifying the Unjustifiable?* South Asia Research, 41 (1). pp. 70-86.
- Constitution of Afghanistan (2004). Articles 4, 6, 16, 20.

- Creveld, M. (1999). *The Rise and Decline of the State*. Cambridge: Cambridge University Press. (English).
- Cullather, Nick. (2002). *Damming Afghanistan: Modernization in a Buffer State*. The Journal of American History, Vol. 89, No. 2, September, 2002.
- Daheshyar, Hosein. (2008). *America and Ethnic Paradigm in Afghanistan*. Social-Political Information Journal, No. 258.
- Daheshyar, Hosein. (2009). *State building project, modernization project: Taliban challenge, American intervention*. Foreign Policy Quarterly, Year 23, Number 4.
- Daudzai, Hakmal. (2019). *Post-Taliban State-Building in Afghanistan*. ("Doktora Tezi", ERFURT ÜNİVERSİTESİ, Hukuk, İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi.
- Day, S. W. (2012). *Regionalism and rebellion in Yemen: A troubled national union*. Cambridge University Press.
- Dehşiyâr, Hüseyin. (2005). *11 Eylül Sonrası ABD'nin Güvenliği ve Dış Politikası*. Tahran: Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü Yayınları.
- Dobbins, J. (2008). *After the Taliban: Nation-Building in Afghanistan*. Washington D.C.: Potomac Books.
- Dobbins, James and et al. (2003). *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*. RAND Corporation.
- Dodge, T. (2012). *Iraq: From war to a new authoritarianism*. Routledge.
- Dorronsoro, G. (2005). *Revolution Unending: Afghanistan, 1979 to the Present*. Columbia University Press.
- Downing, B. (1992). *The Military Revolution and Political Change*. Princeton: Princeton University Press. (English).
- Easton, D. (1971). *The Political System*. 2nd edn, New York: Alfred Knopf. (English).
- Edwards, D. B. (2002). *Before Taliban: Genealogies of the Afghan Jihad*. University of California Press.
- EIU. (2023). *Democracy Index*. E.T 19/ 01/ 2025. Accessible: <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2023/>
- Engels, P. (1978). *The origin of the family, private property, and the state*. in R. C. Tucker (ed.) *The Marx-Engels Reader*, 2nd (ed.). London: Norton. (English).
- Erkiş, İbrahim Uğur. (2013). *Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine*. Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi. Sayı: 26.

- Erözden, O. (1997). *Ulus-Devlet*. Dost Kitabevi Yayınları, Ankara. (Türkçe).
- Erşad, Zâker Hüseyin. (2011). *Taliban Sonrası Afganistan'da ABD'nin Stratejisi*. Kabil: Tâk Yayınları.
- Ertman, T. (2012). *State formation and state Building in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press. Online Published. (English).
- Etilaatroz. (2020). Practical work of the "Casa-1000" electricity project has begun. E.T. 05/ 09/ 2023. available from: <https://www.etilaatroz.com/92474/practical-work-on-the-casa-1000-power-project-began>.
- Ezzati, E. (1999). *İslam Dünyasının Siyasi Coğrafyası*. Osveh yayını.
- Faraji Rad, A., et al. (2011). *Study of the process of state-nation building in Afghanistan and the obstacles ahead*. Daneshnameh Publication. 80, 113-133. (Persian)
- Faulks, K. (2001). *Citizen*. Translator; Mohammad Taghi Delafrooz. Tehran: Kavir Publications. (Persian).
- FFP. (2024). *Fragile States Index*. E.T 02/ 03/ 2025. Accessible: <https://fragilestatesindex.org/>
- Figgis, John N. (1965). *Political Thought from Gerson to Grotius*. Cambridge: Cambridge University Press. (English).
- Fröhlich, D. (1970). *Nationlasim und Nationalstaat in Entwicklungsländer*. Translated by: Assad Alam. Parand publication.
- Fukuyama, F. (2004). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press.
- Fukuyama, F. (2011). *The Origins of Political Order*. Farrar, Straus and Giroux publication. Translator; Rahman Ghahramanpour. Tehran: Rozena Publications.
- Ghazi, A. (2008). *Constitutional Rights and Political Institutions*. Tehran: Tehran University Press. (Persian).
- Ghbar, G. M. (1999). *Afghanistan on the Path of History*. Kabul: Mayvand Publications.
- Ghorbânî Şeyh Neşîn, Seyyide Zehra & Bâhuş Fârdôqî, Emin. (2016). *Güney Asya'da Terörizm ve Bölgesel Güvenlik*. Ulusal Güvenlik Dergisi. 6(2). s. 36.
- Giddens, A. (1985). *The Nation State and Violence*. University of California Press. (English).
- Giustozzi, A. (2000). *War, politics, and society in Afghanistan, 1978–1992*. Georgetown University Press. (English)

- Giustozzi, A. (2008). *Koran, Kalashnikov and Laptop: The Neo-Taliban Insurgency in Afghanistan*. Hurst Publishers.
- Giustozzi, A. (2009). *Empires of Mud: War and Warlords in Afghanistan*. C Hurst & Co Publishers Ltd.
- Giustozzi, A.. (2003). *Respectable warlords? The politics of state-building in post-Taliban Afghanistan*. Development Research Centre. LSE. Working Paper Series.1. (English).
- Gleason, G., & Krambs, K. (2012). *Security and Development in Afghanistan*. U.S. Army War College. Strategic Studies Institute.
- Goodhand J, Sedra M.. (2010). *Who owns the peace? Aid, reconstruction, and peacebuilding in Afghanistan*. Disasters. 2010 Jan;34 Suppl 1:S78-102. doi: 10.1111/j.1467-7717.2009.01100.x. PMID: 19486353.
- Goodhand, J., & Hakimi, A. (2014). *Counterinsurgency, Local Militias, and Statebuilding in Afghanistan*. US Institute of Peace.
- Goodson, L. P. (2001) *Afghanistan's endless wars: State failure, regional politics, and the rise of the Taliban*. Seattle and London. UK: University of Washington Press.
- Grävingholt, J., Gänzle, S., & Ziaja, S.. (2009). *Policy Brief: Concepts of Peacebuilding and State Building: How Compatible Are They?* Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE)/German Development Institute. E.T 12.07.2022. available from: https://www.die-gdi.de/uploads/media/Peacebuilding_and_Statebuilding__Draft_11-03-09__01.pdf
- Greene, Amanda R.. (2017). *Legitimacy without Liberalism: A Defense of Max Weber's Standard of Political Legitimacy*. Analyse & Kritik journal, 39(2):295–323.
- Grenfell, L. (2004). *The participation of Afghan women in the reconstruction process*. Human Rights Brief, 12(1), 22-25. (English).
- Grotenhuis, R. (2009). *Nation-Building as Necessary Effort in Fragile States*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- H. Gerth and C. Wright M. (1946). *From Max Weber: Essays in Sociology* (The International Library of Sociology). New York: Oxford University Press.
- Habibi, Abdul Hai. (1963). *Afganistan'in Kısa Tarihi*. Kabil: Afganistan Tarih Derneği Yayınları.
- Hajiani, Ebrahim. (2001). *Ethnic Politics Model in Iran*. Strategic Studies Quarterly. Year 4. Issues 1 and 2. Serial Issues 11 and 12. (Persian).
- Hall, John and G. I. (1989). *The State*, Milton Keyens: Open University Press. (English).

- Hasenzâde, Muhammed Hüseyin. (2010). *Taliban Sonrası Afganistan'da Güvenlik Yapılarındaki Dönüşüm*. Ulusal Güvenlik Dergisi, 2(3), s. 89.
- Hasht Sobh. (2021). *The Organized Crime and Corruption Reporting Project included Ashraf Ghani in the final list of the most corrupt people of the year*. 25/ 02/ 2025. Retrieved from: <https://8am.media/fa/mohammad-ashraf-ghani-included-in-the-final-list-of-the-most-corrupt-person-of-the-year-in-the-project-of-reporting-organized-crimes-and-corruption-2/>
- Hâşimî, Muhammed Yûnus. (2010). *Afganistan'da Seçim Süreci ve Demokratik Yapının Analizi*. Kabil: Siyasi ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü.
- Hayat Khan, M. (1981). *Afghanistan and its Inhabitants*. Translated by Henry Priestley. Lahore: Sang-e-Meel Publications.
- Haywood, A. (2008). *Politics*. Translation; Abdur Rahman Alam, Tehran: Nei Publications. (Persian).
- Haywood, A. (2013). *Introduction to Political Theory*. Translation; Abdur Rahman Alam, Tehran: Nei Publishing. (Persian).
- Hehir, Aidan and Robinson, N. (2007). *State Building, Theory and Practice*. Rutledge, Tolyor and Francis Group: Landan and New York. (English).
- Held, D. (1992). *The Development of the Modern State*. in S. Hall and B. Gieben (eds) *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity. (English).
- Held, D. (2006). *The Formation of the Modern State*. Translator; Abbas Mokhbar. Tehran: Agâh Publishing House. (Persian).
- Hettne, B. (2002). *Development Theory and the Three Worlds: Towards an International Political Economy of Development*. Translated by Ahmad Moosaqi, Tehran: Qoms Publication. (Persian).
- Hiebert, F. , Cambon, P. (2008). *Afghanistan Hidden Treasures from the National Museum*. Kabul. Washington, National Geographic. ISBN 978-1-4262-0295-7.
- Hiebert, Fredrik, Cambon, P. (2017). *Afghanistan: Crossroads of the Ancient World*, Translators: Yaqub Mohammadi Far and Fatemeh Joanmardi. Hamadan: Bo Ali Sina University Press.
- Hinnebusch, R. (2003). *Ehteshami, Anoushiravan, The Foreign Policies of Middle East States*. Translated by Ali Golmohammadi. Tehran: Institute of Strategic Studies. (English).
- Hintze, O. (1975). *The Historical Essay of Otto Hintze*, Ed. F. Gilbert, New York: Oxford University Press. (English).
- Hobbes, T. (1996). *Leviathan* (R. Tuck, Ed.). Cambridge University Press. (Original work published 1651).

- Horowitz, D. (2000). *Ethnic Groups in Conflict*. University of California Press. (English).
- Hossein Khani, E. (2011). *Afghanistan security and the issue of Taliban regaining power*. Strategic Studies Quarterly, 16, 240-250. (Persian)
- Hosseini, Mohammad. (2023). *Afganistan'ın Jeopolitiğinin ve Son Gelişmelerin İncelenmesi*. (İran'ın güvenliğine etkisi ile). Research Threat Quarterly. Cilt 1. Sayı 1. s. 154-119.
- Human Rights Watch (HRW). (2011). *Just Don't Call It a Militia: Impunity, Militias, and the Afghan Local Police*. New York: Human Rights Watch. E.T 8/ 05/ 2024. Available at: www.hrw.org
- IAS Gyan. (2021). *Geography of Afganistan: Revisited*. E.T. 21/ 06/ 2023. Erişim: <https://www.iasgyan.in/blogs/geography-of-afghanistan-revisited>
- Ibrahimi, S. Yaqub. (2019). *Afghanistan's Political Development Dilemma: The Centralist State Versus a Centrifugal Society*. Journal of South Asian Development 14(1) 40–61.
- International Crisis Group (ICG). (2003). *Afghanistan: The Problem of Pashtun Alienation*.
- International Crisis Group. (2021). *Afghanistan's Future: Governance, Security and U.S. Policy*. Asia Report No. 311.
- Internews (2020). *Afghanistan Media Landscape Report*.
- Jessop, B. (1990). *State Thoery: Putting the Capitalist State in its Place*. Cambridge & Oxford: Polity Press in association with Blackwell Publishers Ltd. (English).
- Jones, S. G. (2009). *In the Graveyard of Empires: America's War in Afghanistan*. W. W. Norton & Company.
- Jones, S. G. (2021). *Three Dangerous Myths about Afghanistan*. Center for Strategic and International Studies (CSIS).
- Kagan, R. (2008). *The Return of History and the Ende of Dream*. Fandom House, published by Knopf.
- Kakar, M. H. (2006). *A political and diplomatic history of Afghanistan 1863–1901*. Leiden and Boston, MA: Brill.
- Karimi, Khadim Hossein. (2020). *Afghanistan and the failure of nation-building*. available from: <https://www.etilaatroz.com/92818/afghanistan-and-failure-of-nation-building-conceal-or-confess/>. (Farsça).
- Karimipour, Yadullah. (2000). *İran ve komşuları arasındaki ilişkilere giriş (gerginlik ve tehdit kaynakları)*. Tahran: Tarbiat Moalem Tahran Üniversitesi Yayınları.

- Kashani, Mastouri. (2011). *Afganistan, ikiyüzlü diplomasi*. Tahrân: Iranshahr Publishing.
- Keyvân Hüseyinî. (2003). Afganistan’da Müdahale ve Ulus-Devlet İnşası. Siyasal–Ekonomik Bilgiler Dergisi, Sayı 185–186, ss. 63–72.
- Khalidi, N. A. (2020). *Afghanistan: People, History and Politics*. Kabul: KRD Pb.
- Kohistani, Sardar M.. (2009). *State-Building in Afghanistan: The role of institutional capacity*. (“Yüksek lisans Tezi”, Justus-von-Liebig-Universität Gießen Fachbereich 07: Mathematik und Informatik, Physik, Geographie Institut für Geographie).
- Krampe, F.. (2013). *Post-conflict Peacebuilding and the Politics of Identity: Insights from Peace Processes in Aceh and Sri Lanka*. PhD Thesis. University of St Andrews.
- Kuper, Lora and Mishel S. (1969). *Pluralism in Africa*. Berkeley. University of California Press.
- Kurian, George Thomas.(2011). *The Encyclopedia of Political Science*. CQ Press: Washington DC. (English).
- Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2001). *Politics in the Vernacular: Nationalism, Multiculturalism, and Citizenship*. Oxford University Press.
- Kymlicka, W. (2007). *Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity*. Oxford University Press.
- Lee, J. L. (2019). *Afghanistan: A history from 1260 to the present*. Reaktion Books Publications. (English)
- Lijphart, A. (1977). *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. Yale University Press.
- Lijphart, A. (2004). *Constitutional Design for Divided Societies*. Journal of Democracy. 15(2). pp. 96–109.
- Loya Jirga Kronolojisi. (2003). *Afganistan Anayasa Loya Jirga’sının Resmî Raporu*. Kabil: Cumhurbaşkanlığı Ofisi.
- Mahjoub, Mahmoud, Yavari, Faramarz, (1985), *Ülkelerin Gitaolojisi*, Tahrân: Gitaoloji Coğrafyası ve Haritacılık Yayın Enstitüsü.
- Maley, W. (2002). *The Afghanistan Wars*. Palgrave Macmillan.
- Maley, W.. (2013). *Statebuilding in Afghanistan: Challenges and Pathologies*. Central Asian Survey. E.T 11/ 08/ 2023. available from: <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/02634937.2013.834719>.

- Manaqbi, Mohammad Taqi, (2021), *Ma ve Mirase Ahmad Shah Abdali*. E.T. 09/ 04/ 2023. available from: <https://www.etilaatroz.com/134044/we-and-political-legacy-of-ahmad-shah-abdali/>.(Farsça).
- Manaqbi, Mohammad Taqi. (2022). *Lessons from Ahmad Shah's children for Afghanistan*. E.T. 16/ 03/ 2024. available from: <https://www.etilaatroz.com/134199/lessons-from-ahmad-shahs-children-for-afghanistan-today/>.Farsça.
- Mann, Michael.(1984). *The Autonomous Power of the State: its origins, mechanisms and results*. European Journal of Sociology. Vol. 25, No. 2. Tending the roots: nationalism and populism (1984). pp. 185-213. Cambridge university press. (English).
- Marger, M. (1992). *Ethnic Policy, Encyclopedia of Government and Politics*. Translator: Asghar Eftekhari. London: Routledge.
- Matin, Anahita Hosseini and Lahire, Nathalie (2017) *Afghanistan's learning crisis: How bad is it really?*, World Bank.ORG. E.T. 28/ 03/ 2025. Retrieved from: <https://blogs.worldbank.org/en/endpovertyinsouthasia/afghanistan-s-learning-crisis-how-bad-it-really>.
- Mehdi, Mohammad Raouf (Mehdizadeh Kabuli olarak bilinir). (2008). *Afganistan Tarihi*. Ariana Ansiklopedisi Yayını. E.T 03/ 10/ 2023. Erişim: http://database-aryana-encyclopaedia.blogspot.com/2008/09/blog-post_5084.html#Afghanistan04.
- Migdal, J. S. (2001). *State in society: Studying how states and societies transform and constitute one another*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mitropolitski, S. (2011). *Weber's Definition of the State as an Ehtnographic Tool for Understanding the Contemproray Political Science State of the Discipline*. Montreal: Canadian Political Science Association. Wilfrid Laurier University. (English).
- Morgensterne, George. (2007). *Report on A Linguistic Mission to Afghanistan in 1926*. New York: Ishi Press International.
- Morris, Christopher. (1998). *An Essay on the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Pres. (English).
- Moteqî, Seyyid Celil. (2004). *Taliban Sonrası Afganistan'da Demokrasi Süreci*. Siyasal Bilimler Dergisi. Sayı 27, ss. 52–57.
- Mûsevî, Muhammed Reza. (2008). *Afganistan'ın Güvenlik Sorunları ve ABD'nin Politikası*. Bölgesel Çalışmalar Dergisi. 4(2).
- Naimi, S. M. (2009) *Afghanistan in another narrative; Historical Geography and Ancient Permanences*, Parand Publications.

- Nâmî, Muhammed. (2008). *Neo-Taliban: İdeolojiden Yeni Stratejiye*. Yeni Strateji Aylık Dergisi, Sayı 16, s. 182.
- Nazari, Ali Ashraf and Sazmand, Bahareh. (2015). Models and Patterns of Managing Identity and Ethnic Diversity: Providing Solutions for Iran, Public Policy, Volume 8, Number 8.
- Necfî-Âbâdî, Ali. (2011). *ABD'nin Dış Politikasında Afganistan*. Küresel Siyaset Dergisi, 7(1), s. 47.
- Newell, R. S. (1986). *The prospects for state building in Afghanistan*. In A. Banuazizi & M. Wiener (Eds.). *The state, religion, and ethnic politics in Afghanistan, Iran, and Pakistan* (pp. 104–123). New York, NY: Syracuse University Press.
- Noelle-Karimi, C.. (2013). *Jirga, shura, and community development shuras: Village institutions and state interference*. In C. Schetter (Ed.). *Local politics in Afghanistan: A century of intervention in social order* (pp. 39–58). London, UK: Hurst & Company.
- Nourmohamadi, Morteza. (2024). *Examination and Analysis of the Role of Ethnic Politics in the Political Structure of Contemporary Afghanistan*. The Quarterly of Research on Global Relations. Vol 1. No. 1. Spring 2024. pp 201-240. (Persian).
- Nûrîyân, Muhammed. (2015). *Yeni Uluslararası Devlet İnşası: Balkanlar'dan Afganistan'a*. Küresel Siyaset Dergisi. Sayı 4, s. 119.
- OECD. (2010). *Peacebuilding and Statebuilding, Priorities and Challenges, A Synthesis of Findings from Seven Multi-Stakeholder Consultations, 2010*, available from: https://www.pbsbdialogue.org/media/filer_public/54/bb/54bb413c-f64d-481e-8ad1-d75bed08be34/a_synthesis_of_findings_from_seven_multi_stakeholder_consultations_en.pdf.
- O'Halloran, P. (1998). *The Role of Identity in Post Conflict, Multiethnic State-Building; the case of Bosnia-Herzguina and the Dayton Accord*. Conference of Defence Association Institute. First Annual Graduate Student Symposium. (English).
- Olesen , A. (1995). *Islam and Politics in Afghanistan*. London: Routledge Publishing.
- Omidzâde, M. S. (2003). *Afganistan Anayasa Loya Jirga'sının Analizi*. Kabil: Siyaset Araştırmaları Merkezi. (Persian).
- Ottaway, M. (2003). *US Nation Building Policy in the Greater Middle East*, International Spectator. (English).
- Ottaway, Marina S.. (2002). *Rebuilding State Institutions in Collapsed States*. Development and Change. Vol. 33. No. 5.
- Pan, Esther. (2003). *United Nations: Nation- Building*, Council on Foreign Relations. available from: http://www.cfr.org/publication/7755/united_nations.html?

- Petersen, W. (1980). *Concepts of Ethnicity*. in S.Ternstrom (ed.) Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups. Harvard University Press.
- Phillips, C. (2016). *The battle for Syria: International rivalry in the new Middle East*. Yale University Press.
- Pierson, C. (2004& 2011). *The Modern State*. London: Routledge Publishing, Second edition. (English).
- Poggi, G. (1990). *The State: it's nature, development and prospects*. California: Stanford University Press. (English).
- Poggi, G. (1998). *The Development of the Modern State: A Sociological Introduction*. Translation: Behzad Bashi. Tehran: Age Publishing. (Persian).
- Poggi, G.(1998). *Modern Devletin Gelişimi: Sosyolojik Bir Yaklaşım*. [Çevirmenler: Şule kut ve Binnaz Toppark, İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları]. (Türkçe).
- Premdas, Ralph R.. (2002). *Seizure of power, indigenous rights and crafting democratic governance in Fiji*. Nationalism and Ethnic politics. Volume 8. Issue 4. Princeton University Press.
- Qadam Shah, M. (2021). *Centralization is at the core of Afghanistan's problems*. The Diplomat. E.T23/ 07/ 2024. Retrieved from <https://thediplomat.com/2021/08/centralization-is-at-the-core-of-afghanistans-problems/>. (English).
- Qavam, A. (2000). *Challenges of Political Development*. Tehran: Qoms Publications. (Persian).
- Qavam, Abdul Ali, Zargar A. (2008&2019). *State-Building, Nation-Building Theories of International Relations: A Framework for Understanding and Studying the Nation-State World*. Tehran: Islamic Azad University Science and Research Unit Publications. (Persian).
- Rabushka, Alvin, Shepsle, Kenneth A. (1972). *Politics in Plural Societies: A Theory of Democratic Instability* (Longman Classics in Political Science). Columbus. Ohio: Charles Merrill Published. (English).
- Radio Azadi. (2018). *A number of civil society activists called for the process of distributing electronic ID cards to be stopped*. E.T. 16/ 05/ 2023. Retrieved from <https://da.azadiradio.com/a/29208524.html>. (Persian).
- Rahimi, M. R. (2018). *A Critique on the Structure of Afghanistan's Political System: the effect of choosing the nature of the system on the consolidation of democracy and containment of war in multi-part countries*. Kabul: Azam Publications. (Persian).
- Rahimi, Sardar Mohammad. (2018). *Geopolitical transition after the Cold War and its impact on the formation of the geography of terrorism in Afghanistan* (with an

emphasis on Iran's security). *South Asia Studies Quarterly*. second year. number 6. pp. 117-149.

- Rahmat E. H. (2009). *Transformation of Power*. Tehran: Mizan Publishing. (Persian).
- Ramyar, S. J. (2012). *Dependency and development: The role of foreign aid in Afghanistan's socio-economic development*. Afghanistan Institute for Strategic Studies Publication. (Persian).
- Rasanayagam, A. (2007). *Afghanistan: A Modern History (Monarchy, Despotism or Democracy? The Problems of Governance in the Muslim Tradition)*. London and New York: I. B. Tauris. p xi; Also Olesen, op. cit., p 22.
- Rasanayagam, A.. (2007). *Afghanistan: A modern history (Monarchy, despotism or democracy? The problems of governance in the Muslim tradition)*. I.B. Tauris. (English)
- Resuli, Y. (2007). *Afganistan'da Sekülerizm Geleneğine Cevap (1881–2001)*. Tahran: Erfan Yayınları.
- Rezaei, Mohammad Sakhi. (2015). *Model of Nation Building in Multi-Ethnic Societies, Adalat and Omid magazine*. Kabul: Andisheh Foundation Publishing. (Persian).
- Roberts, Jaffery J. (2003). *The Origin of Conflict in Afghanistan*. Princeton: Princeton University Press.
- Roy, Olive. (1990). *Afghanistan, Islam and Political Modernization*. Translator: Abdulhasan Sargad Moghadam. Mashhad: Quds Razavi Publications.
- Rubin, B. (2004). *Crafting a Constitution for Afghanistan*. *Journal of Democracy*.
- Rubin, B. (2006). *Peace Building and State-Building in Afghanistan: Constructing Sovereignty for Whose Security?*. *Third World Quarterly*, Vol. 27, No. 1, pp. 175-185 (11 pages).
- Rubin, B. R.. (2000). *The Political Economy of War and Peace in Afghanistan*. *World Development*, 28(10). Pp. 1789–1803.
- Rubin, Barnett R. (2002). *The fragmentation of Afghanistan*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Ruttig, T. (2006). *Islamists, Leftists – and a Void in the Center*. Afghanistan's Political Parties and where they come from (1902-2006). Konrad Adenauer Foundation, Kabul/Berlin.
- Sabzali, Alireza. (2011). *The process of state and nation building in Bosnia after the country's civil war*. *Foreign Policy Quarterly*. Year 25. Issue 3. Fall 2011. (Persian).

- Sadr, O. (2021). *Modern Government and Cultural Pluralism in Afghanistan*. Translators; Ziafatullah Saeedi and Mohammad Mohammadi. Kabul: Amiri Publishing House.
- Saikal, Â. (2004). *Modern Afghanistan: A History of Struggle and Survival*, London: I. B. Tauris.
- Sajjadi, S. A. Q. (2012). *Political Sociology of Afghanistan*. Kabul: Publications of Khatam-ul-Nabiin Higher Education Institute.
- Schwartz, Katrin Z. S., (2001/2002). *Teaching Nations and Nationalism in the (Former) Soviet Union*. University of Florida. 2001/ 2002. E.T. 18/ 02/ 2022. available from: <http://www.tamilnation.org/selfdetermination/nation/schwartz.htm>.
- Sedra, M. (2006). *Security sector reform in Afghanistan: The slide towards expediency*. *International Peacekeeping*. 13(1).pp. 94–110.
- Shafiq, S. (2018). *Review of Ghani's governance biases in state-building ideas*. E.T 24/ 11/ 2024. Retrieved from <https://8am.media/fa/reviewing-the-governance-enhancements-in-governmental-ideas>. (Persian).
- Shahrani, M. Nazif. (1986). *State Building and Social Fragmentation in Afghanistan: A Historical Perspective*. The State, Religion, and Ethnic Politics: Afghanistan, Iran, and Pakistan. Ali Banuazizi and Myron Weiner, eds. Syracuse, New York: Syracuse University Press, 1986. 21-74.
- Shahrani, N. (2013). *Center-periphery relations in Afghanistan*. In C. Schetter (Ed.). *Local politics in Afghanistan: A century of intervention in social order* (pp. 23–37). London, UK: Hurst & Company.
- Shahrani, N. (2018). *The Afghan president has more powers than a king*. E.T 19/ 02/ 2025. Retrieved from <https://www.aljazeera.com/opinions/2018/1/3/the-afghan-president-has-more-powers-than-a-king> .(English).
- Shakdam, Catherine. (2018). *Nation-Building and the politics of state-building: the French example and its limitations*. Al-Bayan Center for Planning and Studies. (Persian).
- Sharan, Timor. (2016). *Network Government: The Relationship Between Power and Wealth in Afghanistan after 2001*. Translator: Hasan Rezaei, Kabul: Wazha Publications.
- SIGAR (Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction). (2018). *High-Risk List Report to the United States Congress*. Washington, D.C.
- SIGAR. (2020). *Update on the amount of waste, fraud, and abuse uncovered through SIGAR's oversight work between January 1, 2018 and December 31, 2019*. SIGAR Exclusive Report. E.T. 26/ 02/ 2025. <https://www.sigar.mil/Portals/147/Files/Reports/Special-Projects/Special-Projects-Review/SIGAR-21-05-SP.pdf>. (English)

- SIGAR. (2020). *What we need to learn: Lessons from twenty years of Afghanistan reconstruction*. Special Inspector General for Afghanistan Reconstruction Reports. E.T. 13/ 01/ 2025. Retrieved from <https://www.sigar.mil/Portals/147/Files/Reports/Lessons-Learned/SIGAR-21-46-LL.pdf>. (English).
- Smith, A. D. (1991). *National Identity*. University of Nevada Press.
- Smith, Jeff. (2011). *Afghanistan's Energy War*, Grand Rapids Institute for Information Democracy. E.T. 12/ 07/ 2023. Available from: <https://griid.org/2011/10/06/afghanistans-energy-war>.
- Steinberger, Peter J.. (2004). *The Idea of the State*. Cambridge: Cambridge University Press. (English).
- Steinmetz, George. (1999). *State and Culture*. New York: Cornell University press. (English).
- Strayer, Joseph R.. (2005). *On the Medieval Origins of the Modern State*. Translation; Hossein Badamchi.Tehran: Negah Masaher Publishing. (Persian).
- Suhrke, A. (2007). *Reconstruction as modernisation: the 'post-conflict' project in Afghanistan*. Third World Quarterly, 28(7), 1291–1308.
- Suhrke, A. (2011). *When more is less: The international project in Afghanistan*. Columbia University Press.
- Szajkowski, B. (Ed.) .(1981). *Documents in Communist Affairs 1980*. London, UK and
- Şefîî, Muhammed. (2004). *Afganistan'ın Yeniden İnşasında ABD'nin Yaklaşımı*. Payam-e Enqelab Aylık Dergisi. Sayı 30.
- Şefîî, Nûzer. (2008). *Afganistan'da Devlet İnşası Süreci*. E.T. 08/ 06/ 2024. Erişim adresi: <https://drshafiee.blogfa.com/post/82>.
- Taheri, M. H. (2022). *The Taliban and the formation of an ethno-religious Leviathan state in Afghanistan*. Partaw Khreed Quarterly, 13(1), 77-102. (Persian).
- Temenâ, Davud. (2008). *Afganistan'da Güvenliğin Yeniden İnşası: Askerî Müdahaleden Devlet İnşasına*. Uluslararası İlişkiler Dergisi. 1(2). ss. 138–141.
- Tilly, C. (1975). *The Formation of Nation State in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press. (English).
- Tilly, C. (1985). *War Making and State Making as Organized Crime*, in Evans, Peter B., Dietrich Rueschemeyer, and Theda Skocpol (eds.). *Bringing the State Back In*, , Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, capital, and European states, AD 990–1992*. Cambridge, MA: Blackwell.

- Tilly, Charles. (1975). *Reflections on the History of European State Making*. Princeton, NJ: Princeton Univ. Press. ISBN 0-691-00772-1., p. 3-83.
- Turner, Bryan S. (1993). *Citizenship and Social Theory*. London and New York: Sage Publication. (English).
- Velian, A. A. (1962). *Afganistan'ın Siyasi, Ekonomik ve Sosyal Koşullarının Genel Özellikleri*. Tahran: Mosavar Yayınları.
- Vincent, A. (2002&2019). *Theories of the State*. Translation; Hossein Bushrieh, Tehran: Ney Publishing. (Persian).
- Von Bogdandy, A., Häußler, S., Hanschmann, F., & Utz, R. (2005). *State-Building, Nation-Building, and Constitutional Politics in Post-Conflict Situations: Conceptual Clarifications and an Appraisal of Different Approaches*. Max Planck Yearbook of United Nations Law, Volume 9, 579-613.
- Wafayezada, M. Q. (2013). *Peacebuilding and Ethnic Politics: The Root Causes of Ethnic Conflicts and the Future Perspectives of Peacebuilding in Afghanistan*. Kabul: Publication of Human Rights and Violence Elimination Institute.
- Wallerstein, I. (1975). *The Modern world System*. New York: Academic Press. (English).
- Wallerstein, I. (1979). *The Capitalist World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press. (English).
- Weber, M. (1946). *From Max Weber: Essays in Sociology*. Edite: Gerth, H.H. and Mills, C.W. Oxford University Press. New York. (English).
- Weber, M. (1978). *Economy and Society, An Outline of Interpretative Sociology*. Edite by Guenther Roth and Claus Wittich. University of California Press. (English).
- Weber, M. (2004). *Economy and Society*. Translation: Abbas Manouchehri and others. Tehran: Samit Publications. (Persian).
- Weber, M. (2007). *Scientist and Politician*. Translator: Ahmad Naqibzadeh, Tehran: Tehran University Press. (Persian).
- Weinbaum, M. G. (1991). *Afghanistan and the Politics of Regression*. World Affairs, 153(3), 57–64.
- Weinbaum, Marvin G.. (2004). *Nation Building in Afghanistan: Impediments, Lessons and Prospects*. Conference on Nation Building beyond Afghanistan and Iraq. School of Advanced International Studies. (English).
- Wilson, R. (1992). *Compliance Ideologies: Rethinking Political Culture*. Cambridge: Cambridge University Press. (English).
- Wollf, S. (2011). *Talks: Post-conflict State Building: The Debate on Institutional Choice*. Third World Quarterly, 1777-1802. Retrieved from Stefan Wollf. E.T. 28/ 09/

2024. available from: <http://www.stefanwolff.com/talks/post-conflict-state-building-the-debate-on-institutional-choice>.

World Bank. (2023). *Worldwide Governance Indicators*. 23/ 03/ 2025. Accessible: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators>.

Yaqubi, A., & Hussainy, S. M. (2025). *Institutional deficit and its effect on Afghan political order: Narrative of decay within the government*. Journal of Social and Political Sciences. 8(1), 15-32. (Persian).

Yazdanpanah, K., & Ahmadi, S. J. (2021). *The position of tribes in the formation of the political structure and sovereignty of Afghanistan after 2001*. Quarterly Journal of Politics. 51(1), 311-334. (Persian).

Yeşil Kitap. (2009). *Afganistan 'ın Dış İlişkilerine Dair Belge Derlemesi*. Kabil: Dışişleri Bakanlığı Yayınları, s. 282.

Yiftachel, Oren. (1996). *Nation Building or Ethnic Fragmentation? Frontier Settlement and Collective Identities in Israel*. Lewis Center for Regional Policy Studies. Working Papers Series.

Yûsufî, Ahmed Şah. (2005). *2001 Sonrası Taliban'ın Stratejik Dönüşümü*. Bölgesel Güvenlik Raporu. Sayı 7.

Zargar, Afshin. (2008). *The nation-state model: from the European model to the Eurasian model*. Political Science Quarterly. No. 7. pp. 160-97. (Persian).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Sayed Nasim BAHMAN	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Belh Üniversitesi
Fakülte	Hukuk ve Siyaset Bilimi
Bölümü	Kamu Yönetimi ve Diplomasi
Yüksek Lisans	
Üniversite	Kabil Üniversitesi
Enstitü Adı	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Hukuk ve Siyaset Bilimi
Programı	Kamu Yönetimi ve Politikası
Makale ve Bildiriler	
1. BAHMAN, Sayed Nasim. (2024). A Study of the Taliban Islamic Emirate System in Afghanistan. Journal of Regional Studies, 8(1), 44-54. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3736020 2. BAHMAN, Sayed Nasim ve TÜRKMENOĞLU KÖSE, Dilşad. (2025). Analyzing State-Nation Building in Fragmented Societies: A Case Study of Afghanistan (2002-2021). Journal of Business and Trade, 6 (1), 68 – 91. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4708378	